МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ISSN 2617-8923

СТИЛЬ І ПЕРЕКЛАД

Збірник наукових праць

Випуск 1(6)

Засновано 2013 року

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ 2019

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 2617-8923

STYLE AND TRANSLATION

Collection of scientific papers

Issue 1(6)

Founded in 2013

КИЇВський ВНУ 2019 УНІВЕРСИТЕТ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
КИЕВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

ISSN 2617-8923

СТИЛЬ И ПЕРЕВОД

Сборник научных трудов

Выпуск 1(6)

Основан в 2013 году

КИЇВський УНІВЕРСИТЕТ 2019

Уміщено наукові розвідки відомих науковців, викладачів закладів вищої освіти, аспірантів, перекладачів, присвячені висвітленню актуальних питань стилістики романських, германських і слов'янських мов, а також найважливішим проблемам сучасного перекладознавства й порівняльного мовознавства.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	**І. В. Смущинська, д-р філол. наук, проф. (Україна)**
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	**І. І. Нічаєнко, канд. філол. наук (відп. секр.) (Україна); Ріхард Бруннер, проф. (Німеччина); В. Б. Бурбело, д-р філол. наук, проф. (Україна); З. О. Гетьман, д-р філол. наук, проф. (Україна); В. І. Карабан, д-р філол. наук, проф. (Україна); Т. Р. Кияк, д-р філол. наук, проф. (Україна); Н. Ф. Клименко, д-р філол. наук, проф., чл.-кор. НАН України (Україна); Л. В. Коломієць, д-р філол. наук, проф. (Україна); М. Найдан, проф. (США); Н. П. Неборсіна, д-р філол. наук, доц. (Україна); О. Пахльовська, проф. (Італія); Ж.-М. Прійор, проф. (Франція); О. О. Соломарська, канд. філол. наук, проф. (Україна); С.-Х. Суарес Куадрос, доц. (Іспанія); М. Чаркіч, проф. (Сербія); О. І. Чередниченко, д-р філол. наук, проф. (Україна)**
Рецензенти	**О. С. Снитко, д-р філол. наук, проф., В. Я. Жалай, канд. філол. наук, доц.**
Адреса редколегії	**Інститут філології, б-р Т. Шевченка, 14, Київ, 01030 ☎ (38 044) 239 34 09 e-mail: tpprm @ ukr.net**
Затверджено	**Вченою радою Інституту філології 26.11.19 (протокол № 4)**
Зареєстровано	**Міністерством юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації видано Державною реєстраційною службою України, серія КВ № 20108-9908 Р від 07.06.13 Уключений до Переліку фахових видань України (Додаток 12 до наказу Міністерства освіти і науки України від 11.07.16 № 820). Збірник входить до Міжнародної науковометричної бази Research Bib (Японія)**
Засновник та видавець	**Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02**
Адреса видавця	**ВПЦ "Київський університет" (кімн. 43), б-р Тараса Шевченка, 14, Київ, 01030 ☎ (38 044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28**

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та диски не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ "Київський університет", 2019

This collection comprises scientific research papers of famous scholars, professors of higher education institutions, postgraduates, translators, that highlight current issues on the stylistics of the Romance, Germanic, Slavic and other languages, and cover essential problems of modern translation studies in the context of intercultural communication.

EDITOR-IN-CHIEF	**I. Smushchynska, Dr Hab., Prof. (Ukraine)**
EDITORIAL BOARD	**I. Nichaenko, PhD (executive secretary) (Ukraine); Richard Brunner, Prof. (Germany); V. Burbelo, Dr Hab., Prof. (Ukraine); Z. Hetman, Dr Hab., Prof. (Ukraine); V. Karaban, Dr Hab., Prof. (Ukraine); T. Kyiak, Dr Hab., Prof. (Ukraine); N. Klymenko, Dr Hab., Prof., Active Corresponding Member of Ac. of Sciences of Ukraine (Ukraine); L. Kolomiyets, Dr Hab., Prof. (Ukraine); Michael Naydan, Prof. (USA); N. Neborsina Dr Hab., Prof. (Ukraine); Oksana Pakhlyovska, Prof. (Italy); Jean-Marie Prieur, Prof. (France); O. Solomarska, PhD, Prof. (Ukraine); Simón José Suárez Cuadroz, Associate Prof. (Spain); Miroslav Charkich, Prof. (Serbia); O. Cherednychenko, Dr Hab., Prof. (Ukraine)**
Reviewers	**O. Snitko, Dr Hab., Prof., V. Zhalai, PhD, Associate Prof.**

Editorial board address	**Institute of Philology, 14, Taras Shevchenko blvd., Kyiv, 01033 ☎ (38 044) 239 34 09 e-mail: tpprm @ ukr.net**
Approved	**by the Academic Board of the Institute of Philology 26.11.19 (meeting minutes № 4)**
Registered	**by the Ministry of Justice of Ukraine. Certificate of print media state registration issued by the State Registration Service of Ukraine, series number КВ № 20108-9908 Р from 07.06.13 Included in the list of professional editions of Ukraine (Annex 12 to the order of Ministry of Education and Science of Ukraine of 11.07.16 number 820). The edition is included to the International scientific database Research Bib (Japan)**
Founder and publisher	**Taras Shevchenko National University of Kyiv, Publishing house "Kyiv University". Certificate included in the State Register ДК № 1103 від 31.10.02**
Publisher address	**Kyiv University Publishing and Printing Center (off. 43), 14, Taras Shevchenka blv., Kiev, 01030, Ukraine, ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; fax 239 31 28**

Authors of published papers are responsible for the selection, accuracy of facts, quotations, statistics, proper names and other information. The Editorial Board reserves the right to shorten and edit submitted papers. Manuscripts and CDs will not be returned to authors.

**© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Printing and Publishing Centre "Kyiv University", 2019**

Помещены научные статьи известных ученых, преподавателей высших учебных заведений, аспирантов, переводчиков, посвященные актуальным вопросам стилистики романских, германских и славянских языков, а также важнейшим проблемам современного переводоведения и сравнительного языкознания.

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР	**И. В. Смущинская, д-р филол. наук, проф. (Украина)**
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ	**И. И. Ничаенко, канд. филол. наук (отв. секр.) (Украина); Рихард Бруннер, проф. (Германия); В. Б. Бурбело, д-р филол. наук, проф. (Украина); З. А. Гетьман, д-р филол. наук, проф. (Украина); В. И. Карабан, д-р филол. наук, проф. (Украина); Т. Р. Кияк, д-р филол. наук, проф. (Украина); Н. Ф. Клименко, д-р филол. наук, проф., чл.-кор. НАН Украины (Украина); Л. В. Коломиец, д-р филол. наук, проф. (Украина); М. Найдан, проф. (США); Н. П. Неборсина, д-р филол. наук, доц. (Украина); О. Пахлевская, проф. (Италия); Ж.-М. Приёр, проф. (Франция); Е. А. Соломарская, канд. филол. наук, проф. (Украина); С.-Х. Суарес Куадрос, доц. (Испания); М. Чаркич, проф. (Сербия); А. И. Чередниченко, д-р филол. наук, проф. (Украина)**
Рецензенты	**д-р филол. наук, проф. Е. С. Снитко, канд. филол. наук, доц. В. Я. Жалай**
Адреса редколегии	**Институт филологии, б-р Т. Шевченко, 14, Киев-030, 01030; ☎ (38 044) 239 34 09 e-mail: tpprm @ ukr.net**
Утверждено	**Учёным советом Института филологии 26.11.19 (протокол № 4)**
Зарегистрировано	**Министерством юстиции Украины. Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации выдано Государственной регистрационной службой Украины, серия КВ № 20108-9908 Р от 07.06.13** **Включен в Перечень профессиональных изданий Украины (Приложение 12 к приказу Министерства образования и науки Украины от 11.07.16 № 820). Сборник входит в Международную наукометрическую базу Research Bib (Япония)**
Основатель и издатель	**Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, ИПЦ "Киевский университет". Свидетельство внесено в Государственный реестр ДК № 1103 от 31.10.02**
Адрес издателя	**ИПЦ "Киевский университет" (комн. 43), б-р Тараса Шевченко, 14, Киев, Украина, 01030, ☎ (38 044) 239 32 22; факс 239 31 28**

Авторы опубликованных материалов несут полную ответственность за подбор, точность приведенных фактов, цитат, статистических данных, имен собственных и других сведений. Редколлегия оставляет за собой право сокращать и редактировать представленные материалы. Рукописи и диски не возвращаются.

© Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, ИПЦ "Киевский университет", 2019

ВІД РЕДАКЦІЇ

Шостий номер наукового журналу "Стиль і переклад" було приурочено до Першої міжнародної конференції "Переклад і мова: компаративні студії", яка пройшла 27–28 березня 20019 року на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Збірник містить актуальні та ґрунтовні дослідження у галузях художнього, соціального та машинного перекладів, перекладу фахових текстів, методики навчання перекладачів. У статтях висвітлюються проблеми сучасного перекладознавства, практики перекладу, стилістики, лексикології, практичної лексикографії та міжкультурної комунікації.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
І ПОРІВНЯЛЬНА СТИЛІСТИКА

УДК 81'255:(808.7+61)

Н. Г. Гнатюк, канд. філол. наук, доцент,
Р. В. Поворознюк, д-р. філол. наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

ПЕРЕКЛАД ДИСКУРСУ ЕПІДЕМІЙ

Медичний переклад розглядається як арена зіткнення дискурсних очікувань, цінностей і стереотипів дискурсної поведінки представників джерельної й цільової культури, занурених у ситуацію, що має безпосередній вплив на стан їхнього здоров'я й добробуту (наприклад, у період епідемічних сплесків, хвилі інфекційних захворювань тощо). У таких умовах медичний перекладач бере на себе роль посередника-інформатора, зв'язківця між експертами й пацієнтами, для чого необхідне володіння спеціальним набором інформаційних кластерів, що мають культурно-специфічну, контекстуальну й лексикосемантичну варіативність.

Ключові слова: *медичний переклад, дискурс епідемій, інформаційні кластери, біомедичні концепти, "мова страху", трансжанрова інтерференція, адаптація, асиміляція.*

Перекладний біомедичний дискурс – це тип інституційного дискурсу, що диференціюється внаслідок різномовної і різнорівневої комунікації в області медицини та відображає комунікативні відносини між учасниками, що мають конкретні цілі [Кукаріна, 2017, 143]. У межах біомедичного дискурсу знаходять своє відображення й інші дискурсні підтипи (зокрема, дискурси профілактики інфекційних захворювань, дискурси епідемій тощо), що реалізуються в інтра- та інтермовних перспективах. Актуальність перекладацьких досліджень дискурсу епідемій пов'язана з його значимістю для комунікації ризику, тобто висвітлення надзвичайних подій і ситуацій, які можуть порушити умови життєдіяльності, спричинити людські жертви і завдати матеріальної шкоди [Infanti, Sixsmith et al., 2013, 2].

Медичний переклад у царині епідемій опредметнюється комунікацією ризиків і пов'язаний із пошуком відповідей на запитання, як зробити повідомлення максимально доступним для широкого загалу, забезпечити умови для його обговорення, переконати людей змінити ставлення до того чи іншого різновиду ризиків [Covello, Peters et al., 2001, 382]. Таким чином до суто перекладознавчих проблем необхідно активно долучати дослідження медичної обізнаності населення, аудиту якості інформаційних текстів у перекладі, розрахунки індексів читабельності (readability) текстів МП тощо.

Метою нашого дослідження є виявлення стратегій і тактик відтворення дискурсних особливостей медичних текстів, присвячених проблемі епідемій, виходячи з універсальної й культурно-специфічної природи їхніх лінгвосеміотичних компонентів, прагматичних очікувань адресатів та норм і стереотипів оформлення подібних текстів у рецептивній культурі.

У дослідженні застосовувалися ***методи*** суцільної вибірки, когнітивно-дискурсивний аналіз, семантичний аналіз, компонентний аналіз, контекстуальний аналіз, діахронічний аналіз, контент-аналіз, моделювання, кореляційний аналіз. Матеріалом дослідження служили 251 контекст вживання біомедичних концептів царини "епідемії", "інфекційні захворювання", з них 83 одиниці українською мовою та 168 одиниць англійською мовою з їхніми перекладацькими відповідниками. Дані контексти були отримані шляхом суцільної вибірки зі статей електронних версій газет NY Times, Science Daily, BBC Україна, День тощо.

Біомедичний концепт "смертоносна епідемія" посідає чільне місце в колективному несвідомому людства. Між 1817 й 1975 рр. було зафіксовано сім спалахів холери, "іспанка" (іспанський грип) забрала життя приблизно 75 млн. чоловік, а "Чорна смерть" (чума) в XIV с. винищила третину населення Європи. Навіть із цієї короткої інформаційної довідки видно, що потенційні хворі схильні наділяти страшні недуги описовими назвами, аби метафорично подолати свій жах перед ними. Так само очевидно, що "мова страху", яка описує епідемії, ґрунтується на поєднанні фактів і вигадок (*healthcare and healthscare stories*) й активно досліджується фахівцями

з дискурсного аналізу в царині медичної комунікації, а також перекладознавцями, в аспекті розвитку інституційної мови (урядового контролю), суспільної медичної обізнаності та експертної кваліфікації (компетенції) медичного перекладача як транслятора інформації про епідемії [Hinnant, Len-Ríos, 2009].

Для перекладних медичних текстів, присвячених проблемі епідемій, характерні інформаційні кластери, тобто біомедичні концепти, поєднані спільною темою, серед яких: 1) загроза постійної мутації вірусів, 2) резистентність до існуючих препаратів, 3) поява нових форм інфекції, зокрема пріонових хвороб. Концепт "інфекція" набуває конотативного шлейфу: "те, що існує всередині та поза людським тілом і не піддається консервативному лікуванню":

The Zika virus, which causes an illness related to dengue and is spread by mosquitoes, has infected roughly 100,000 Colombians and is linked to more than 20 cases of microcephaly, a ***birth defect*** *that causes babies to be born with abnormally small heads* (NY Times, 25.07.2016).

Вірус Зіка, який викликає хворобу, пов'язану з ***лихоманкою*** *денге і поширюється москітами, інфікував близько 100000 колумбійців і викликав понад 20 випадків мікроцефалії,* ***вродженого дефекту****, внаслідок якого діти народжуються з аномально малими головами.*

Аналізуючи лексичний склад текстів, присвячених темі епідемії, ми відзначили, що слова *fear, apprehension, scare, hysteria, panic* або їхні українськомовні відповідники вживаються нечасто, проте емоційний зв'язок з читачем все ж формується шляхом апеляції до невідомого, гіпотетичного й сенсаційного, як у попередньому прикладі. Поза тим, біомедичні концепти позначені чіткою прив'язкою до породжуючої культури, тому, можемо припустити, й реакція реципієнтів на них може відрізнятися, принаймні в діахронічному, а то й у синхронічному аспекті. Так, наприклад, статті, присвячені ВІЛ або малярії вже не викликають бурхливої реакції читачів унаслідок розробленості методів їхньої профілактики або стримування.

The most likely source of the cholera epidemic in Yemen has been discovered by scientists. Through the use of genomic sequencing, scientists estimate the strain of cholera causing the current outbreak

in Yemen – the worst cholera outbreak in recorded history – came from Eastern Africa and entered Yemen with the migration of people in and out of the region. Genomics can enable researchers to estimate the risk of future cholera outbreaks and help better target interventions (Science Daily, 2.01.2019).

Вчені визначили найбільш вірогідне джерело епідемії холери в Ємені. Завдяки використанню геномного секвенування вони з'ясували, що ***штам*** *вірусу холери, який спричинив поточний спалах* ***хвороби*** *в Ємені, – найпотужніший в історії, – прийшов зі Східної Африки у процесі регіональної міграції. Геноміка дозволяє дослідникам оцінювати ризик майбутніх спалахів холери і сприяти кращому цільовому втручанню.*

Культурно-специфічним аспектом відтворення дискурсу епідемій вважаємо мовну об'єктивацію уявлень про ризик, що найчастіше виявляється в метафоризації, оскільки біомедична метафора є універсальним когнітивним механізмом переробки наукового знання з урахуванням того, який обсяг інформації, коли і в якій формі повідомляється адресату [Мишланова, Уткина, 2008].

Термінологія епідемій має конотативне забарвлення, гостріше відчутне в англомовній біомедичній культурі, що тісно пов'язана з давньогрецькою мовою. Лексема *pandemic*, термінологічний гібрид, створений Дж. Мільтоном та вперше вжитий на сторінках "Втраченого раю"в 1667 р., вважається результатом злиття слів *epidemic* та *pandemonium* ("пекло"). Натомість, термін *epidemic* авторства Гіппократа, хоч і пережив кілька семантичних зсувів, так і залишився нейтрально-емоційним.

For Hippocrates, an epidemic meant a collection of syndromes occurring at a given place over a given period, e.g., winter coughs on the island of Kos or summer diarrheas on other islands. Much later, in the Middle Ages, the long and dramatic succession of waves of The Plague enabled physicians of the time to identify this disease with increasing precision and certainty; they began to recognize epidemics of the same, well-characterized disease. Then, with the historic contributions of Louis Pasteur and Robert Koch, epidemics of a characteristic disease could be attributed to the same microbe, which belonged to a given genus and species. The last stage in the semantic evolution of the term epidemic was the progressive

acquisition of the notion that most epidemics were due to the expansion of a clone or clonal complex of bacteria or viruses known as the epidemic strain [Martin, Martin-Granel, 2006, 976].

Для Гіппократа "епідемія" означала сукупність синдромів, що спостерігаються в означеному місці в певний період часу, наприклад, зимовий кашель на острові Кос або літні діареї на інших островах. Значно пізніше, в Середні віки, затяжні й лякаючи хвилі Чуми, що змінювали одна одну, навчили медиків діагностувати захворювання все точніше й достовірніше, а отже розпізнавати епідемії того самого, добре відомого захворювання. Потім, завдяки історичному внескові Луї Пастера і Роберта Коха, епідемії характерного захворювання почали пов'язувати з конкретним мікробом, який належав до певного роду й виду. Останній етап семантичної еволюції терміна "епідемія" полягав у поступовому усвідомленні того, що більшість епідемій спричинює експансія клону або клонального комплексу бактерії або вірусу, відомого як "епідемічний штам".

Як бачимо, лексема "епідемія" та її деривативи належить до тематичного глосарія наукових та науково-популярних текстів медичної тематики й, як така, може вважатися позбавленою емоційно-оцінкових виявів, що транслюється відсутністю контекстуальних варіантів у перекладі. Поза тим, лексема *pandemic* так і не втратила асоціацій з концептами "жах", "покарання за гріхи" й тому частіше вживається в публіцистичних і художніх текстах.

*The Philippines and other countries in the Western Pacific must prepare for a pandemic of **re-emerging** diseases, including non-communicable **afflictions** like diabetes and heart disease that **victimize** mostly older people* (Philippine Star, 28.01.2019).

*Філіппіни та інші країни Західного Тихоокеанського регіону повинні підготуватися до пандемії **повторного виникнення** захворювань, включаючи неінфекційні **хвороби**, такі як діабет і серцеві захворювання, **жертвами** яких **стають** переважно люди літнього віку.*

Концепт "пандемія", окрім імпліцитного компонента жаху, також включає не менш потужні з погляду емоційного впливу семи "очікувана кількість жертв" та "невідворотність інфекції".

Every day, local newspapers carried ***macabre*** *updates to the* ***nightmare****: Residents were dying of influenza. Many were* ***in the prime of their lives****… The World Health Organization lists a global influenza* <u>*pandemic*</u> *as one of its top threats to health in 2019, as it has for several years* (Albany Democrat-Herald, 27.01.2019).

Щодня місцеві газети додавали ***кошмару*** *ще* ***жахливіших*** *барв: мешканці* ***гинули*** *від грипу. Багато з них були* ***у розквіті сил****... Всесвітня організація охорони здоров'я зараховує глобальну* <u>*пандемію*</u> *грипу до списку головних загроз для здоров'я людства в 2019 році, як і протягом декількох попередніх років.*

Особливість концептуалізації епідемії зумовлена її динамікою, тобто послідовністю етапів підйому й спаду [Тарасова, 2013]. В рамках різних епідемічних етапів спостерігається відмінна метафоризація, зумовлена культурно-специфічними незбігами концептуальних структур.

Так, епідемію на підйомі автори публіцистичних текстів схильні пойменовувати "пандемією", посилюючи емоційний вплив шляхом додавання прикметників "убивча", "глобальна", "страшна" та апелювання до колективної пам'яті людства, пробуджуючи в ній концепти "Чорна смерть" (чума), "іспанка" (іспанський грип) тощо. Натомість для періоду спаду таке терміновживання є нехарактерним.

До США ***повернувся*** *штам грипу, який* ***убив*** *50 млн. у минулому столітті. Чи буде* <u>*пандемія*</u>*?* (заголовок) *І все ж дослідники запевняють людство, що жоден вірус грипу не досягне рівня* <u>*пандемії*</u>*, яку* ***світу довелось пережити*** *в 1918–1919 рр.* (висновок) (USA.one, 28.01.2019).

За нашими спостереженнями, перекладачі медичних текстів поступово закріплюють за собою нішу експертів із питань охорони здоров'я, виступаючи посередниками між лікарями-інфекціоністами, епідеміологами, урядовими структурами й широким загалом. У періоди спалаху епідемій спостерігається поетапне "опанування" цільового біомедичного поля: 1) медичні перекладачі здобувають контроль над новою тематикою (комплексом інформаційних кластерів "епідемія", "інфекційні захворювання", "вірус", "зараження" тощо) шляхом паралельного зіставлення текстів МО й МП, 2) "психологічна вакцинація"

населення, тобто розвіювання страхів, 3) застереження від легковажності в майбутньому, спричиненої сліпою вірою в медицину. Відповідно, медичний переклад закладає підвалини автономії пацієнтів, роблячи акцент на самодогляді й профілактиці, зокрема щепленнях.

М. Райт відзначає модель "гойдалки довіри" [Wright, 2009] в більшості різножанрових медичних текстів, присвячених епідеміям, тобто переконаність населення в тому, що урядові організації приховують або спотворюють важливу інформацію. У такому разі, роль медичних перекладачів, що стоять на захисті інтересів "простих людей", зростає експоненціально.

Дану тенденцію можна простежити на прикладі транскреаційної (transcreation – переклад як пересотворення тексту) обробки інформації в наступному фрагменті:

In the future, public health workers could ***monitor trends*** *on social media to quickly identify* *a rise of influenza*, *depression or other* *health issues* *in a specific area, thanks to research at the Department of Energy's Pacific Northwest National Laboratory* (News Release PNNL, 14.08.2017).

Здатність ***передбачати та швидко реагувати*** *на появу* ***нових штамів*** *є дуже важливою для* ***зменшення потенційних згубних наслідків*** *від його* ***поширення****. Наразі одним із ефективних методів такого* ***відстеження*** *є аналіз соціальних мереж, зокрема Twitter, де люди часто діляться інформацією про власний стан здоров'я. Метод було розроблено під керівництвом Світлани Волкової у Тихоокеанській північно-західній національній лабораторії (м. Вашингтон, США). Завдяки йому* ***епідеміологи*** *прогнозують особливості перебігу сезонної епідемії грипу у регіоні* (BBC Україна, 27.01.2019).

Як бачимо з транскреаційного відтворення інформаційних кластерів, журналіст-перекладач робить акцент на тих концептах, які є найбільш близькими для реципієнтів, а отже потенційно можуть чинити потужний вплив: з переліку захворювань було обрано грип та його "нові штами", шляхом уточнення в текст запроваджено "Twitter, де люди часто діляться інформацією про власний стан здоров'я". Найголовніше, відповідальність за "відстеження", "передбачення" й "швидке реагування" покладена на пацієнтів.

Крім того, спостерігаємо спробу своєрідного зрощення концепттуально-предметних обширів експертів-медиків та неекспертів-пацієнтів: не шляхом збагачення знань, а користування соціальними мережами (що більшість із них і так роблять регулярно). Таким чином, прирощення комунікативного статусу (пацієнт як авторитетний учасник боротьби з епідеміями) відбувається без жодних зусиль з боку останніх.

Жанрова полісистема медичних текстів про епідемії тяжіє до полюсу гомогенізації, тобто спрямування медичних текстів на "ідеалізованого" реципієнта із заданим рівнем медичної обізнаності. Якщо ж групи реципієнтів у вихідній і цільовій культурах відрізняються ступенем медичної обізнаності, спостерігається деформація жанру в цільових зразках медичних текстів, яка супроводжується виникненням трансжанрів, тобто жанрів, реалізованих виключно в перекладі. Останні однак володіють культурними, когнітивними й дискурсивними властивостями, відмінними від аналогів МО й МП, які функціонують у відповідних біомедичних культурах.

Результати проведеного дослідження вказують на те, що відтворення дискурсу епідемій пов'язане з трансжанровими зсувами. Так, для дискурсу підйому епідемії переважно характерна інформуюча функція надання нової для адресата інформації, а для дискурсу спаду – спонукальна функція, оскільки цей тип дискурсу співвідноситься з контролем епідемії, організацією протиепідемічних заходів [Тарасова, 2013]. Тим не менш, з огляду на екстралінгвістичні чинники, функції можуть варіювати, призводячи до виникнення трансжанрових зсувів у цільовому тексті.

Дискурс епідемій є чи не найкращим прикладом реалізації біомедичних концептів з відчутною емоційною складовою у вигляді інформаційних кластерів, оскільки спостерігається превалювання "мови страху", імпліцитно або експліцитно оприявленої в джерельному й цільовому текстах. При цьому зіставний перекладацький аналіз служить плодючим полем для досліджень крос-культурного характеру, адже емоційний компонент по-різному виявляє себе в культурах, породжуючи низку дискурсів і текстів, позначених трансжанровою інтерференцією й адаптацією.

Для того, щоб певний медичний трансжанр (у даному випадку, дискурс епідемій) став доступним рецептивній аудиторії, повинна відбутися жанрово-стильова інтерференція, тобто прилаштування досі невідомого або недостатньо асимільованого жанру до очікувань представників цільової культури. Жанрово-стильова інтерференція включає стадію адаптації до панівних норм цільової біомедичної лінгвокультури. Кінцевим етапом адаптації є асиміляція, тобто повне підпорядкування жанрово-стилістичних особливостей існуючим очікуванням цільової аудиторії, або жанрова трансплантація, тобто перенесення певних жанрових норм з культури МО в культуру МП.

Перспективним напрямком подальших досліджень вважаємо впровадження й удосконалення моделі опосередкованої міжмовної медичної комунікації в царині епідемій і комунікативної моделі медичного перекладу загалом, із комплексом фільтрів, які безпосередньо впливають на успішність проходження інформації про епідемії комунікативними каналами, а також системою мовних та позамовних, текстових та позатекстових чинників, які визначають перекладацькі рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кукаріна, А. Д. (2017). *Способи перекладу абревіатур в англомовному та україномовному медичному дискурсі* [Sposoby perekladu abreviatur v anhlomovnomu ta ukrayinomovnomu medychnomu dyskursi] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Херсон: Херсон. держ. ун-т.

2. Мишланова, С. Л., Уткина, Т. И. (2008). *Метафора в научно-популярном медицинском дискурсе: семиотический, когнитивно-коммуникативный, прагматический аспекты* [Metafora v nauchno-populyarnom meditsinskom diskurse: semioticheskiy, kognitivno-kommunikativnyy, pragmaticheskiy aspekty]. Пермь.

3. Тарасова, Н. П. (2013). *Метафорическое моделирование эпидемии в медийном дискурсе: на материале русских и немецких текстов* [Metaforicheskoye modelirovaniye epidemii v mediynom diskurse: na materiale russkikh i nemetskikh tekstov]: диссертация кандидата филологических наук: 10.02.19. Пермь: Перм. гос. нац. исслед. ун-т.

4. Covello, V. T., Peters, R., Wojtecki, J., Hyde, R. (2001). *Risk Communication, the West Nile Virus Epidemic, and Bioterrorism: Responding to the Communication Challenges Posed by the Intentional or Unintentional Release of a Pathogen in an Urban Setting*. Journal of Urban Health, 78(2). – P. 382-91.

5. Hinnant, A., Len-Ríos, M. E. (2009). *Tacit Understandings of Health Literacy: Interview and Survey Research with Health Journalists*. Science Communication, 31(1). – P. 84-115.

6. Infanti, J., Sixsmith, J., Barry, M., Núñez-Córdoba, J., Oroviogoicoechea-Ortega, C., GuillénGrima, F. (2013). *A literature review on effective risk communication for the prevention and control of communicable diseases in Europe*. Stockholm: ECDC.

7. Martin, P.M.V., Martin-Granel, E. (2006). *2,500-year Evolution of the Term Epidemic*. Emerging Infectious Diseases, 12 (6). – P. 976.

8. Wright, M. (2009, May 14). *A sick game to play*. Guardian. Retrieved from https://www.theguardian.com/technology/2009/may/14/games-swine-flu

Надійшла до редколегії 12.05.19

N. G. Gnatyuk, PhD, Associate Prof,
R. V. Povoroznyuk, Dr Hab., Associate Prof
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

DISCOURSE OF EPIDEMICS IN TRANSLATION

Medical translation and interpreting are often viewed as a field of collision for the discourse expectations, values and stereotypes of source and target culture representatives' discourse behavior. However, the latter are deeply enmeshed in the discourse situation directly impacting their health and well-being, namely during the epidemic flare-ups, influx of contagious diseases etc. Under these conditions, the medical translator/interpreter is supposed to act as an information-sharing intermediary, a link between the experts (physicians, infectiologists, epidemiologists etc.) and non-experts (patients) whose mastery of an array of specialized information clusters demonstrates a culture-specific, contextual and lexico-semantic variation.

Keywords: *medical translation/interpreting, discourse of epidemics, information clusters, biomedical concepts, "language of fear", transgeneric interference, assimilation, transplantation.*

Н. Г. Гнатюк, канд. филол. наук, доц.,
Р. В. Поворознюк, д-р филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

ПЕРЕВОД ДИСКУРСА ЭПИДЕМИЙ

Медицинский перевод рассматривается как арена столкновения дискурсивных ожиданий, ценностей и стереотипов дискурсивного поведения представителей исходной и целевой культуры, погруженных в ситуацию, имеет непосредственное влияние на состояние их здоровья и благосостояние (например, в период эпидемических всплесков, волны инфекционных заболеваний и т.д.). В таких условиях медицинский переводчик берет на себя роль посредника-информатора, связиста между экспертами и пациентами, для чего необходимо владение специальным набором информационных кластеров, имеющих культурно-специфическую, контекстуальную и лексикосемантическую вариативность.

Ключевые слова: *медицинский перевод, дискурс эпидемий, информационные кластеры, биомедицинские концепты, "язык страха", трансжанровая интерференция, адаптация, ассимиляция.*

УДК 81'373.234

І. А. Гонта, канд. філол. наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

ЛІНГВІСТИЧНА ТА ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНА МОТИВАЦІЯ У ФОРМУВАННІ АМЕРИКАНСЬКИХ ЕТНОФОБІЗМІВ СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ "ЗОВНІШНІСТЬ"

Стаття присвячена аналізу етнофобізмам в американському мовному субстандарті. Корпус етнофобозмів, що відносяться до лексико-семантичного поля "Зовнішність" вибрано зі спеціальних електронних та традиційних словників. Аналізуються словотвірні, семантичні та структурні характеристики таких етнофобізмів. Досліджується екстралінгвістична домінанта як позамовний чинник, на основі якою утворюються дані мовні одиниці. Надається етнічна та семантична класифікація етнофобізмів лексико-семантичного поля "Зовнішність" на базі екстралінгвістичної домінанти.

Ключові слова: *етнофобізм, лексико-семантичне поле, екстралінгвістична домінанта, національні меншини, міжнаціональні стосунки, стереотип.*

Люди завжди були схильні виокремлювати відмінні характеристики на позначення представників іншої раси, національності. Номінації на позначення етнічних груп, країн та регіонів, де вони проживають, називають етнонімами. Певні етноніми містять підгрупу принизливих та образливих номінацій – етнонімів з негативною аксіологічною оцінкою, етнофобізми [Антонченко, 1999, 96]. Семантичною домінантою етнофобізмів є пейоративний компонент. В ономасіологічному плані етнофобізми можуть варіюватися від структурно простих слів до складних і складнопохідних слів (композит), сталих словосполучень. Маючи негативне конотативне забарвлення, етнофобізми є знижено побутовими мовними одиницями, сленгізмами, вульгаризмами, табу, тобто частиною мовного субстандарту.

Актуальністю цієї роботи є дослідження етнонімів та етнофобізмів лексико-семантичного поля "Зовнішність" у словотвірному, структурному, соціокультурному аспектах та їх виникнення на основі екстралінгвістичної домінанти.

Метою роботи є комплексне дослідження структурних, семантичних, словотвірних характеристик одиниць на позначення етнофобізмів лексико-семантичного поля "Зовнішність", а також екстралінгвістичної (соціально-політичної, історичної) ситуації, яка призвела до їхнього формування.

Об'єктом дослідження є мовні одиниці, що позначають етнічні групи за їх зовнішністю і мають всі ознаки етнофобізмів: інтенцію принизливого, образливого ставлення до тих чи інших етнічних груп, іншими словами – негативну аксіологічну оцінку. **Предмет** дослідження – їхні структурні та семантичні особливості, особливості екстралінгвістичної (соціально-політичної, історичної) ситуації та екстралінгвістична домінанта, як основа виникнення етнофобізмів [Гонта, 2018].

Проблемою етнонімів та етнофобізмів неодноразово займались. Слід відзначити класифікацію, запропоновану Скідановою К. Ю., згідно з якою американські етнофобізми семантичного поля "Людина як така"розподіляються залежно від їх соціально-побутової ролі в суспільстві [Скіданова].

Етнофобізми взагалі вивчаються етнолінгвістикою – наукою, що вивчає взаємовідношення між мовою і народом та взаємодію лінгвістичних та етнічних факторів функціонування та розвитку мови [Кущ, 2000, 530].

Етнофобізми є продуктом вербалізації етнічно-соціальних упереджень, що не завжди є об'єктивними, і, як правило, спрощують всі аспекти сприйняття представників певної етнічної групи. На відміну від нейтральних етнонімів етнофобізми характеризуються домінуючою роллю конотативу.

Етнофобізми, як складова група етнономінацій, неодноразово досліджувались у когнітивному, ономасіологічному та функціональному аспекті, зокрема у дисертаційній роботі Ю.В. Святюк [Святюк, 2005]. Етнономінації США на позначення народів Латинської Америки розглядалися з погляду їхньої тематичної класифікації, з акцентуванням їхньої негативної емоційної оцінки [Гладких, 2015, 180–183]. Концептуальне моделювання етнонімів було досліджено в роботі Фесенко Т.А. [Фесенко, 1999]. Досліджувались етноніми в аспекті їхнього утворення на базі власних імен [Демина, 1999, 44–50], опозиції

"свій – чужий" [Лихинин, 1999, 74–77], порівняння псевдоетнонімів та етнонімів [Васильева, 2011, 187–188], в аспекті лінгвістичного вивчення стереотипів [Крысин, 2002, 171–175]. Англійські, французькі, польські, українські та російські фразеологізми з етнонімами досліджувались у структурно-семантичному аспекті [Рогач, 1999], в аспекті їх етнічної упередженості в мовному дискурсі [Dijk, 1984], з погляду їхньої вмотивованості соціально-побутовою сферою [Скіданова], як проблема їх перекладу з англійської на українську мову [Гонта, 2015], як засіб збереження екстралінгвістичної інформації [Гонта, 2019]. Генеза етнофобізмів розглядалась з погляду на їхні культурні, соціально-політичні умови походження, що стають основою екстралінгвістичної домінанти – спільної позавербальної особливості між об'єктом та суб'єктом порівняння, що стає базою до утворення нової лексеми, в основному за допомогою метафори або метонімії [Гонта, 2018]. Окремо досліджено групу етнофобізмів на позначення білошкірих, темношкірих американців та індіанців, що містять колоративний компонент [Honta, Pastushenko, Borysenko, 2019].

Етнофобізм є частковою вербалізацією стереотипу на позначення певної етнічної групи. Стереотип це стандартно-схематичний образ про явище, процес, об'єкт, переважно емоційно забарвлений, що складається під впливом соціальних умов та досвіду людей певного соціуму. В нашому випадку це узагальнений образ про представника певного народу, що формується як на основі досвіду попередніх поколінь, так і на основі досвіду індивідуума.

Етнофобізми виникають за умови екстралінгвістичних чинників, серед яких наступними є: відносна замкненість етнічних груп; ієрархічний характер суспільної структури; історико-культурні чинники, зокрема міжнародна глобалізація, імміграція у США; особливості поведінки того чи іншого етносу, що призвели до узагальненого сприйняття етнічних груп крізь призму соціально-історичних відносин і призводять до появи етнічних упереджень [Ажнюк, 1989, 95].

На нашу думку важливими індивідуальними чинниками продукування етнофобізмів є також дотепність, критичний

погляд на об'єкт номінації, почуття гумору, що не завжди має негативні інтенції. Ці чинники також закріплюється у словотворі, до того ж люди неодностайно сприймають прагматику того чи іншого слова. Це є причиною нечіткості приналежності слова до етнофобізма. Втім загальприйнятим вважається те, що етнофобізм є принизливим, образливим позначенням тих чи інших етнічних груп. В умовах зростаючого значення політкоректності етнофобізми мають бути прибраними з мовлення, але на практиці вони нерідко трапляються в медіадискурсі [Тарасова, 2018, 107], тим більш, в побутовому мовленні. Втім, в субстандартному мовленні етнофобізми постійно збільшуються, що є відзеркаленням розвитку соціокультурних подій.

В умовах міжетнічних контактів комуніканти мимоволі виділяють ті відмінні характеристики, що є нетиповими для їхньої етнічної групи. Ці характерні компоненти зовнішності часто стають екстралінгвістичними чинниками утворення мовних одиниць на позначення людей етнічної групи. Кількість та якість таких відмінних характеристик буває різною, але саме ті, які є найбільш незвичні для представників етнічної більшості, є так званими ***екстралінгвістичними домінантами (ЕД)*** – екстралінгвістичними компонентами, які є найяскравішими у певній ситуації, завдяки чинникам зовнішнього, психологічного, соціального характеру [Гонта, 2018, 205]. ЕД може формуватися на основі індивідуального досвіду, а може передаватись у дискурсі, оскільки етнічні упередження бувають, як правило, колективними, і будучи когнітивним компонентом, містять знання та уявлення про соціальний об'єкт. ЕД не обов'язково є однаковою для всіх, можлива значна кількість ЕД (оскільки людині властиве індивідуальне сприйняття дійсності). Тому на основі різних ЕД виникають різні етнофобізми з вербально зафіксованими різними екстралінгвістичними характеристиками. Як правило, багато ЕД є типовим явищем там, де етнічна меншина є вираженою чисельно, тому й етнофобізми є більш різноманітними і чисельними. Після виділення індивідом серед усіх характеристик представника етнічної групи ЕД, вона стає основою для продукування номінативних одиниць. За своєю

природою ЕД не є лінгвістичною одиницею, але саме вона є стимулом до утворення яскравої номінації.

ЕД вербалізується різними семантичними та морфологічними способами словотвору, найпоширенішими серед метафора, метонімія, їх поєднання, словоскладання, абревіація, контамінація, афіксальний словотвір і т.д.

У вік всеохоплюючої глобалізації та зростаючої міжкультурної комунікації створені всі умови для набуття знань та досвіду про представників етнічних груп, який потім екстраполюється на їх вербальне позначення. Так економічна діяльність, військова присутність американців у країнах мусульманського сходу породжує ряд етнофобізмів, багато з яких утворені саме на основі оцінки їхньої зовнішності. Розглянемо наступні етнофобізми, що виникли в мусульманських країнах: *bee-keeper – афганська жінка* (вдягається з ніг до голови, що робить її схожою на пасічника). *Batman* позначує арабську жінку через її зовнішність, зокрема її одяг, що викликає асоціацію з героєм відомого кінофільму. *Pajama-mamma* – арабська жінка, вбрання якої схоже на піжаму. Ця номінація утворилась не лише на базі метафори, але й за асоціацією з номінацією *Bahama-mamma – товста афро-американка*, а остання – за асоціативним приспівом відомого шлягеру групи Boney M. У слові *diaper-head – мусульмантин або араб* спостерігається метафора, що порівнює головний убір арабів із підгузником. Інші схожі номінації: *raghead, towel head*. Слід зауважити що лексеми *diaper-head, raghead, towel head* є композитами за структурою і одночасно метафорами-метоніміями [Гонта, 2000, 81–82]. Похідним словом від *towel-head* виникло слово *towlie* – зі зменшувальним суфіксом. Таку значну кількість номінацій, що шляхом метонімічного переносу позначають мусульман, негативно характеризуючи їхній одяг, можна пояснити екстралінгвістичними традиціями: мусульмани традиційно більше дотримуються свого "дрес-коду", ніж представники інших етнічних груп, особливо мусульманські жінки. Як видно з прикладів, екстралінгвістичною домінантою є саме одяг мусульман.

Camel cowboy, camel jockey характеризують зовнішність араба, атрибутом якої є верблюд, як важливий транспортний засіб. Тут спостерігаємо асоціативний метафоричний зв'язок з ковбоєм та жокеєм. Лексема *sandy-nigger* виникла на основі презирливого ставлення до арабів, який живе в пустелі і темний колір шкіри якого асоціює його з негром. Слово *lefty* метонімічно-метафоричного характеру виникло через колишню практику в арабських країнах відрубувати праву руку злодіям. Інші номінації на позначення арабів: *pube face* (через волосся на тих частинах обличчя, де воно не росте в американців); *raccoon* – через особливість кольору шкіри навколо очей; *sand goblin* – вказує на низький зріст мешканців пустель.

Різні етнічні групи в очах представників інших народів мають різні ЕД, наприклад: *redface – албанец* (ЕД – колір шкіри). В основі етнономінації *walking carpet – вірменин* лежить метафора, спільними семами у порівнюваних об'єктів є наявність густого ворсу/волосся.

Східно-азійський регіон є надзвичайно важливою геополітичною зоною з постійною присутністю США: постійна загроза з боку Північної Кореї, зростаюча могутність Китаю, підтримка своїх союзників Південної Кореї, Тайваню та Японії зумовлює присутність військово-морських сил у цьому регіоні, так у Японії перебуває 39000, а в Південній Кореї – 23500 американських військових. Американські військові також присутні в Таїланді, Філіппінах, Сінгапурі [Price, 2017]. Крім того, США в XX сторіччі брали участь у війнах у східній Азії: Другій світовій, Американо-корейській війні, війні у В'єтнамі. В таких умовах виникає велика кількість етнофобізмів. Етнофобізми на позначення представників Східно-азійського регіону можна розподілити на лексико-семантичні групи, залежно від екстралінгвістичної домінанти:

ЕД "Форма очей": *slot-machine, coin-slot, slunt-eyed, sluntie*; *sleep-walker* – зіщулені очі виглядають заплющеними навіть вдень; *thin-eyed, tinter, two-stroke, winky, forty-fiver* – очі розташовані під кутом 45 градусів;

ЕД "Колір шкіри": *burnt-rice, lemonhead, yellow, yellow devil, yellow monkey;*

ЕД "Форма голови": *egg-head, panhead, pumpkinhead, tapehead;*

ЕД "Форма обличчя": *pancake, tableface;*

ЕД "Непривабливість": *UFO – ugly fucking oriental.*

Етнофобізм *banana* вживається на позначення азіатів, що живуть в Європі та Америці і культурно адаптувались до нового середовища: жовті зовні, але білі всередині.

Найчисельнішою етнічною групою на позначення етнофобізмів є афроамериканці, кількість яких нараховується понад 46 мільйонів (на 2015 рік). Народжуваність серед афроамериканців дещо вища ніж серед білого населення США, до того ж їх кількість поступово збільшується за рахунок еміграції переважно з англомовних країн Західної Африки [https://www.prnewswire.com/]. Така значна кількість представників цієї етнічної групи, а також сумісне проживання з 1616 року, коли африканці були вперше завезені до штату Вірджинія для роботи на бавовняних плантаціях [Drewry] знайшли відображення в утворенні десятків етнофобізмів, багато з яких утворились на основі ЕД "Зовнішність".

Ці етнофобізми можна розділити на лексико-семантичні групи, що відповідають екстралінгвістичним домінантам:

ЕД "Колір шкіри": *Ace-of-spades, angus, blackie, brownie, burnt match, burnt toast, choco, chocolate drop, coloured, darkie, double dip, inky, midnight, redbone, shine, shiner, skillet* (казанок часто буває закопченим від вогню)*, smoke, smokefoot, smokey spook, stovepipe.* Номінація *bounty bar* позначає афроамериканця, що адаптується до життя білошкірої спільноти: батончик *bounty bar* темний зовні, але білий в середині. *Cheshire cat* позначає дуже чорного афроамериканця і асоціюється з відомим казковим персонажем, вказуючи на те, що в обох у темноті видно лише очі та зуби.

ЕД "Волосся та все, що з ним пов'язано: зачіска, текстура волосся і т.д.": *ashy, burr hair, snowball (сивий афроамериканець), Jerry Curl, muffin-head, pube head, pubie, rope-head, spongehead, Velcro-head, wool head;*

ЕД "Статура": *Buffalo soldier, knuckle-dragger, niggapotoumus, shwartzenigger, Bahama-mama.* У слові *niggapotoumus* спостерігається контамінація – злиття слів *nigger* та *hippopotamus,* що, разом із

метафоричним переносом, призводить до появи лексеми-композити зі значенням "товстий афроамериканець";

ЕД "Губи": *banjo lip, bootlip, biscuit lip, bumper lip, camel lip, Congo lip, liver lip.* Ці номінації є одночасно метафорами та метоніміями.

ЕД "Властивості епідермісу": *greeser, sweaty;*

ЕД "Форма носа": *vacuum cleaner;*

ЕД "Привабливість": *black Barbie.*

ЕД "Схожість на мавпу": *ape, branch-manager* – метафора, що асоціює африканців з мавпами, які стрибають по деревах: *gorilla, monkey, monkey boy, porch monkey, primate, silverback, zoo ape.*

Абревіатури: *NAGA – North American Ground Ape, NAPA – Nothern American Pavement Ape* – акцентує увагу на нібито неприродній для африканців локальності для проживання. *OBG – Original Blue Gums* – метонімія, що вказує на синьо-чорний колір ясен у африканців. *YEN – Yellow Eyed Nigger* позначає афроамериканців, які, через умови свого життя часто стають жертвами насилля, через що гематоми їхніх очей призводять до гепатиту.

На позначення афроамериканців за ознакою зовнішності вказує ряд запозичень з інших мов: *mooli* є скороченням від італійського слова *melanzane*, що означає "баклажан", позначаючи африканців за кольором шкіри. Етнофобізм *papolo* є запозичення з гавайської мови, що означає "фіолетовий".

Зімбабвієць – *Floppy;*

Бразилець – *macaco, macaquito*;

Британці: *lobsterback, redcoat* – так англійських солдат називали під час визвольної війни 1775–1783 років за колір уніформи. *Tans* або *black and tans* – так колись називали частини британської армії, набраної з кримінального елементу, яку посилали в Ірландію в 1920–1921 рр. для придушення асоціації партій Шінна Фейна, що виступали за незалежність Ірландії. Етнофобізм є метонімією, що вказує на форму цих військових. Як бачимо ці етнофобізми виникли на базі ЕД "колір одягу". Етнофобізм *paper-bag* вказує на подібність кольору креолів та паперових магазинних пакетів.

Кубинки: *langosta, langostine.* Шляхом метонімії та метафори позначає кубинок через масивну нижню частину тіла.

Голландці почали прибувати до Північної Америки з початку 17-го сторіччя і в 1615 р. утворили першу голландську колонію, а Нью Йорк було засновано саме голландцями як Нью Амстердам і тільки в 1664 році місто було захоплено англійцями. Голландців позначали на основі ЕД "взуття" метоніміями-номінаціями *cloggy, shoe, woodies* через те, що вони тривалий час носили дерев'яне взуття. А номінація *orangie* походить від традиційного національного кольору голландців.

Американці володіли Філіппінами як колонією в 1898–1946 роках. За цей час утворилось багато етнофобізмів на позначення місцевого населення, з яких 4 базуються на ЕД "Зовнішність": *little brown buddy* – колір шкіри, *pineapple* – американці вважають, що філіппінці не лише вирощують ананаси, але й схожі на них: товсті, маленькі та з характерним волоссям; *rag* – від волосся філіппінських жінок; в етнофобізмі *tailless monkeys* спостерігаємо метафору, – коли американці прибули до Філіппін в 19-му сторіччі, то порівнювали їх з мавпами. Номінації виникли на основі ЕД "зовнішність" та "місце проживання" – останні часто проживали у лісовій місцевості.

Етнофобізми на позначення німців походять з часів Першої та Другої світових війн. ЕД слугували їхні військові шоломи, що надавали певної форми їхнім головам: *blockhead, squarehead, boxhead, jerry.*

Етнофобізми на позначення греків: *tuft* – через характерну зачіску чоловіків; *unibrow* – греки часто мають густі брови, що сходяться на переніссі.

Етнофобізми на позначення гавайців: *bargain Korean* – їх за зовнішністю часто порівнюють з азіатами; *mango* – за кольором шкіри.

Латиноамериканці (Hispanics) є постійним об'єктом для утворення етнонімів та етнофобізмів. 2 грудня 1823 року США запровадили доктрину Монро, якою визначався їхній пріоритет у відносинах з Новим світом, частиною якого є Латинська Америка. Крім цього в США постійно прибувають на тимчасове або постійне проживання вихідці з Латинської Америки. За

переписом населення 2017 року вони склали близько 59 мільйонів (понад 16 % всього населення США). Латиноамериканці відрізняються за антропологічними рисами від американців європейського походження, тому стають екстралінгвістичним чинником для утворення етнонімів та етнофобізмів, частина цих рис і є ЕД їхньої зовнішності.: *bean burrito* асоціюється з кольором шкіри; *cabezita negra* (пер. з іспанської "чорна голова"): *nethead* – у Лос-Анджелесі латиноамериканські хлопці часто носять сітку для волосся; *spick and span* – охайно вдягнутий латиноамериканець.

Серед лексем на позначення представників етнічної групи індійців найчисельнішою групою є етноніми, які способом метонімії або (також) метафоричного переосмислення позначають жінок, для яких характерні цятки на лобі: *bindi, buttonhead, dot knot, dot-head, dottie, push-button, reset*. Способом комбінування метонімії та метафори позначаються індійці за характерним головним убором: *napkin nigger, turbinator*. Як видно з прикладів, екстралінгвістичною домінантою індійців є "зовнішність", а конкретніше: цятка на лобі для жінок, та тюрбан для чоловіків.

Ірландці завжди були чи не найчисельнішими іммігрантами до США. 33 мільйони або 10,5 % населення США вважають себе нащадками ірландських переселенців згідно з переписом 2013 року. ЕД зовнішності ірландців, що стала основою метонімічного та метафоричного переосмислення, є характерний колір волосся: *carrot-top, fire bush, fire crotch, clown*. Зауважимо, що в основі типової зовнішності клоуна є саме стереотип ірландця: руда шевелюра волосся, червоний ніс (ірландців вважали любителями випити), яскравий одяг із заплатами (ірландці були бідними і не могли купити новий одяг). Як бачимо, головною ЕД зовнішності, що проявляється в етнофобізмах на позначення ірландців є рудий колір волосся.

Етноніми *brown pants* та *brown shirts* на позначення італійців мають метонімічну ґенезу з часів Другої світової війни. Британці воювали у Північній Африці в 1942–1943 роках, а також коли американці та британці висадились в Південній

Італії у вересні 1943 року. Як відомо, італійська фашистська, а потім і військова уніформа була коричневого кольору. Смаглявий колір шкіри вихідців з Південної Італії (як і їх традиційна їжа) лягли в основу номінації *burnt pizza*. На позначення повних італійців виникли етнофобізми *guinea pig, meatball*.

В американському субстандарті ЕД "жовтий колір шкіри" ліг в основу метафоричного переносу слова *butterhead – японець*, а лексема *nippopotamus nip+hippopotamus* утворена шляхом контамінації і позначає масивного японця. Слово *nip* позначає жителя Японії і звучить так, як його вимовляють японці. Слово Japan є екзонімом, тоді як японці називають свою країну *Nippon* або *Niho*, що дослівно перекладається з японської мови як "земля, де підіймається Сонце".

Мешканців США з повним або частковим єврейським походженням за різними підрахунками є від 8 до 10 мільйонів [Dashefsky, Sheskin, 2016].

Екстралінгвістичними домінантами зовнішності євреїв є, перш за все, форма носа: *big nose, hooknose, eagle nose, moscito, Pinoccio, schnozzle, toucan Sam, Canadian goose* (останній етнофобізм вперше був висловлений Джо Кеннеді, американським юристом і політичним діячем, як евфемізм, метафорично позначаючи євреїв як людей шумних, настирливих і з великими носами). Соціально-релігійною традицією євреїв є обрізання: *cliptip, halfdick, interesting*. У світських салонах дами, звертаючи увагу на гарних чоловіків, запитували одна одну, вдаючись до евфемізму: "*He's a nice guy. Is he ... inetersting?*", натякаючи на вищевказану ЕД.

Іще однією ЕД зовнішності євреїв є метафора і метонімія на позначення рис, які не існують більше, але були характерними в часи Другої світової війни і стосувались концтаборів та гетто: *bar code* (подібність за номером, що вибивався на руці в концентраційних таборах та штрих кодом на товарах, хоча останні виникли набагато пізніше), *six-pointer, six-noser, goldie* – зірка, яку пришивали євреї на одяг, була п'ятикутною та жовтого кольору, до того ж цей етнофобізм натякав на те, що євреї традиційно зберігали свої капітали в золоті. Слово *beanie* є

метафорою і натякає на єврейську ярмулку, а слово *jewbacca* – *волохатий єврей* – на відомий персонаж Зоряних війн.

Американо-корейська війна тривала з 25 червня 1950 р. до 27 липня 1953 р., хоча закінчення війни ніколи офіційно не оголошувалось. Активна участь американців у війні призвела до утворення численних етнофобізмів на позначення зовнішності корейців, в якій ЕД стали форма голови, за антропологічними рисами голова корейців видавалась американцям непропорційно великою щодо їхнього тіла, або іншої форми: *buiscit head, buckethead, jughead, shovel head.* Компонент – *head* у складі композит вже давно вважається напівафіксом [Гонта, 2000, 85]. Інші етнофобізми на позначення корейців: *underbite* – через неправильний прикус зубів; *moose* – *корейська повія* – американці вважали корейських жінок некрасивими; *crotchless pants* – через нібито маленькі статеві органи.

Європейці Середземномор'я мають темнішу ніж в інших європейців шкіру – *off-white*, а через свою звичку приставати до жінок – *PIGS*, що є як метафорою за семантикою, так і абревіатурою за структурою (*Portuguese, Italian, Greek, Spanish*).

Мексика межує зі США і стосунки між ними були не завжди мирними: війни між США та Мексикою відбувалися у 1836 році за володіння територією штату Техас, та в 1846–1848 роках за території Каліфорнії та Арізони. За останнім переписом населення 11,2 % мешканців США (36,3 мільйони) є мексиканцями, або мають часткове мексиканське походження. Серед іммігрантів латиноамериканського походження мексиканці складають 63,2 %, тобто є чисельно та культурно домінуючою національною меншиною. Цей факт пояснює утворення великої кількості етнофобізмів на позначення представників цієї нації, серед яких багато базується на ЕД зовнішності. Свого часу екстралінгвістичною домінантою була нелегальна міграція мексиканців у США, яка триває і досі: лексеми *wetback, wetvac*, *soak* виникли у 20-ті роки 20 сторіччя, коли мексиканці нелегально перетинали кордон Мексики та США, перепливаючи річку Ріо Гранде. Після побудови стіни на кордоні США та Мексики, за аналогією виникла лексема *scratchback* – мексиканець, який пролазив під стіною, дряпав собі спину.

Етнофобізми *greaser, lubricado* вказують на неохайність латиноамериканців; *mudslide* – мексиканець, що втік з в'язниці.

Проживання на спільній території США представників різних рас і народів та їх постійне змішування також призвело до продукування численних етнофобізмів на основі ЕД "Зовнішність": *black bean – афромексиканець, blackanese (black + Japanese/ Cinese/Vietnames) – афроазіат, blacksican (black + Mexican) – афромексиканець, caramel (neither chocolate, nor vanilla) – афроєвропеєць, domino – афроєвропеєць, eggplant, Parmesan – афроіталієць, Latte – афроєвропеєць, newspaper – афроєвропеєць, skunk – афроєвропеєць, wetblack – афромексиканець, zebra – афроєвропеєць.* Екстралінгвістичною домінантою цих етнофобізмів є колір шкіри, а вербалізується вона в основному способом метафоричного, метонімічного переносів або їх комбінування.

Цікавим прикладом є лексема *whitewash* – іммігрант, який забуває свою рідну культуру і адаптується до спільної американської культури.

Екстралінгвістичною домінантою корінних індійців лексико-семантичного поля "Зовнішність"є їхній колір шкіри: *reddish, red, red nigger, big red apple*. Остання лексема позначає індійця, який вже не слідує традиціям своєї етнічної групи: білий всередині, але червоний ззовні. Екстралінгвістичною домінантою таких етнонімів як *feather head, hatchet-packet* є артефакти, які наразі вже не є повсякденними у житті індійців: головний убір з пір'я та бойова сокира.

Жителів Полінезії часто називають *island nigger, coconut nigger* через їх темний колір обличчя та кокосові пальми. Крім того, компонент *nigger* давно вже містить домінуючу конотацію, що виражає презирливе ставлення до об'єкта номінації, продукуючи десятки номінацій-етнофобізмів. Етнофобізм *jandal* є метонімією, ЕД тут є національні сандалі, які носять мешканці Полінезії.

На позначення росіян за зовнішністю є три образних етнофобізми: *red*, *inverse radish* – за своїм менталітетом росіяни залишаються "червоними", *vanilla asian* – білі за кольором шкіри, але за менталітетом близькі до азіатів. Як бачимо, і тут

ЕД є білий колір шкіри, або червоний колір, що асоціюється з ідеологією комунізму.

Етнофобізми на позначення шотландців наступні: *cross-dresser, kilt, pipe-blower, piper.* В основі першого слова – метафора (подібність до трансвестита тим, що шотландці носять кілт), в інших – метонімія.

Сомалі – африканська бідна країна третього світу, проте її мешканці нападають на судна, що курсують в Аденській протоці. Таке піратство пояснює наявність етнофобізмів в американському субстандарті. ЕД на позначення зовнішності сомалійців – їх худа статура: *rake, skinny, slim*.

Етнофобізми ЛСП "Зовнішність" на позначення інших етнічних груп: *silver-tip* – шведи (світле волосся у них виблискує на сонці); *blackhead, olauge* – турки. Друге слово означає "очі, що виблискують"; *roundface* – словаки.

Етнофобізм на позначення в'єтнамців *ddang-kong* є адаптивним транскрибуванням з корейської мови і означає *"apaxic"* – саме так корейці часто називають низькорослих людей, а південні корейці брали участь у війні у В'єтнамі на стороні американців. ЕД тут є малий зріст в'єтнамців.

ЕД може спостерігатись як лінгвоконструктивний засіб і в межах однієї етнічної спільноти. Наприклад, *jarhead, jar head* – так американських морських піхотинців називають через те, що їх зачіска нагадує кришку від банки. В цих прикладах ЕД вербалізуєтся для позначення представників соціальної групи морських піхотинців США. *Jumbo jaw* – людина з масивною щелепою, як правило на позначення американця. *Jumbo* є лексемою, що вживається на позначення чогось великого, наприклад *Jumbo state* (Техас). В основі Jumbo ЕД надзвичайно популярний і, як вважалось, надзвичайно великий африканський слон Джамбо, який спочатку проживав у Лондонському зоопарку, а в 1882–1885 рр. виступав в американському цирку [Bos, 2019].

Дослідження дозволяє констатувати, що на утворення етнофобізмів впливають екстралінгвістична ситуація та екстралінгвістичні характеристики об'єкта номінації, а також соціодискурс. Найбільш нетипові для етнічної більшості характеристики етнічних меншин найчастіше і стають екстралінгвістичними домінантами і призводять до продукування

етнофобізмів. В основі словотвору етнофобізмів лежить екстралінгвістична домінанта – риса, яка є характерною, іноді найхарактернішою для представника певної етнічної групи. Найпоширенішими лінгвістичними засобами словотвору етнонімів лексико-семантичного поля "Зовнішність" є лексико-семантичний спосіб (метафора, метонімія, поєднання метафори та метонімії), словоскладання, контамінація, акроніми та абревіатури, афіксація. Найчастіше ЕД є колір шкіри, форма голови, очі.

Перспективами дослідження може бути продовження розвитку теорії екстралінгвістичної домінанти та її вербалізації у словотворі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк, Б. М. (1989). *Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні* [Anglijska frazeologiya u kulturno-etnichnomu visvitlenni]. К. : Наукова думка.

2. Антонченко, Т. М. (1999). *Лінгвопрагматичні особливості функціонування етнонімів та етнофобізмів (на матеріалі американського варіанта англійської мови)* [Lingvopragmatichni osoblivosti funkcionuvannya etnonimiv ta etnofobizmiv (na materiali amerikanskogo varianta anglijskoyi movi)]. Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія. Т. 2. № 1. – С. 95-103.

3. Васильева, Н. В. (2001). *Этнонимы и псевдоэтнонимы: попытка сравнения* [Etnonimy i psevdoetnonimy: popytka sravneniya]. Изменяющиеся языковые миры: Тезисы докл. междун. научн. конф. (12–17 ноября 2001 г.). Пермь: Перм. ун-т. – С. 187-188.

4. Гладких, О. И. (2015). *Особенности этнономинаций в американском варианте английского языка (на примере иммигрантов из Латинской Америки)* [Osobennosti etnonominacij v amerikanskom variante anglijskogo yazyka (na primere immigrantov iz Latinskoj Ameriki)]. Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Филологические науки. Симферополь: Крымский федеральный университет имени В. И. Вернадского. – С. 180-183.

5. Гонта, И. А. (2000). *Структурные и семантические особенности композит-метафор в американском сленге* [Strukturnye i semanticheskie osobennosti kompozit-metafor v amerikanskom slenge]. Дис. канд. филол. наук. КГЛУ. Київ.

6. Гонта, І. А. (2014). *Переклад стилістично-маркованих номінативних одиниць на позначення рас та національностей* [Pereklad stilistichno-markovanih nominativnih odinic na poznachennya ras ta nacionalnostej]. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 49. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. – С. 63-66.

7. Гонта, І. А. (2018). *Вербалізація екстралінгвістичної домінанти у мові (на матеріалі американського мовного субстандарту)* [Verbalizaciya ekstralingvistichnoyi dominanti u movi (na materiali amerikanskogo movnogo substandartu)]. Вісник Маріупольського державного університету. Серія "Філологія". Випуск 19. Маріуполь: Редакційно-видавничий відділ МДУ. – С. 204-210.

8. Гонта, І. А. (2019). *Етнофобізми на позначення американців як засіб збереження екстралінгвістичної інформації* [Etnofobizmi na poznachennya amerikanciv yak zasib zberezhennya ekstralingvistichnoyi informaciyi]. Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Випуск 23. Дрогобич: Видавничий дім "Гельветика". – С. 69-74.

9. Дёмина, А. В. (1999). *Формирование этнических прозвищ на основе собственных имён* [Formirovanie etnicheskih prozvish na osnove sobstvennyh imyon]. Лингвистический вестник: Сб. научн. статей. Вып. 1. Ижевск: Изд-во УдГУ. – С. 44-50.

10. Крысин, Л. П. (2002). *Лингвистический аспект изучения этностереотипов (постановка проблемы)* [Lingvisticheskij aspekt izucheniya etnostereotipov (postanovka problemy)]. Встречи этнических культур в зеркале языка: в сопоставительном лингвокультурном аспекте. М.: Наука. – С. 171-175.

11. Кущ, Е. О. (2004). *Національно-культурна специфіка лінгвальної реалізації етнічних упереджень у Великобританії* [Nacionalno-kulturna specifika lingvalnoyi realizaciyi etnichnih uperedzhen u Velikobritaniyi]. Мова, мовлення, мовна комунікація. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції "Наука і освіта 2004". Серія: Філологічні науки. Дніпропетровськ: Наука і освіта. Том 26. – С. 49-51.

12. Лихинин, М. В. (1999). *Роль оппозиции "свой – чужой"в формировании ЯКМ (на материале английской фразеологии)* [Rol oppozicii "svoj – chuzhoj" v formirovanii YaKM (na materiale anglijskoj frazeologii)]. Вісник Харківського державного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія романо-германська філологія. №430. Харків: Константа. – С. 74-77.

13. Святюк, Ю. В. (2005). *Семантика та функціонування етнономінацій у сучасній англійській мові* [Semantika ta funkcionuvannya etnonominacij u suchasnij anglijskij movi]. Дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Київ.

14. Скіданова, К. *Американська пейоративна етнономінація, мотивована соціально-побутовою лексикою* [Amerikanska pejorativna etnonominaciya, motivovana socialno-pobutovoyu leksikoyu]. (Кіровоград, Україна). Електронний ресурс: http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/10765/1/Skidanova_Kirovohrad.pdf

15. Тарасова, В. В. (2018). *Політична коректність в англійському та політичному медіа дискурсі* [Politichna korektnist v anglijskomu ta politichnomu media diskursi]. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки. Київ: Міленіум. – С. 100-110.

16. Фесенко, Т. А. (1999). *Этноментальный мир человека: опыт концептуального моделирования* [Etnomentalnyj mir cheloveka: opyt konceptualnogo modelirovaniya]. Автореф. дис. докт. филол. наук: 10.02.19. Институт языкознания РАН. Москва.

17. Bos, C. (2019). *Jumbo the Circus Elephant and His Tragic Death*. Інтернет ресурс: https://www.awesomestories.com/asset/view/Jumbo-the-Circus-Elephant-and-His-Tragic-Death.

18. Dashefsky, A., Sheskin, I. (3 February 2016). *American Jewish Year Book 2015: The Annual Record of the North American Jewish Communities*. Springer. pp. 175-177.

19. Dijk, T. A. (1984). *Prejudice in discourse: An analysis of ethnic prejudice in cognition and conversation*. Amsterdam: Benjamins. – 294 p.
20. Drewry, H. *African American History*. Інтернет ресурс: https://www.scholastic.com/teachers/articles/teaching-content/african-american-history/
21. Price, G. (2017). *US military presence in Asia: Troops stationed in South Korea and beyond.* Інтернет ресурс: https://www.newsweek.com/us-military-japan-north-korea-asia-590278
22. Honta, I, Pastushenko, T., Borysenko, N. (2019). *Colour Component in the Semantics of Ethnophobic Terms*. Advanced Education. Новітня освіта. Випуск 12. Київ: КПІ імені Ігоря Сікорського. – С. 226-236.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

23. Chapman, L. (1990). *Thesaurus of American Slang*. London and Glasgow: Collins.
24. Green, J. (1986). *The Slang Thesaurus*. London: Penguin Books.
25. Wentworth, H., Flexner, S. B. (1975). *Dictionary of American Slang.* New York: Thomas Y. Crowell.
26. Електронний ресурс https://en.wikipedia.org /Hispanic_and_Latino_Americans
27. Електронний ресурс http://www.rsdb.org/races
28. Електронний ресурс https://en.wikipedia.org/wiki/Italian_Americans
29. Електронний ресурс http://www.newsweek.com/us-military-japan-north-korea-asia-590278).
30. Електронний ресурс https://en.wikipedia.org/wiki/Jumbo.
31. Електронний ресурс https://en.wikipedia.org/wiki/Mexican_Americans
32. Електронний ресурс https://en.wikipedia.org/wiki/Iraq_War
33. Електронний ресурс https://uk.wikipedia.org/wiki/Uncle_Ben%27s
34. Електронний ресурс https://factfinder.census.gov/faces/nav/jsf/pages

Надійшла до редколегії 13.09.19

I. A. Honta, PhD (Philology), Assoc. Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

LINGUISTIC AND EXTRALINGUISTIC MOTIVATION IN THE FORMATION OF AMERICAN ETHNOPHOBIC TERMS EMBRACED IN LEXICO-SEMANTIC FIELD 'APPEARANCE'

The article is devoted to the analysis of ethnophobic terms in American non-standard language. The corpus of ethnophobic terms referring to the lexico-semantic field 'Appearance' has been selected from specialized on-line and book dictionaries. Word-forming, semantic and structural features of the ethnophobic terms have been analysed. Being the basis for the creation of ethnophobic terms, the extra-linguistic dominant as non-linguistic phenomenon is investigated. Ethnic and semantic classification of the ethnophobic terms based on the extra-linguistic dominant is investigated.

Key words: *ethnophobic term, lexico-semantic field, extralinguistic dominant, national minorities, international relations, stereotype.*

И. А. Гонта, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ И ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ МОТИВАЦИЯ В ФОРМИРОВАНИИ АМЕРИКАНСКИХ ЭТНОФОБИЗМОВ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ "ВНЕШНОСТЬ"

Статья посвящена анализу этнофобизмов в американском языковом субстандарте. Корпус этнофобизмов, относящихся к лексико-семантическому полю "Внешность" был выбран из электронных и традиционных словарей. Анализируются словообразовательные, семантические и структурные характеристики таких этнофобизмов. Исследуется экстралингвистическая доминанта как внеязыковой фактор, на базе которого образуются данные языковые единицы. Предлагается этническая и семантическая классификация этнофобизмов лексико-семантического поля "Внешность" на базе экстралингвистичекой доминанты.

Ключовые слова: *этнофобизм, лексико-семантичаское поле, экстралингвистическая доминанта, национальные меньшинства, межнациональные отношения, стереотип.*

УДК 81'255.4=133.1=161.2:821.133.1-311.6(493)

K. O. Humenna, Doctorante
Université nationale Taras Chevtchenko de Kyiv (Ukraine)

LES DIFFICULTÉS DE LA TRADUCTION DU ROMAN FRANCOPHONE HISTORIQUE STYLISÉ

L'article est consacré à l'étude du roman francophone historique stilisé. On analyse les types de la stylisation. L'accent est mis sur les textes archaïques archaïsés afin d'élucider le phénomène de la double stylisation historique. Une attention particulière est portée aux stratégies et aux tactiques lors de la traduction d'une œuvre chronologiquement éloignée vu l'existance de la pluralité des traductions du même roman.

Mots-clés: *roman historique francophone, stylisation historique, traduction, textes archaïques archaïsés, double stylisation historique, archaïsation, neutralisation, modernisation.*

En commençant notre travail, il est nécessaire de définir la notion de ***"stylisation"*** en général, de ***"stylisation historique"*** en particulier et par conséquent du ***roman historique stylisé***. La stylisation est l'une des catégories stylistiques les plus controversées, surtout parce qu'elle appartient non seulement aux sciences langagières, mais

également à d'autres sciences humaines. Il en résulte que des incohérences surgissent dans l'interprétation de la notion, par exemple, le Dictionnaire académique de la langue ukrainienne donne quelques définitions de la ***stylisation***: "1. Action de fournir à une œuvre d'art les caractéristiques d'un certain style, les particularités du style d'auteur, etc. ; la reproduction de la couleur de toute époque dans les images et les caractéristiques stylistiques d'une œuvre littéraire. 2. Une œuvre d'art qui, d'après sa forme, est une imitation d'un certain style" [Білодід, 1978, 696 – traduction de l'auteur]. Ce terme figure également dans le Petit dictionnaire raisonné des termes linguistiques, où la stylisation est expliquée comme "la reproduction des traits formels externes inhérents au langage d'une époque particulière de l'histoire, d'un environnement social, d'un écrivain" [Єрмоленко, 2001, 174 – traduction de l'auteur].

Cependant, le terme de stylisation n'est presque jamais utilisé dans l'analyse littéraire en France. L'absence de ce terme dans les dictionnaires littéraires français en est la preuve. Dans les dictionnaires non-spécialisés, le terme de stylisation apparaît uniquement au sens général. Ainsi, le Robert nous dit que ce terme est apparu en 1907 du verbe "styliser"et le définit comme "action de styliser, le fait d'être stylisé" (Dictionnaire Alphabétique & Analogique De La Langue Française (Petit Robert) 1972, p. 1700). Selon le dictionnaire électronique Trésor de la Langue Française informatisé (TLFi), la stylisation est entre autres "l'action, fait d'exprimer quelque chose avec son propre style, (en s'efforçant) de lui imprimer sa marque personnelle" [CNRTL].

D'après des travaux des chercheurs, on distingue ***deux types*** de stylisation: la ***stylisation de genre*** et la ***stylisation historique***. Dans le dictionnaire des termes linguistiques de Rosenthal et de Telenkova la stylisation historique est considérée comme "l'imitation du style du langage typique pour une époque quelconque" [Розенталь, 1976, 467] et dans le dictionnaire des termes linguistiques d'Akhmanova c'est une "archaïsation", "imitation des moyens et des méthodes d'expression, typique pour les époques passées" [Ахманова, 1966, 454].

En ce qui concerne l'aspect traductologique, le problème de la stylisation historique a été en partie soulevé par des théoriciens de la traduction comme V. Vinogradov (1997), S. Vlahov et S. Florin (1978), E. Mechalkina (2008), R. Lefere (1994). Certains d'entre eux

parlent de la restitution de la couleur nationale et historique de l'original [Fedorov, 1968; Florin, 1978; Komissarov, 1990], d'autres évoquent la présentation du temps de la culture dans le texte traduit [Popovich, 1980; Khokhel, 1988]. Cependant, dans ce travail, nous nous appuierons sur la définition donnée par l'académicien V. Vinogradov, où la stylisation historique est présentée précisément du point de vue de la traduction, où elle a ses particularités. Le chercheur a qualifié la stylisation linguistique temporelle de "la création dans la traduction, grâce aux moyens lexicaux, morphologiques et syntaxiques, d'un lien de la langue moderne de la traduction avec la même langue des époques antérieures, dans le but de créer un effet stylistique spécial de corrélation avec le passé" [Vinogradov, 2001, 142].

En parlant de la stylisation historique dans la traduction, les critiques littéraires et les traductologues divisent les œuvres littéraires en deux groupes: 1) les textes écrits vraiment à une époque lointaine; 2) les textes avec une stylisation temporelle faite par l'auteur. Dans le même temps, les experts estiment à l'unanimité que les différences de ***stratégie de traduction*** sont déterminées par la présence du ***langage archaïque*** dans les textes du 1er groupe et du ***langage archaïsé*** dans les textes du 2e groupe. C'est pourquoi pour V. Vinogradov, la traduction de tels textes est divisée en diachronique et synchronique [Vinogradov, 1997, 55], en oubliant par conséquent que le texte archaïsé peut être écrit à une époque autre que moderne.

Lorsque l'auteur de l'original recourt délibérément à une stylisation historique et que le moment de la création de l'original est très éloigné de celui de la traduction, ces textes peuvent être appelés des textes ***archaïques archaïsés*** et nous proposons d'introduire le terme ***double stylisation historique*** pour nommer ce phénomène. Ainsi, la traduction de ces textes peut être qualifiée de la traduction diachronique du texte littéraire archaïsé. En accord avec le chercheur français R. Lefere, nous jugeons opportun d'identifier les trois types de textes énumérés ci-dessus comme ***archaïques, modernes archaïsés*** et ***archaïques archaïsés*** [Lefere, 1994, 242].

Dans notre recherche, il s'agit du type de textes le plus difficile pour la traduction, celui de textes archaïques archaïsés, à savoir du

roman historique francophone "La légende d'Uylenspiegel" de Charles de Coster, écrit dans la seconde moitié du XIXe siècle (1867) sur les événements du XVIe siècle en Belgique et de ses traductions en ukrainien, réalisées par S. Sakydon (1974) et T. Tchertoryjska (1953).

La stylisation historique de l'œuvre littéraire crée un espace temporel bien organisé. Et cela est tout à fait naturel, car il s'agit d'événements historiques éloignés de trois siècles de la date d'écriture du roman historique de Ch. de Coster. Cette distance historique détermine la nature archaïque du langage des œuvres distantes dans le temps dans l'esprit du lecteur moderne: pour le contemporain de l'auteur, son langage est assez normatif. En revanche, la stylisation historique est une technique d'auteur délibérée utilisée dans les romans historiques, dans notre cas dans "La légende d'Uylenspiegel". Cependant, sa restitution dans le langage de la traduction nécessite une autre stylisation historique inévitable de la part du traducteur, appelons-la ***secondaire***.

La question concernant le fait si le traducteur doit restituer la langue de l'original archaïque ou s'il doit la moderniser a été évoquée à plusieurs reprises dans les travaux d'A. Lilova (1985), A. Andres (1965), S. Vlakhov et S. Florin (1978). Lors de la traduction d'une œuvre chronologiquement éloignée, il faut prêter attention à la restitution de ses particularités linguistiques, de son contexte historique et social ainsi que des traditions littéraires qui existaient au cours de sa rédaction. Comme il existe une distance chronologique suffisamment longue entre la communication primaire (création du texte) et la communication secondaire (traduction), le traducteur est confronté à un choix. Ou il peut reproduire le "sens original de l'œuvre" [Хохел, 1988, 163], c'est-à-dire réduire la distance temporelle entre le destinataire du texte source et le destinataire du texte cible. Par ex. : – *"Le* ***soudard*** *ne cessait de ronfler"* [De Coster, 1867, 137]. Dans ce cas, T. Tchertoryjska applique la tactique de neutralisation : *"****Солдат*** *усе хронів"* [Де Костер, 1953, 118]. Ou une autre option est possible, c'est la restitution du "sens ultérieur de l'œuvre", c'est-à-dire de la composante stylistique [Хохел, 1988, 168], donc la préservation de la ***distance temporelle*** dans la traduction et là

S. Sakydon recourt à la tactique d'archaïsation : *"**Ландскнехт** хропів на всі заставки"* [Де Костер, 1984, 144]. Naturellement, on peut appeler la correspondance linguistique (corrélat) de cette distance ***"le degré d'archaïsation du langage"*** de la traduction. Ainsi, la première méthode implique la modernisation du texte source au cours de la traduction et la seconde, à son tour, prévoit l'archaïsation.

Il est nécessaire de prendre en compte lors de la traduction le fait que la conception d'auteur du roman est basée sur des éléments factuels indéniables, comme en témoigne la présence des personnages et des événements historiques réels et qui doivent être restitués avec précision. Par conséquent, grâce à l'utilisation de la stratégie de stylisation linguistique temporelle (***stylization historique secondaire***) par les traducteurs, les lecteurs de la traduction peuvent sentir la distance historique présente dans les romans historiques. Nous avons déjà évoqué la ***stratégie de la stylisation historique*** qui est la stratégie principale de la traduction d'un roman stylisé. Nous savons que la stratégie se réalise par les tactiques et comme l'a révélé notre analyse, les traducteurs utilisent les trois tactiques suivantes: ***archaïsation, neutralisation*** ou ***modernisation*** des unités linguistiques dans la traduction.

Le fait qu'il existe plusieurs traductions ukrainiennes de la "Légende" nous autorise de parler également de ***la pluralité des traductions***, et l'étude de cette dernière permet de mieux voir, d'analyser et de comparer les différentes tactiques utilisées par les traducteurs. C'est l'une des méthode pour l'analyse des romans stylisés. Vu qu'entre ces traductions il y a aussi un laps de temps important (de 30 ans), elles ont de très grandes différences:

– *"... mais ne m'approchez pas, sinon je ferai de vous des **moricauds**"* [De Coster, 1867, 12], où "moricaud"est un mot populaire, ayant le sens de "nègre". Dans ce cas, la traductrice T. Tchertoryjska archaïse le mot dont l'expression de temps est absente dans l'original et utilise le mot obsolète "арапчата": *"... близько не підходьте, бо обернетесь на **арапчат**"* [Де Костер, 1953, 9]. Cependant, S. Sakydon utilise le mot sans la marque du temps: *"... але не підходьте близько, бо й вас замащу, як **негренят**"* [Де Костер, 1984, 24];

– *"... c'était par* ***le vil désir de lucre*** *que Sa Majesté punissait les hérésiarques"* [De Coster, 1867, 135]. Ici, le "lucre" est un archaïsme et dans la traduction de T. Tchertoryjska l'équivalent archaïque a été bien choisi: *"його величність переслідує єретиків* ***з мерзенної сріблолюбності****"* [Де Костер, 1953, 115], où le mot "сріблолюбство" est obsolète. À son tour, S. Sakydon procède par la neutralisation : *"його величність переслідує єретиків* ***з ницої жадоби зиску****"* [Де Костер, 1984, 142];

– "*Et leurs souliers,* ***bas et haut de chausses****, leurs* ***pourpoints****,* ***aiguillettes****,* ***ferrements****, étaient d'or et de soie blanche*" [De Coster, 1867, 210]. "*Їхні черевички,* ***панчохи****,* ***шаровари****,* ***куртки****,* ***торочки*** *були з білого шовку, а шнурки й застібки – золоті*" [Де Костер, 1984, 221]. Le traducteur a procédé par une modernisation et, en plus, par une domestication, qui anéanti l'affiliation des vêtements décrits à une époque lointaine. T. Tchertoryjska a complètement omis ce morceau;

– *"... au bout de six jours le blessé marchait comme ses pareils avec grande suffisance de* ***roquetaille****"* [De Coster, 1867, 35]. "roquetaille "est une race de roquets, terme de mépris crée au 17e siècle et passé d'usage au 18e. *"... за тиждень він уже бігав зухвало, як усі* ***пси-забіяки****"* (Sakydon) [Де Костер, 1984, 49]; *"... через шість днів той уже бігав з нахабством справжнісінького* ***барбоса****"* (Tchertoryjska) [Де Костер, 1953, 32]. "барбос" est un mot familier qui veut dire "chien", également utilisé en ukrainien comme un juron. Chaque traducteur utilise un mot avec une connotation différente, mais qui ne contredit pas l'original, parce que les deux variantes font partie de la langue parlée, ce qui permet de transmettre de manière adéquate l'expressivité de l'original.

Les éléments clés de la stylisation historique du roman de Ch. de Coster sont des ***archaïsmes d'auteur***, qui confère à l'original une expressivité encore plus forte: – *"Que le diable sauve son* ***Epervialité****"* [De Coster, 1867, 87]. "Epervialité", créé par De Coster, est un mot propre avec la forme interne, pourtant T. Tchertoryjska l'interprète en utilisant le mot commun : *"Ну, хай тепер урятує чорт* ***пана яструба****"* [Де Костер, 1953, 73]. Tandis que S. Sakydon n'a pas omis ce détail extrêmement important de l'œuvre et l'a très bien restitué en inventant son propre archaïsme d'auteur tout en conservant l'étymologie, et a ainsi gardé toute

l'expressivité de l'original: *"Ну, тепер сам диявол не врятує його* ***шуліковельможність****"* [Де Костер, 1984, 99].

Ainsi, la tactique d'archaïsation consiste à préserver la distance chronologique dans la traduction. En appliquant la tactique de neutralisation, le traducteur remplace les unités linguistiques archaïques par leurs analogues neutres dans la langue cible. Alors que la tactique de modernisation vise à un refus complet de sauver la distance temporelle du texte source.

Donc, la stratégie de la stylisation historique dans la traduction des textes archaïques archaïsés est une combinaison d'une modernisation adéquate (optimale) lors de la traduction des parties archaïques du texte original et d'une archaïsation adéquate (optimale) au cours de la traduction des parties archaïsées de l'original, et la nature de l'archaïsation est dictée par la nature de la stylisation historique d'auteur.

LITTÉRATURE

1. Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales [en ligne], https://www.cnrtl.fr/definition/stylisation

2. De Coster, Ch. (1867). *La Légende et les aventures héroïques, joyeuses et glorieuses d'Uylenspiegel et de Lamme Goedzak au Pays de Flandres et ailleurs*. Bruxelles.

3. Lefere, R. (1994). *La traduction archaïsante: Cervantes d'après M. Molho* // Meta. – V. 39 (1). – P. 241-249 [en ligne], http://www.erudit.org/revue/meta/1994/v39/n1/003454ar.pdf

4. Андрес, А. (1965). *Дистанция времени и перевод* [Distanciya vremeni i perevod]. Мастерство перевода, 1964. М.: Сов. Писатель. – С. 118-131.

5. Ахманова, О. С. (1966). *Словарь лингвистических терминов* [Slovar lingvisticheskih terminov]. М.: Издательство "Советская энциклопедия".

6. Білодід, І. К. (1978). *Словник української мови: в 11 т.* [Slovnik ukrayinskoyi movi: v 11 t.]. Том 9. К.: Наукова думка.

7. Виноградов, В. С. (1997). *Темпоральная (временная) стилизация как переводческий прием* [Temporalnaya (vremennaya) stilizaciya kak perevodcheskij priem]. Филологические науки. №6. М.: Изд-во МГУ. – С. 54-59.

8. Виноградов, В. С. (2001). *Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы)* [Vvedenie v perevodovedenie (obshie i leksicheskie voprosy)]. М.: Издательство института среднего образования РАО.

9. Влахов, С., Флорин, С. (1978). *Непереводимое в переводе* [Neperevodimoe v perevode] / Пер. с болг. М.: Междунар. отношения.

10. Де Костер Ш. (1953). *Легенда про героїчні, веселі й доблесні пригоди Тіля Уленшпігеля і Ламме Гудзака у Фландрії та інших країнах* [Legenda pro

geroyichni, veseli i slavetni prigodi Ulenshpigelya i Lamme Gudzaka u Flandriyi ta inshih krayinah] / Пер. з фр. Т. Черторижська. Київ: Молодь.

11. Де Костер Ш. (1984). *Легенда про героїчні, веселі і славетні пригоди Уленшпігеля і Ламме Гудзака у Фландрії та інших країнах* [Legenda pro geroyichni, veseli i slavetni prigodi Ulenshpigelya i Lamme Gudzaka u Flandriyi ta inshih krayinah] / Пер. з фр. С. Сакидон; передм. Р. Роллан; післямов. В. Пащенко. Київ: Вища школа.

12. Єрмоленко, С. Я. (2001). *Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів* [Ukrayinska mova: Korotkij tlumachnij slovnik lingvistichnih terminiv]. К.: Либідь.

13. Комиссаров, В. Н. (1990). *Теория перевода (лингвистические аспекты)* [Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty)]. М.: Высшая школа.

14. Лилова, А. (1985). *Введение в общую теорию перевода* [Vvedenie v obshuyu teoriyu perevoda] / Пер. с болг. М.: Высш. шк.

15. Мешалкина, Е. Н. (2008). *Стратегии исторической стилизации в художественном переводе (на материале англоязычной художественной литературы XVIII-XX вв.)* [Strategii istoricheskoj stilizacii v hudozhestvennom perevode (na materiale angloyazychnoj hudozhestvennoj literatury XVIII-XX vv.]: Дис. канд. филол. наук. Москва.

16. Попович, А. А. (1980). *Проблемы художественного перевода* [Problemy hudozhestvennogo perevoda]. М.: Высшая школа.

17. Розенталь, Д. Э., Теленкова, М. А. (1976). *Словарь-справочник лингвистических терминов* [Slovar-spravochnik lingvisticheskih terminov]. Изд. 2-е. М.: Просвещение.

18. Федоров, А. В. (1968). *Основы общей теории перевода* [Osnovy obshej teorii perevoda]. М.: Высшая школа.

19. Хохел, Б. (1988). *Время и пространство в переводе* [Vremya i prostranstvo v perevode]. Поэтика перевода. М.: Радуга. – С. 152-171.

Надійшла до редакції 6.11.19

K. O. Humenna, PhD student
National Taras Shevchenko University of Kyiv (Ukraine)

DIFFICULTIES OF TRANSLATION OF STYLIZED HISTORIC FRANCOPHONE NOVEL

The article is devoted to the study of stylized historical francophone novel. Different types of stylization are analyzed. The emphasis is on archaic archaicized texts to elucidate the phenomenon of double historical stylization. Particular attention is paid to strategies and tactics when translating a chronologically distant work because of the plurality of translations of the same novel.

Keywords: *historical francophone novel, historical stylization, translation, archaic archaicized texts, double historical stylization, archaization, neutralization, modernization.*

К. О. Гуменна, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ СТИЛІЗОВАНОГО ФРАНКОМОВНОГО ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ

Стаття присвячена вивченню стилізованого франкомовного історичного роману. Аналізуються типи стилізації. Акцентується увага на архаїчно-архаїзованих текстах для пояснення явища подвійної історичної стилізації. Особлива увага приділяється стратегіям і тактикам при перекладі хронологічно віддаленого твору з огляду на наявну множинність перекладів того ж роману.

Ключові слова: *франкомовний історичний роман, історична стилізація, переклад, архаїчно-архаїзовані тексти, подвійна історична стилізація, архаїзація, нейтралізація, модернізація.*

К. А. Гуменная, асп.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА СТИЛИЗОВАННОГО ФРАНКОЯЗЫЧНОГО ИСТОРИЧЕСКОГО РОМАНА

Статья посвящена изучению стилизованного франкоязычного исторического романа. Анализируются типы стилизации. Акцентируется внимание на архаично-архаизированных текстах для объяснения явления двойной исторической стилизации. Особое внимание уделяется стратегиям и тактикам при переводе хронологически отдаленного произведения, учитывая имеющуюся множественность переводов того же романа.

Ключевые слова: *франкоязычный исторический роман, историческая стилизация, перевод, архаично-архаизированные тексты, двойная историческая стилизация, архаизация, нейтрализация, модернизация.*

УДК 81'25=111=161.2:378.147

K. A. Kuzmina, PhD (Philology), Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

TEACHING PRACTICAL TRANSLATION FOR SECOND-YEAR STUDENTS AT PHILOLOGICAL DEPARTMENTS

The article focuses upon the specificities of preparing professional translators in the second year of studying. We have described the level of language and translation competence of junior students and determined a group of exercises aimed at perfecting their skills. Today second-year students may be

quite good at interpreting but in translation they are still afraid of walking away from the original and tend to translate a source text literally. Besides, at this level they may lack some grammar and background knowledge, the knowledge of special vocabulary related to various fields of human activity, which often makes it difficult for them to render and single out the main idea of a special text they work with. To eliminate these drawbacks and to improve their competence to our mind translation classes should include not only the tasks to translate/interpret a certain text but also elements of language classes and other interactive creative translation exercises and role-plays helping translation novices to penetrate into the essence of the profession of a translator/interpreter.

Key words: *second-year students, creative translation exercises, interpreting skills, retelling of a special text, transformations, literal translation, original and professional translation analysis, discussions, mini-presentations.*

Within translation studies didactics of translation and interpreting hasn't been studied thoroughly yet though translation is considered by the European Commission to be the fifth language competence together with reading, speaking, writing, and listening [Королёва, 2015, Cultural Translation]. Gideon Toury claims that translation is an innate human skill which is quite natural in children [Toury, 1995]. That is why we decided to devote our research to methods of perfecting this skill and educating professional translators and interpreters at higher educational establishments. We focus our research on methods of teaching second-year students who just start studying translation and getting acquainted with the transformational laws occurring between their working languages. To our mind, the main task of a teacher of translation during the first years of studying is to introduce students into main challenges of the profession of a translator.

It is very important for teachers to single out groups of texts, translation problems and relevant exercises that would be able to train not just good connoisseurs of foreign languages but professional translators and interpreters as well. As Gideon Toury and Irina Alekseeva [Toury, 1995; Алексеева, 2001] claim translation is a creative process and one of the most important things in teaching translation is to give students the opportunity to make their own translation decisions. Translation teachers, whenever it is

possible, should restrain themselves from imposing their own opinions on students in order to let them feel free with a source text and with their working languages. A teacher should just control the extent of this freedom by teaching students general translation norms and transformational rules which exist between a source and a target language. This is all true about students of all years with the only difference that the translation material they are offered should correspond to the level of their language and background knowledge.

Second-year students are still afraid of walking away from a source text, and that is why it is hard for them to find adequate equivalents and their target texts may be full of word-for-word and grammar calque translations. For example, when translating from English into Ukrainian they forget that one of the main characteristics of the Ukrainian language is the availability of the well-developed category of cases and free word order, and use a direct word order of English sentences and a nominative case. Besides, teachers should remember that novices in translation can lack grammar and culture knowledge of a foreign language, much of background knowledge and special vocabularies from different fields of human activity. That is why, to our mind, it is important to offer such students to analyze original classical literary works known already to them and their translations done by outstanding translators, to translate folk fairy tales which contain fixed language formulae and to draw their attention to the difference between these formulae in a source and a target language. To improve their language knowledge it is preferable to include into translation classes some elements of foreign language classes. Since juniors find difficulty singling out the main idea of a special text, which is an essential skill of translators, it is worthwhile to help them with summarizing texts in the form of questions asked in one of the languages either by a teacher or other students. However, at translation classes second-year students should learn to retell texts both in a foreign and in their native language. Another element of a foreign language class that should be introduced into translation classes is a free discussion in a foreign language of topics described by an original text: in this way students develop their curiosity and learn to understand the importance of erudition in a translator's work.

Translation novices should also be taught elements of interpreting skills. We should say that today's students are quite good at listening comprehension skills which may be due to more or less free access to foreign audio-visual Internet resources and increase in the international travelling. However, at interpreting classes students should be able not only to understand the main idea of a text but also to reproduce it in a target language in a proper way. They should be able to remember nuances and details which may be quite difficult for students. One of good interpreting exercises for beginners may be the following: students listen to a recording or a text of an upper-intermediate level in a foreign language read by a teacher. After this a teacher clears up whether students have understood the main idea of it and discusses the vocabulary which might be unknown to them. Then a teacher reads the text once again, paragraph by paragraph, for each student to retell a corresponding paragraph in a target (native) language. If a student has forgotten to mention some important information a teacher prompts him by asking questions or asks other students to help him. In this exercise it is very important to stress upon retelling a text in a foreign language as an interpreting in itself, unlike translation, is primarily a retelling of information in a foreign language with the possibility to omit minor details.

The Department of Theory and Practice of Translation from English has worked out a series of texts and exercises for second-year students studying translation. The material has been divided into four lexical and four translation transformation topics. Lexical topics include texts and exercises dealing with such fields as "Profession and career", "Health and Sport", "The USA, Great Britain and Ukrainian", "Performing Arts and Theatre". Transformation topics include "Lexical Transformations" and "Lexical Difficulties of Translation", "Grammar Transformations and Grammar Difficulties of Translation". In this way students learn to apply various interlanguage changes (transformations) in translation of texts from different fields of human activity and knowledge.

Within these topics students are supposed to do exercises and translate various texts helping them accumulate new vocabularies connected with the abovementioned fields of human knowledge, as well as train their transformational skills. To do the latter students are

supposed to compare an original text with its translation and define transformations used in highlighted elements. Working with a text presupposes not only translating it but doing a pre-translation analysis of it in which students learn to define a style of a text, its lexical and grammar features which may influence the process of translation, a source of a text or its author, potential readers, a subject-matter. In doing so students develop their professional attitude towards a text and understanding that they are not simply decoders of a certain information from one language into another but they are primarily intermediaries between different cultures and linguistic societies. After translating each text students are offered to sum it up in English and in Ukrainian (for an English source text) or write an abstract for an article.

To develop students' imagination, inquisitiveness, and outlook, the features which are very essential for a good translator/interpreter, we also ask them to prepare in a foreign language mini-presentations on the topic they study which should be interpreted, or more precisely, retold in Ukrainian by other students. Mini-presentations may be done spontaneously or prepared in advance, and include students' personal opinion or a piece of news about the latest developments in the field (The topics may be as follows: "Current Employment Preferences of Youth", Treatment of Disabled People in Ukraine and other Countries, an itinerary around a certain tourist attraction, the meaning of art in the modern world, biography of a certain artist etc.). We should note that within this task we ask students to interpret such presentations not sentence by sentence but by whole blocks since longer portions of information teach students to listen to a speaker for a long period of time and to be able to single out the most important facts from the information. If a student who is interpreting forgets something other students have to prompt him. This exercise trains not only students' attention and interpreting skills but also has an educational purpose since it teaches them to work as a team, which is quite important in today's individualistic world. Thus, for the topic "Employment and Career"each of our students prepared the information about a profession of his or her interest and presented it to the rest of the class together with the essential vocabulary related to this profession. Professions and specialties

students chose included a Physicist, a Lawyer, a Psychologist, a Manager, a Spy. After each presentation somebody from the class had to retell it in Ukrainian. This type of task brings some change into a routine translation activity and students enjoy them pretty much [Leong, 1995, 119].

Free talks devoted to the topic of a text students translate or interpret are also very significant at translation classes as they not only teach students penetrate more deeply into the subject-matter of a text and expend their background knowledge but also very much accord with today's tendencies towards interactive learning in which a teacher takes an active part in such discussions. We should say that students are often willing to express their own opinion, and are eager to turn these talks into a debate. Especially this kind of activity is important for students who just start studying translation as for them this is a kind of transition between an English class proper and a translation class.

We have noticed that students are very much fond of creative tasks where they can take the initiative. In this respect we offer students to translate texts of their own choice which can be either of fictional or informative character. Usually students pick up texts in accordance to their interests and level of knowledge, and translate 3–5 pages of it. To assess this type of work we propose students to make a 5 minute presentation in which they tell about the text they have chosen, main translation difficulties they have come across, dictionaries they have used, and share essential vocabulary of the article with the rest of students. Besides, in order to make future translators accustomed to working with texts from different fields of human knowledge we also ask them to prepare their own topic-based glossaries in addition to compulsory lists of words they are to pass at the end of each topic.

During translation classes it is very important for translation teachers to take advantage of the free access to the audio-visual material we can enjoy nowadays. One of the tasks that we do with junior students is the following: we send them a link to a modern debate, lecture, documentary or interview dealing with a certain topic, i.e. unemployment or health, and ask them, apart from just

watching and retelling it, to write down and translate a 2–3 minute long excerpt from an audio-video material. At a class students listen to their excerpts and interpret them consecutively or simultaneously. After that a teacher may organize a relevant follow-up discussion. For example, at one of our classes students were offered to watch a BBC Radio 5 Debate on U.K. Unemployment problems in the city of Salford in North-West of England [*Debate on U.K. Unemployment*]. This debate gathered ordinary Britons who sharing their unemployment histories with each other showed the examples of various kinds of peculiar British pronunciations. It is worth mentioning that today's second-year students should be given a credit for coping with a task of understanding various British pronunciations on quite a good level.

Today young people watch many American and foreign movies that is why at translation classes we consider it quite important for them to learn to prepare their own reviews of Ukrainian translations of their favourite movies or cartoons. This type of tasks can appear to be not only inspiring but also greatly contributes to a student's better understanding of the essence of a profession of an interpreter.

Apart from translational work, students should get acquainted with translations of classical literary works and other texts done by professional translators, compare different translations, analyse original and translation from the point of view of lexical and grammar differences between them. The latter exercise seems to be rather useful for junior students as it teaches them to avoid literal translation. For example, for the topic of tourism students may compare the original and translation from the excerpt of the novel "Three men in a boat"from Jerome K. Jerome or compare English and Ukrainian variants of Tourism sites.

It is quite essential that texts selected for Practical Translation classes should have some educational value and reveal the most classical and current world issues. The latter is all the more important for junior students who must understand their role in solving these issues. Here are two examples of texts offered to second year students:

Text 1:

PARALYMPICS – HISTORY OF THE MOVEMENT

*Sport for **athletes with an impairment** has existed for more than 100 years, and the first sport clubs for the deaf were already in existence in 1888 in Berlin.*

It was not until after World War II however, that it was widely introduced (отримали популярність). The purpose of it at that time was to assist the large number of war veterans and civilians who had been injured during wartime.

*In 1944**, at the request of** the British Government, Dr. Ludwig Guttmann opened a **spinal injuries** centre at the Stoke Mandeville (Сток-Мандевілл – селище) Hospital in Great Britain, and in time, rehabilitation sport evolved to **recreational sport** and then to **competitive sport**.*

*On 29 July 1948, the day of the **Opening Ceremony** of the London 1948 Olympic Games, Dr. Guttmann organised the first competition for **wheelchair athletes** which he named the Stoke Mandeville Games, a milestone in Paralympics history. They involved 16 injured servicemen and women who took part in **archery**. In 1952, Dutch ex-servicemen joined the Movement and the International Stoke Mandeville Games were founded.*

*These Games later became the Paralympic Games which first took place in Rome, Italy in 1960 **featuring** 400 athletes from 23 countries. Since then they have taken place every four years. In 1976 the first Winter Games in Paralympics history were held in Sweden, and as with the Summer Games, have taken place every four years, and include a Paralympics Opening Ceremony and Paralympics Closing Ceremony [Paralympics].*

Text 2:

"Для дітей потрібно грати так само,
як для дорослих, тільки ще краще"

Костянтин Станіславський

"Божа корівка" – унікальний театр для всієї родини, який було створено у 1998 році при Центрі мистецтв "Новий український театр". Символом театру "Божа корівка" є всім

відомий жучок Сонечко, він же Бедрик, як ще його називають в українському фольклорі. Втім назва театру – "Божа корівка"– є особливим і рідним для глядачів та фанатів театру вже майже двадцять років. Так само, як і всім відомий ***логотип*** *театру, який колись намалював маленький глядач.*

Крім того, Божа корівка – це й наша "господиня театру" – яка зустрічає юних глядачів ще до початку вистави, грається з ними, ділиться сюрпризами й дарунками, знайомить своїх маленьких друзів із загадковим світом театру. Тому, якщо у когось виникне дуже сильне бажання зробити "лінгвістично-орфографічне зауваження"щодо назви театру – не витрачайте час, краще приходьте на наші чудові вистави, у театр з дивною, але дуже чарівною назвою "Божа корівка".

Драматургія для дітей

У Києві складно знайти ще один театр у якому настільки різноманітний репертуар для дітей різного віку. У "Божій корівці" грають казки як за класичними творами ("Івасик-Телесик" Марка Кропивницького, "У Лукоморья" Олександра Пушкіна тощо), так і за більш сучасними, але дуже відомими казками ("Як Левеня та Черепаха пісню співали" Сергія Козлова, "Весняна казка" Григорія Остера, "Сніг вирушає у місто" Тетяни Макарової та багато інших).

Особлива увага в театрі до сучасної української драматургії для дітей, до відкриття нових імен. У "Божої корівки" є свої друзі-драматурги – Наталя Уварова, Андрій Воробйов, Марина Смілянець. Вони створюють історії, що відповідають філософії та ***репертуарній політиці театру****. Приміром, Андрій Воробйов спеціалізується на створенні казок у віршованій формі ("Пригоди гномів", "Зимова казка" та інші), від Марини Смілянець нещодавно з'явилось декілька казок-уроків на різну тематику ("Абетка гарних манер", "Мій домашній дикий лис" тощо). А ось Наталя Уварова, крім найпопулярнішої у юних глядачів "Фізкультури для Баби Яги", навіть створила казку-візитівку театру, в якій йдеться про пригоди Сонечка ("Божа Корівка рятує світ").*

Казка-урок

У принципі, кожен театр мимоволі займається морально-етичним вихованням дітей-глядачів. У кінці кожної "пригоди" юні глядачі завжди розуміють важливу мораль, вічну істину, завдяки чудовій історії від автора та режисера. Для цього достатньо щиро переживати за улюблених героїв. Але окрім такого "виховання", у Театрі "Божа Корівка" є ще й серія вистав з особливим жанром "казка-урок", де окрім доброї моралі в кінці, є ще й дуже багато пізнавальних моментів: у розважальній формі актори спілкуються з дітьми на дуже серйозні теми та допомагають їх зрозуміти та засвоїти завдяки інтерактивним моментам [Teatrarium].

The first text deals with the history of Paralympic games which are very popular in today's world. After translating this text and learning its vocabulary students may be offered to organize an international mock-conference in which some students will work as interpreters, and talk about the significance of Paralympic sport and the treatment of disabled people. Thus, this year a group of second-year students has prepared very substantial reports based on articles about the life and ways of treating physically impaired people in Ukraine and other countries. One student prepared quite an inspiring information about today's most prominent people with the disability who have managed to become successful personalities.

The second text which students are supposed to translate from Ukrainian into English is about the Ukrainian theatre for children. Working with this text helps students not only plunge into the atmosphere of a theatre but also understand the specificity of translating the material for and about children.

At this stage students may be given the task to translate theatre programmes. For example, they may translate a Ukrainian theatre programme into English and use in parallel original English programmes taken from British theatre sites where they can find appropriate terms. This exercise teaches students to understand that translators often find equivalents not in dictionaries but in relevant special original texts either from a source or a target culture.

Although we've highlighted the translation exercises which can be done with second year students there is still much to do in order to systematize methods of teaching translation and interpreting, find appropriate texts for students of different levels of knowledge, create necessary translational exercises, and select a group of additional subjects aimed at preparing professional translators.

REFERENCES

1. *Cultural Translation*. Copyrighted Material Taylor & Francis: web-page. Retrieved from http://cw.routledge.com/textbooks/translationstudies/data/samples /9780415837897.pdf (access date: June 18, 2019).

2. Ko, Leong (1995). *Teaching dialogue interpreting // Teaching Translation and Interpreting 3 New Horizons:* Papers from the Third Language International Conference Elsinore, Denmark 9–11 June 1995 / Edited by Cay Dollerup, VibekeAppel. JohnBenjamins Publishing Company Amsterdam/Philadelphia. – P. 119-128.

3. Toury, Gideon (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

4. Алексеева, И. С. (2001). *Профессиональний тренинг переводчика* [Professionalnij trening perevodchika] – web-page. Retrieved from http://www.asu.ru/files/documents/00005162.pdf (access date: June 18, 2019).

5. Королева, Д. Б. (2015). *Методика обучения переводу на современном этапе* [Metodika obucheniya perevodu na sovremennom etape]. Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2015. № 9, ч. 1: Национальный исследовательский томский государственный университет: web-page. Retrieved from http://scjournal.ru/articles/issn_1997-2911_2015_9-1_24.pdf (access date: June 18, 2019).

ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. *Debate on U.K. Unemployment*. BBC Radio 5 Live, Feb 2012: web-page. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=a9rrn7ZEoOo (access date: June 19, 2019)

2. *Paralympics – history of the movement*: web-page. Retrieved from https://www.paralympic.org/the-ipc/history-of-the-movement (access date: June 18, 2019).

3. *"Для дітей потрібно грати так само, як для дорослих, тільки ще краще"Костянтин Станіславський* [Dlia ditej potribno graty tak samo, yak dlia doroslikh, tilki shtche krashtshe"Kostyantyn Stanislavskyj]. Teatrarium: web-page. Retrieved from https://teatrarium.com (access date: June 18, 2019).

Надійшла до редколегії 19.06.19

К. А. Кузьміна, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

НАВЧАННЯ ПРАКТИКИ ПЕРЕКЛАДУ СТУДЕНТІВ ДРУГОГО КУРСУ ФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

У статті йдеться про особливості підготовки професійних перекладачів на другому році навчання. Було визначено рівень мовної та перекладацької підготовки студентів другого курсу та групу вправ, направлених на покращення їх навичок. Сьогодні другокурсники мають досить гарні навички усного перекладу, але при письмовому перекладі у них часто є страх відійти від тексту оригіналу, через що вони можуть вдаватися до буквального перекладу. Крім того, на цьому рівні студентам може бракувати певних знань із граматики, фонових знань та знань спеціальної лексики відносно тієї чи іншої галузі людської діяльності, через що у них може виникати труднощі з переказом тексту та виділення головної думки. Для того, щоб позбутися цих недоліків та покращити навички студентів, на нашу думку, заняття з перекладу мають включати не лише завдання перекласти той чи інший текст, але також і елементи занять з мови та інтерактивні творчі вправи з перекладу, рольові ігри, які могли б допомогти студентам проникнути у сутність професії перекладача.

Ключові слова: *студенти другого курсу, творчі вправи з перекладу, навички усного перекладу, переказ спеціального тексту, трансформації, буквальний переклад, аналіз оригіналу та професійного перекладу, обговорення, міні-презентації.*

Е. А. Кузьмина, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

ОБУЧЕНИЕ ПРАКТИКЕ ПЕРЕВОДА СТУДЕНТОВ ВТОРОГО КУРСА ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ ФАКУЛЬТЕТОВ

В статье идет речь об особенностях подготовки профессиональных переводчиков на втором году обучения. Были определенны уровень языковой и переводческой подготовки студентов второго курсу и группа упражнений, направленных на улучшение их навыков. Сегодня второкурсники имеют достаточно хорошие способности устного перевода, но при письменном переводе у них часто появляется страх отойти от текста оригинала, из-за чего у них может возникать буквальный перевод. Кроме того, на этом уровне студентам может не хватать некоторых знаний по грамматике, фоновых знаний, а также знаний специализированной лексики касательно той или иной области человеческой деятельности, из-за чего у них могут возникать трудности с пересказом текста и выделением главной мысли. Для избавления от подобных недостатков и улучшения навыков студентов, по нашему мнению, занятия по переводу должны включать не только задания перевести тот или иной текст, но также и элементы занятий по языку, а также

интерактивные творческие упражнения по переводу, ролевые игры, которые могли б помочь студентам проникнуть в суть профессии переводчика.

Ключевые слова: *студенты второго курса, творческие упражнения по переводу, навыки устного перевода, пересказ специального текста, трансформации, буквальный перевод, анализ оригинала и профессионального перевода, обсуждения, мини-презентации.*

УДК 316.1(44)П.Бурдьє:811.161.2'255.4-11ФранкоІ.

О. Є. Мольдерф, асистент
Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна)

ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ П'ЄРА БУРДЬЄ ТА ЇЇ ПОТЕНЦІАЛ У ДОСЛІДЖЕННІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ІВАНА ФРАНКА)

Статтю присвячено дослідженню продуктивного потенціалу теорії соціального простору П. Бурдьє у контексті перекладацької персонології. Стисло окреслено основні аспекти ієрархічної моделі, яку дослідник запропонував для літературознавства. Здійснено спробу адаптувати її для перекладознавства загалом та перекладацької персонології зокрема. Висунуто і доведено тезу про те, що запропонована французьким соціологом модель дає можливість розглядати особистість перекладача (і перекладознавця) на широкому тлі її епохи, усталеної традиції перекладу та життєпису і в такий спосіб розкрити різні детермінанти концепції перекладу, пошуку та прийняття перекладацьких рішень. Адаптовану для перекладознавства модель представлено на прикладі однієї із основоположних постатей українського перекладу та перекладознавства – Івана Франка.

Ключові слова: *Іван Франко, соціологія перекладу, герменевтика перекладу, Пьєр Бурдьє, габітус, поле, агент, капітал.*

Характерним для останніх десятиліть науки про переклад є зміщення акцентів у визначенні місця та ролі перекладача: колись "перемикач кодів"сьогодні перестав бути ідеалізованим конструктом, який на зразок автоматизованого механізму перетворює повідомлення з вихідної в цільову мову, намагаючись забезпечити еквівалентність перекладу. Перекладознавці все більше акцентують увагу на ролі соціальних та особистісних чинників, суспільно-політичних

умов, в яких діє перекладач, приймаючи те чи інше перекладацьке рішення. Перекладацька персонологія постійно поповнюється новими дослідженнями про важливі перекладацькі особистості різних епох. Врешті такий розвиток подій наводить англо-фінського перекладознавця Е. Честермана на думку, що було б доцільно доповнити відому класифікацію галузей перекладознавства Дж. Холмса ще однією, для якої він пропонує назву *translator studies*, а об'єктом дослідження окреслює "діяльність перекладача, його перекладацьку позицію, взаємодію з соціальним і технічним оточенням, історію та вплив"(переклад – О. М.) [Chersterman, 2009].

Українське перекладознавство не залишилось осторонь від тенденцій, які характерні для західноєвропейських перекладознавчих студій. Так, об'єктом дослідження вже ставали перекладацькі особистості Лесі Українки (І. Тарасинська), М. Зерова (Л. Коломієць), М. Лукаша (А. Дворніков, В. Житник, В. Савчин), Г. Кочура (Р. Зорівчак, М. Новикова, О. Чередниченко), В. Коптілова (І. Одрехівська), В. Мисика (Н. Гриців), А. Содомори (Р. Зорівчак) та чимало інших.

Щодо І. Франка, роль якого в контексті українського перекладу не просто вагома, а великою мірою основоположна, то широке різноманіття не тільки жанрів та авторів, але й мов та літератур, з яких він перекладав, та чималий доробок (за різними оцінками це близько 1200 перекладених творів різного обсягу та повноти), який він залишив по собі, а ще поліфункціональність та універсальність його особистості викликають зацікавлення дослідників вже протягом більш ніж століття. При цьому початки інтересу до Івана Франка як, поза сумнівом, ключової постаті українського перекладу кінця XIX – початку XX віку та його доробку можна датувати ще прижиттєвими роками (до 1916 р.). Вільне від ідеологічного тиску франкознавство незалежної України, зрештою, як і діаспорне франкознавство до 1991 р., якому проте часто бракувало джерельною бази, окрім вивчення маловідомих та нових аспектів Франкового життєпису та творчого доробку, прагне до "скидання" тих клейм та ярликів, що протягом тривалого часу насаджувала радянська ідеологія, яка, не в змозі

повністю елімінувати Франкове ім'я через вагомість його впливу не тільки на літературну, але й на суспільно-політичну авансцену на зміні століть, намагалася "підігнати" його під класичні радянські стандарти революціонера, борця за права трудящих, адепта марксизму.

Попри чисельність напрацювань та вагомі здобутки, сьогодні, очевидно, ще рано говорити про вичерпність дослідження багатьох ділянок Франкового доробку, в т. ч. його ролі у становленні перекладознавства в Україні та формування українських перекладацьких традицій. Бракує, зокрема, комплексного, міждисциплінарного дослідження Франкової концепції перекладу в контексті сукупності суспільно-політичних, історичних, культурницьких чинників. Варто погодитися із думкою франкознавця М. Зимомрі про те, що дослідження такого роду "вже давно на часі", а "із його сторінок постав би на повен зріст І. Франко як теоретик і майстер художнього перекладу, як основоположник українського наукового перекладознавства" [Зимомря, 2013, 226].

Об'єктами перекладознавчих студій неодноразово ставали різні аспекти Франкової багатомовної та багатогранної перекладацької спадщини (переклади з різних мов, зокрема, з німецької (В. Андрієнко, Г. Баєва, Ю. Баранько, З. Березинська, С. Бобинець, М. Бондар, Н. Бондаренко, М. Весна, М. Возняк, М. Демченко, В. Жила, М. Зимомря, В. Коптілов, Л. Кравченко, Л. Осовецька, Я. Ривкіс, Л. Рудницький, Р. Сиперштейн, Н. Стець, О. Хомицький, Я. Ярема) та на німецьку (Б. Бендзар, М. Зимомря, А. Паславська, І. Сойко та ін.), автопереклади (Б. Бендзар, Ю. Проскуріна, І. Теплий та ін.) тощо), його принципи перекладу (Ф. Арват, О. Домбровський, Р. Зорівчак, А. Паславська, Т. Шмігер та ін.). Втім системного дослідження Франкової концепції перекладу з проекцією, якщо не на весь, то принаймні на окремі аспекти його перекладацького доробку, зокрема, на його німецькомовну спадщину, яке до того ж ураховувало контекст епохи і функціональний плюралізм постаті Івана Франка, донині ще немає. Реконструкція загального часового, просторового, а також особистісного контексту, з одного боку, та конструювання на цій основі

Франкової концепції, з іншого боку, є тим більше важливими, що вони дозволяють поглянути на переклад крізь призму Франкової візії сутності та призначення перекладу.

Окремою проблемою є питання теоретико-методологічного підходу до дослідження перелічених вище явищ, адже неврахування комплексності Франкової перекладацької спадщини, ігнорування поліфункціональності його особистості та контексту епохи може спричинити до недостовірних результатів. Як стверджує перекладознавиця М. Новикова, "особистість перекладача не на самій собі замкнена, не сама собою тримається. Її тримають корені, вона росте з рідної культури" (пор. [Коломієць, 2011, 25]). Тож досліджуючи запропоновану проблематику, вважаємо неможливим обмежитися суто лінгвістичним, чи, скажімо, функціональним підходом, адже як доводять і герменевти, і соціологи перекладу, не лише функція перекладів, але й мовне наповнення до великої міри детерміновані впливом зовнішніх, позамовних чинників.

Із позиції сьогодення, в якому маємо широке різноманіття випрацьованих перекладознавчих підходів – від лінгвістичного та функціонального до культурологічного та когнітивного тощо, коли існують окремі школи перекладу, а сам переклад, поруч із мистецтвом, став професійною діяльністю, якої навчають у вищих навчальних закладах, звісно, можна було б знайти чимало "невдалих" перекладацьких рішень у Франковому доробку, а його поглядам на переклад закинути певну примітивність і очевидність. Втім, допевне, іншою буде оцінка, якщо врахувати особистісний, суспільно-політичний, історичний, соціальний контекст Франкового життя і діяльності. В рамках пропонованого дослідження здійснено спробу систематизувати те теоретико-методологічне підґрунтя, яке може забезпечити реалізацію комплексного, міждисциплінарного підходу до досліджуваного явища – перекладознавчого та перекладацького доробку І. Франка.

Останнім часом у багатьох гуманітарних, але також і природничих дисциплінах високий продуктивний потенціал демонструє теорія соціального простору, яку розвинув французький соціолог П'єр Бурдьє. Беручи за основу ключові

постулати та елементи пропонованої теорії, ставимо собі за мету створити модель, яка дозволить, реконструюючи соціально-історичний, суспільно-політичний, економічний, культурницький, особистісний контекст, на наступному етапі змоделювати Франкову концепцію перекладу та спроектувати її на його німецькомовний перекладацький доробок. У зв'язку з цим об'єктом виступає перекладознавча модель дослідження особистості перекладача в контексті його епохи, а предметом дослідження – окремі її складові.

Базовими для цього дослідження є ключові засади герменевтики, яка утвердилася у філософській думці XX століття завдяки працям М. Гайдеґґера, Г.-Ґ. Ґадамера та ін. Герменевти виходять з того, що наше розуміння та інтерпретація не є "чистими", а зумовлені традиціями, у яких ми живемо, та сукупністю уже наявних знань, обстоюючи в такий спосіб ідею історичної детермінованості і розуміння, і інтерпретації.

Ф. Апель, якого дослідниця Л. Черчель поруч із Дж. Штайнером зараховує до перших розробників герменевтичних теорій у літературознавстві, розглядає оригінал як "історичний документ свого часу", а переклад – як "історичну рецепцію вихідного тексту". Історична детермінованість характерна, на його думку, і для перекладознавчого аналізу, і для теорії перекладу, які не перебувають у часовому вакуумі, а змінюються з плином історії (пор.: [Cercel, 2013, 75–81]). Дослідник переконаний, що якісний перекладознавчий аналіз не повинен обмежуватися виключно мовною складовою перекладу, а має враховувати імпліцитне розуміння перекладу його автором та передбачати визначення місця такої концепції у загальній перекладацькій традиції того чи іншого часу [там само]. Одна із розробників герменевтичної теорії у перекладознавстві Р. Штольце відзначає, що перекладач є "історично та соціально укоріненим індивідом" [там само], і це має безпосередній вплив на перекладацький процес та продукт. На ролі соціальних умов у процесі сприйнятті та розумінні перекладачем першотвору поруч із особистісним факторами наголошує також З. Купш-Лозерайт [там само].

Відповідь на запитання щодо впливу домінуючої в контексті діяльності перекладача традиції перекладу, часових, просторових детермінант перекладацької особистості та ряду інших чинників на формування концепції перекладу та конкретні перекладацькі рішення може дати вже згадана вище теорія соціального простору П. Бурдьє, про потенціал і перспективи якої в соціології перекладу зокрема та теорії і методології перекладу загалом писали М. Вольф (1999, 2007, 2010, 2011, 2014), Ж.-М. Ґуанвіч (2005), М. Інґіллері (2005), Е. Прунч (2012), С. Ганна (2016) та ін.

Ключовими поняттями теорії П. Бурдьє, як відомо, є поле, капітал та габітус. У перше поняття П. Бурдьє вкладає "сукупність об'єктивних відношень сили, які нав'язуються усім тим, хто входить в це поле, і які не зводяться до намірів індивідуальних агентів чи їхньої безпосередньої взаємодії" [Бурдье, 2007, 15], під другим він розуміє різні види ресурсів (як матеріальні, так і нематеріальні, до яких дослідник зокрема зараховує символічний капітал), які агент інвестує в поле, прагнучи зайняти у ньому певне місце. У третє поняття – "габітус" – французький вчений вкладає ту сукупність диспозицій, яка формується через досвід і включає "принципи сприйняття, оцінки та дій"(пор.: [Wolf, 2014, 13]) агента в полі.

За основу у цьому дослідження беремо модель, яку П. Бурдьє запропонував для близького із перекладознавством літературознавства, критикуючи дослідження у рамках цієї дисципліни за спроби представити життєпис того чи іншого письменника чи поета у вигляді "логічної стрункості". Пропонуючи шляхи для удосконалення узвичаєного підходу, П. Бурдьє резюмує: "[…] слід поставити питання про те, як, виходячи з власного соціального походження та соціально зумовлених властивостей, які письменник набув через походження, він зміг зайняти (а в деяких випадках і створити) уже існуючу (або таку, що очікує на створення) позицію, яку пропонує певний стан поля" [Бурдьё, 2000].

Модель П. Бурдьє – трирівнева, і передбачає перехід від дослідження літературного поля у контексті його взаємодії з іншими полями (економічним, політичним, соціальним тощо) на

першому етапі через вивчення внутрішніх законів самого літературного поля, на другому етапі до дослідження того, як сформувався габітус певного агента (в літературознавчому контексті – письменника, поета), тобто "аналізу становлення диспозицій, які, будучи продуктом певної соціальної траєкторії і певної позиції в середині літературного (і т. д.) поля, знаходять в цих позиціях більш чи менш сприятливу можливість реалізації" [Бурдьё, 2000].

Адаптовану для перекладознавства модель, як вже було зазначено, представимо на прикладі перекладацької особистості Івана Франка, який став одним із ключових агентів не лише перекладацького поля, але й відіграв важливу роль у політичних, суспільних, культурницьких процесах кінця XIX – початку XX віку і за влучним висловом О. Пахльовської звільнив "Західну Україну від історичної самотності, вплинув вирішальним чином на формування спільної культурної свідомості "двох Україн", на з'єднання двох островів в один континент" [Пахльовська, 2000, 63].

Так на першому етапі доцільно провести дослідження перекладацького поля як частини більшого літературного поля у взаємодії з суспільним, економічним, політичним полями тощо. Дотримуючись думки про те, що перекладна література є частиною літературної полісистеми, а їхні взаємини є чимсь більшим, ніж просто співвідношенням частини і цілого, вважаємо за доцільне інтегрувати у пропоновану модель основні постулати теорії полісистеми, що її розвинув І. Евен-Зогар і яка розкриває специфіку взаємодії оригінальної та перекладної літератури. Зокрема, особливий інтерес викликає те, чи верифікується у контексті української, а, зважаючи на німецькомовну спадщину Івана Франка як частину емпіричного матеріалу, також німецькомовної (головно німецької та австрійської) літератури означеного періоду теза ізраїльського дослідника щодо домінування форенізуючого перекладу, допоки ще не сформований літературний канон цільової мови і переклади займають центральне місце, і доместикації, коли цей процес завершено [Even-Zohar, 1990, 51].

У центрі уваги на другому етапі – внутрішні закони функціонування перекладацького поля. Тут доцільно детальніше зосередитися на дослідженні так званої "культури перекладу", під якою, за Е. Прунчем, слід розуміти певний "суспільний конструкт", що включає "утверджені в суспільстві норми, домовленості та очікування, ціннісні уявлень та типові моделі поведінки, які детермінують дії реальних і потенційних учасників перекладацького процесу в межах певної культури" [Prunč, 2012, 340]. По суті, це поняття суголосне із часто вживаним висловом "перекладацька традиція". Зроблені висновки та узагальнення дозволять на третьому етапі прослідкувати, наскільки Франкова перекладацька творчість відповідала домінуючій на той період "культурі перекладу" українського та німецькомовного літературного поля і чи вписуються його концепція перекладу та перекладацькі рішення в ключові характеристики цієї культури, маючи в такий спосіб традиційний характер, чи, можливо, навпаки, докорінно змінюють усталені норми, привносячи інноваційні риси.

В рамках останнього, третього етапу увагу сфокусовано на формуванні габітусі, що його, на думку М. Вольф, слід трактувати як "матрицю принципів сприйняття, оцінки та дій". Важливим аспектом, який вимагає врахування на цьому етапі, є те, що І. Франко був поліфункціональною особистістю, і поза перекладацькою діяльністю, як відомо, займався також оригінальною прозовою та віршованою творчістю, виступав літературним критиком та дослідником літератури, був кореспондентом численних українських, польських, австрійських та німецьких видань, брав активну участь у суспільно-політичному житті Галичини тощо. Звісно, помилково було б пояснювати ті чи інші перекладацькі рішення чи принципи однозначно впливом літературних стилів та вподобань чи, скажімо, політичної спрямованості, втім ігнорувати можливості такої кореляції (якщо не прямої, то опосередкованої) не варто. Крім того, слід проаналізувати ймовірність впливу на Франкову концепцію перекладу західноєвропейських тенденцій, зокрема, романтизму, з яким І. Франко однозначно був знайомий.

Дослідникам Франкового життєвого шляху та творчості достеменно відомо, що йому, як і, мабуть, будь-якій іншій особистості, була властива певна непослідовність в оцінках і судженнях, а часами навіть контраверсійність. Як приклад можна навести його оцінку творчого доробку іншого класика української літератури та перекладача Пантелеймона Куліша, якого він то називав "першим справді національним списателем українським", а іншого разу зараховував до епігонів Т. Шевченка. Таких прикладів чимало і в контексті Франкових оцінок перекладу, його перекладацьких принципів тощо. Український історик Я. Грицак, досліджуючи у своїй монографії формування світогляду І. Франка, відзначив, що намагання звести його до певного "-ізму" суперечить самій строкатій та мінливій його сутності, а натомість радить враховувати "джерела його формування, різні контексти його функціонування та, відповідно, різні можливості його відчитання" [Грицак, 2006, 222]. Є сенс вважати цю тезу правомірною і в моделюванні Франкової концепції перекладу. Власне тому в описі змодельованої концепції доцільно відмовитися від намагання вибудувати "логічну стрункість", що, як вже було зазначено вище, критикував і сам П. Бурдьє, і поглянути на Франкову концепцію перекладу із діахронної перспективи. Це дасть можливість виявити те ядро, яке залишалося більш чи менш стабільним протягом усієї перекладацької та літературної діяльності І. Франка, та висвітлити ті аспекти, для яких характерні мінливості чи протиріччя. Щодо матеріалу, на базі якого відбувається моделювання Франкової концепції перекладу, то ним слугують текстові фрагменти, відібрані за методом суцільної вибірки, що містять висловлювання про переклад, із усіх доступних текстів різних жанрів: літературно-критичних, публіцистичних статей, передмов, післямов, листів тощо. Поза тим має бути розглянуто питання про те, наскільки корелювала Франкова концепція перекладу із тодішньої культурою перекладу, дослідження якої, як вже було висвітлено, відбувається на другому етапі, і яким був її характер: традиційним чи інноваційним.

Звісно, моделювання концепції виключно на основі текстових фрагментів без звернення до самих перекладів було б неповним, адже конкретні перекладацькі рішення, особливо такі, які мають властивість повторюватися, є виявом імпліцитних принципів перекладача. Саме тому вважаємо за доцільну спроектувати змодельовану концепцію І. Франка на його ж таки творчість, зокрема, на німецькомовну спадщину перекладача як ділянку ще не повністю досліджену, що дасть змогу виявити спільні риси та розбіжності в теоретичних міркуваннях та практичних операціях, а також прослідкувати, чи зумовлює зміна вихідної і цільової мови трансформації у перекладацьких принципах.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що тріадна модель французького соціолога П. Бурдьє для літературознавчої персонології, базові постулати якої він вивів із власної теорії соціального простору, може стати інструментарієм перекладознавчих студій про особистість перекладача (перекладознавця) і дає змогу, враховуючи історичні, економічні, суспільно-політичні, культурні фактори перекладацького процесу, зосереджуватися на внутрішніх законах перекладацького поля певної епохи та габітусі перекладача як сукупності принципів оцінки та практичних дій. Такий підхід дозволяє розглядати переклад як не відмежований ("вакуумований") від конкретної реальності продукт та процес, а як історично, соціально та особистісно детермінований феномен, до чого, зокрема, закликають представники герменевтичного напряму в науці про переклад.

Перспектива подальших досліджень полягає у можливості практичного застосуванні представленої моделі та, за необхідності, в потенційній її деталізації чи модифікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурдьё, П. (2000). *Поле литературы* [Pole literatury]. *Новое литературное обозрение*. № 45. Retrieved from http://bourdieu.name/content/burde-pole-literatury

2. Бурдье, П. (2007). *Социология социального пространства* [Sociologiya socialnogo prostranstva]. Москва: Алетейя, Институт экспериментальной социологии.

3. Грицак, Я. (2006). *Пророк у своїй вітчизні: Франко та його спільнота (1856–1886)* [Prorok u svoii vitchyzni: Franko ta yoho spilnota (1856–1886)]. Київ: Критика.

4. Зимомря, М. (2013). *Перекладацький світ Івана Франка: дискурс культурологічної стратегії* [Perekladatskyi svit Ivana Franka: dyskurs kulturolohichnoi stratehii]. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 58. – С. 219-231.

5. Коломієць, Л. (2011). *Перекладознавчі семінари: актуальні теоретичні концепції та моделі аналізу поетичного перекладу* [Perekladoznavchi seminary: aktualni teoretychni kontseptsii ta modeli analizu poetychnoho perekladu]. Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет".

6. Пахльовська, О. (2000). *Українська літературна цивілізація* [Ukrainska literaturna tsyvilizatsiia]*:* автореф. дис. на здоб. наук. ступ. докт. філол. наук: спец.: 10.01.01 "Українська література". Київ.

7. Cercel, L. (2013). *Übersetzungshermeneutik. Historische und systematische Grundlegung*. St. Ingbert: Röhrig Universitätsverlag.

8. Chesterman, A. (2009). *The Name and Nature of Translator Studies.* Hermes – Journal of Language and Communication Studies. Nr. 42. Retrieved from https://tidsskrift.dk/her/article/view/96844/145601

9. Even-Zohar, I. (1990). *Polysystem Studies.* Poetics today: International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication. Vol. 11. Nr. 1.

10. Prunč, E. (2012). *Entwicklungslinien der Translationswissenschaft. Von den Assymetrien der Sprachen zu den Asymmetrien der Macht*. Berlin: Frank & Timme.

11. Wolf, M. (2014). *The sociology of translation and its "activist turn".* The Sociological Turn in Translation and Interpreting Studies. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Co. – P. 7-21.

Надійшла до редколегії 25.06.19

O. E. Molderf, Assist.
Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine)

PIERRE BOURDIEU'S THEORY OF SOCIAL SPACE AND ITS POTENTIAL IN EXPLORING TRANSLATOR'S PERSONALITY (ON EXAMPLE OF IVAN FRANKO)

The article is dedicated to the study of the productive potential of Pierre Bourdieu's theory of social space in the context of translating personology. The main aspects of Bourdieu's hierarchical model for literary studies are briefly presented. Afterwards an attempt is made to adapt this model for translation studies and translating personology. It will be discussed that the model proposed by P. Bourdieu makes it possible to examine the personality of the translator in the context of a specific broader era, dominant traditions of translation and personal biography, and thus to reveal the different determinants of the concept of translation, searching and making translation decisions. The model adapted for translation is exemplified by one of the key personalities of the Ukrainian translation studies and translation – Ivan Franko.

Key words: *Ivan Franko, sociology of translation, hermeneutics of translation, Pierre Bourdieu, habitus, field, agent, capital.*

О. Е. Мольдерф, ассист.
Львовский национальный университет имени Ивана Франко (Украина)

ТЕОРИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА ПЬЕРА БУРДЬЕ И ЕЕ ПОТЕНЦИАЛ В ИЗУЧЕНИИ ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ ИВАНА ФРАНКО)

Статья посвящена изучению продуктивного потенциала теории социального пространства французского социолога П. Бурдье в контексте переводческой персонологии. Вкратце представлены основные аспекты иерархической модели, которую ученый предложил для литературоведения. Совершена попытка адаптировать эту модель для переводоведения и переводческой персонологии. Выдвинут и доказан тезис о том, что модель, которую предложил П. Бурдье, дает возможность рассматривать личность переводчика (и переводоведа) на широком тле эпохи, устоявшийся традиций перевода и личной биографии, и таким образом раскрывать разные детерминанты концепции перевода, поиска и принятия переводческих решений. Адаптированная для переводоведения модель представлена на примере одной из ключевых ипостасей украинского перевода и переводоведения Ивана Франко.

Ключевые слова: *Иван Франко, социология перевода, герменевтика перевода, Пьер Бурдье, габитус, поле, агент, капитал.*

УДК 811.112.2'255.4:821.161.2'06-31]:81-115

Х. Я. Назаркевич, канд. філол. наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна)

ІНТЕРНАТ VERSUS INTERNAT: НІМЕЦЬКИЙ ПЕРЕКЛАД РОМАНУ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Стаття присвячена німецькому перекладові роману українського автора Сергія Жадана, виданому практично одночасно з оригіналом і відзначеному в 2018 році перекладацькою премією Книжкового ярмарку в Лейпцигу. Особливої уваги заслуговує робота перекладацького дуету Штьор/Дуркот, зокрема цікавою є передача діалогів у романі, проаналізовано рідкісні випадки втручання перекладачів у текст оригіналу задля донесення до німецькомовного читача задуму роману в усій його повноті.

Ключові слова: *художній переклад, перекладацький тандем, рецепція, метафора.*

Стаття присвячена німецькому перекладові роману українського автора Сергія Жадана, виданому практично одночасно з оригіналом. Оскільки над перекладом працював тандем перекладачів

з рідними німецькою та українською мовами, нас цікавитиме простежити шлях до успішного перекладу у випадку ретельно звіреного з боку носія мови оригіналу та носія мови перекладу романного тексту. Виданий у німецькому видавництві *Suhrkamp* роман Сергія Жадана "*Internat* став найуспішнішим перекладом українського твору німецькою, про що свідчить нагородження у березні 2018 року перекладачів роману Лейпцизькою перекладацькою премією [Preis der Leipziger Buchmesse, 2018]. Перекладацький дует – німка Сабіна Штьор та українець Юрій Дуркот не вперше працювали над перекладом разом. Тривала робота обох перекладачів над творами Жадана привнесла за роки роботи з жадановими текстами "*неповторний" саунд "Жадана*" в німецьку літературу [Granzin, 2018].

У статті проаналізуємо насамперед тексти української та німецької версій твору, який, як не парадоксально, німецька критика прийняла значно прихильніше, ніж українська. Відзначаючи, що "*ми такої" прози про війну "ще не знали*", І. Булкіна виділяє як негативний момент "*тотальн[у], нав'язлив[у], надмірн[у] метафори[ку]*" роману [Булкіна, 2017]. Схожі враження і у Г. Василенко: "*... пересичений символізмами текст збиває прицільний опис і час від часу перекриває кисень тієї реальности, яку він витворює*" [Василенко, 2017]. Даніеля Гензелера, навпаки, захоплює "*виразна метафоричність роману..., яка підіймає події до рівня узагальнення*" [Henseler, 2018]. "*Написана нашвидкуруч найбільш схематична й поверхова проза Жадана*" [Трофименко, 2017] не має "*чіткого, екзистенційно важливого сьогодні поділу на Добро і Зло*" [Данчишин, 2018]. Чи пояснить роман війну? На думку Н. Данчишина, "*аж ніяк*" [Данчишин, 2018]. Керстін Голм із *Frankfurter Allgemeine Zeitung,* навпаки, вважає, що *"Хто хоче зрозуміти, що відбувається на сході України, мусить прочитати роман Жадана"* [цит. за: Petrowskaja, 2018].

"*Тут усе правда: кров, мертві хлопці, руїни*", запевняє народжена в Україні німецька авторка Петровська і пояснює німецькому читачеві: "*У романі "Інтернат" мова йде про загубленого і невизначеного мирного жителя, аполітичного, дещо безвольного вчителя. Жадан ривком виймає свій твір*

і з героїчно-трагічної традиції радянської літератури про війну, і з патріотичних очікувань багатьох своїх читачів" [Petrowskaja, 2018]. Мабуть, саме обмануті очікування, очікування "*найважливішого тексту про нашу війну*" [Василенко, 2018], "*головного роману про війну*" [Улюра, 2018], "*звичної для нас "воєнної прози*" " [Булкіна, 2018] і пояснюють певне розчарування твором серед української критики. Але, зрештою, зрозуміло, що "*ми такої "прози про війну*" *ще не знали. Але ж ми й війни такої не знали. Її не було ані в нашому життєвому досвіді, ані в читацькому*" [Булкіна, 2018]. Надмірні очікуваннями українських критиків контрастують із підвищеним зацікавленням з боку критиків німецьких. Весною 2018 року захоплені відгуки на роман у його німецькій версії прокотилися німецькою пресою. Значні фрагменти роману читалися в Німеччині "*як позачасова, не прив'язана до місця притча про війну і про те, що вона чинить з людьми*" [Pütter, 2018]. Більшість критиків у Німеччині сприйняла роман саме в загальнолюдському вимірі: "*Твір – більше ніж роман про майже забуту війну в Європі. Тут ідеться зокрема й про тему людини, яка втрачає свою батьківщину, тому що змушена піти або прагне піти чи залишається, не впізнаючи уже в ній своєї батьківщини*" [Kubjuweit, 2018]. Підводячи риску під дискусіями про значення твору, завершимо огляд української та німецької критики думкою авторитетного українського критика Є. Стасіневича: "*Сергій Жадан написав важливий роман. З цього загальника і варто починати розмову про нього, саме цим будь-які згадки про "Інтернат" і виправдані наперед: це роман дійсно важливий, роман довгоочікуваний, врешті – це роман саме Жадана і саме про війну. Нашу сьогоднішню війну*" [Стасіневич, 2017].

Більшість критиків відзначала, що значною мірою рецепція роману така проникліва саме завдяки "*конгеніальному*" [Kubjuweit, 2018] перекладу. Номінація роману на перекладацьку премію Лейпцизького книжкового ярмарку була передбачуваною і вже сама по собі стала подією, адже перекладацький тандем Сабіна Штьор і Юрій Дуркот змагалися з достоту вправними, талановитими і відомими в літературному

середовищі перекладачами: окрім дуету Штьор/Дуркот, на премію було номіновано також Ольгу Радецкую (перекладачку з російської), Робіна Детьє і Міхаеля Вальтера (перекладачів з англійської) та Ернста Віхнера (перекладача з румунської) [Preis der Leipziger Buchmesse, 2018]. Насамперед номінація стала підтвердженням статусності перекладу українського роману, а присудження премії перекладачам роману – гучною заявою про авторитетність української культури. Звісно, підтримка саме цього твору видавництвом *Suhrkamp*, зокрема і перш за все лекторкою видавництва Катаріною Раабе, на четвертому році війни в Україні – теж заявлена позиція німецьких книговидавців. Ще отримуючи в 2014 році перекладацьку премію імені Гайнріха Фосса, присуджену, до слова, за переклади творів Юрія Андруховича та Сергія Жадана, Сабіна Штьор висловлювала вдячність Катаріні Раабе, "*яка пішла [...] на ризик і яка так заанґажовано опікувалася перекладом, і з якою так чудово можна годинами сперечатися про слова*" [Stöhr, 2014].

У літературному блозі *klatsch & bratsch* натрапляємо на доволі влучну характеристику перекладу переможного українсько-німецького перекладацького тандему: "*На відміну від інших номінованих текстів, "Інтернат" Жадана не пропонував якихось видимих формальних викликів, немає в ньому ані надмірних паратактичних речень, ніякого мовного трюкацтва, немає і холоду, створеного засобами мовної віртуозності. В історії, розказаній у третій особі, і майже в цілому тексті обмеженій внутрішнім світом головного героя Паші особливо важливо було охарактеризувати оповідача як дещо наївну, але здатну вправно користуватися мовою постать*" [Pütter, 2018]. Ще в очікуванні оголошення переможця премії блогер Філіп Пюттер висловив обережну недовіру до інституції журі, яке, очевидно, реагуватиме на яскравіші зразки перекладу: "*Присудження їм* [Сабіні Штьор і Юрієві Дуркоту – Х.Н.] *премії стало б очевидним визнанням того, що в оцінці перекладацького здобутку визначальним стало не засліплення оригіналом, а лиш винятково оцінка*

перекладацької праці, а саме прив'язаності перекладачів до духу оригіналу" [Pütter, 2018]. І справді, журі премії відзначило в обґрунтуванні вибору переможця той факт, що "*навряд чи можна розповісти про війну живіше, навряд чи може бути переклад живішим*" [Preis der Leipziger Buchmesse, 2018]. Присвоєння премії підтвердило, що для вдалої перекладацької роботи не потрібний якийсь особливо штукацький оригінал, що поєднання авторського задуму і його уважного відчитання перекладачем/-чами може створити твір, який читачі перекладу здатні будуть сприйняти навіть захопленіше, ніж читачі оригіналу.

При доволі класичній текстовій фактурі, роман Жадана характеризується особливою густиною і поетичністю тексту. Сабіна Штьор, перекладачка, у численних інтерв'ю про роботу над перекладом говорила про "*просту мову твору, якою автор дуже безпосередньо, навіть невибагливо розповідає про побачене*" головним героєм. Водночас Штьор підкреслювала "*свіжі, нові, пронизливі образи книги*", які дозволяють виразно співпереживати разом з Пашею побачене ним. Юрій Дуркот переконаний, що образи роману "*зачіпають і захоплюють поетичністю, творячи апокаліптичний краєвид, у якому знайомі колись місця стали чужими внаслідок руйнування*" [Westphal, 2018].

"*Потужність його вкрай сконденсованої, розказаної на конкретному прикладі історії полягає в тому, що її зовсім не обов'язково поєднувати конкретно з Україною. Окрім небагатьох винятків ... Жадан уникає будь-якого контексту, будь-яких історичних та політичних підпорядкувань. Цілі шматки "Інтернату"читаються як вилучена з часу і місця притча про війну і про те, що вона чинить з людьми*" [Pütter, 2018] – це спостереження німецького оглядача майже буквально збігається з тим, що про "Інтернат" сказав український критик Є. Стасіневич, наголосивши на загальнолюдській цінності роману: "… *ми-то розуміємо, про яку війну йдеться, що то за "наші"й "оті", проте конкретних вказівок нема – жодних географічних координат […], ніяких тобі чітких означень*

сторін у війні. Саме це може зіграти на руку "Інтернату", коли його "конвертують": в перекладі від такого ступеня умовності книга лише виграє – не "війна на Донбасі", а більш-менш універсальна "сіра зона", що їх сьогодні на світових картах чимало" [Стасіневич, 2018].

Попри те, що основну увагу в статті буде присвячено насамперед прямій мові роману, яка виявляє цікаві перекладацькі знахідки, не можна не згадати розкритиковану українськими критиками і розхвалену німецькими метафоричність роману "Інтернат". Метафоричність оповіді побудована тут на надвисокій частотності порівнянь у тексті (у середньому – що дві сторінки порівняння, на деяких сторінках – навіть до п'яти порівнянь), які загалом групуються в кілька образів, чим власне й створюється метафоричний рівень оповіді. Саме метафорика порівнянь сприяє організації тексту за законами трилеру, коли читач має постійне відчуття, що "*в темряві, в тумані, на сходах, в підвалі причаїлося якесь жахіття*" [Westphal, 2018]. Образ потойбіччя, підземного світу постає в підводних метафорах, із затонулими кораблями та утопленниками:

Боєць підходить до дверей і лунко б'є долонею по металевій поверхні. Автобус відлунює, ніби затонула субмарина [Жадан, 2017, 18];

Der Soldat erreicht die Tür und schlägt tönend mit der Faust gegen die Metallhaut. Der Bus erklingt wie ein versunkenes U-Boot [Zhadan, 2018, 17].

Дощ із туманом наповнюють ґрунт водою, і небо від такої кількості вологи схоже на потопельника при березі – набрякле, із синім відливом на сірому тлі [Жадан, 2017, 81];

Regen und Nebel füllen die Erde mit Wasser, und der Himmel gleicht bei dieser Feuchtigkeit einem Ertrunkenen im Ufergewässer – aufgedunsen, blaue Schimmer vor grauem Hintergrund [Zhadan, 2018, 73].

У романі немає сцен убивства, але багато крові, яка присутня через порівняння, насамперед тематично:

І прапор над баштою – темний і замащений, мов бинт, який довго прикладали до відкритої рани [Жадан, 2017, 78];

Die Fahne am Turm ist dunkel und verdreckt wie eine Binde, die lange auf einer offener Wunde lag [Zhadan, 2018, 71].

Попри відсутність у сюжеті роману описів убивств чи поранень, важко звільнитися від теми смерті, коли в порівняннях Жадана згадка про смерть присутня наскрізно упродовж цілого твору.

... поле ... і за ним – ***тиха, як смерть****, дачна вуличка.* [Жадан, 2017, 54];

... weiter vorn nur flaches Feld ... und dahinter, still wie der Tod, ein Gässchen der Datschensiedlung [Zhadan, 2018, 49].

... бачить, як за висотками підіймається масний чорний дим, настільки масний і настільки чорний, ніби там ***трупи палять*** [Жадан, 2017, 73];

... und sieht, wie hinter den Hochhäusern öliger schwarzer Qualm aufsteigt, so ölig und schwarz, als würden dort Leichen verbrannt [Zhadan, 2018, 66].

... З долини тягне димом, дим заплітається в туман, як ***темне пасмо в сивому волоссі померлого*** [Жадан, 2017, 132];

... Vom Tal zieht Rauch auf, der Rauch verflicht sich in den Nebel wie eine dunkle Haarsträhne in den grauen Haaren eines Toten [Zhadan, 2018, 120]

... і сніг, сніг! – темно-жовтий, ніби гнилий, ***ніби помер*** *кілька днів тому й тепер* ***гниє*** *на свіжому повітрі* [Жадан, 2017, 270];

... und der Schnee, der Schnee! – dunkelgelb, wie verfault, als wäre er vor ein paar Tagen gestorben und verwest nun in der frischen Luft [Zhadan, 2018, 243].

Сніг, який у романі означає насамперед метафізичний холод, у кінці роману помирає, даючи надію на життя, тут прочитується надпотужна християнська метафора "*смертію смерть поправ*". На самому ж початку роману сніг був значно сильніший за тепло людських рук:

Vorerst aber gleicht die Welt einem Schneeklumpen in warmen Händen: Er taut, gibt Wasser ab, aber je länger, desto kälter werden die Hände, desto weniger warme Bewegung in ihnen, desto mehr eisige Erstarrung [Zhadan, 2018, 8].

"Крижана застиглість", присутня упродовж цілого роману навколо героїв та у їхніх душах, наприкінці роману поволі

починає зникати: Паша та його племінник повертаються додому, підібравши дорогою цуценя і не даючи йому померти від голоду і холоду.

Зіставивши усі використані в тексті порівняння, можемо стверджувати, що перекладачі не намагаються пояснювати метафорику розлогих, іноді моторошних, іноді доволі герметичних порівнянь, не конкретизують образів, які могли б бути частково незрозумілими для німецькомовного читача, розширюючи метафори хіба що на синтаксичному рівні, проте фактично не втручаючись у семантичну закодованість образів, які сукупно створюють неповторну атмосферу твору – жаску і моторошно-красиву.

Описи зруйнованих до невпізнання краєвидів, якими переміщається протагоніст роману, чергуються з небагатослівними діалогами, в яких герої перекидаються кількома словами, розуміючи насправді одне одного без слів або ж намагаючись прикритися словами, немов щитом. Діалоги романних персонажів не містять когнітивної інформації, це вербалізовані емоції, згустки страху, зачаєної обережності, свідчення людської присутності чи підтримки. Скупі діалоги мають функцію "*засвідчити абсурдність буття і розгубленість маленької людини в дегуманізованому світі війни*"[Трофименко, 2018].

Фелікс Пюттер, уважний дослідник усіх п'яти номінованих на Лейпцизьку перекладацьку премію перекладів, відзначаючи "*навдивовижу розлоге використання прямої мови*" в романі, захоплюється перекладацькими знахідками: Перекладачі, вважає він, "*впевнено рухаються у прямій мові вузькою стежиною між (надто) розмовною примітивною мовою і (надто) літературною стандартизованою мовою*" [Pütter, 2018].

Перед перекладачами стояло завдання максимально спростити репліки, наблизивши їх до шифрів емоційного стану персонажів. Для діалогів важливим був вибір узуально стандартизованої лексики, короткі репліки створюють притаманний романові ритм. Від перекладачів вимагалася готовність до індивідуальних рішень, узагальнення реплік персонажів. Хоча б тому, що арсенал словникового запасу персонажів – доволі скупий. Автор максимально наблизив їхню мову до реального мовлення, а тому

не вигадував якихось особливих синонімічних рядів для позначення спонукання, згоди, пропозиції чи страху.

Переважно універсальну роль в оригінальних діалогах виконує вигук "давай". Серед вигуків у романі "давай" переважає однозначно, перекладачі ж використовують, як видно навіть із кількох наведених нижче прикладів, доволі багату палітру можливостей, варіюючи їх відповідно до контексту. Цікаво простежити за майстерним обігруванням перекладачами семантичних нюансів цього слова:

– Ідіот! – кричить білявка. – ***Давай****, іди шукай!* [Жадан, 2017, 93]

"*Idiot", schreit die Blondine.* "***Raus mit dir****, suchen!*" [Zhadan, 2018, 83]

– Ладно, – говорить на це Паша. – ***Давай*** *іти. –* ***Давай****, – погоджується малий* [Жадан, 2017, 169].

*"Schon gut", sagt Pascha darauf. "****Lass uns*** *weiter." "****In Ordnung****", stimmt der Junge zu* [Zhadan, 2018, 152].

– ***Давай-давай****, – строго додає Паша. Додає достатньо твердо, аби чоловік далі не мовчав, але й доволі миролюбно: не вистачало ще влаштувати мордобій тут, на руїнах. – Ну,* ***давай****, – цідить чоловік і хоче ще щось сказати, але Паша його вже не слухає* [Жадан, 2017, 263].

*"****Los-los****", fügt Pascha streng hinzu. Hart genug, damit der Mann nicht weiter schweigt, aber auch ziemlich friedfertig: Das hätte noch gefehlt, sich hier in den Ruinen zu prügeln. "Na* ***gut****", presst der Mann hervor und will noch etwas hinzufügen, aber Pascha hört ihm nicht mehr zu* [Zhadan, 2018, 236].

Зрідка, немов позначаючи слов'янське середовище, а одночасно не наголошуючи на ньому надмірно, перекладачі використовують знайоме з якогось часу і в німецькій мові запозичення "dawaj":

– Ідеш, – питає, – дядя, чи тут будеш мерзнути? ***Давай****, уплочено, нада йти* [Жадан, 2017, 83].

"*Kommst du", fragt er, "Onkelchen, oder willst du hier weiter frieren?* ***Dawaj, dawaj*** *– hast gelöhnt, jetzt komm auch.*"[Zhadan, 2018, 75].

Лексичну одиницю "dawai" зафіксовано в новішій редакції словника DUDEN. Тут її марковано як розмовний вигук і вказано на російську етимологію слова: *russisch davaj, Imperativ*

von: dawat', unvollendeter Aspekt von: dat' = lassen [DUDEN]. У якості пояснень наводяться значення "*los*" і "*vorwärts*", що підкріплюється наведеним синонімічним рядом до вигуку: *vor; auf, avanti, hopp[, hopp], los, marsch[, marsch], nach vorn, voran, vorwärts, weiter; (bayrisch, österreichisch) füri; (bildungssprachlich scherzhaft, sonst veraltet) allons; (bildungssprachlich veraltet) en avant!; (Seemannssprache) voraus* [DUDEN]. Прикметно, що транслітерований русизм "*dawaj*" перекладачі зберігають саме в ситуаціях, коли говорять сепаратисти, що дозволяє припустити скеровування читацької рецепції, адже в пересічного німецького читача цей вигук асоціюється насамперед з російським світом.

***Давай**, заходь, – додає від себе старший і відходить вбік* [Жадан, 2017, 189].

"*Rein mit euch, **dawaj**", fügt der Chef hinzu und tritt zur Seite* [Zhadan, 2018, 170].

Якщо запозичення "давай" перекладачі використовують рідко, то словом-вигуком, яке помітно часто використовується в перекладених діалогах цього роману і повністю відсутнє в оригіналі, є *okay*, цей вигук міцно вкорінився в німецьку (та й не тільки) розмовну мову і, на відміну від теж уживаного в німецькій мові *dawai*, "окей" має в кілька разів вищу частотність. DUDEN подає як найпопулярніше значення цього американізму, зафіксованого в німецькому словнику, до слова, ще з 1954 року, – і*n Ordnung, gut* [DUDEN]. Як побачимо з наведених нижче прикладів застосування цієї лексичної одиниці в перекладі, вона виступає зокрема і синонімом до "давай" в оригіналі, насамперед там, де говорять звичайні люди: Паша, його племінник, цивільні люди.

*– Так що, їдемо? – питає ігуана. ... – **Ну давай**, – невпевнено погоджується Паша* [Жадан, 2017, 49].

"*Also, fahren wir?", fragt der Leguan. ... "**Okay**", willigt Pascha unsicher ein* [Zhadan, 2018, 45].

*– Ладно, – каже, – пішли. Вийдемо до розвилки, біля м'ясокомбінату, а там – хто куди. **Да**? – **Да**, каже йому та, що без підборів, і з брязкотом підважує на спину мішок. – **Да**, – тихо й невпевнено говорить дівчина з возиком. – **Да, да**, –*

нетерпляче говорить мала, – пішли вже, скільки можна. – ***Да****, – останньою говорить Віра* [Жадан, 2017, 96].

"Gut", sagt er, "gehen wir. Bis zur Gabelung an der Fleischfabrik, und dann jeder seines Wegs. ***Okay****?" "****Okay****", sagt die ohne Absätze und hievt sich unter Geschepper den Sack auf den Rücken."****Okay****", sagt das Mädchen mit dem Kinderwagen leise und unsicher. "****Okay, okay****", sagt die Enkelin ungeduldig, "gehen wir endlich". "****Okay****", sagt zuletzt Vera* [Zhadan, 2018, 86].

– Ніна ваша, – говорить Паша, помовчавши, – різка така. – ***Нормальна****, – не погоджується малий* [Жадан, 2017, 168].

*"Eure Nina da", sagt Pascha nach einer Pause, "ist ganz schön bissig." "****Sie ist okay****", widerspricht der Junge* [Zhadan, 2018, 151].

"*Okay*" у попередньому прикладі цілком органічно звучить у чотирнадцятирічного підлітка. Його ж перекладачі наділяють і вигуком "*wow*", який стає відповідником "*ого*":

... Вчора заїжджали туди ці, – він підбирає слово, не знаходить. – Військові, – пояснює він. – Я ж із ними говорив. – ***Ого****, – знущається малий. – З військовими говорив...* [Жадан, 2017, 133].

*"Gestern kamen doch diese", er sucht nach dem passenden Wort, findet es nicht. "Soldaten", erklärt er. "Ich hab ja mit ihnen gesprochen." "****Wow****", spottet der Junge. "Mit Soldaten gesprochen..."* [Zhadan, 2018, 120].

У рішеннях, кому саме з персонажів дати в пряму мову російське слово чи американізм, можна розгледіти намір перекладачів дати своєрідні характеристики персонажів на інтуїтивному рівні рецепції, навіть якщо німецький читач не задається запитанням, якою ж мовою розмовляють усі ці персонажі. Зрештою, запитання, яке не хвилюватиме звичайного читача, не може не з'явитися в професійного критика. Так, рецензентка із *Frankfurter Rundschau* виділяє момент мови окремо: "*Цікаво було б дізнатися, як виглядає оригінальний текст, тому що мова – одна з центральних ідеологічних арен конфлікту в Україні – є величезною темою роману*" [Granzin, 2018]. Таке зацікавлення в неї викликають, звісно, не так вигуки "давай", як ремарки в діалогах, коли автор зазначає, якою саме мовою розмовляє той чи інший персонаж. Ґранцін припускає, що лінгвістичні коментарі на кшталт "*говорить так як і вони,*

правильною російською", "*говорить українською, до того ж – чистою*" тощо – перекладацька експлікація. Що ж, при зіставному порівнянні обох текстів на літературознавцю чекало б несподіване відкриття: Перекладачі у цих випадках усього лиш сумлінно слідували за текстом оригіналу. Порівняймо декілька прикладів:

...er spricht Russisch, aber jedes dritte Wort ist Ukrainisch. ... [Zhadan, 2018, 167];

Говорить російською, але одне слово через два – українською [Жадан, 2017, 186].

Er spricht genau wie sie ein korrektes Russisch, bemüht sich sogar, den Akzent nachzuahmen [Zhadan, 2018, 179];

Говорить так як і вони, правильною російською, навіть акцент намагається відтворити [Жадан, 2017, 199].

Розширення тексту у цих ремарках перекладачі дозволяють собі тільки один раз, для роз'яснення значення слова "суржик:

Er spricht Surshyk, ***einen Mischmasch aus Ukrainisch und Russisch****, wechselt alle zwei Worte in die andere Sprache* [Zhadan, 2018, 269];

Говорить суржиком, через слово стрибає з мови на мову [Жадан, 2017, 299].

Про вчителя Пашу читач знає, що той у побуті російськомовний, про це автор зазначає не в одному місці роману. Про російськомовність вчителя-мовника автор пише вже на перших сторінках книги:

Паша теж виходить у коридор і криком розганяє клас: додому, кричить, давайте додому, нічого тут стояти. Кричить російською, як і завжди в коридорі, поза класом [Жадан, 2017, 24].

"Los, heim, schreit er, hier gibt's nichts herumzustehen. Er schreit auf Russisch, wie immer im Korridor, außerhalb des Unterrichts" [Zhadan, 2018, 23].

Для позначення української мови Жадан використовує слово "*мова*", немовби підхоплюючи прийняте серед російськомовних, іноді глузливо конотоване, українське запозичення.

Паша – хороший і недорогий спеціаліст. До того ж – постійно мовчить. У сенсі не говорить зайвого. ***Мовою*** *говорить лише під*

час уроків, ніби це якісь медичні терміни, яким просто немає застосування в щоденному житті. [Жадан, 2017, 252]

У російському перекладі це слово позначатиметься саме транслітерованою українською лексичною одиницею. У німецькому перекладі до іменника "*Sprache*" перекладачі додають означений артикль, тим самим вирізняючи це слово, наголошуючи на ньому, підкреслюючи як вагу цього явища, так і його незвичність:

Die Sprache *spricht er nur während des Unterrichts* ... [Zhadan, 2018, 226].

Фінальна зустріч Паші з Пітером, іноземним журналістом, з яким він перетнувся відразу ж у перші години походу в інтернат, зображена очима Пашиного племінника. У цій короткій розмові також виринає тема мови (у різних значеннях) в українському суспільстві і в комунікації України з Заходом. Вчитель Паша нарешті відповідає на запитання Пітера, що саме він викладає в школі – "*die Sprache*", на що журналіст сміється, кажучи, що це "*як латину викладати*". Діалог не вдається, тож за кілька хвилин Пітер намагається доволі миролюбно розійтися:

– Дивний ви чоловік, – починає м'яко. – Вас не зрозумієш.

– Ви просто нашої мови не розумієте, – неуважно відповідає Пашка. – Ми ж тут усі латиною говоримо.

– Не смішно, – реагує чоловік.

– Не смішно, – погоджується Пашка. – ***Але заперечте****.* [Жадан, 2017, 331].

Порівнюючи оригінал з німецькою версією цієї розмови, легко можна зауважити, що у фразі Паші "*Заперечте*" з'являється додаткове підрядне речення: "*Заперечте мені, якщо зможете*":

"*Ein seltsamer Mensch sind Sie", fängt er friedfertig an. "Schwer zu verstehen."*

"Sie verstehen halt unsere Sprache nicht", antwortet Pascha beiläufig. "Wir sprechen hier ja alle Latein."

"Das ist nicht witzig", reagiert der Mann.

*"Ist es nicht", gibt Pascha zu. "****Aber widersprechen Sie mir, wenn Sie können***" [Zhadan, 2018, 298].

І справді, "*проблема України для європейських спостерігачів e t cetera ... є далекою, нікчемною, дріб'язковою і незрозумілою*" [Головченко, 2018], і у німецькій фразі протагоніста значно виразніше, ніж в оригіналі, вчувається гіркота усвідомлення байдужості і неспроможності Заходу якось допомогти Україні в ситуації, яка склалася. Зрештою, в німецьких рецензіях на роман цього персонажа, іноземного журналіста, фактично не коментують.

Звісно, не могло в перекладі такого багатого на ідеологічні нюанси тексту зовсім обійтися без втручань перекладачів. І ще одне таке мінімальне, але промовисте втручання знаходимо у важливому для задуму твору місці, яке, до того ж, структурно поміщене в сам центр роману, коли Пашин племінник розповідає, як сепаратисти зривали "*наш прапор*" з даху інтернату: "*А всі інші просто стояли й дивились. І нічого не робили. Чоловік сто – дивились, нічого не робили.* ***Всі однакові****. Нікого не шкода"* [Жадан, 2017, 168]. У перекладі передостанню фразу мінімально розширено: *"****Ihr seid alle gleich****. Da braucht einem niemand leidzutun*" [Zhadan, 2018, 152].

Доданий в німецькому перекладі особовий займенник "ви"– отримує в устах Пашиного племінника-підлітка несподівано широку палітру тлумачень: це і дистанціювання – поколіннєве та ідеологічне – від діда, матері, дядька, сепаратистів, які змінили життя до невпізнання; і надія на те, що це нове, молоде покоління таки виявиться спроможним змінити країну, зупинити війну.

Висновки:

Аналіз перекладу німецькою мовою роману Сергія Жадана "Інтернат"може свідчити про те, що якісний і успішний переклад не обов'язково має бути яскравим і незвичним лексично, увага критиків перекладу (у цьому випадку ідеться про журі Лейпцизького книжкового ярмарку) зосереджена насамперед на якості прочитання твору перекладачами та їхній перекладацькій "смиренності", під чим розуміємо здатність перекладачів не обтяжувати текст перекладацьким штукацтвом, а слідувати духові оригіналу. Секрет успіху перекладацького тандему Сабіна Штьор / Юрій Дуркот – в уважному прочитанні і зведеній до мінімуму перекладацькій ініціативі. Належність

перекладачів відповідно до культури оригіналу і культури реципієнтів перекладу верифікує перекладацький аналіз тексту, розуміння перекладачами текстотворчих механізмів роману і дозволяє зберегти тональність автора в новій мовній оболонці. Водночас перекладачі, досвідчені знавці читацької аудиторії, вміло, тонко і ненав'язливо скеровують емоційний градус тексту, вправно розставляючи ідеологічні акценти, необхідні для адекватної рецепції українського роману німецькомовним читачем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булкіна, І. (2018). *Сергій Жадан. "Інтернат". Рецензії* [Serhii Zhadan. "Internat". Retsenzii]. Критика, лютий 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://krytyka.com/ua/reviews/internat (Дата звернення 22.05.2019)
2. Василенко, Г. (2018). *Сергій Жадан. "Інтернат". Рецензії* [Serhii Zhadan. "Internat". Retsenzii]. Критика, лютий 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://krytyka.com/ua/reviews/internat (Дата звернення 22.05.2019)
3. Головченко, Н. (2018). *Про "відмороженого"Пашу Сергія Жадана*. [Pro "vidmorozhenoho"Pashu Serhiia Zhadana]. Буквоїд. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2018/05/24/072033.html
4. Данчишин, Н. (2018). *В Інтернаті "нікого не шкода". Рецензія на роман Сергія Жадана* [V Internati "nikoho ne shkoda". Retsenziia na roman Serhiia Zhadana]. Artefact. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://artefact.org.ua/literature/v-internati-nikogo-ne-shkoda-retsenziya-na-roman-sergiya-zhadana.html (Дата звернення 22.02.2019)
5. Жадан, С. *Інтернат* [Internat]. Чернівці: Meridian Czernowitz, 2017.
6. Стасіневич, Є. (2017). *Підсумки року 2017. Десять найважливіших українських книг* [Pidsumky roku 2017. Desiat naivazhlyvishykh ukrainskykh knyh]. The Village Україна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.the-village.com.ua/village/knowledge/knowledge-2017/266551-10-nayvazhlivishih-ukrayinskih-knig (Дата звернення: 12.02.2019)
7. Стасіневич, Є. (2018). *"Інтернат"Жадана: дорога до тихого дому* ["Internat"Zhadana: doroha do tykhoho domu]. Читомо. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://archive.chytomo.com/news/internat-zhadana-doroga-do-tixogo-domu (Дата звернення: 12.02.2019)
8. Трофименко, Т. (2017). *П'ять книжок #форум* [Piat knyzhok #forum]. Новинарня. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://novynarnia.com/2017/09/12/5-knizhok-pidforum-internat-zhadana-misto-z-prigodi-ertsgertsoga-drama-ukrayinskoyi-zhinki-ta-lift-u-paralelnu-realnist/ (Дата звернення: 15.01.2018)
9. Улюра, Г. (2017). *"Інтернат": Як нам усім не пощастило* ["Internat": Yak nam usim ne poshchastylo]. Лівий берег. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ukr.lb.ua/culture/2017/08/23/374692_internat_yak_usim_poshchastilo.html (Дата звернення: 12.02.2018)

10. DUDEN [online] https://www.duden.de/rechtschreibung/dawai
11. Felix, S. (2018). *Die Verstrickten*. Süddeutsche Zeitung vom 12.03.2018. Retrieved from https://www.sueddeutsche.de/kultur/ukrainische-literatur-die-verstrickten-1.3896853 [Accessed 16 March 2019]
12. Granzin, K. (2018). *Die Apokalypse nebenan.* Frankfurter Rundschau vom 17.03.2018. Retrieved from http://www.fr.de/kultur/literatur/internat-die-apokalypse-nebenan-a-1468783 [Accessed 12 Februar 2019]
13. Henseler, D. (2018). *Nur das Motel heißt noch "Paradise".* Literaturkritik.de Rezensionsforum Nr. 6. Retrieved from https://literaturkritik.de/zhadan-internat-nur-motel-heisst-noch-paradise-serhij-zhadans-roman-internat-ueber-krieg-donbass, 24492.html [Accessed 12 Februar 2019]
14. Kubjuweit, D. (2018). *Unklare Fronten*. Spiegel vom 28.04.2018. Retrieved from http://www.spiegel.de/spiegel/literaturspiegel/d-157030048.html[Accessed 14Februar 2019]
15. Petrowskaja, K. (2018). *Wenn die Handys der Toten klingeln.* Frankfurter Allgemeine Zeitung vom 11.03.2018. Zitiert nach: https://www.buecher.de/shop /humor/internat/zhadan-serhij/products_products/detail/prod_id/49453358/#reviews
16. Preis der Leipziger Buchmesse (2018). *Preisträger in der Kategorie Übersetzung* [Електронний ресурс]. Retrieved from http://www.preis-der-leipziger-buchmesse.de/de/Preistraeger/Sabine-Stoehr-Juri-Durkot/
17. Pütter, F. (2018). *Der Preis der Leipziger Buchmesse. Ein Resümee*. Klatsch & bratsch. Reflexionen eines Unbeugsamen [Електронний ресурс]. Retrieved from https://klatschundbratsch.wordpress.com/category/literatur/ubersetzung/ (Accessed 10 March 2019)
18. Stöhr, S. (2014). *Dankrede bei der Verleihung des Johann-Heinrich-Voss-Übersetzerpreises*. Retrieved from https://www.deutscheakademie.de/de/auszeichnungen/ johann-heinrich-voss-preis/sabine-stoehr/dankrede (Accessed 19 March 2019)
19. Westphal, D. (2018). *Eine Übersetzung mit "enormer Wucht".* Sabine Stöhr und Juri Durkot im Gespräch mit Dorothea Westphal. Beitrag vom 23.03.2018. Retrieved from https://www.deutschlandfunkkultur.de/uebersetzer-preis-der-leipziger-buchmesse- fuer-internat.976.de.html?dram:article_id=413797
20. Zhadan, S. (2018). *Internat.* Roman / Aus dem Ukrainischen von Juri Durkot und Sabine Stöhr. Berlin, Suhrkamp Verlag.

Надійшла до редколегії 8.07.19

K. Y. Nazarkevych, PhD, Associate Prof.
Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine)

IHTEPHAT VERSUS INTERNAT: THE GERMAN TRANSLATION OF THE NOVEL BY SERHIY ZHADAN

The research is dedicated to the German translation of the novel Internat by the Ukrainian author Serhij Zhadan, which was published almost simultaneously with the original and in 2018 received the translator's prize of the Leipzig Book Fair. Special attention is paid to the work of the translator duo Stöhr / Durkot during the

translation of the dialogues of the novel, as well as in the rarer cases of translator interventions in the novel text, so that the whole complexity would be accessible to the German-speaking readers.

Keywords: *literary translation, translator duo, opposing reviews, metaphor, dialog, interjection, translator's intervention.*

Х. Я Назаркевич, канд. филол. наук, доц.
Львовский национальный университет имени Ивана Франко (Украина)

ІНТЕРНАТ VERSUS INTERNAT: НЕМЕЦКИЙ ПЕРЕВОД РОМАНА СЕРГЕЯ ЖАДАНА

Исследование посвящено немецкому переводу романа украинского писателя Сергея Жадана, опубликованном практически одновременно с оригиналом и получившему в 2018 году переводческую премию Книжной ярмарки в Лейпциге. Особого внимания заслуживает работа переводческого дуэта Штер/Дуркот с диалогами в романе, а также те редкостные случаи вмешательства переводчиков в текст оригинала ради передачи текста романа во всей его комплексности немецкоязычному читателю.

Ключевые слова: *художественный перевод, переводческий тандем, рецепция, метафора, диалог, междометие, переводческое вмешательство.*

УДК 811.111:81'25:34

N. V. Pavliuk, PhD, Associate Prof.
National University "Kyiv-Mohyla Academy"(Ukraine)

EU – UKRAINE ASSOCIATION AGREEMENT: CHALLENGES OF TRANSLATION

The paper belongs to the domain of legal translation from English into Ukrainian. It deals with the specific features of the EU – Ukraine Association Agreement as the text illustrating English of the European Union. The difference between British English and EU English is accounted for by the differences in legal systems and long-term influence of different European languages on the English language as lingua franca of the Union. The paper studies specific lexical and grammatical traits of the text in terms of their being a challenge of translation. Here belong lexical units to denote European notions, nonequivalent lexical units, some grammatical features, not found in Ukrainian, which require application of compensatory techniques. Some errors and inconsistencies of translation were detected and analysed. The conclusion was made concerning the importance of translation

in legal context, and a necessity to apply in-depth study approach while translating texts of state importance.

Key words: *Eurolect, translation technique, equivalents, lexical issues of translation, compound lexemes, compound pronominal adverbs, unified terminology.*

Association Agreement between the European Union and Ukraine is a document which can be studied as a sample text of EU legal English, containing political, economic and legal terms, and other specific lexical units, characteristic features of morphology and syntax, as well as stylistic traits of international documents. "Over the years, the EU has developed its own vocabulary to refer to its institutions and activities: the main factors influencing lexical creation are the need to avoid terms reflecting national usage and interference brought about by language contact" [Sandrelli, 2018, 63]. The text of the Association Agreement has all the features of a linguistic phenomenon now known as Eurolect which emerged as a result of strong interconnection of languages within the EU, the necessity to draw EU documents in English introducing certain notions which are absent in the UK legislation due to the different systems of law. Moreover, the European Union not only introduces new, so-called EU-rooted notions, but also uses the existing terms in a specific way, actualizing one component of the lexical meaning, and disregarding the others.

The **purpose** of the research is to study lexical and grammatical features of the text under analysis and its translation into Ukrainian providing deep insight to the translation techniques applied and issues, accompanying the translation process. In this paper a special attention is paid to the translation of the notions, not existing in the target language environment. General conclusions were made concerning the translation strategy and techniques to be applied while translating documents of the type. The paper points out some of incompliances and errors of translation in question, concerning terminology, style and grammar.

The problems of legal translation have been discussed by linguists mostly recent 35 years. Theoretical, didactic and practical aspects of legal translation were explored by Susan *Šarčević*, Walter Weisflog, Gerard-Rene de Groot, Rainer Schulze, Peter Sandrini, Marcus Galdia, Olena Shablii, Vyacheslav Karaban, Leonid Chernovatyi.

Eurolect has been studied by researchers Anna Tosborg, Petra Jesenska, Roger Goffin, Łucja Biel, Oleskandr Cherednichenko, Daria Kasianenko, Olesya Yehorova, etc. Both theoretical and practical issues of translating EU documents into Ukrainian need further investigation and development, the existing translations need analyzing and criticizing in an efficient way to improve the quality of translation of legal documents having significance for the state of Ukraine.

Before presenting the results of the study it would be appropriate to establish the basic grounds for this research, which are as follows:

1) The English and Ukrainian texts of the EU – Ukraine Association Agreement are of equivalent legal force after their ratification by both parties, which means these two versions should be fully equivalent with equal functionality.

2) Still, we should keep in mind that, initially, the source text here is English as lingua franca of the Union, while Ukrainian one is its translation.

3) While analyzing the translation of this document we should take into account actual objectives of legal translation, which are:

- to create a text that will be interpreted in the same way by legal professionals in the target legal system, as it would be in the original legal system;
- not to erase linguistic and cultural differences, but to accommodate them;
- to ensure that the translated document functions in the same way as the source one in the institutional, political, and economic contexts.

To obtain precise quantitative data for the purposes of this research, the English-Ukrainian parallel corpus of this document was created with the help of Sketch Engine software, specially developed for working with corpora. Before uploading the parallel text to Sketch Engine, the two texts were aligned in Microsoft Excel.

Speaking about translation of the Agreement, we should keep in mind that the weight of responsibility lying on translators is enormous. "Legal translation is certainly among the varieties of translations where the translator is subject to the heaviest semiotic constraints at all levels: the language of the law is typically formulaic, obscure, archaic; legal discourse is culturally mediated; legal texts have a special pragmatic

status" [Garzone, 2000, 397]. In case of the Association Agreement, the translation can affect the whole state of Ukraine in terms of its intention to join the European Union.

In general, the strategy applied to translate the Association Agreement is relevant for the official style of the document. The requirement to this type of document to be translated as closely to the source text as possible was met; where possible the word-order was preserved, the terminology was translated with the help of equivalent terms if they exist, and with the help of descriptive technique or functional equivalents if not found in Ukrainian; clichés and set-phrases characteristic of legal texts of the type were translated according to the official style of the Ukrainian language.

I. Lexically, the following translation constraints were found in the source text:

1. Terminology: no full equivalents of terms in Ukrainian:

– Notions, having no fixed terms to notify them in Ukrainian. These terms are translated descriptively in the text under analysis, which makes them more extensive, and instead of one- or two-component terms we find three- or four-component ones in Ukrainian, which makes them not so brief as a term should be, in the first place. However, semantically the translated terminology is in conformity with the source one, which makes it acceptable:

smuggling (of human beings) – незаконне переправлення (осіб) через державний кордон;

migration concerns – проблемні питання у сфері міграції;

support networks (of terroristic groups) – організовані групи, які здійснюють підтримку (терористичних угрупувань).

– The terms exist, though they are more extended than English equivalents:

animal welfare (standards) – (стандарти) утримання та поводження з тваринами;

plant products – продукти рослинного походження;

biology of pests – біологічні властивості.

– There exists a notion and a term designating it, though lexically it is expressed differently, so a functional equivalent is usually applied in this case:

tariff heading – товарна позиція.

2. Compound lexemes formed with the help of the Past Participle. It is a general knowledge that English verbals function in a different way compared with Ukrainian, including PP which in English can be a part of a compounds, the first element of which is usually a noun. So, there are different methods of translating them which are generally the same as in case of translation of noun clusters, in particular:

– Noun phrase:

health-related (issues) – (питання) охорони здоров'я.

– Noun phrase containing the pre- or post-modifying Participle:

trade-related (matters) – (питання), пов'язані з торгівлею;

trade-related (services) – пов'язані з торгівлею послуги.

– Prepositional phrase:

migration-related – у сфері міграції;

trade-related (impact) – (вплив) на торгівлю.

– Adjective:

trade-related (aspect) – торгівельні (аспекти)

3. Polysemantic words are always a challenge for a translator but in the ST context makes it possible to understand which of the meanings is actualized:

regulation: регламент, підзаконний акт, постанова, and when it is used to denote a process it is translated as 'регулювання';

regulatory – регуляторний, законодавчий, нормативно-правовий.

The translation of English polysemantic nouns is complicated taking into account their attributive function, when they modify other nouns. The use of nouns in attributive function requires their translation with the help of a noun or an adjective:

management: управління, управлінський;

government: уряд, державний.

4. Compound pronominal adverbs (*thereof, herein, ...*)

The name of these adverbs reflect their pronominal nature, which means they replace some words or parts of the text or the whole document or its part. *Here-* substitutes either the whole document or its part, and *there-* is used to replace a word in the same sentence. They have two-component structure: pronominal part *here-, there-* plus prepositional element found in postposition *in, or, under, after, etc.* Mostly, pronominal adverbs are translated by means of personal

pronouns (which reflects their pronominal character), by noun phrases with personal pronouns, conjunctions.

Pronominal adverbs are considered to be archaisms preserved in legal English, while not widely used in general and colloquial English, as well as other registers. Although their number might seem rather extensive in the Agreement, (107 uses), having a closer look we cannot but see that only 2 of them are productive, *thereof* is used 21 times in the text, and *hereinafter* – 53. Comparing the use of the pronominal adverbs with the equivalent prepositional phrases within this text, I found out that only *hereby* is used more frequently that its equivalent prepositional phrase: *Hereby* is used 17 times, while 'by this Agreement' is used 12 times. While for the rest, the results are incomparable in favour of the prepositional phrase: *Herein* is not used in this document, 'in this Agreement' is used 26 times; *hereunder* is used just once, 'under this Agreement' – 25 times. We can see that the prepositional phrases prevail, which shows a tendency to make the style of official documents more up-to-date.

6. Phrasal verbs. The next group of lexemes that might evoke some translation problems is of opposite nature. I mean phrasal verbs which are more characteristic of colloquial style than of official one, and their use in a legal text reflects the trend of today's legal English, which strives for becoming more understandable, clear-cut and up-to-date. Mostly, they are used in referential function, that is in the phrases introducing the reference to an article of the document in question, or to some other official document the provision is based upon:

'Set out in' is used in the text 98 times and translated by passive phrases and participles, either referring to the whole clause, which precedes 'як визначено у', 'як це визначено у', 'як зазначено у', 'відповідно до', or to one word in the preceding clause 'зобов'язань, передбачених у', 'періодів, встановлених у', 'положень, викладених у'.

'Set up by' is used 13 times, though just 4 times in the referential meaning and the rest – in the meaning 'to establish', correspondingly they are translated as: 'визначені у', 'зазначені у', 'згідно з' in the first meaning, and 'засновані', 'створені' in the second case.

'Laid down in' is used 26 times in the text in discussion, and translated as 'визначені у', 'викладені у', 'як зазначено у', 'встановлений', 'яка закріплена'.

The choice of lexical means for translating the aforesaid phrasal verbs depends on the combinability of the words they are found in the sentence, which justifies the variations in their translation.

7. Titles of international documents. The Agreement makes references to 26 international documents, either universally signed or concluded by the Member States. The translators used the existing official and unofficial translations of these documents without changes. Their translation requires a closer discussion, though it is more relevant to speak of them individually, analyzing the translation of those international documents.

II. Speaking about the Ukrainian text of the Agreement it is important to admit that there are some errors, incompliances and technicalities that need to be discussed. So, the second part of the paper deals with the aforesaid issues of the Ukrainian translation of the document in question.

1) on the lexical level:

– the use of terminology is not unified.

For instance, the term *approximation* is a key term of the document as the Agreement was signed to establish the areas of Ukrainian law that need altering to become a part of the European Union. The term is found in such phrases as 'regulatory approximation', 'progressive approximation of legislation' and translated into Ukrainian in 5 different ways, which is unacceptable for a key term of such a document:

наближення (ст. ст. 64, 133, 138, 148, 256, 353, 363, 375, 385, 387, 394);

адаптація (ст. ст. 56,150, 152, 153, 154);

зближення (ст. ст. 352, 403, 405);

гармонізація (ст. ст. 356, 358, 368);

апроксімація (ст. 322).

2) the translation of some expressions is semantically inaccurate:

without prejudice to the Article is translated as '*без шкоди для…*', though stylistically and semantically is should be rendered as '*не заперечуючи зміст Статті'*

3) misunderstanding the denotative meaning of the source word:

to remove the injury to the domestic industry – для запобігання шкоді, заподіяній національній промисловості

further in the text *remove* is translated as *усунути*, *видалити*, *скасувати*, depending on the context, each all have the meaning of 'eliminate'.

4) rendering connotative meaning of the source word inaccurately:

The Preamble is an introductory part of the Agreement where the grounds for its signing are defined, and the intentions of the Parties are stated. Each provision of the preamble starts with such the following: *committed, confirming, recognizing, acknowledging, desirous.* In this part, more than in any other, the connotations of the verbals used to introduce these intentions and grounds are of great importance as the semantics in a legal text regulate not only the behaviour of nationals of a state but the behaviour of the government.

In English we find lexemes with the semantics of "active actions of responsible participants" – *committed*, *promote*, *implement*, *enhance*, while in Ukrainian we have correspondingly *віддані* (instead of *зобов'язуючись*), *підтримати* (instead of *просувати*, *розвивати*), *виконання* (instead of *впровадження*), *зміцнювати* (instead of *розпочинати*, *стимулювати*) – i.e. lexemes with the meaning of passive support of obedient executors with no proper responsibility, which is rather immature. The use of such words for translation is even more puzzling, taking into account the fact that further in the text the same English lexemes are translated properly: *зобов'язуючись, розвивати, впровадження, сприяти*.

5) stylistic:

'the Party facing such consequences may request that the Trade Committee *examine the possibility of adopting* any appropriate measure with a view to resolving the situation.'

'Сторона, яка стикається з такими наслідками, може звернутися із запитом до Комітету з питань торгівлі стосовно

розгляду можливості прийняття будь-яких відповідних заходів для вирішення ситуації.'

The use of a great number of verbal nouns is not stylistically appropriate in Ukrainian as it makes the whole sentence unclear and hard to perceive.

6) Technical errors, that is the loss of several sentences in translation (articles) – I found it out as soon as I did the alignment of the two texts and manually fixed all the errors of the automatic alignment, so there are omissions in the articles 29, 44, 57, 88, 143, 146.

The accuracy of translation is highly important as the texts of the Agreement in 24 EU languages and in Ukrainian are authenticated, i.e. function as equivalent authentic documents. "Today, all the authenticated texts of a legal instrument are usually equally authentic. This means that each authentic text (not even the original) should prevail in the event of an ambiguity or textual diversity between the various language versions. As equally authentic instruments of the law, parallel legal texts can be effective only if all indirect addresses are guaranteed equality before the law, regardless of the language of the text" [Šarčević, 2000, 5].

In conclusion, I would like to say that the text under analysis presents a great interest a piece of legal English translated into Ukrainian, it is worth studying and gives rich material for analyzing translation techniques applied by Ukrainian translators. The translation issues, inconsistences, technical problems and other disputable points of the aforementioned translation should be repaired, which can be done by an extremely critical revision. Further study is required to classify the lexical and grammatical features of the document and their translation into Ukrainian, analyze similar and diverse features of the Agreement and internal EU documents regarding terminology, use of references to international documents as a translation problem. Other directions of future research are the study of specifics of Eurolect and techniques to deal with translation challenges presented by EU documents to Ukrainian translators, as well as working out methodology for investigating translation of EU documentation into Ukrainian.

REFERENCES

1. Chaffy, P. N. (1997). *Language, Law and Reality // On the Practice of Legal and Specialised Translation.* Warsaw: Tepis Publishing House. – P. 69-84.
2. Gentzler, E. (2001). *Contemporary Translation Theories.* Clevedon: Cromwell Press Ltd.
3. Giuliana, G. (2000). *Legal Translation and Functionalist Approaches: a Contradiction in Terms? // Legal Translation: History, Theory/ies and Practice. Proceedings of the International Colloquium.* Berne: ASTTI. – P. 395-414.
4. Sandrelli, A. (2018). *Observing Eurolects. The Case of English // Observing Eurolects. Corpus analysis of linguistic variation in EU law*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. – P. 63-92.
5. Šarčević, S. (1997). *New Approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law International.
6. Šarčević, S. (2000*). Legal Translation and Translation Theory: a Receiver-Oriented Approach // Legal Translation: History, Theory/ies and Practice*: International colloquium University of Geneva. – P. 395-414.
7. Карабан, В. І., Рудь, І. А. (2009). *До теорії англо-українського юридичного перекладу* [Do teorii anglo-ukrainskoho iurydychnoho perekladu] // Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. – С. 369-374.
8. Ляшук, А. М. (2008). *Семантична структура лексики на позначення понять права української та англійської мов* [Semantychna struktura leksyky na poznachennia poniat prava ukrainskoii ta angliiskoii mov]: Монографія. Кіровоград: "КОД".
9. Снігур, С. (2003). *Юридичні терміни як перекладознавча проблема* [Iurydychi terminy iak perekladoznavcha problema] // Вісник. Львів, № 490: Проблеми української термінології. – С. 71-75.
10. Шаблій, О. (2012). *Німецько-український юридичний переклад* [Nimetsko-Ukrainskyi Yurydychnyi Pereklad]. Ніжин: Видавництво М. М. Лисенко.

Надійшла до редколегії 13.06.19

Н. В. Павлюк, канд. філол. наук, доц.
Національний університет "Києво-Могилянська академія"(Україна)

УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС: ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

Стаття відноситься до галузі юридичного перекладу з англійської на українську мову. У ній вивчаються особливості тексту Угоди про асоціацію між Україною та ЄС як такого, що є прикладом англійської мови Європейського Союзу. Відмінні риси британської англійської мови та англійської мови ЄС пояснюються різними правовими системами,

а також довготривалою взаємодією різних європейських мов і їхнім впливом на англійську мову, яка є мовою спілкування і укладання документів у Європейському Союзі. Це дослідження присвячено вивченню лексичних та граматичних рис цього тексту у зв'язку з проблемами перекладу, які вони викликають. До них відносяться лексичні одиниці на позначення європейських понять, безеквівалентної лексики, деякі граматичні явища, які відсутні в українській мові і які вимагають застосування компенсаторних прийомів. Були виявлені та проаналізовані помилки і невідповідності в українському перекладі. У висновках визначається особлива роль перекладу в юридичному контексті, а також необхідність застосування наукового підходу до вивчення оригіналу під час виконання перекладів державного значення.

Ключові слова: *євролект, перекладацькі прийоми, лексичні проблеми перекладу, складені лексеми, складені займенникові прислівники, уніфікована термінологія.*

Н. В. Павлюк, канд. филол. наук, доц.
Национальный университет "Киево-Могилянская академия" (Украина)

СОГЛАШЕНИЕ ОБ АССОЦИАЦИИ МЕЖДУ УКРАИНОЙ И ЕС: ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА

Статья относится к области юридического перевода с английского на украинский язык. В ней изучаются особенности текста Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС, который является примером английского языка Европейского Союза. Отличия британского английского языка от английского языка ЕС объясняются различными правовыми системами, а также длительным взаимодействием различных европейских языков, и их влиянием на английский язык, который является языком общения и составления документов в Европейском Союзе. Исследование посвящено изучению лексических и грамматических особенностей данного текста и связанных с ними проблемами перевода. К ним относятся лексические единицы, обозначающие европейские понятия, безэквивалентная лексика, некоторые грамматические явления, которые отсутствуют в украинском языке и требуют применения компенсаторных приемов. Были обнаружены и проанализированы ошибки и несоответствия в украинском переводе. В выводах отмечается особая роль перевода в юридическом контексте, а также необходимость применения научного подхода к изучению оригинала при выполнении переводов государственного значения.

Ключевые слова: *евролект, переводческие приемы, лексические проблемы перевода, сложные лексемы, сложные местоименные наречия, унифицированная терминология.*

УДК 81'366.5=134.2=161.2

S. O. Ryzvaniuk, PhD, Profesor titular
Universidad Nacional Tarás Shevchenko de Kyiv (Ukrania)

INTERFERENCIA LÉXICA DEL ESPAÑOL DE ARGENTINA EN EL HABLA DE LOS INMIGRANTES DE UCRANIA

La emigración masiva de ucranianos a Argentina comenzó a finales del siglo XIX principios del siglo XX de los territorios que formaban parte del Imperio Austrohúngaro. En su mayoría fueron campesinos. La segunda ola de migración que coincidió con el fin de la II Guerra mundial ya la formaron personas con la educación secundaria y superior. En 1928 sale el primer periódico en ucraniano y a finales de la década de los 50 el primer programa de radio "Vilna Ukraina". Según los últimos datos, el número total de ucranianos étnicos asciende hoy en día a 200 mil personas.

La mayor parte de los ucranianos que viven en Argentina son bilingües lo que a su vez causó la aparición de una capa de léxico importado en que predenominan, em primer lugar, las realidades locales y, posteriormente, este proceso de importación se propagó a todas las esferas de la vida. El mayor número de palabras prestadas del español son sustantivos, mientras de um 7 % corresponde a los verbos y un 6 % a los adjetivos.

Una vez el bilingüismo se ha hecho constante y masivo, los imigrantes ucranianos vienen recurriendo a los calcos léxicos y semánticos.

La observación de las peculiaridades del bilingüismo demuestra que la lengua ucraniana muestra su fortaleza y flexibilidad en unas condiciones adversas. Al mismo tiempo la penetración en su sistema léxico-semántico de gran cantidad de material importado le confiere mayor flexibilidad y contribuye a su adaptación en unas condiciones nuevas de vivencia y comunicación.

Palabras clave: *contactos interlingüísticos, calco léxico, realidades locales, calco semántico, préstamo.*

La dinámica del desarrollo de diferentes idiomas en sus contactos con otros es uno de los problemas actuales de la lingüística moderna. Tanto más si dichas lenguas se diferencian considerablemente por su origen y estructura. El ucraniano, en particular, ha sido y es objeto de estudio permanente en su continuo contacto con las lenguas de países cercanos y lejanos (polaco, lituano, inglés y otros). Fueron sometidas a minuciosos análisis las interacciones linguïsticas del ucraniano con las lenguas eslavas occidentales [Dzendzelivki, 1969], el rumano [Semchinski, 1973], el inglés [Zhluktenko, 1966, 1964], etc.

Nosotros trataremos de dar un enfoque al contacto del ucraniano con el español de la República Argentina, abarcando especialmente el nivel léxico que, al igual que en todos los casos de contactos interlingüísticos, es el más sensible y numeroso.

Dicho contacto se originó cuando a fines del siglo antepasado pisaron tierra argentina los primeros inmigrantes de Ucrania. Según algunas fuentes las primeras 12 familias llegaron a la Argentina de tierras ucranianas occidentales en el año 1898, según otras, las primeras 14 familias llegaron al país en agosto de 1897. Desde entonces, el primer gran flujo de inmigrantes no cesó durante casi cuarenta años. La mayoría de ellos se estableció en la agrícola provincia de Misiones, situada al noroeste del país, donde para el año 1909 ya habitaban aproximadamente mil familas ucranianas. Cuando en los años 1924–1932 los gobiernos de los Estados Unidos de Norteamérica y el Canadá restringieron el ingreso de inmigrantes a sus países, sólo en el año 1926 a la Argentina llegaron más de 8 mil ucranianos y en 1927 su número total llegaba a los 130 mil. A partir del año 1931 el caudal inmigratorio se hizo más débil, cesando en 1938 por un decreto gubernamental. Con mayor o menor intensidad la ola migratoria ucraniana se volvió a repetir y en la actualidad la colectividad ucraniana cuenta en términos aproximados con unas 200 mil personas. En forma compacta residen en la Capital y la provincia de Buenos Aires unas mil personas, en la Provincia de Misiones aproximadamente 90 mil, en la del Chaco, 30 mil, etc.

Es de subrayar que en las relaciones familiares, en las numerosas organizaciones sociales y religiosas que fueron creadas en los lugares de concentración, los ucranianos hacían y siguen haciendo uso de su lengua natal. Durante todos estos años ellos han editado periódicos, organizado transmisiones radiales dando a conocer las novedades de su patria histórica y de la vida cultural y el ocio de los ucranianos en la Argentina. Los mencionados actos han sido organizados por los compatriotas en las distintas regiones del país.

Como la enorme mayoría de los ucranianos argentinos son oriundos de zonas campestres de la Ucrania Occidental con un grado de alfabetización no muy elevado, es natural que ellos fueran portadores de los diferentes dialectos, propios de los lugares donde residían anteriormente. Con el correr del tiempo los rasgos dialectales

se fueron borrando. Naturalmente, residiendo en un país de habla hispana y cuidando celosamente de su propio idioma, la mayoría de los ucranianos se hicieron bilingües. En un nuevo ambiente geográfico, étnico y socio-político el fenómeno del bilingüismo no podía pasar inadvertido para el idioma ucraniano de la Argentina (UA), que se fue enriqueciendo con un gran número de hispanismos y argentinismos. El proceso de la aparición y adaptación de nuevos elementos en su propio idioma es prolongado y constante. El fenómeno del surgimiento en el habla de semejante manifestación generalmente es eventual e imprevisto y también consciente o inconsciente; pero lo principal es que lo nuevo, prestado del otro idioma (en nuestro caso del español argentino)) sea comprensible para los interlocutores. Dicho fenómeno se llama "interferencia lingüística".

La mayor parte de la interferencia lingüística del idioma español de Argentina en la lengua ucraniana de los inmigrantes de este país (UA) son los **préstamos léxicos**.

El mayor número de en el UA está compuesto de los sustantivos *(іменники):* el 85,80 % (esta parte de la oración es siempre la que más se asimila en los idiomas de los inmigrantes: por ejemplo, entre los préstamos léxicos ingleses del lituano en los EE.UU. los sustantivos constituyen el 72,2 %. La misma cifra figura cuando se trata del sueco en los EE.UU. y del ucraniano en ese mismo país, mientras que en la lengua noruega en los EE.UU. los sustantivos constituyen el 75,5 % del léxico inglés incorporado.

Los verbos componen apenas el 6,9 %, los adjetivos el 6,6 %, los adverbios el 0,5 % y las exclamaciones el 0,2 %. No fue registrado ningún pronombre, numeral ni conjunción.

Los préstamos del EA en el UA desde el punto de vista de su motivación pueden dividirse convencionalmente en tres categorías:

1. Los aditivos, que se adhieren al vocabulario de la lengua natal por no figurar en ella los mencionados vocablos.

2. Los sinonímicos, que existen en la lengua natal, pero su significado es admitido con cierta distinción y se califican como sinónimos.

3. Los dobletes: los préstamos absolutamente sinonímicos de los vocablos existentes en la lengua propia.

Los sustantivos, cuyo empleo en el habla de los ucranianos argentinos se convirtió en un fenómeno natural, forman parte de grupos semánticos que podrían titularse:

I. Denominaciones de realidades locales:

1. Sustantivos: *гаучо* < gaucho; *мате* < mate, etc., fenómenos y procesos anteriormente desconocidos, por ejemplo, *matear* "tomar mate" etc.

En lo que atañe al sustantivo **gaucho**, hemos de recalcar lo principal. Así llamaban a los habitantes de las pampas argentinas. Era un tipo de campesinos que se dedicaba a los trabajos rurales y, en particular, a la ganadería. Los gauchos eran jinetes muy hábiles. Por su espíritu valiente, aventurero y combativo se destacaron en las guerras de la independencia y guerras civiles locales. Gracias a su profunda lealtad a la patria y honor nacional el gaucho se convirtió en símbolo de la Argentina.

Según la opinión de muchos lingüistas el adjetivo calificativo *gaucho* proviene del término quechua *huacchu* con el significado de "huérfano", "vagabundo", puesto que en los siglos XVIII–XIX el gaucho era gente nómade, que vivía cuidando ganado ajeno a cambio de tener un lugar donde pernoctar, algo de comida y un mínimo de remuneración por el trabajo que hacía.

En el siglo XX la vida del gaucho nómade quedó en el pasado. En la actualidad se llama gaucho quien viste la indumentaria de los antepasados, que consiste, particularmente, en llevar botas de potro, boleadoras, chiripá, que se ponía como protección y resguardo del frío y representa en si un poncho prendido a la faja con alfileres.

El gaucho es personaje tradicional de la literatura argentina gauchesca, cuya máxima expresión es *El gaucho Martín Fierro*, de José Hernández y *Don Segundo Sombra,* de Ricardo Güiraldes.

El vocablo *gaucho* también se usa como adjetivo con connotaciones positivas. Por ejemplo, una persona gaucha es una persona noble, valiente y generosa.

Mate *(mascul.)* Es una infusión tónica con alto contenido de cafeína, preparada con vástagos secos y molidos del gongolí parguayo: la yerba mate. Se prepara el mate calentando el agua hasta 75–80°C. en cualquier recipiente. La vasija donde se prepara el mate se llama *calabaza*, fruto de uno de los mútiples tipos de zapallo.

En calidad de *calabaza* para servir mate pueden utilizarse recipientes de plata, loza, madera, etc. los cuales se llenan hasta ¾ partes de yerba. Se absorbe (se toma) el mate por medio de una *bombilla* (tubito con filtro) que se introduce a la yerba de la calabaza. Conocedores del mate dicen: "Es tan usual el beber esta infusión que ni el chocolate, té ni café han merecido en parte alguna tanta extensión. Desde el bozal más negro hasta el caballero más noble, la usan. Si llega un huesped, aun sea a una vil choza o rancho campestre, *mate* para descansar; si sudado, *mate* para desudar; si sediento, *mate* para apagar la sed; si soñoliento, *mate* para despabilar el sueño; si con la cabeza cargada, *mate* para descargarla; si con el estómago descompuesto, mate que lo componga..." [Diccionario de argentinismos. P. Guevara]. El mate puede ser dulce (con azúcar, puede agregársele trocitos de cáscara de naranja, cucharaditas de cafe molido, hojas aromáticas, etc.) o amargo, que también llaman *cimarrón.* El agua debe mantenerse siempre caliente. Por supuesto, debido a semejantes requerimientos surgieron dichos como: *"Calentar el agua para que otro tome mate"* con el significado de hacer algo que ha de aprovechar otro. Por lo común se dice, maliciosamente, del que requiere de amores a una mujer que da sus preferencias a otro hombre. "*Pegarle al mate"*, frase que equivale a *tomar mucho mate*.

Los grupos semánticos que proponemos a continuación no representan en sí un sistema estable y pueden ser modificados, ampliados y sumamente diversificados. He aquí una serie de vocablos asimilados que se podrían calificar como préstamos sumamente activos en el UA:

abrojo *реп'ях* ↔ bardana, lampazo; **anteojos** *окуляри* ↔ gafa, lente; **alcahuete** *розм. базікало* ↔ soplón, delator; **asado** (сам пікнік та страва, яку там готують), *reunión social, generalmente al aire libre, en la cual en una parrilla se asa a las brasas diferentes partes de carne vacuna y, a veces, de carne porcina;* **atado** *пачка (цигарок)* ↔ cajetilla; **balde** *відро* ↔ cubo; **biaba** *прочухан* ↔ paliza; **bife** *біфштекс* ↔ bistec, filete; **boleto** *квиток* ↔ billete; **boletería** *білетна каса* ↔ taquilla; **boliche** *бар* ↔ bar, café, cervecería; **cacho** *кусок* ↔ pedazo, porción; **campera** *куртка* ↔ cazadora; **canillita** або **diarero** *продавець газет* ↔ vendedor de

diarios, **carozo** ↔ pepita; **cuadra** *міський квартал* (квадра або квадра); **coima** *хабар* ↔ soborno, dádiva; **cordón** (de la vereda) *брівка тротуара;* **cucha** (de perro) *будка для собаки*; **chacra** *середня сільськогосподарська ділянка*; **changa** *халтура, неформальна тимчасова робота* ↔ chapuza**; chancho** *замазура* ↔ puerco, carasucia; **chupamedias** *підлабузник, підлиза* ↔ adulante, pegapega; **factura** *круасан* ↔ masita; **faso** *цигарка* ↔ cigarrillo; **fiaca** *ледар, нероба* ↔ perezoso, vago; **macana** *помилка, жалість* ↔ lástima, pena; **manzana** *чотири "куадри", що створюють квадрат:* **mina,** *копальня, міна, гарна жінка* ↔ además de los significados literarios propios del sustantivo *mina*, en el lunfardo se lo adjudica al sustantivo *mujer*, especialmente si ésta es joven y bonita*;* **mucama** *служниця* ↔ doncella, criada; **pava** *чайник* ↔ tetera, cafetera; **parlante** *гучномовець, динамік* ↔ altavoz; **patada** *удар ногою* ↔ puntapié, patada; **pilcha** *предмет одягу* ↔ artículo de vestimenta; **pibe** *хлопчик* ↔ chico, niño, muchacho; **piña** *удар кулаком* ↔ puñetazo: **velorio** *похорони* ↔ funerales; **vereda** *тротуар* ↔ acera; **vidriera** *вітрина* ↔ vitrina; **yuyo** *бур'ян(и)* ↔ hierba mala; **zapallo** *гарбуз* ↔ calabaza [6].

2. Términos administrativos y socio-políticos: депозит < depósito *склад*: "…пізно пооткривали свої *депозити*"; ігноранція < ignorancia "неосвіченість", "неуцтво": "В статті інженер виявляє свою *ігноранцію*"; *офензива* < ofensiva *наступ, напад*: "Об'єднаними силами можливо здержати "*офензиву*"…"[6].

3. Términos financieros y económicos: *агінальдо* < *aguinaldo додаткова заробітна латня (премія) в кінці року:* "Після цього заробітку також мусять платити *агінальдо"; індемнізація* < indemnización *відшкодування збитків*, *вихідна допомога*: …*індемнизація* власників конфіскованих земель… [6].

4. Términos jurídicos: інвестигація < investigación *слідство*": …вичерпав всі заходи *інвестигації* відносно того злочину… [6].

5. Denominación de documentos: планіжа < planilla *рахунок:* Згідно з *планіжою*…за Вами було на 100 пез матеріалів [6].

6. Léxico cotidiano: басура < basura *сміття, покідки*: Їхні діти…вишукують поживи в *басурах*; квадра < cuadra *квартал*: Від станції 4 *квадри* і пів в бік Тігре… [6].

7. Nombres de animales y plantas: дуразно < durazno (ч. рід) *персик*: *Дуразни*, грушки і ін., все попід небеса; лангуста < langosta *сарана:* "Проти лангости не принимається жодних офіційних мір боротьби… [6].

8. Nombres de comestibles y bebidas: біфе < bife *біфштекс:* Переважно в Буенос Айресі, господиня не певна чи *біфе* коштуватиме 50 центів, як попереднього дня, чи 70…"; грапа < grapa – arg., urug. *виноградна горілка*: Замість пива, *грапи*, коняку чи віски, посвятити більше часу на читання газети і книжки [6].

9. Nombres de medios de transporte: локомотора < locomotora *локомотив:* Сотні підприємств тепер виробляють турбіни, *локомотори* тощо.

10. Nombres de profesiones, oficios y cargos: електрисист < electricista *електрик*: Поліція найшла жертву Еміліо Карлос Дельконте, аргентинець, 24 роки, професія *електрисист* < *electricista*; катедратик < catedrático *викладач вищого навчального закладу:* Між іншими представниками буде білоруськийй *катедратик* Тимофєєв…

11. Términos medicinales: брусельосіс < brucelosis *бруцельоз*: Десять відсотків населення країни має *брусельосіс*.

12. Léxico militar: бомбардеро < bombardero *бомбардувальник*: Згідно з постановами мирових договорів…дозволяється втримувати сателітам Німетчини…90 літаків, ні одного *бомбардира*.

13. Correos y comunicaciones: бусон < buzón *поштова скринька*: Я здивувався, що не видно *бусонів*; картеро < cartero *поштар*: У нас *картеро* ходить два раза на день; аудиція < audición (radial): < р*адіопередача*: Як було повідомлено, було відкрито *аудицію* "Mundo Eslavo".

II. Adjetivos: amarrete *жадібний* ↔ ávido, codicioso; **angosto** *вузький* ↔ estrecho; **boludo** *дурний, нерозумний* ↔ tonto; **bruto** *грубіян* ↔ mal educado; **cafisio (cafisho)** *гульвіса, гультяй* ↔ cumbanchero; **ciruja** *бродяга, бурлака* ↔ vagabundo, croto; **chambón** *зателепуватий, незграбний* ↔ torpe, inhábil; **facha** *зовнішній вигляд* ↔ aspecto; **gil** *наївний, недоумкуватій* ↔ ingenuo, bobo; **gringo** *іноземець* ↔ extranjero; **guapo** *сміливий* ↔ audaz, valiente; **macanudo** *чудово* ↔ perfecto; **morocho** *чорнявий*

↔ moreno **mozo** *офіціант* ↔ camarero; **ñato** *кирпатий* ↔ chato; **patadura** *поганий футболіст* ↔ mal futbolista; **patotero** *шахрай, махляр* ↔ benteveo, macaneador [6].

III. Los verbos *(дієслова)* del español penetran en el UA conservando su tema y organizándose de dos maneras:

1. Los terminaciones (o desinencias) de los infinitivos de las tres conjugaciones verbales en el español (**ar, -er, - ir**) al ucraniano se transmiten mediante los sufijos **–ува-, -юва-** y la terminación **–ти**, por ejemplo: авторизувати < autorizar; акомпан*ува*ти < acompañar; калькул*ювати* < calcular, etc.

Las palabras prestadas de origen latino que existen en ucraniano pero eran desconocidas para los inmigrantes ucranianos de la Argentina, entran a formar parte del vocabulario de UA con los significados que les son propios en el EA, por ej., el verbo авторизувати *autorizar*, en Ucrania *дозволяти* se emplea con el significado de "permitir, dar a uno el consentimiento de que se haga la copia o se divulguen de otra manera su obra, proyecto, invento o traducción"mientras que en el UA este término adquiere el amplio sentido de proporcionar el derecho, permitir", compárese: "...уряд *авторизував* компанію експортувати 15.000 кілограмів коксу…".

Otro grupo de verbos españoles se asimilan estructuralmente de la siguiente manera: al infinitivo prestado se le añaden las correspondientes desinencias ucranianas: almorzar → альморсар*ити* "обідати": "Поїхали *альморсарпти* до мами"; pasear → пасеарити "прогулятися": "Ходили в ліс трохи *пасеарити*".

Si el infinitivo podría ser evaluado como una divulgada forma entre los préstamos de pleonasma de formación de palabras (compárese en el ucraniano la prestación *бутс* – plural *бутси* del inglés pl. boots), las formas personales testimonian que el verbo español integrante del vocablo ucraniano se reaprecia como morfema único, es decir, como raíz indivisible, véase, por ejemplo: *офендерити* < ofender – ображати: "Хто тебе *офендерив*? "Este tipo de préstamos está especialmente divulgado entre los verbos españoles compuestos de dos sílabas: jugar → *хугарити* – бавитися; usar → *усарити* – користуватися, etc.

No son raras las veces cuando observamos que el verbo español es asimilado en el UA mediante ambos métodos paralelamente:

ареглювати, арегларити < arreglar – налагоджувати; *калентувати, калентарити* < calentar < нагрівати; *мастикувати, мастикарити* < masticar – жувати, etc.

De ambas formas se asimilan también los verbos reflexivos, es decir con el sufijo **–ува-** o sin él, no obstante, el pronombre reflexivo ***–se*** siempe es reemplazado por el propio, ***-ся***. A ello, evidentemente, habría de contribuir la semejanza fonética de los morfemas y su posición en el vocablo, compárese:

1. arrepentirse → *арепентувати**ся*** – жалкувати*:* Зараз вже *арепентувався*, що так сказав.

2. aprovecharse → *апровечаритися* – скористатися*:* Хозяїн *апровечарився* його помилкой [6].

La asimilación de la raíz verbal con ayuda del sufijo **–ува-** está más difundida en la prensa y otros materiales impresos, mientras que las prestaciones tipo *конструювати, елехірити* son mas bien propias para la forma oral del habla de los ucranianos en la Argentina. Podemos afirmar que estos dos tipos de préstamos verbales representan diferentes niveles de asimilación lingüística. En los préstamos tipo *аранкувати* (arrancar)*, алькілювати* (alquilar) el acento recae sobre el sufijo ucraniano **–ува-** o **–ю**ва- , por eso la parte importada de la palabra está fonéticamente sometida. En las prestaciones tipo *планчарити* (planchar), *арегляритн* (arreglar) al contrario, el acento recae precisamente sobre el elemento importado y el propio es secundario. Por consiguiente, en estos casos la correlación entre la palabra prestada y su original, por ejemplo: *арегляритн* ↔ arreglar, se percibe con mayor claridad, ya que en la subconciencia del hablante el modelo español parece estar siempre presente.

A veces el verbo prestado, sin ser reflexivo, se percibe como tal debido a la forma de su equivalente en el idioma natal, por ejemplo, el verbo *chocar* – зіткнутися, y pasando a formar parte del vocabulario UA se convierte en reflexivo: "На (е)скіни (розі) *чокарились* два каміони"[6].

IV. El gerundio *(дієприслівник)*. Por intermedio de muchos verbos prestados en el UA, con ayuda del sufijo **-ючи** se forman los correspondientes gerundios: comprometerse – зобов′язатися → *компрометуючись*: Робітники мають підписати декларацію, *компрометуючись* не страйкувати"[6].

V. Participio *(дієприкметник).* Parte de los participios españoles en el UA son asimilados tal cual se emplean en la Argentina, conservando la desinencia **–o** para los géneros masculino y neutro y **-a** para el femenino: *асфальтада* чи *асфальтована* < asfaltada *покрита асфальтом*: Пише, що вулиця вже (є) *асфальтада"; кансадо* < cansado *втомлений:* ...пришов *кансадо* і заснув зразу.

Aunque no son raras las veces cuando en el plural los participios prestados conservan la base española con la desinencia ucraniana **–и**: *грабади* < grabados *записані на плівці*: Карлос має *грабади* промови колишнього Президента.

Los participios prestados integramente son más característicos para el habla coloquial. En los materiales escritos es más frecuente la sustitución del morfema auxiliar propio en lugar del español: el sufijo de los participios **–ado** se sustituye por el correspondiente sufijo **–ова(-н)**, lo que testimonia que la estructura del vocablo es creada conscientemente y que existe continua asociación entre los correspondientes morfemas de ambas lenguas: decretado → *декретований* → оголошений: Централнй уряд використовує *декретоване* перемір′я.

VI. Adjetivo *(прикметник).* Una gran cantidad de adjetivos españoles prestados en el idioma de los inmigrantes conserva su forma sin someterse a cambios: *ангосто(-а)* – вузький(-а): Ця вулиця надто *ангоста*, щоб проїхати.

Los adjetivos prestados del femenino que terminan en **–а**, en el acusativo del singular conservan el tema español, añadiéndosele la desinencia ucraniana **–у**: fina → **фіну** тонку: Ця партія в політиці зробила дуже *фіну* роботу.

Ciertos adjetivos prestados en el idioma de los inmigrantes se asimilan en UA mediante sufijos ucranianos. Entre ellos figura el sufijo **–льн-** al que se le añaden las correspondientes desinencias: *анормальний* < anormal – ненормальний: Знайшов собі певний грунт для свого розвитку в цій *анормальній* ситуації [6].

Hay adjetivos que se integran al UA mediante otros sufijos, uniéndose al infinitivo o al tema del adjetivo prestado: *агрикультурний* або ***агрикультуральний*** < agricultural – сільськогосподарський: З′їзд *агрикультурних* робітників … виніс важливі резолюції;

перфектний < perfecto *досконалий, відмінний*: Чому нам не створити осередку, в якім можна було б ознайомити наших колоністів з соціальними явищами, з розвитком і просуванням вперед, все до кращого, все до *перфектнішого* людського суспільства [6].

Para la formación de adjetivos sobre bases de temas o infinitivos españoles participan también tales sufijos ucranianos, como:

1. **–альн-**: uniforme → *уніформальний* – однаковий, незмінний, постійний: Підприємства постановили завести так звані *уніформальні* ціни [6].

2. **-ичн-:** periódico → *періодистичний* – періодичний, журналістський: В заяві зазначають, що як громадани і *періодисти*, свідомі тих потреб, що потрібно для демократії, щоб *періодиститчна* діяльність була охоронена [6].

3. **–ійн-**: calumnioso → *калюмнійний* – наклепницький: … прийняти міри, аби негайно зпаралізували *калюмпійну* кампанію [6].

4. Un grupo de adjetivos está formado por medio del tema de los sustantivos prestados, con ayuda del sufijo **-ов-** : (de) gamuza) → *гамусовий* – замшевий: Ці *гамус**ові*** туфлі коштують досить дорого [6].

5. Por intermedio del sufijo **-ськ-** se forman, como regla, las formas adjetivales que representan, en particular, nacionalidad: argentino → *аргентин**ськ**ий*; boliviano → *болівій**ськ**ий*: …народ не зовсім довіряє новому урядові, і він знаходиться під сильним впливом *болівій**ськ**их* подій". Este mismo sufijo sirve, además, para formar sobre base de los temas españoles adjetivos que transmiten, origen, material de fabricación, etc.: Ми *сіль**ськ**і дівчата* → Somos campesinas; *сілісійський* → de silecio – з кремнію: В момент вибуху під землею було 300 робітників, але завдяки присутності в атмосфері *сілісій**ськ**ого* пилу, вибух не поширився на всю шахту [6].

VII. Adverbio (*прислівник)*. La mayoría de los adverbios prestados por su significado pertenecen al grupo de determinativos. He aquí algunos ejemplos: *апарте* < aparte – окремо: Це правда, їм треба жити *апарте*"; *баста* < basta – досить, достатньо; Вже *баста* так брехати! Con menor frecuencia son prestados los adverbios circunstanciales: *афуера* < afuera – зовні; *пронто* < pronto – швидко.

Los adverbios formados con ayuda del sufijo **-н-** y la desinencia **-о** corresponden a los adverbios españoles que terminan en **-mente** y se asimilan mediante los adjetivos españoles, por ejemplo: *агрокультурний* < agrocultural → *агрокультурно* → agriculturalmente – по-сільськогосподарськи: На якій висоті *агрикультурно* і культурно стоять інші провінції і території Аргентини наші колоністи не знають. (En qué nivel agricultural y culturalmente se encuentran otras provincias y territorios de Argentina nuestros colonos no saben); *афірмативно* < afirmativamente – ствердно, позитивно: …нас попереджали, щоб голосувати *афірмативно* [6].

VIII. Exclamaciones *(вигуки)*. Aunque la cantidad de exclamaciones prestadas no es grande, la frecuencia con que éstas se emplean, sí lo es. Por ejemplo, es habitual el saludo con matiz familiar *Буенас!* < ***¡Buenas!*** que puee significar, según la hora del día, tanto ¡Buenos días!, como ¡Buenas tardes! o ¡Buenas noches!

Entre las exclamasiones con sentido de despedida frecuenta el *адіос!* < ***¡Adios!*** прощавай(-те)!; *Чау* < ***¡Chau!*** До побачення!, Бувай! Está muy divulgada en Argentinala (como así también en Uruguay) la exclamación ***¡Che!***, usada generalmente para llamar la atención de la persona a la cual uno se dirige, cumpliendo la función de vocanivo: Че, Мігель!, не забудь передати книшку Марії! Las raíces de esta palabra son sumamente contraversivas. Unos afirman que proviene del guaraní o del tehuelche, aunque tanto en el primer caso, como en el segundo la palabra no tiene nada de vocativo ni de expresivo. Hay filólogos que relacionan el **che** rioplatense y el **che** valenciano (idéntico al argentino/uruguayo en significado y usos) al antiguo vocablo español ***ce***, con que se llamaba, detenía o hacía callar a alguien.

Hay quien dice que dicho vocablo deriva de la palabra guaraní **che**, siendo en él pronombre personal 'yo' o el posesivo 'mi'. Ejemplos: cheichaguá "uno como yo"; che rayhupara "(él) es mi amigo. En los idiomas tehuelche y pampa **che** significa hombre, y conforma muchos gentilicios de la región, sin embargo, como se indicó anteriormente, no tiene ningún uso vocativo o expresivo.

Por otra parte, en la Comunidad Valenciana (España) esta interjección es muy frecuente desde ya hace siglos, lo que hace pensar, bien en un parentesco con el **che** rioplatense, bien en una

coincidencia. Hay que señalar que en la provincia de Castellón la expresión usada es **cha** en lugar de **che**, aunque se usa en las mismas circunstancias.

Valencia, ubicada en la costa mediterránea, se le conoce como la tierra de los **che**. En sus calles es común ver locales que se llaman "che"o instituciones como el club de fútbol Valencia, conocido como el equipo **Che**. El club cuenta con un canal de televisión *Che* y hasta una revista, "*Che, che, che*".

Ernest Hemingway, en su novela "Por quién doblan las campanas" sobre la Guerra Civil Española, pone en boca de uno de sus personajes la siguiente descripción de la bulliciosa ciudad: "Las gentes no tienen modales ni cosa que se les parezca. No entendía lo que hablaban. Todo lo que hacían era gritarse **che** los unos a los otros".

IX. Calcos léxicos de palabras y unidades españolas

Los calcos son otro fenómeno de interferencia lingüística muy divulgado entre los ucranianos de la Argentina. La esencia lingüística del proceso de calcar en la literatura es enfocada de diferente manera y se resume a menudo en el hecho de "trtaducir" literalmente las palabras o combinaciones de palabras [F. Geo Mohl, A.A. Reformatsky]. A su vez, A. Rosetti considera que la esencia del calco reside en la transmisión de la forma interior del vocablo extranjero. S. Semchinski (1973) también adjudica a la forma interior de la palabra modelo una importancia determinante: "La interferencia semántica – afirma – es posible bajo la condición de que la palabra modelo tenga forma interior y el lingüísta llega a la deducción de que "en el proceso de la producción de calcos el idioma no acepta unidades íntegras, sino un mateial más abstracto: modelos de formación de palabras". De la misma opinión era E. Haugen, quien sostenía que en el susodicho proceso (loan translation) "se traduce sólo la construcción general de la palabra compleja o derivada, claro está que con su correspondiente significado, suplantando los morfemas extranjeros por los de la lengua natal.

El término *translation* "tradución" expresa precisamente este acto de sustitución, lo que en realidad es difícil de determinar como traducción auténtica. Más bien sería determinar dicho fenómeno con el término francés *"calque"*, considera E. Haugen (teniendo en

cuenta su sentido de "copia a través de un papel o tela transparente"). En lo sucesivo este célebre investigador de los procesos de interacciones lingüísticas, mencionando este fenómeo, en sus trabajos lo llamaba "copias morfológicas de unidades exranjeras".

Desde el punto de vista diacrónico del desarrollo de los procesos de interferencia, el calco léxico se hace especialmente intensivo cuando el bilingüismo se convierte en fenómeno permanente y masivo. S. Semchinski señaló que, al calcar, el idioma trata de crear una palabra que tenga la misma profundidad de su modelo, aunque esta tendencia no siempre es realizable debido a las divergencias estructurales de las lenguas que contactan.

X. Calcos de palabras españolas

Dicho proceso es posible en la esfera de las palabras complejas y derivadas, en el cual un gran papel es desempeñado por las asociaciones con otras palabras de la misma raíz. Por ejemplo, conociendo la serie léxica **cara** – *лице, обличчя* – **descaro** – *безсоромність, нахабство*, los ucranianos argentinos establecieron la identificación del primer miembro de la serie (cara). Por consiguiente surgió la necesidad de tener el segundo miembro de la serie con la misma estructura, cuya raíz sea el morfema *-лиц- /-лич-*. El prefijo negativo **des-** ha sido identificado con el prefijo ucraniano **без-** y la terminación **-o** con la terminación ucraniana **–я**.

Así surgió el calco del sustantivo español **descaro** → *безличчя* – безсовісніть: Таке *безличчя*…виявляють підприємства робітникам… De tal manera se transmite tanto la constitución del miembro derivado de la serie léxica, como su valencia:

a) exterior, digamos, la correlación *cara/descaro= лице/безличчя;*

b) interior, expresada por la correlación de los morfemas que componen las palabras: *des- car-* -o = *без- личч- -я.*

En los años 40–50 en la Argentina surgió el calco de la palabra *descamisado*, con la cual, además de emplearse en el general sentido determinado en las fuentes lexicográficas españolas: "sin camisa", se denominaban los adeptos del entonces presidente de la nación Juan Domingo Perón. Dividiendo la palabra en morfemas, los ucranianos identificaron cada uno de ellos con los correspondientes morfemas del idioma ucraniano: *des-/без-*, camis-*/-сороч-, -ado/ник.* Así nació el nuevo vocablo *безсорочник,* con el significado de *peronista*: …Ця

газета всіма способами намагається показати себе прихильником *безсорочників*. De forma análoga surgieron los calcos *назадницький* < atrasado < відсталий; *обеззброєння* < desarme < розброєння; рисивник < dibujante < художник, митець, etc.

XI. Calco de combinaciones de palabras

Los calcos de este nivel de identificación léxica son numerosos. En su mayoría pertenecen al tipo de cálcos sintácticos. Se forman en base de combinaciones estables de palabras (locuciones), conservando un sentido único. Los más abundantes son las combinaciones nominales con relación atributiva de los componentes:

sustantivo + adjetivo, con transposición de los elementos del modelo español N+A → ucr. A+N, por ejemplo:

базарний рух < movimiento mercantil < торгівельний обіг: …інспектори мають контролювати *базарний рух*.;

біжучий місяць < mes corriente < цей (поточний) місяць: На початку *біжучого місяця* відбулося засідання комісії…;

молочна корова < vaca lechera < дійна корова: В Белл Вілл були розсліди на *молочних коровах*, etc.

Son menos frecuentes las veces cuando el calco conserva el mismo orden de los elementos del modelo español: esp. A+N → ucr. A+N:

зле бачення < mala mirada < косий погляд: ...Ми не повинні дати місце на які будь *злі бачення* зі сторони аргентинського народу. (Nota: які будь < будь-який).

Las combinaciones nominales españolas compuestas de sustantivos unidos mediante relaciones atributivas, como resultado dan en el ucraniano calcos de varios tipos estructurales. Con frecuencia, al sustantivo en posposición ***de*** en el ucraniano le corresponde el adjetivo prepositivo esp. N1 + de + N2 → ucr. A+N: huérfano de guerra → *воєнна сирота* < дитина, осиротіла на війні: В короткій промові пояснив присутнім про Батьківщину та її *воєнні сироти.*

También es muy usual la copia estructural del modelo español, en el cual el sustantivo con la preposición *de,* en el ucraniano le corresponde el sustantivo pospositivo en el caso genitivo: A+N1+de +N2 → ucr. Nnom.+Ngen.: declaración de los hechos → декларація діл < зізнання: …студенти були тортуровані…аж поки поліція не витягнула *декларацію діл*".

Las combinaciones tipo A+N1+de+N2 se transmiten en los calcos de la siguiente manera: A+Nnom.+ Ngen.: altas horas de la noche → *пізні години ночі* < пізно вночі: Нарада тривала до *пізні години ночі*.

Existen, además, transformaciones estructurales de tipo N1+de+N2 → Nnom. +до+Ngen.: capacidad de trabajo → *способність до праці* < працездатність: Заінтересований не терпить фізичних хвороб, які зменшують *способність до праці*.

Los tipos de calcos de las combinaciones estables de palabras españolas son muy diversas y se merecen un estudio aparte detallado.

El material aquí expuesto es solo una pequeña parte de los diferentes aspectos de la interferencia lingüística del español argentino en el ucraniano de Argentina. No obstante, demuestra la capacidad del idioma ucraniano de adaptarse y desarrollarse en condiciones extralingüísticas absolutamente nuevas. La introducción de numeroso material heterogéneo le concede mayor flexibilidad comunicativa proporsionándole nuevas capacidades internas. Considerando que en las condiciones extraterritoriales específicas los cambios que acaecen en los idiomas de inmigrantes son mucho más intensos que los que tienen lugar en las condiciones normales, la investigación de su desarrollo tiene que ser constante, puesto que ello facilitará tanto la comprención de los colonos, como la traducción e interprenación en caso de necesidad. El hecho de la integración de elementos extra al sistema lingüístico en las circunstancias dadas, especialmente en el comienzo de su convivencia, no "contamina" dicho sistema, sino que, al contrario, este fenómeno facilita la adaptación del idioma para su funcionamiento en condiciones absolutamente nuevas.

REFERENCIAS

1. Глемжене, А. (1973). *Интерференция английского языка литовцев США* [Interferenciya anglijskogo yazyka litovcev SShA]. Автореферат кандидатской диссертации. Киев.

2. Дзендзелівський, Й. О. (1969). *Дослідження запозичень з угорської, німецької, румунської, польської, словацької, чеської мов в українських говорах Закарпаття* [Doslidzhennya zapozichen z ugorskoyi, nimeckoyi, rumunskoyi, polskoyi, slovackoyi, cheskoyi mov v ukrayinskih govorah Zakarpattya]. Монографія: Українсько–західнослов'янські лексичні паралелі. Київ.

3. Жлуктенко, Ю. О. (1966). *Мовні контакти (Проблеми інтерлінгвістики)* [Movni kontakti (Problemi interlingvistiki)]. Київ.

4. Жлуктенко, Ю. О. (1964). *Українсько-англійські міжмовні відносини. Українська мова у США і Канаді* [Ukrayinsko-anglijski mizhmovni vidnosini. Ukrayinska mova u SShA i Kanadi]. Київ.

5. Семчинский, В. С. (1973). *Семантическая интерференция языков* [Semanticheskaya interferenciya yazykov]. Автореферат докторской диссертации. Киев.

6. Periódicos en la lengua ucraniana publicados en la Repúblca Argentina en los últimos decenios del siglo XX: "Голос Української Церкви", "Наш клич"", "Рідний край", "Українське слово".

Надійшла до редколегії 21.11.19

S. O. Ryzvaniuk, PhD, Associate Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

INTERLANGUAGE LEXICAL INTERFERENCE OF THE SPANISH LANGUAGE OF ARGENTINA IN A SPEECH OF IMMIGRANTS FROM UKRAINE

Mass emigration of Ukrainians to Argentina began in the late 19th – early 20th centuries, mainly from the territories which were part of the Austro-Hungarian Empire (Halychyna, Bukovyna, Transcarpathia). By their social composition, they were mainly peasants. Many of those who came here from Ukraine after the Second World War had secondary or higher education. The first Ukrainian-language newspaper in Argentina, "Ukrainian Word," appeared in 1928. The first Ukrainian free radio program, "Free Ukraine," began its transmissions in the late 1950s. According to M. Vasilyk, researcher of Ukrainian immigration in Argentina, at the moment in this countr live about 200 thousand Ukrainians.

As a result of Spanish-Ukrainian bilingualism new words(lexical elements) that derived from Spanish appeared in the native language of Ukrainians. Those initially referred to to the names of local realities, and subsequently spread to almost all spheres of life. The Spanish lexical borrowings in the Ukrainian language of Argentina are mainly nouns. They refer to all spheres of daily life such as: Administration and control systems, political lexicons, units of measurement, holidays, environment, everyday life etc. Amongst other parts of speech that were borrowed into Ukrainian language 7% correspond to verbs and about 6% are adjectives.Once bilingualism became a common occurrence, Ukrainian immigrants more often resorted to a linguistic phenomenon known as lexical and semantic loan translation.

Observing Spanish-Ukrainian bilingualism has proven that even in the unfavourable circumstances Ukrainian language is able to withstand the effects of other languages.

As a result of adopting a vast number of foreign elements into its lexical and semantic system, the ability to adapt to new ways of living and communicating has been enriched and the language itself has become more flexible in order to fulfill its communication purposes.

Keywords: *interlingüistics contacts, calco léxico, lexical borrowings, semantic loan translation, borrowing.*

С. О. Ризванюк, канд. філол. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

МІЖМОВНА ЛЕКСИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ АРГЕНТИНИ У МОВЛЕННІ ІММІГРАНТІВ З УКРАЇНИ

Масова еміграція українців до Аргентини почалася в кінці 19 – на початку 20 століття головним чином з підневільних українських територій Австро-Угорської імперії (Галичина, Буковина, Закарпаття). За своїм соціальним складом це були в основному селяни. Багато ж з тих, що приїхали сюди з України після 2-ї світової війни, мали середню або вищу освіту і вони поповнили вже створені українські поселення і активізували суспільне життя громади. Перша газета українською мовою в Аргентині "Українське слово" з'явилася в 1928 р. Перша українська радіопрограма "Вільна Україна" вийшла в етер в кінці 50-х років. За даними дослідника укр. імміграції в Аргентині М. Василика, зараз в цій країні постійно проживають 200 тис. українців.

За час життя в Аргентині більша частина українців стала двомовною. Іспано-українська двомовність спричинила появу в рідній мові українців іншомовного лексичного шару, який відображав спочатку назви місцевих реалій, а згодом поширився практично на всі сфери життя. Більшу частину іспанських лексичних запозичень в українській мові в Аргентині становлять іменники. Вони належать до всіх сфер життя в новому оточенні: адміністративного поділу і системи управління, політичної лексики, одиниць виміру, свят, безпосереднього оточення, побуту тощо. Серед запозичених інших частин мови дієслова складають майже 7 %, прикметники становлять приблизно 6 %. Коли двомовність стала постійною і масовою, українські іммігранти звернулись до такого лінгвістичного явища, як лексичне і семантичне калькування.

Спостереження за україно-іспанською двомовністю показує, що стійкість української мови в досить неприйнятних умовах контакту дуже велика. Проникнення в її лексико-семантичну систему великих мас гетерогенного матеріалу надає їй більшої комунікативної гнучкості, посилює пристосованість до нових умов проживання і спілкування.

Ключові слова: *міжмовні контакти, лексична калька, місцеві реалії, семантична калька, запозичення.*

С. А. Ризванюк, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

МЕЖЪЯЗЫКОВАЯ ЛЕКСИЧЕСКАЯ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ ИСПАНСКОГО ЯЗЫКА АРГЕНТИНЫ В РЕЧИ ИММИГРАНТОВ ИЗ УКРАИНЫ

Массовое переселение украинцев в Аргентину началось в конце 19 – в начале 20 века главным образом с подневольных регионов Австро – Венгерской империи (Галиция, Буковина, Закарпатье). По своему социальному положению в основном это были крестьяне. Из тех же, кто приехал туда с Украины

после 2-й мировой войны, многие имели среднее или высшее образование. Они дополнили уже возникшие украинские поселения и активизировали общественную жизнь украинской общины. Первая газета на украинском языке в Аргентине "Украинское слово" увидела свет в 1928 г. Первая украинская радиопрограмма "Вильна Украина" вышла в эфир в конце 50-х годов. За данными исследований украинской иммиграции в Аргентине М. Василика в настоящее время постоянно проживают в этой стране 200 тысяч украинцев.

За время проживания в Аргентине большая часть украинцев стала двуязычной, что явилось причиной появления в родном языке украинцев иноязычной лексической прослойки, которая сначала отражала названия местных реалий, а затем распространилась практически на все сферы жизни. Большую часть испанских лексических заимствований в украинском языке в Аргентине составляют существительные. Они принадлежат ко всем сферам жизни в новом окружении: административному делению и системе управления, политической лексике, единицам измерения, праздникам, окружающей среде, быту и т.д. Среди заимствований других частей речи глаголы составляют почти 7 %, прилагательные – приблизительно 6 %.

Когда двуязычие стало постоянным и массовым, украинские иммигранты обратились к такому лингвистическому приему, как лексическое и семантическое калькирование.

Наблюдение за украинско-испанским двуязычием показывает, что устойчивость украинского языка в достаточно неблагоприятных условиях контактирования очень велика. Проникновение в его лексико-семантическую систему значительных масс гетерогенного материала усиливает его гибкость, его приспособляемость к новым условиям проживания и общения.

***Ключевые слова**: межъязыковые контакты, лексическая калька, местная реалия, семантическая реалия, заимствования.*

УДК 82.08.81'38

І. В. Смущинська, д-р філол. наук, проф.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Україна)

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ ФРАНЦУЗЬКИХ ПОРІВНЯНЬ І ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ: ЩОДО ПРОБЛЕМИ УКЛАДАННЯ ДВОМОВНОГО СЛОВНИКА

Стаття присвячена вивченню лінгвокультурологічних аспектів французьких порівнянь і фразеологізмів, що аналізуються на прикладі укладання двомовного французько-українського словника порівнянь. Особлива увага приділяється проблемам інтерпретації та відтворення узусних форм французької мови на українську, порівняльному аналізу

сталих виразів та їх представленню у двомовних словниках і у словниках ідіом. Аналізується етимологія виразу, його походження. Розглядаються також питання розходження конотацій виразів, функціональної семантики, підбору еквівалента тощо. Крім того, звертається увага на різні види будови словників ідіом.

Ключові слова: *порівняння, фразеологізм, узус, конотація, лінгвокультурологія, переклад, французька мова.*

Фразеологізми та сталі узусні порівняння є надбанням народу, зафіксованим мовою, що показує його уявлення і світобачення у різні періоди історії, досить старі часи. Наприклад:

– *faire Charlemagne – вигравши, вийти з гри* (дослівно *"зробити як Карл Великий"*),

– *au temps où la reine Berthe filait – за царя Гороха, за царя Панька, в старі добрі часи* (дослівно "в часи, коли королева Берта пряла" (королева Берта, мати Карла Великого), інший варіант виразу – *du temps de roi Dagobert*, тобто в часи короля династії Меровінгів Дагобера I),

– *cousin (neveu, parent) à la mode de Bretagne (de Picardie) – далекий родич, сьома (десята) вода на киселі, родич через дорогу навприсядки* (дослівно – "двоюрідний брат з Бретані (інший варіант – з Пікардії)",

– *forêt de Bondy – небезпечне місце* (ліс Бонді і зараз знаходиться на схід від Парижу, а в Середні віки він був відомий як місце притулку бандитів і вбивць),

– *C'est Byzance! – це шикарно!* (дослівно – "це Візантія") тощо.

Їх порівняльний і перекладознавчий аналіз свідчать про різні шляхи творення образів різними народами, хоча основні концепти як-от *Доля, Життя, Правда* тощо та ключові слова чи слова-символи як, наприклад, *вода, вогонь, вітер, ріка, буря* й інші [див., наприклад: Потоцкая, 1974, 138] часто залишаються тими самими, ***універсальними, інтернаціональними***. Хоча, на думку В.Г. Гака [Гак, 1989, 218], якщо у слов'янських мовах *вода* є конотативно забарвленою, то у французькій мові *eau* нейтральне; там, де слов'янські мови обирають лексему *душа*, французька мова використовує більше *cœur (серце): un grand cœur, rire de bon cœur, parler de cœur* тощо:

"...ça va toujours, quand on a ***bon cœur****..." (Zola, L'Assommoir, 1999, p. 198).*

Зокрема, можна передбачити, що з таким важливим концептом як *хліб/pain* було утворено багато схожих виразів в українській і французькій мовах як-от *gagner son pain à la sueur de son front – заробляти свій хліб в поті чола*, але одразу відзначимо і таке:

1) існування схожих виразів не обов'язково передбачає існування однакової асоціації (наприклад, ***long*** *comme un jour sans pain – нескінченний як дощ*),

2) схожі асоціації часто розходяться на рівні гіпонімів/гіперонімів (*cela se vend comme* ***des petits pains*** *– це швидко розходиться, це розкуповують як* ***пиріжки***),

3) по-третє, двомовні словники парадоксально не враховують існування схожих виразів і просто відтворюють значення опорної лексеми (*bon comme le pain – дуже смачний*, так дає *ФУУФС* [2010], але існує вираз *добрий як кавалок хліба*, зафіксований "*Словником стійких народних порівнянь*" [1993], який не береться до уваги),

4) часто двомовний словник не враховує варіативності форми виразу: французький словник дає "*дуже смачний"* не як *bon comme le pain* [ФУУФС, 2010], а як *bon comme* ***du bon*** *pain* [DEI, 2016, 306], що спостерігаємо і в іншому французькому словнику [EI, 2011, 31] : *être bon comme* ***du bon*** *pain,*

5) нарешті, як це не парадоксально і як свідчить наш аналіз, двомовні словники досить часто гублять переносне значення виразу: наприклад, цей самий вираз *bon comme le pain* у словнику Робер інтерпретується перш за все у значенні "дуже добрий душею" [PR, 197], "être généreux, avoir bon cœur" [EI, 2011, 31], наприклад: *"Je crois que tu peux lui demander qu'il t'aide,* ***il est bon comme du bon pain"*** [EI, 2011, 31], що відсутнє у двомовному словнику ФУУФС [2010],

6) крім того, не всі словники фіксують певну застарілу форму виразу чи форму, специфічну для певного періоду, але яка зустрічається в художніх творах, і перекладач повинен її вірно інтерпретувати: так, Ален Рей [DEL, 2003, 669] у своєму словнику згадує форму *bon comme pain* (яку інші словники випускають), зазначаючи, що вона увійшла до вжитку у XVIII столітті, а наводячи приклад з Е. Золя: *"Gervaise ...était douce comme un*

mouton et ***bonne comme du pain"*** *(E. Zola. L'Assommoir, T. I, p. 173)*, він вказує 1835 рік появи цього, більш нового і поширеного у наш час варіанта виразу.

Етимологія, яку зберігає вираз і яка показує звички народу у певні періоди, часто видається іншим культурам незрозумілою, тому в перекладі відтворюється лише загальний "смисл" і втрачається історична, образна конотація, як, наприклад:

– *avoir du foin dans ses bottes – бути при грошах* (дослівно – "мати сіно в чоботах"),

– *ce n'est pas mardi-gras aujourd'hui ! – чого вирядився, як на карнавал!* (де *Mardi-gras* є назвою свята, останнього перед великим Постом, коли справді відбувався карнавал),

– *vieux comme le Pont-Neuf – старе як світ* (*le Pont-Neuf – Новий міст,* який є найстарішим у Парижі) тощо.

Досить часто ця конотація є ***іронічною*** чи ***гумористичною***, що теж, як правило, втрачається в перекладі. Так, вираз *в старі добрі часи, за царя Гороха*, крім наведених на початку французьких аналогів, має ще один *du temps qu'on se mouchait sur la manche* (дослівно "коли можна було витерти носа рукавом", його появу пов'язують з Наполеонівськими війнами і білим мундиром, на який почали нашивати гудзики), який до того ж змінює й мовний регістр. Втрата такої конотації спостерігається і в інших, не пов'язаних з історичною конотацією, виразах:

– *sérieux comme un pape – серйозний як папа Римський,*

– *réglé comme un papier à musique – дуже акуратний.*

Правда, через прикрощі історії іронічна конотація часом не є справедливою, об'єктивною: вираз *vérité de La Palice – азбучна істина* базується на імені відважного генерала, шанованого солдатами, який загинув на війні і про якого склали простеньку пісеньку, однак в історію саме генерал Де ля Паліс (а не солдати і їх пісенька) увійшов як смілива, але недалека людина. Переклад, як бачимо, робиться через цілісне переосмислення, а лінгвокультурна складова часто пояснюється в примітках чи перекладацькому коментарі, або просто відсутня у словнику.

Отже, ця стаття є результатом роботи над укладанням *Словника французьких порівнянь* протягом декількох років, що

висвітлило цілу низку проблем, як перекладацького, так і стилістичного, лінгвокультурологічного, семантичного характеру, осмисленню яких і ***присвячена ця стаття***.

Матеріал статті: практичний матеріал відбирався *шляхом повної вибірки* із словників ідіом та фразеологізмів, основним серед яких був *"Dictionnaire des expressions idiomatiques"* [DEI, 2016], а також інших словників, як тлумачних типу *Petit Robert*, так і двомовних як ФУУФС [2010]. Словника французьких порівнянь як такого поки у Франції не існує, саме цим можна пояснити ***теоретичну і практичну цінність*** нашої праці.

Однією з перших при проведенні первинного аналізу постала ***проблема суб'єктивності відбору матеріалу та його класифікації.*** Виявилося, що багато порівнянь чи фразеологізмів є "прихованими", зокрема із зоонімним чи колірним компонентом, їх швидше можна віднести до метафор чи епітетів, наприклад:

– *bleu-roi – яскраво-синій колір* чи

– *faire le monsieur ("бундючитися, пишатися"),*

– *faire opéra ("все виграти"),*

– *faire le zèbre ("клеїти дурня"), etc.*

Крім того, багато узусних гіпербол часто виступають синонімами до порівнянь і теж, на нашу думку, є прихованими порівняннями, як-от:

– *un froid à pierre fendre – сильний холод* (тобто такий, що "камінь коле"), *il gèle à pierre fendre – стоїть тріскучий мороз,*

– *un vent à décorner les bœufs – сильний вітер* (такий, що "відриває бикам роги"),

– *une chaleur à crever – сильна спека* (така спека, що "можна вмерти") тощо.

З іншого боку, можна поставити під сумнів нейтральні вирази, що стали термінами, наприклад, *œil-de-bœuf – слухове вікно* (дослівно, *"око бика"*). Однак, оскільки в основі таких виразів лежить порівняння чи метафора (тобто "вікно"як "око"), ми теж вважали за необхідне їх враховувати, хоча, безумовно, тут швидше йдеться про лексикологічний аспект, ніж про стилістичний.

Непростою виявилася і проблема ***будови словника*** і класифікації зібраного матеріалу. Більшість словників такого типу побудована ***за тематичними словами***, що не показує якості, "поштовху"для порівняння, утруднюючи, крім того, і пошук необхідного виразу користувачем (будова словника взагалі *за темами* типу "Емоції", "Здоров'я", "Час", як це зроблено у *"Les expressions idiomatiques"* [2011], на нашу думку, значно ускладнює користування таким словником). Крім того, "тематичний" розподіл матеріалу часто є проблематичним і досить сумнівним. Як приклад, вирази з *bandit* фігурують у рубриці "Професії":

– *être fait comme un bandit – бути брудним і погано вдягненим*.

Чи численні вирази з '*papa'* (наприклад, *un papa gâteau)* або:

– *chemin des* ***écoliers*** *– найдовший шлях,*

– *doux comme une* ***épousée*** (*vx.*),

– *lasser la patience d'un* ***saint*** *("être insupportable")* тощо.

Зрозуміло, що *bandit, écolier, épousée, saint* не є професіями в прямому сенсі слова. Порівняння *jurer comme un païen – лаятися як візник* (в оригіналі "як язичник") нам теж довелося віднести до рубрики професій, оскільки в перекладі воно відповідає такому еквіваленту.

У нашій роботі ми, навпаки, намагалися визначити перш за все, які якості, дії чи об'єкти розкриваються образами-порівняннями. Тому вирази типу *tendre comme la rosée – дуже ніжний* ми відносили спочатку до якостей, виражених прикметником ("ніжність"і з чим вона асоціюється у французів), а вже потім, у другій частині словника, до тематичної групи, куди можна віднести 'rosée/роса'. Таким чином, за нашими даними на сьогодні, ***323 ознаки***, виражені прикметником, виступають основою для творення порівняння у французькій мові (перекладацький аналіз свідчить, що в українській мові значно менше), і ***292 дієслова***, що називають різні дії, процеси чи стани, є також певним "поштовхом" для порівняння (наприклад, *écrire comme un chat – писати як курка лапою* (дослівно – *писати як "кішка"*). Показники не є остаточними, хоча б тому, що певні сумніви виникають щодо віднесення порівнянь, побудованих від *дієприкметників*, до частини

прикметників. Оскільки вони, на нашу думку, виражають швидше якість, ніж дію, ми їх класифікували разом із прикметниками, додавши, для розрізнення, на початку "*être*":

(être) ***attiré*** *comme par un aimant – притягувати як магнітом.*

Однак, безумовно, існувала велика спокуса класифікувати вирази і по компоненту *comparé* і по *comparant* у відповідній тематичній групі. Тобто вираз типу *l'heure du berger ("le moment propice à l'amour") – блаженна мить, мить для кохання; сприятливий момент* віднести і до 'heure' і до 'berger'.

При всьому тому, навіть за структурою, іноді важко класифікувати вирази, в яких немає "опорного" слова, вирази, побудовані за моделлю *à la française,* тому довелося робити окрему ***рубрику "інших порівнянь"***, куди віднесли:

– à la brutal (fam., "sans respect des règles"),
– à la con (pop., "ridicule"),
– à la diable ("avec négligence"),
– à la galope (fam., "de façon précipitée"),
– à la légère ("légèrement, sans réflexion"), etc.

Щодо другої, "тематичної", частини, яку ми робили з опорою на ключові слова, відзначимо наше прагнення зібрати порівняння, побудовані на словах-концептах, важливих для французького менталітету, і підкреслимо ще раз, що довелося розширяти рубрики за рахунок фразеологізмів, метафор, гіпербол тощо. Виявилося, що так званих ***"кулінарних" порівнянь*** не так багато у французькій мові, вони не є численними (швидше, вони притаманні авторській індивідуальній стилістиці, насамперед, як відомо, Гюставу Флоберу). Наприклад, таке важливе для французької культури поняття як "*sauce/coyc*" творить багато виразів : *allonger la sauce, faire la sauce à qn, mettre à toutes les sauces, mettre toute la sauce, ne pas savoir à quelle sauce on sera mangé* [DEI], однак жодного порівняння воно не дає. Тому ми все ж таки його фіксували, щоб не втратити цей важливий для французької нації концепт.

Одразу зробимо ***декілька ремарок***.

По-перше, як про це свідчать і приклади, наведені вище, часто ***французька "образність" в перекладі втрачається***, в усякому разі двомовні словники еквівалентів-порівнянь не

дають. Оскільки, за Ш. Баллі, більшість таких порівнянь є виразами розмовними ("elles sont presque toutes des ***locutions familières"***), яким притаманна інтенсивна ознака ("qui ont généralement une ***valeur intensive***") [Балли, 2004, 148], відповідно, втрачається і вся палітра конотацій виразу:

– *nu comme un ver – бути повністю голим, у чому мати народила,*

– *actif comme une abeille – бути дуже активним,*

– *adroit comme un singe – бути дуже спритним,*

– *chaud comme braise – дуже гарячий,*

– *avoir l'air d'un accident de chemin de fer – мати катастрофічний вигляд,*

– *élevé comme un rez-de-chaussée – бути погано вихованим,*

– *se débrouiller comme un manche – бути дуже неспритним, незграбним тощо.*

Це пояснюється ***відсутністю символічного значення*** у певних назв тварин, рослин чи предметів, що навпаки активно демонструє французька мова:

– *malin comme un singe,*

– *cruel comme un tigre,*

– *fier comme un pou,*

– *étourdi comme une linotte,*

– *clair comme l'eau de roche, etc.*

Крім того, часто спрацьовує незрозумілість "внутрішньої форми" оригіналу:

– *faire le zèbre – валяти дурня,*

– *malheureux comme les pierres – бути дуже нещасним,*

– *bête comme ses pieds – бути дурним,*

– *en rang d'oignons – тупо один за одним тощо.*

Взагалі-то, як ми раніше про це вже писали [див.: Смущинська, 2013], на нашу думку, існує ***п'ять основних моделей відтворення порівнянь в перекладі***:

– порівняння зберігається і за формою і за змістом, тобто існує певна калька: *têtu comme un âne – впертий як осел, soûl comme un cochon – п'яний як свиня,*

– відтворюється порівнянням із заміною род – вид: *muet comme une* ***carpe*** *– німий як риба, fidèle comme un* ***caniche*** *– вірний як пес,*

– зберігається порівняння при заміні образу: *sourd comme un* ***pot*** *– глухий як пень, як тетеря; sale comme un* ***peigne*** *– брудний як свиня,*

– замінюється синонімічним виразом, який теж існує в мові оригіналу: *vieux comme* ***le Pont-Neuf*** *– старе як* ***світ*** (у французькій мові теж є *vieux comme* ***le monde***), *gai comme* ***un pinson*** *– безтурботний, веселий як* ***метелик*** (є також *gai comme une* ***papillon***),

– нарешті, порівняння відтворюється а) *епітетом, метафорою, фразеологізмом* або б) просто інтерпретується через *перифразу* чи *описовий переклад*, перш за все це стосується порівнянь із реаліями: *promesse de Gascon – пусті обіцянки; parler français comme un Basque espagnol – спотворювати мову, погано розмовляти французькою; faire un trait de Normand – пошити в дурні когось, обдурити тощо.*

До речі, як свідчать останні приклади, у французькій мові є досить велика кількість порівнянь, побудованих на назвах національностей чи країн. За нашими останніми даними, ***48 назв народів чи жителів певних територій*** стали ознакою порівнянь, крім того, на ***84 назвах країн чи певних територій, географічного розташування*** також побудовані численні порівняння і фразеологізми. Це стосується як ***назв сусідніх країн і їх жителів*** типу *la perfide Albion ("підступний Альбіон")*, з яким були численні військові конфлікти (до речі, наша відома перифраза *"туманний Альбіон"* дає зовсім іншу характеристику Англії), так і досить ***віддалених країн*** і материків, які почали асоціюватися у французів з певними концептами, наприклад, *Перу* – "багатство":

– ce n'est pas le Pérou – не дуже багато,

– gagner le Pérou – раптово розбагатіти тощо.

Вираз може фіксувати особливе бачення і сприйняття французами інших країн: для нас *"побачити Париж і померти"*, а для французів "*voir Naples et mourir" (DEL)*, тобто "побачити Неаполь і померти", хоча модель виразу та сама.

Як ми вже зазначали, неможливість буквального перекладу і, відповідно, необхідність застосування ***прийому цілісного переосмислення*** пояснюється перш за все присутністю у виразі певної ***французької реалії***:

– *une vraie Sorbonne – ходяча, жива енциклопедія* (дослівно "справжня Сорбонна"),

– *vieux comme le port de Rouen – дуже старий* (дослівно "старе як порт Руана"),

– *avoir un œil à Paris et l'autre à Pontoise (fam., DEI) – бути косооким; одне око дивиться на північ, інше на південь* (дослівно "одне око дивиться на Париж, а друге на Понтуаз").

Крім своїх реалій, французька мова фіксує вирази, які ***зберігають певні звички чи характеристики устрою інших країн***, що жодним чином не має відношення до Франції, і такі вирази могли б стати інтернаціональними, як античні чи біблійні порівняння, але не стали, наприклад:

– *travailler pour le roi de Prusse (DEI; DEL) – працювати задарма, безкоштовно* (дослівно "працювати на короля Прусії", який відмовився платити солдатам за службу у вихідні дні),

– *ivre comme toute la Pologne – п'яний як чіп (*дослівно "п'яний як вся Польща") тощо.

Друга ремарка стосується вжитку порівняння, його поширеності серед носіїв мови, його зрозумілості тощо. Одна з основних проблем, що виникає, наскільки медійні фразеологізми, не зафіксовані у словниках, можна вважати надбанням мови. Тобто, чи можемо ми враховувати, наприклад, порівняння *comme un chacal – жадібний, ненаситний, agir comme un chacal – блукати в надії щось знайти, сновигати*, які фіксує у своїй дисертації, монографії і в "Словнику неофразеологізмів" вибраних з преси В. Гладка [2018], оскільки жоден наш матеріал його не дає: є переносне значення "*chacal – homme avide, cruel*" (P. Robert), однак немає стилістичної фігури порівняння.

З іншого боку, наскільки можна вважати "неофразеологізмами", тобто новотворами, вирази, які, безумовно, використовуються в пресі XXI століття, такі, наприклад, як *blanc comme neige* чи *bavard comme une pie*, однак які Анрі Гілло ще у своїй праці 1942 року "*Ce qu'il faut savoir*" [Guillot, 1942] включив до

106 порівнянь, які обов'язково треба знати, а Ален Рей у словнику 2003 року навіть дає рік появи *blanc comme neige (1804)* у цьому ж таки значенні *"innocent"* [DEL].

Ми намагалися, роблячи словник, зробити певні підказки слововжитку, звернувшись до консультантів-носіїв мови, і проставляючи за їхніми коментарями значок ~, який би показував, що певний вираз не є широковживаним у наш час. Однак, як виявилося, не раз були випадки, коли французькі консультанти ставили під сумнів широку вживаність певних виразів, які більшість сучасних французьких словників давала. Як приклад, можна навести порівняння з дієсловами *courir* чи *dormir*, фіксовані словниками, але викреслені консультантами*: courir, filer comme un zèbre (P. Robert), dormir comme un sabot, sommeil de plomb (P. Robert), etc.* Тому, у тих випадках, де у консультантів виникали певні сумніви щодо вжитку того чи іншого виразу, вирішено було вказувати словники, у яких ці вирази фіксуються, проставляти посилання на сучасні фразеологічні словники, які їх фіксували, або вказувати рік видання (що, на нашу думку, свідчить про узуальність). Так, наприклад, консультант-француз ставить під сумнів вживання виразу *maigre comme un coucou*, однак французький словник ідіоматичних виразів 2011 року його фіксує як узуальне, тому ми проставляємо відповідне посилання. Те ж саме стосується виразу *nu comme la main*, що фіксується Словником Littré 2009 року, або виразу *bête à manger des chardons (fam., DEI),* узуальність яких ставилася консультантом під сумнів

Третя ремарка стосується належності виразу до певного стилю. По можливості, ми намагалися проставляти регістр чи тональність, тим більше це важливо для його адекватного використання в мовленні. Однак і тут виникла серйозна проблема: розходження стилістичних приміток у різних словниках.

По-перше, деякі вирази, наприклад, *être comme une âme en peine ("très triste, inconsolable"),* словник Робер [1987] дає з приміткою *familier*, тоді як у DEI [2016] така примітка вже відсутня. Або навпаки DEI [2016] уточнює регістр, надаючи примітку, яка відсутня в інших словниках:

– *compte d'apothicaire (fam., DEI),*

– *sobre comme un chameau (fam., DEI) (EI 2011 ; DEL 2003),*

– il n'y a pas un chat ("il n'y a personne") (fam., DEI),

– panier de crabes (fam., DEI), etc.

У таких випадках ми коригували примітку відповідно до даних більш сучасного словника.

По-друге, частотними є випадки, коли один словник дає вираз як *fam.*, а інший як *pop.*, наприклад: *rond comme une balle.* Це одна з основних проблем – розмежування регістрів ***розмовне / просторічне.*** Спочатку ми виправляли відповідно до більш сучасного словника, а потім вирішили вказувати обидві примітки:

– soûl / gris / ivre comme un Polonais (fam., EI 2011 ; pop., DEI) – п'яний як чіп,

– se débrouiller / s'y prendre comme un manche (fam., EI 2011 ; pop., DEI) – бути дуже неспритним, незграбним,

– en être / en rester comme deux ronds de flan ("être très étonné ") (pop., DEI; fam., EI) – бути ошелешеним, сісти маком, бути приголомшеним, дуже здивованим.

Навіть зустрілися і такі випадки, коли ***той самий словник в різних рубриках*** давав той самий вираз з різними позначками, наприклад:

– il y a un cheveu ("un ennui ") (fam. // pop., DEI),

– comme une caille (pop. // fam., DEI),

– (il est) chauve comme un genou (arg. // fam., DEI),

– pleuvoir comme une vache qui pisse (fam., DEI), il pleut comme une vache qui pisse (pop., DEI).

По-третє, деякі словники іноді фіксують слово ***як застаріле***, а інші – ні, даючи зовсім іншу примітку. Так, наприклад, коли більшість словників дає вираз *méchant comme un âne rouge (vieilli) – злий як чорт* як застарілий, DEI його фіксує лише як *familier*. Або:

– droit comme un jonc (vx., langue classique, DEL ; fam., DEI) – як аршин проковтнув, прямий як тростинка,

– n'avoir vu que son clocher (vx., DEI), у двомовному словнику ФУУФС цієї примітки немає,

– jeter le chat aux jambes de qn ("lui causer des embarras") (vx., DEI) – підвезти воза, підкласти свиню, двомовний словник як застарілий його не вказує. І таких випадків досить багато.

По-четверте, це ***проблема фіксації виразу в словнику взагалі***, оскільки не раз зустрілися випадки фіксації виразу одним словником і його відсутності в іншому. Зокрема, це стосується виразів-позначень відтінків кольорів. Так, наприклад, відтінок *vert amande* не фіксує ні Littré ні Petit Robert, однак він є у *Robert de poche* [2016], що у цьому випадку, на нашу думку, свідчить про "неологічний" характер виразу.

Інша справа, коли певний вираз фіксується двомовним словником, як, наприклад, *blindé comme un char – п'яний як чіп, як дим (ФУУФС)*, але жоден французький словник його не дає. У цьому випадку було вирішено його не враховувати, оскільки не відоме джерело його походження.

Нарешті, по-п'яте, справжня перекладацька проблема, це ***відсутність виразів у двомовних словниках***, оскільки численні вирази з французьких джерел не знайшли свого представлення у двомовному матеріалі. У цих випадках ми наводили значення з французького джерела і пропонували свій еквівалент, за можливістю, взятий із словника української мови. Якщо такого українського еквівалента ми не знаходили, тоді давали просту інтерпретацію, як правило, з гіперболічною чи іронічною конотацією. Крім того, численні вирази були знайдені в романі Осипа Назарука "Роксоляна" [2014], "народна мова" якого включає, на нашу думку, як раз народні, узуальні, а не індивідуально-авторські порівняння. Цим можна пояснити включення до нашого матеріалу певних українських еквівалентів як-от *гострий як сталь, гіркий як гірчиця* тощо, яких не дає словник, однак які ми знаходимо у творі. Уточнимо, що при підготовці нашого словника ми скоріше ставили собі за ***мету*** зібрати французькі вирази з порівняннями, а не знайти їхній український еквівалент, щоб висвітлити "картину світу" й образне мислення французів, а не підібрати народний, а отже, нееквівалентний, український вираз, оскільки не завжди українська народна ідіома може відповідати французькій.

Аналізуючи зібраний матеріал, ми зіткнулися ще з однією суттєвою проблемою – ***невірною інтерпретацією французької ідіоми*** українським чи російським двомовним словником, або певною неточністю. У цих випадках ми намагалися виправити

помилку і дати значення, що фіксується у французьких джерелах. Так, ми вже раніше згадували вираз *blanc comme neige ("innocent"*, DEI; Guillot; Wiktionaire), який французькі словники, включаючи електронні, тлумачать як "невинний", однак двомовний словник дає переклад "*білий як сніг"(?).* І таких прикрих помилок вистачає:

– *comme un Z ("bossu", fam., DEI) – кривий, дуже нескладний (про людину) (?), горбатий,*

– *une pièce de musée ("objet rare, personne ou chose vieille et fragile", DEI) – музейна річ (?), цінна, рідкісна річ,*

– *rat de bibliothèque (DEI) – ерудит, бібліотечний щур, книжковий черв'як (?),*

– *à la flan ("sans valeur", pop., DEI) – (розм.) неохайно, недбало (?),*

– *faire flanelle ("échouer", vx., DEI) – (розм.) байдики бити, ухилятися від роботи; відступатися від даної обіцянки (?),*

– *marquis de Carabas ("personne vantarde", DEI) – хвалько, багатющий землевласник (?),*

– *jeux de prince(s) ("caprices de grands personnages", vx., DEI) – розваги за чужий рахунок (?),*

– *cabane à lapins ("maison en mauvais état", pop., DEI) – "кролятник", багатоквартирний будинок (з тісними квартирами)(?),*

– *cœur d'artichaut ("inconstant en amour", fam., DEI ; PR) – вітрогон, баламут (?).*

Хоча, як це не парадоксально, були і такі випадки, коли ми не зовсім погоджувалися з французькою інтерпретацією, представленою у певному французькому словнику, тому наводили обидва варіанти, вважаючи український еквівалент більш адекватним, наприклад:

– *langue de bois* ("langage convenu de la propagande politique", DEI) – канцелярська, шаблонна мова,

– *tête brûlée, tête chaude* ("personne exaltée", DEI) – гаряча голова, запальна людина.

Як відомо з компаративних досліджень, розходження між стилістичними системами мов можуть спостерігатися на різних рівнях: перш за все на ***семантичному (ономасіологічному***

чи ***семасіологічному), епідигматичному, парадигматичному, синтагматичному***. Так, французькі порівняння демонструють досить широку ***синонімію***, зокрема у тематичній групі кольоропозначень, що певним чином спростовує існуючу думку про слабку фразеологічну синонімію, наприклад:

– ***noir*** *comme du jais, comme une taupe, comme du charbon, comme la cheminée, comme un corbeau, comme un pruneau, comme de l'encre, comme l'ébène, comme la suie, comme la nuit, etc.,*

– ***rouge*** *comme un coq, comme une cerise, comme un coquelicot, comme une écrevisse, comme du feu, comme un homard, comme un œuf de Pâques, comme une tomate, comme une pivoine, etc.*

Ми вже згадували раніше вираз *за царя Гороха (за царя Панька, в старі добрі часи)* і його французькі еквіваленти:

– *du temps de roi Dagobert,*

– *au temps où la reine Berthe filait,*

– *du temps qu'on se mouchait sur la manche,*

додамо до них ще синонімічні:

– *du temps du roi Guillemot,*

– *du temps que les bêtes parlaient.*

У ***розмовному-просторічному регістрі*** також спостерігається широка синонімія:

(être) ***bourré*** *(arg.) comme un œuf (EI 2011) =*

– comme un coing (pop., DEI; EI 2011) =

– comme une vache (EI 2011) =

– comme un cochon =

– comme une andouillette =

– comme un boudin =

– comme une cantine =

– comme une valise (fam.) (DEL) – бути дуже п'яним, п'яний як чіп, п'яний як свиня.

І в цьому прикладі ми враховуємо лише знижений регістр і не беремо до уваги синонімічні вирази, що відносяться до слова *п'яний / ivre*, або вирази побудовані на основах *soûl* чи *plein (plein comme une barrique – (прост.) упився як свиня)*, які теж досить численні.

Розмовні вирази можуть мати свої узусні еквіваленти ***літературного, високого стилю***:

– ***mentir*** *comme un arracheur de dents, comme un Marseillais, mentir comme on respire, comme un charlatan, comme un laquais, comme un vendeur d'orviétan, comme tous les diables // mentir comme une oraison funèbre, comme une épitaphe.*

Порівняймо, які еквіваленти до них дають українські фразеологічні словники, які всі розмовного стилю:

бреше, як рябий/рудий собака; як пес, як рябко; бреше, як собака на висівки; бреше й оком не моргне; бреше, як шовком шиє; гладко бреше; як не слово, то брехня.

У цій статті ми залишаємо поза нашою увагою авторські порівняння, створені письменниками, однак відзначимо, що і узусні порівняння знаходять своє місце і на шпальтах газет і на сторінках літературних творів. Наприклад:

"...j'espère, maintenant, que vous allez être ***doux comme des agneaux"*** *(Dumas).*

"Quant à la femme du pharmacien, c'était la meilleure épouse de Normandie, ***douce comme un mouton****, chérissant ses enfants, son père, sa mère" (Flaubert).*

"Je vient de passer une bonne semaine ***seul comme un ermite et tranquille comme un dieu"*** *(Flaubert).*

Щодо їхнього перекладу, у цьому випадку вибір еквівалента з існуючих можливих залишається, безумовно, на розсуд перекладача.

Той самий образ може бути ***полісемічним,*** символізуючи різні якості, що в перекладі передається через зовсім інші образи. Наприклад, у французькій мові численними є вирази, побудовані на слові *pou / воша:*

– laid / moche comme un pou – страшний як гріх,

– fier / orgueilleux comme un pou – пихатий як півень, як павич, як пава,

– fier comme un pou sur l'épaule d'un prêtre – бундючний, як індик,

– sale comme un pou – брудний як свиня,

– vexé comme un pou – вкрай розсерджений, лихий як вогонь.

Або навіть ***енантіосемічним***, створюючи різну аксіологію якості, наприклад:

éléphant*: une mémoire d'éléphant – 1) гарна, феноменальна пам'ять //*

2) злопам'ятність,

chien*: un temps de chien ("un mauvais temps") // avoir du chien ("avoir du charme"),*

chat*: être ingrat comme les chats // être câlin (caressant) comme un chat, etc.,*

Існує певна кількість узусних порівнянь взагалі побудованих на ***антифразисній моделі***, коли інтерпретація виразу передбачає категорично протилежне:

léger comme un éléphant,
aimable comme un bouledogue,
aimable comme une porte de prison,
droit comme une faucille,
haut comme trois pommes,
fin comme une dague de plomb.

У таких випадках двомовний словник дає, як правило, примітку, "іронічне" і перекладає через використання антоніма, часто з втратою образа:

heureux comme un bossu – (ірон.) дуже нещасний,

patient comme un chat qui se brûle les pattes – (ірон.) дуже нетерплячий.

Повертаючись до аспектів розходжень стилістичних систем, скажемо ще декілька слів про останні, оскільки про перші аспекти у нас вже певним чином йшлося. Французька мова дуже тонко "грає" на парадигматиці та синтагматиці, коли наявність чи відсутність артикля або прийменника суттєво змінюють смисл виразу, наприклад:

prendre retraite / prendre la retraite / prendre sa retraite.

Тому неврахування структури синтагми, її відозміни у фразеологізмі теж може призвести до помилок. Так, наприклад, *perdre son latin* має значення "*travailler inutilement" (DEI) – старатися, працювати даремно*, а вираз *y perdre son latin ("renoncer à comprendre", DEI)* вже має зовсім інше значення

"*нічого не розуміти; не знати, що й думати, розгубитися*". Їх нерозрізнення у ФУУФС створює суттєву смислову помилку.

Отже, порівняння, разом із метафорою, метонімією та епітетом, є однією з найвідоміших з античних часів і найуживаніших у наш час стилістичних і риторичних фігур, однак, не зважаючи на досить довгу історію її дослідження, починаючи від праць Аристотеля, і по сьогодні ще не випрацювані як загальні теоретичні підходи щодо її аналізу та інтерпретації, так і практичні аспекти, зокрема перекладознавчого характеру, на яких ми намагалися зупинитися у цій роботі. Віктор Гюго у передмові до "Кромвеля" (1828) порівняв мову з морем: "*Les langues sont comme la mer, elles oscillent sans cesse*". Власне, це порівняння, на нашу думку, образно і узагальнено показує основну проблему аналізу цієї стилістичної фігури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балли, Ш. (2004). *Упражнения по французской стилистике* [Uprajnenia po frantsuskoi stilistike]. – М.: УРСС.
2. Гак, В.Г. (1989). *Сравнительная типология французского и русского языков* [Sravnitelnai tipologia frantsuskogo I ruskogo iasikov]. – М.: Просвещение.
3. Гладка, В. (2018). *Неофразеологізація сучасної французької мови: лінгвокогнітивний аспект. Французько-український словник неофразеологізмів* [Neofrazeologizatsia sutchasnoi frantsuskoi movi: lingvokognitivnii aspect. Frantsusko-ukrainskii slovnik neofrazeologismiv]. – Чернівці: Технодрук.
4. Назарук, О. (2014). *Роксоляна* [Roksoliana]. – К.: ВЕЛМАЙТ.
5. Потоцкая, Н.П. (1974). *Стилистика современного французского языка (теоретический курс)* [Stilistika sovremennogo frantsuskogo iazika]. – М.: Высшая школа.
6. *Словник стійких народних порівнянь* (Юрченко О.С., Івченко А.О.) (1993) [Slovnik stiikih narodnih porivnian]. – Х.: Основа.
7. Смущинська, І.В. (2013). Порівняння як стилістична фігура з погляду інтерпретації та перекладу [Porivniannia iak stilistitchna figura z pogliadu interpretatsii ta perecladu] // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 2 (44). – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка. – С. 302-308.
8. ФУУФС: *Французько-укранський українсько-французький словник* (під. заг. ред. В. Бусела (2010) [Frantsusko-ukrainskii ukrainsko-frantsuskii slovnik]. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун".
9. Dictionnaire Cordial Dico Français – Synonymes // mobile – dictionnary **reverso**.net
10. DEI: *Dictionnaire des expressions idiomatiques* (M.Ashraf, D. Miannay) (2016). – Ed. 7. – P. : Livre de Poche.

11. DEL : *Dictionnaire des expressions et locutions* / Alain Rey et Sophie Chantreau (2003). – P. Le Robert.
12. Guillot, Henri (1942). *Ce qu'il faut savoir*. – 8e éd. - P. : Brodard et Taupin.
13. EI : *Les expressions idiomatiques* (2011). – P. : CLE International.
14. Littré : *Le Nouveau petit Littré* (2009). – P. : Garnier.
15. PR: *Petit Robert* (1987). – P. : Robert.
16. *Robert de poche* (2016). – P. : Robert.
17. Wiki : *Wikipédia. Wiktionnaire. Annexe : Expressions en français.*

Надійшла до редколегії 28.12.19

I. Smushchynska, Dr Hab., Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

LINGUO-CULTUROLOGY OF FRENCH SIMILES AND PHRASEOLOGIES: ON THE PROBLEMS OF COMPILING THE BILINGUAL DICTIONARY

The article is devoted to the study of linguo-cultural aspects of French simile and phraseology, which are analyzed on the modal of compiling a bilingual French-Ukrainian dictionary of simile. Particular attention is paid to the problems of interpretation and rendering French usus forms into Ukrainian, comparative analysis of stable expressions and their presentation in bilingual dictionaries and dictionaries of idioms. The etymology of expression, its origin is analyzed. The difference between the connotations of expressions, functional semantics, the selection of equivalent et cetera is considered. Besides, attention is paid to different structure types of dictionaries of idioms.

Keywords: *simile, phraseology, usus, connotation, linguo-culturology, translation, French.*

И. В. Смущинская, д-р филол. наук, проф.
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко (Украина)

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ ФРАНЦУЗСКИХ СРАВНЕНИЙ И ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ: К ПРОБЛЕМЕ СОЗДАНИЯ ДВУЯЗЫЧНОГО СЛОВАРЯ

Статья посвящена изучению лингвокультурных аспектов французских сравнений и фразеологизмов, которые анализируются на примере составления двуязычного французско-украинского словаря сравнений. Особое внимание уделяется проблемам интерпретации и передачи на украинский язык узусных форм французского языка, сравнительному анализу устойчивых выражений и их представлению в двуязычных словарях и в словарях идиом. Анализируется этимология выражения, его происхождение. Рассматриваются также вопросы различия коннотаций выражений, функциональной семантики,

подбора эквивалента и т.д. Кроме того, обращается внимание на различные виды строения словарей идиом.

Ключевые слова: *сравнение, фразеологизм, узус, коннотация, лингвокультурология, перевод, французский язык.*

УДК 378.81'24'09'02

Г. С. Суханова, асистент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Україна)

НОВІ СПОСОБИ ЗАСТОСУВАННЯ ГЕЙМІФІКАЦІЇ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВНЗ

Стаття присвячена особливостям впровадження і застосування гейміфікації для викладання іноземної мови у вищому навчальному закладі (ВНЗ). Обґрунтовано переваги гейміфікованого підходу, розглянуто основні елементи гри та наведено нові авторські способи реалізації цих елементів при викладанні; крім того, запропоновано декілька навчальних вправ у ігровій формі для використання під час занять, зокрема з практики перекладу.

Ключові слова: *гейміфікація, мотивація, методика викладання іноземних мов, навчальні ігри, переклад.*

Останніми роками все більш актуальним стає дослідження ролі гейміфікації, або ігрофікації, у навчанні та використання ігрових механік як найбільш ефективного способу засвоєння студентами матеріалу курсу під час практичних занять, семінарських обговорень та самостійної роботи. Оскільки викладання іноземної мови є прикладною сферою наукової діяльності, на заняттях практика домінує над теорією і використання елементів гейміфікації з метою ефективнішого сприйняття і запам'ятовування інформації відіграють особливо важливу роль саме на курсі вивчення іноземної мови.

Слід зауважити, що застосування ігрових методик при вивченні філологічних дисциплін у вищому навчальному закладі (ВНЗ) має свою специфіку, яка поки що не багато досліджувалась, зокрема вітчизняними мовознавцями. Хоча сучасна вища освіта в Україні вже і зараз частково гейміфікована, коли за правильну відповідь, вирішення мовного

або комунікативної завдання студент отримує нагороду – оцінку, бал, чи похвалу, – західна практика навчання пішла далі й активно застосовує цілий ряд способів вмотивування студента, що показує позитивні результати у засвоєнні та використанні матеріалу [Hamari, 2014]. Крім того, впровадження ігрових елементів у процес навчання дозволяє мотивувати студентів до самостійного освоєння матеріалу, а отже і більш успішного виконання домашніх завдань та тем, винесених на самостійне опрацювання, що, як відомо, залежно від предмету, може складати третину від сумарної кількості годин, відведених на опрацювання матеріалу курсу у ВНЗ [Makarevich, 2015, 280]. Таким чином, **актуальність** дослідження полягає в необхідності розкрити суть гейміфікації, представити основні ігрові елементи та способи їх застосування викладачем та обґрунтувати їхню важливість у навчанні іноземних мов у ВНЗ. **Метою** дослідження є проаналізувати особливості впровадження та застосування ігрових елементів при викладанні іноземної мови у ВНЗ, обґрунтувати переваги гейміфікованого підходу у навчанні і розглянути декілька навчальних вправ у ігровій формі для використання під час занять, зокрема з практики перекладу. **Об'єктами** роботи виступають ігрові елементи та гейміфікація, а **предметом** – способи застосування ігрових елементів та гейміфікованих практик при викладанні іноземної мови у ВНЗ.

В основі гейміфікації лежить ідея використання ігрового підходу для того, щоб зробити викладання і навчання цікавішим, але найголовніше те, що застосування ігрового підходу позитивно впливає на залученість до навчального процесу, підвищує мотивацію, розвиває автономію студента [Krasnova, 2015, 1373].

Основною ідеєю гейміфікації вважається привнесення ігрових методів і механік в не ігрове середовище, а спеціально розроблені під програму курсу ігри та навчальні ігри виносяться окремо за це поняття. Отож метою гейміфікації вбачається перш за все мотивація учня, спонукання його до дії, а не спонукання його до навчання як такого [Pavlov, Kochina, 2014, 1]. Вважається, що студенти ВНЗ вже визначилися з направленням майбутньої діяльності, свідомо вибрали спеціальність та достатньо вмотивовані. Однак протягом навчання багато

факторів можуть впливати як позитивно, так і негативно на інтерес, а отже на успішність студента, засвоєння матеріалу, а також подальше використання отриманих знань у професійному житті. Тому ми вважаємо за необхідне продемонструвати яким чином, частково вдаючись до технік підтримання інтересу (мотивації) студента, а частково за допомогою мовних вправ з елементами гри (ігрових елементів) можна покращити якість навчання студентів, що вивчають іноземну мову у ВНЗ.

Ідея застосування ігрових механік в освіті починає активно розвиватися на початку 20 століття [Cohen, Rhenman, 1961]. Важливими в цій області стали нещодавні дослідження К. Каппа, який запропонував ігрові підходи до навчання [Kapp, 2012, 3]. В Україні питанням гейміфікації займався зокрема Н. Кравець, досліджуючи етапи створення гейміфікованої системи в освітньому процесі закладів вищої освіти [Kravec, 2017], О. Ткаченко [Tkachenko, 2015], Пришляк О. тощо.

Перш за все слід зауважити, що успіх гейміфікації зумовлений принципами вікової психології, яка стверджує, що першою формою засвоєння інформації будь-якою людиною була гра, тобто гра є природнім та найшвидшим способом запам'ятовування, в тому числі мови: слів та понять тощо [Elkonin, 1978]. Таким чином, можливе зауваження, що гра є розвагою, а розвага – це щось несумісне до навчання, тому що створює хаос та безлад у аудиторії, є помилковим, оскільки одним з обов'язкових елементів гри є *правила*, які обмежують студента як того потребує дисципліна та власне бачення процесу навчання викладачем. Порушення встановлених правил призводить до втрати балів, чого студент, маючи мотивацію, намагатиметься уникати. Так само як ціллю кожної гри є виконання поставлених завдань шляхом подолання різноманітних труднощів, так і освітній процес орієнтований на досягнення навчальних цілей шляхом виконання певних вправ і завдань різного рівня складності.

Метою навчання іноземної мови в вищій школі на сучасному етапі є оволодіння студентами комунікативними компетенціями, що дозволять реалізувати їхні знання, уміння, навички для розв'язання конкретних комунікативних завдань в реальних

життєвих ситуаціях [Skurativs'ka, 2016]. Ту саму ціль ставлять, наприклад, і дистанційні курси з іноземної мови, проте відомо, що там, як і при вивченні мови у денній формі навчання, переважають текстові та граматичні форми представлення навчального матеріалу, що призводить до того, що студенти, які володіють достатнім словниковим запасом та добре орієнтуються у граматиці, мають значні труднощі в процесі спілкування [Mazelys, 2013, 139]. Разом із тим, дистанційні технології пропонують інтерактивні завдання із задіянням ігрових механік, поєднуючи графічне зображення, текстовий матеріал, звук тощо. Це не лише сприяє підвищенню інтересу до опанування іноземної мови, а також створює схоже до автентичного іншомовне середовище та сприяє формуванню й розвитку іншомовних комунікативних умінь. Уже було доведено, що переважання візуальних та аудіальних матеріалів позитивно впливає на сприйняття інформації [Risérus, Sandahl, 2002, 94], тому доречним є переважну частину подачі матеріалу зробити більш гейміфікованою таким чином.

Проте навіть за відсутності необхідного обладнання процес навчання іноземної мови можна гейміфікувати. Перш за все викладачем обирається *мета*, яку необхідно досягти студентам, наприклад, підвищення перекладацьких навичок при роботи з фаховими текстами; мета курсу на певний період навчання вказується у робочій програмі. Для досягнення цієї мети передбачаються *етапи*, які можна відстежувати. Найпростіший спосіб відстеження успіхів студентів та темпів засвоєння ними матеріалу вважаємо електронну таблицю, про яку розкажемо нижче.

Для порівняння, у Швеції та інших західних країнах існує практика повідомлення учням результатів особисто в індивідуальному порядку, а студентам ВНЗ результати надсилаються поштою [Göterborg universitet, Studentportal, 2018]. На нашу думку, це пов'язано перш за все з рисою скандинавського менталітету, що базується на основі принципів соціальної рівності "закону Янте": "Ти не повинен думати, що ти особливий", "Ти не повинен думати, що ти кращий", "Ти не повинен думати, що ти розумніший" тощо [Jantelagen, 1933]. Проте важливо розуміти, що створення конкурентного

середовища є необхідним для появи духу змагальності у студента, що є нагальним з точки зору гейміфікації. Необхідно також пам'ятати, що процес змагання не повинен виходити на перший план, адже це може призвести до того, що студент не буде достатньою мірою вмотивований, щоб брати участь у ньому [Pavlov, Kochina, 2014, 2]. Таким чином, як для студента, так і для викладача використання електронних таблиць із балами, до яких у них є постійний доступ, є зручним способом частково гейміфікувати навчання. Таблиця має заповнюватись під час семестру таким чином, що студенти матимуть змогу слідкувати за своїм прогресом та порівнювати свій успіх з іншими. У випадку навчання іноземній мові доречним буде окремо оцінювати різні типи виконання завдань, наприклад, усне мовлення: здатність розвинути думку, підтримувати діалог, підготовлений виступ – та письмове продукування: лексико-граматично та семантично правильна побудова власного твору на задану тему, виконання письмових домашніх вправ тощо. Це допоможе вирізнити кращу підготовку чи сферу посиленого інтересу студента або природних здібностей до певного типу завдань і буде наглядним як для самого студента, так і для викладача.

Ще однією особливістю гейміфікованого навчання є змога студента набрати певну кількість балів, згідно зі встановленою системою оцінювання, навіть у тих випадках, коли завдання зроблене пізніше необхідного чи першочергово зроблене неякісно. Згідно з Лі Шелдоном, студент не повинен боятися зробити помилку, будучи впевненим, що в нього буде другий шанс, і знати точно, скільки балів він може набрати та за яких умов [Sheldon, 2011, 127]. Якщо студент, залучений у гейміфікований процес, на початку навчання втратив бали, і він не має можливості частково надолужити втрачене, мотивація студента падає і навряд чи зросте. Одним зі способів втілення такого базового завдання гейміфікації вмотивовувати вважаємо дозвіл "доздати" роботу, звичайно, дотримуючись певних правил (як приклад, правилом може бути можливість здати роботу, відправивши її на електронну пошту викладача, лише у день здачі). Це може стосуватися твору, виконаного перекладу, вправи тощо. Викладач матиме змогу перевірити

роботу у свій робочий час. Якщо студент не мав вагомих причин для невчасної здачі (вагомою вважаємо медичну довідку та подібне), роботу слід оцінювати на рівень нижче (тобто відмінно виконана робота отримує відмітку "добре").

Крім того, важливим внеском у мотивацію як елементу гейміфікації вважається можливість студента поставити свою власну ціль [Sheldon, 2011, 158]. Одним із простих способів реалізації може бути завдання написати твір на тему, що розкриватиме справжні цілі та прагнення студента. Залежно від рівня знань групи тему твору можна сформулювати таким чином: "Чому я вибрав таку спеціальність", "Мої бажання щодо мого майбутнього", "Яким чином мої знання зможуть покращити світ", – від молодших курсів до старших відповідно. Тема "Чому я вибрав таку спеціальність" часто зустрічається на першому курсі, проте далі протягом навчання тема зазвичай не дискутується на належному рівні.

Гейміфікація належить до інноваційних навчальних методів, де елементи гри мають на меті оживити класичну тріаду: лекції – семінари – іспити. Суть гри та ігрової свідомості полягає у створенні викликів, які мотивують студентів або слухачів курсів долати труднощі. Ігрові методики дозволяють м'яко впливати на духовні потреби людини, спрямовуючи поведінку студента у найбільш продуктивне для освіти русло [Makarevich, 2015, 267]. Тому пропонуємо декілька вправ у формі гри, які можна проводити зокрема на практичних заняттях з перекладу, а також на заняттях з практики мови з певними модифікаціями.

Цікавим для студентів й ефективним способом тренування навичок усного перекладу вважаємо вправу із застосуванням техніки рольової гри. Рольова гра є активним методом навчання та допомагає розвитку комунікативних здібностей студента та подоланню так званого мовного бар'єру. Під час проходження певної тематики, наприклад, політичної, та після ознайомлення з новою лексикою, корисним буде задіяти вивчений лексичний матеріал у практичній діяльності, максимально схожій до реальної ситуації, з якою зіштовхнуться студенти-усні перекладачі. Пропонуємо назначити одного зі студентів

"спікером", вибрати декількох "журналістів" та до кожного приставити студента, що виконуватиме роль перекладача. "Спікер" говоритиме чи зачитуватиме промову, роблячи паузи й даючи можливість перекладачеві передати сказане іншою мовою чи то "журналістам", чи то іншому члену "засідання". Так само коли "журналісти" ставитимуть запитання, перекладач перекладатиме. Через деякий час слід поміняти ролі. Таким чином, за допомогою наведеної рольової гри тренуватимуться необхідні для усного перекладу навички, такі як швидка реакція, практика вивченої тематичної лексики, ораторські здібності (гучний голос, чітка вимова), техніки запам'ятовування та занотовування тощо.

Варіантом геймифікованого навчання під час практики письмового перекладу є робота над перекладом у групах. Викладач ділить студентів на групи з двох осіб, бажано з приблизно однаковим рівнем підготовки; таким чином один зі студентів зможе прислухатись до іншого, при цьому не відчуваючи себе "слабким". Групам студентів видаються однакові тексти для письмового перекладу під час заняття на певну, вже знайому їм тематику; після закінчення роботи групи по черзі презентують свої переклади та разом з викладачем аналізують варіанти і розбирають зауваження. Така вправа підвищує змагальність, оскільки кожна група прагне зробити найкращий переклад. Тим, хто встигли перекласти за назначений час чи/та отримали якнайменше зауважень щодо перекладу пропонуються додаткові бали. Крім того, тренується робота в команді, що є затребуваним вмінням у будь-якій сучасній компанії.

Таким чином, гейміфікація є одним з основних інструментів підвищення загальних результатів навчання студентів, сприяє полегшенню засвоєння матеріалу та орієнтування у системі навчання. Вправи із використанням ігрових механік як доповнення до застосування основних елементів гейміфікації приводять до покращення результатів. У даній статті було обґрунтовано важливість використання системного підходу при впровадження гейміфікації у викладання мови у ВНЗ та обговорені шляхи досягнення основної мети гейміфікації –

підтримання інтересу студента, – передусім за допомогою впровадження ігрових елементів, таких як: створення конкурентного середовища, дотримання чітких правил, запровадження системи нагород у формі оцінювання, логіка подачі матеріалу тощо. Крім того, було наведено дієві та перевірені на практиці приклади їхньої реалізації, поміж іншим створення електронних таблиць оцінювання, постановка власних цілей студентом, можливість "доздати" роботу; запропоновано декілька навчальних ігор для використання зокрема на практичному курсі письмового та усного перекладів з метою урізноманітнення навчання і його наближення до природного мовного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cohen, K. J., Rhenman, E. (1961). *The Role of Management Games in Education and Research*. Management Science. Vol. 7, №3. – P. 131-166.
2. Elkonin, D. B. (1999). *Psikholohiya ihry* [Electronic source]. Edition 2. Moscow: Humanit. izd. centr Vlados. Retrieved from http://psychlib.ru/mgppu/EPi-1999/EPI-001.HTM#$p1
3. Jantelagen. *Jantelagens betydelse och ursprung, formulerades av Åke Sandemose* [Electronic source]. Retrieved from http://jantelag.se/
4. Hamari, J., Koivisto, J., Sarsa, H. (2014). *Does Gamification Work? A Literature Review of Empirical Studies on Gamification*. Retrieved from https://people.uta.fi/~kljuham/2014-hamari_et_al-does_gamification_work.pdf.
5. Kapp, K. M. (2012). *The gamification of learning and instruction: game-based methods and strategies for training and education*. John Wiley & Sons.
6. Krasnova, T. Y. (2015). *Heimyfykacyya obuchenyia inostrannomu yazyku* [Electronic source]. Molodoj uchenyj. #11. – S. 1373-1375. Retrieved from http://portal.tpu.ru/SHARED/k/KRASNOVA/science/Tab1/%D0%93%D0%B5%D0%B9%D0%BC%D0%B8%D1%84%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F.pdf
7. Kravec, N. S. (2017). *Etapy stvorennya gejmifikovanoyi systemy dlya vykorystannya v navchal`nomu procesi VNZ.* Visnyk Kharkivskoyi derzhavnoyi akademiyi kultury. Edition: Socialni komunikaciyi. Vol. 50. – P.198-206.
8. Makarevich, O. O. (2015). *Heimifikaciya yak nevidiemnyj chynnyk pidvyschennya efektyvnosti elementiv dystantsijnoho navchannya* [Electronic source]. Molodyj vchenyj. No. 2(6). – S. 279-282. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2%286%29__73
9. Mazelys, A. L. (2013). *Gejmifikacyya v эlektronnom obuchenii.* Territoriya novyx vozmozhnostej. Vestnyk Vladivostokskogo gosudarstvennogo universiteta ekonomiki i servisa. – no. 3 (21). – P. 139-142.

10. Pavlov, Ya. Yu. (2014). *Vozmozhnosty primenenyya heimifikacyi v onlain-obuchenii* / Ya. Yu. Pavlov, S. A. Kochyna [Electronic source]. Novye vyzovy dlya pedahohiki i kachestva obrazovaniya: massovye otkrytye onlain kursy, oblachnye servisy, mobilnye tekhnolohii. Moscow. Retrieved from http://wayback.archive-it.org/10611/20160718134459/http:/conference2014.iite.unesco.org/wp-content/uploads/ 2014/ 11/Pavlov-Kochina.pdf

11. Risérus, H., Sandahl, Å., Stjärnlöf, S., Lindström, M., Serin, G. (2002). *Nya Mål 3*. – 320 s.

12. Sheldon, L. (2011). *The Multiplayer Classroom: Designing Coursework as a Game.* Edition 1. Boston: Course Technology.

13. Skurativs'ka, M. O. *Suchasni metody ta tekhnolohii vykladannya inozemnykh mov* [Electronic source]. Retrieved from http://intkonf.org/skurativska-mo-suchasni-metodi-ta-tehnologiyi-vikladannya-inozemnih-mov-u-vischiyshkoli-ukrayini/

14. Studentportal, *Göteborgs universitet* [Electronic source]. Retrieved from https://studentportal.gu.se/e-tjanster/studieintyg;jsessionid=8h5z736866yp18bx6o01gv5q1?skipSSOCheck=true&referer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

15. Tkachenko, O. (2015). *Gejmifikaciya osvity: formal`nyj i neformal`nyj prostir.* Aktual`ni pytannya gumanitarnykh nauk. Vol. 11. – P. 303-309.

Надійшла до редколегії 30.04.19

H. S. Sukhanova, Assist.
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

GAMIFICATION AND USAGE OF GAMES IN TEACHING LANGUAGES AND TRANSLATION AT UNIVERSITY LEVEL

The article is dedicated to the peculiarities of introduction and application of gamification in the teaching of a foreign language in universities and colleges. The advantages of the game-based approach are stated in the article. The main elements of the game are examined and authorial new methods of realization of these elements during teaching are given. In addition, several exercises in form of game to use during the classes are reviewed, including practical translation classes.

Keywords: *gamification, motivation, methods of teaching foreign languages, educational games, translation.*

А. С. Суханова, ассист.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

НОВЫЕ СПОСОБЫ ПРИМЕНЕНИЯ ГЕЙМИФИКАЦИИ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ВУЗЕ

Статья посвящена особенностям внедрения и применения геймификации для преподавания иностранного языка в высшем учебном заведении (ВУЗе). Обоснованы преимущества геймифицированного подхода, рассмотрены основные элементы игры и приведены новые авторские способы реализации

этих элементов при преподавании; кроме того, предложено несколько учебных упражнений в игровой форме для использования во время языковых занятий, в том числе по практики перевода.

Ключевые слова: *геймификация, мотивация, методика преподавания иностранных языков, обучающие игры, перевод.*

УДК 81'25:165.194

У. Т. Тацакович, асистент
Прикарпатський національний університет
імені В. Стефаника (Україна)

ФРЕЙМОВИЙ ПІДХІД ДО ПЕРЕКЛАДУ АЛЮЗІЇ

У статті подано лінгвокогнітивне визначення алюзії у контексті фреймової семантики та концепції динамічної пам'яті Р. Шенка (за Т. Карпенко-Секоум). На матеріалі роману "Місіс Делловей" В. Вулф та його українського перекладу схематично проілюстровано структуру часткового фреймового мапування, що лежить в основі алюзії. Обґрунтовано перехресність такого мапування. Проаналізовано способи його відтворення у перекладі. Виокремлено два способи перекладу алюзії.

Ключові слова: *інтертекстуальність, алюзія, перехресне аналогове мапування, інтертекстуальний фрейм, текстуальний фрейм.*

Наприкінці XX – на поч. XXI ст. активізувалися лінгвокогнітивні дослідження перекладу, що мають на меті проаналізувати когнітивні виміри цього процесу, а саме когнітивну діяльність перекладача, вмотивованість вибору способів перекладу, розуміння поняття еквівалентності, роль візуалізації тощо. Важливість дослідження перекладу алюзії через призму лінгвокогнітивного підходу зумовлено потребою аналізу тих когнітивних процесів, які лежать в основі алюзії та забезпечують її відтворення іншою мовою.

Переклад з погляду фреймового підходу розглядають А. Нойберт та Ґ. Шрів (1992), А. Рохо (2002), П. Кусмауль (2005), В. Хайрулін (2010), Г. Боас (2013), О. Чуло (2013), Л. Богуславська (2017) та ін. С. Росбарт (2009), О. Дзера (2018) аналізують переклад інтертекстуальності як відтворення фреймових структур вихідного тексту в цільовому тексті.

Метою статті є визначення алюзії у контексті фреймової семантики та теорії динамічної пам'яті Р. Шенка (за Т. Карпенко-Секоум) та аналіз її відтворення у перекладі (на матеріалі роману "Місіс Делловей" В. Вулф та його українського перекладу).

Т. Карпенко-Секоум у статті "Intertextuality as Cognitive Modelling" (2016) пропонує класифікацію інтертекстуальних одиниць, базуючись на теорії динамічної пам'яті Р. Шенка. Розглядаючи інтертекстуальність загалом як аналогове мапування між різними когнітивними доменами, вона виділяє три види такого мапування: "*hard modelling*", "*soft modelling*", "*loose association*" [Karpenko-Seccombe, 2016]. Концепція інтертекстуального зв'язку "*soft modelling*" полягає у частковому аналоговому мапуванні між індексами скриптів та сцен, активованих вихідним та цільовим текстами, на ідейно-тематичному рівні (через "точки тематичної організації") [Karpenko-Seccombe, 2016, 14–16]. Цю лінгвокогнітивну дефініцію можна зіставити із традиційним визначенням алюзії як "художньо-стилістичного інтертекстуального прийому використання автором у тексті лаконічного натяку, відсилання до певного літературного джерела, явища культури, історичної події з розрахунку на ерудицію реципієнта, який повинен зрозуміти закодований зміст" [Ковалів, 2007, 57]. Алюзія працює на основі спільного мотиву, проблеми, ідеї, теми між подією, описаною в тексті, та іншою подією, згаданою у цьому контексті. Ця подібність не є абсолютною, обидві події не мають повної структурної подібності, а тільки кілька спільних рис, за якими читачі можуть виявити та впізнати покликання.

Теорія динамічної пам'яті розглядає "точки тематичної організації" (TOPs – "*Thematic Organization Points*") як структури пам'яті вищої ієрархії, що слугують тематичними організаторами структур нижчого рівня – історій (одноразових подій), скриптів (повторюваних подій), сцен (подієвих контекстів) [Schank, 1999, 81–84]. За Р. Шенком, людина розуміє кожну нову подію у контексті тих подій, які з нею вже трапилися, чи про які вона чула/читала тощо. Зв'язок між новими та "старими" подіями встановлюється за допомогою аналогічних індексів, що позначають діячів, цілі, дії, умови, локації тощо;

таким чином відбувається процес згадування [Schank, 1995, 15–17; 1999, 43–44]. Для того, щоб згадування відбулося на рівні "точки тематичної організації", необхідно, щоб обидві події мали спільні індекси "цілі", "умови" та одну чи більше рис нижчого порядку, що зумовлює ідейно-тематичну кореляцію між двома подіями [Schank, 1999, 140].

Такий підхід експлікує когнітивні процеси, що є основою міжтекстових зв'язків: згадування попередньої інформації відбувається через віднаходження аналогічних індексів у тих когнітивних структурах, які вже існують у пам'яті, та тлумачення у їхньому контексті інформації, репрезентованої у когнітивних структурах, що утворилися під час читання текстового уривку із інтертекстуальним вкрапленням. Звідси випливає, що мапування між ними є двостороннім: згадування відбувається завдяки мапуванню новоутвореної структури на попередню, а інтерпретація – через зворотнє мапування "старої" структури на нову.

Про зворотне мапування з вихідного домену на цільовий пише угорський дослідник Золтан Ковечеш, називаючи його одним із способів творення метафор, які є засобами інтер- та інтратекстуальної когерентності [Kövecses, 2009, 82, 90–91]. Перехресне мапування є способом творення змішаного ментального простору – бленду – у теорії концептуальної інтеграції [Fauconnier, Turner, 2003, 59], який сучасні дослідники переносять у площину теорії інтертекстуальності. Як зазначає Ш. ван Геерден, інтерпретація інтертекстуальної одиниці (цілісна концептуалізація певної ситуації) відбувається завдяки утворенню бленду через часткове перехресне аналогове мапування між принаймні двома ментальними просторами і фоновими фреймами [Herdeen, 2008, 54–58]. Тобто, ментальні простори, утворені новим та попереднім текстами, сприяють появі нових значень, які містяться у бленді. Розглядаючи ці ідеї у світлі фреймової семантики та теорії динамічної пам'яті, перехресне мапування є основою розуміння, інтерпретації та появи нових значень (за допомогою приєднання додаткових індексів у результаті елаборації когнітивної структури, що репрезентує певну ситуацію).

У контексті цього підходу важливо зробити розрізнення між когнітивним мапуванням і мовним виразом, що активує це мапування. Тому алюзію розуміємо як мовний вираз, що активує часткове перехресне аналогове мапування між слотами інтертекстуального (що репрезентує інформацію інтертексту) та текстуального (інформацію джерела) фреймів на ідейно-тематичному рівні. Фрейми також можуть мати структурну подібність, однак, вона не буде основою для впізнавання та згадування алюзії. Таке лінгвокогнітивне визначення алюзії, у свою чергу, можна перенести у площину теорії перекладу, розглядаючи способи відтворення активованого нею мапування іншою мовою.

Збереження алюзії вихідного тексту, що активує оригінальне мапування, спробуємо проілюструвати на прикладі роману "Місіс Делловей" та його українського перекладу, зокрема, розглянувши сюжетну лінію Септімуса Воррена Сміта – ветерана Першої світової війни, що страждає від нервового розладу та галюцинацій. До війни він працював у бюро нерухомості "Сібліс та Ерроусмітс"; начальник містер Бруер дуже його цінував, передбачаючи для нього професійний успіх. Однак війна зруйнувала життя юнака: *"...when* ***something*** *happened which threw out many of Mr. Brewer's calculations, took away his ablest young fellows, and eventually,* ***so prying and insidious were the fingers of the European War****,* ***smashed a plaster cast of Ceres****, ploughed a hole in the geranium beds, and utterly ruined the cook's nerves at Mr. Brewer's establishment at Muswell Hill*" [Woolf, 1925, 70–71]. Уривок містить покликання на Першу світову війну, а також на Цереру – римську богиню землеробства, плодючості та материнської любові. Елізабет Ейбел у статті "Narrative structure(s) and Female Development: The Case of Mrs Dalloway" пояснює метафоричний інтертекстуальний вираз "*the fingers of the European War smashed a plaster cast of Ceres*" як руйнацію жіночого світу війною (як це сталося із дружиною Септімуса Лукрецією), переорієнтацію на маскулінні цінності [Abel, 1992, 94]. Він активує інтертекстуальний фрейм, інформаційне наповнення якого можна інтерпретувати

тільки у контексті текстуальних фреймів про Першу світову війну та римську богиню Цереру. Це мапування можна відобразити так:

Текстуальний фрейм 1		**Інтертекстуальний фрейм**		
[діячі]: Перша світова війна	←	[діячі]: щось	↔	[діячі]: пальці європейської війни
[риса]: жорстокість	→	[риса]: жорстокість		[риса]: доскіпливі
[риса]: смерть	→	[риса]: смерть		[риса]: підступні
		[дія]: розбивати вщент		
Текстуальний фрейм 2		[об'єкт дії]: статуя Церера		
[діячі]: Церера		[риса об'єкта дії]: гіпсова		
[риса]: богиня плодючості	→	[риса об'єкта дії]: богиня плодючості		
[риса]: богиня плодючості землеробства	→	[риса об'єкта дії]: богиня землеробства		
[риса об'єкта дії]: богиня материнської любові	→	[риса об'єкта дії]: богиня материнської любові		

Слоти "пальці європейської війни" та "статуя Церери" інтертекстуального фрейму віднаходять у пам'яті схожі слоти та активують раніше створені текстуальні фрейми (або новоутворені в результаті самостійного дослідження), у контексті яких відбувається інтерпретація інформації інтертекстуального фрейму. Мапування слотів інтертекстуального фрейму на текстуальний уможливлює процес згадування, а зворотне (з текстуального на інтертекстуальний) дає змогу читачам зрозуміти інтертекстуальний вираз. Часткове мапування слотів на основі тематичної подібності (жорстокість та кровопролиття руйнують плодючість та материнську любов) вказує на те, що інтертекстуальний вираз вихідного тексту є алюзією.

Український перекладач зберігає інтертекстуальний вираз вихідного тексту, що робить можливим активацію вихідного мапування: "*...коли ж вибухнуло* ***таке****, що сплутало всі розрахунки містера Бруера, забрало його найздібніших хлопців і*

згодом, (***настільки настирливо цікавими й віроломно небезпечними були пальці тієї європейської війни) розбило гіпсову статую Церери****, зорало клумби з геранню й геть розладнало нерви кухарці містера Бруера в будинку на Максвелл-Гілл*" [Вулф, 2016, 92]. Активоване мапування буде таким, як і мапування оригінального тексту, що сприятиме ідентичній інтерпретації інтертекстуального виразу.

Випадок, коли модифікований інтертекстуальний вираз у перекладі не активує вихідного фреймового мапування, можна проілюструвати на прикладі уривку про стосунки Клариси та Пітера Волша. Думаючи про неї, він відзначає їхні відмінності у світосприйнятті та ставленні до світу: вона завжди забагато турбувалася про соціальний стан та зовнішній лиск, у той час як йому до цього було абсолютно байдуже. Вона любила організовувати вечірки, на які, як правило, збиралася найнудніша публіка. Однак були й винятки; інколи приходили письменники та митці: "*But odd unexpected people turned up; an artist sometimes; sometimes a writer;* ***queer fish*** *in that atmosphere*" [Shakespeare, 2015, 63]. Моллі Гоф у монографії "Virginia Woolf's Mrs Dalloway: Invisible Presences" зазначає, що інтертекстуальний вираз "*queer fish*" можна розглядати як покликання на кілька творів художньої літератури, зокрема на п'єсу "Буря" В. Шекспіра, на "Сагу про Форсайтів"Дж. Ґолсуорсі та на роман "Мудрі діви "Л. Вулфа [Hoff, 2009, 123]. Зважаючи на часті покликання В. Вулф на Шекспіра, розглянемо його у контексті шекспірівської "Бурі". "*A queer fish*" – саме так у п'єсі блазень Трінкуло називає напівлюдину-напівмонстра Калібана, вперше зустрівшись з ним на острові: "*What have we here? A man or a fish? Dead or alive? A fish. He smells like a fish. A very ancient, fishy smell. A kind of not-the-most-recent salted hake.* ***A queer fish!***" [Shakespeare, 2015]. Звідси, інтертекстуальний вираз "*a queer fish*" у романі "Місіс Делловей" активує інтертекстуальний фрейм, який, у свою чергу, на основі спільних слотів евокує текстуальний фрейм, що репрезентує інформацію про вищенаведений епізод з шекспірівської "Бурі" (за умови, якщо читачі добре ознайомлені з творчістю Шекспіра, або якщо

текстову канву твору спеціально аналізують теоретики літератури). Часткове аналогове мапування між фреймами можна схематично зобразити так:

Текстуальний фрейм	**Інтертекстуальний фрейм**
[діячі]: Трінкуло	[діячі]: Пітер Волш
[дія 1]: називати	[дія]: дивуватися
[об'єкт дії 1]: Калібан	[об'єкт дії]: митець/письменник
[риса об'єкта дії 1]: дивна рибина	[риса об'єкта дії]: дивний
[риса об'єкта дії 1]: давній рибний запах	[риса об'єкта дії]: неочікуваний
[риса об'єкта дії 1]: запах старого засоленого хека	[риса об'єкта дії]: дивна рибина
[дія 2]: дивуватися	[дія об'єкта]: з'являтися
[об'єкт дії 2]: Калібан	[умови]: вечірка
[риса об'єкта дії 2]: людина чи риба?	[умови]: нудна атмосфера
[риса об'єкта дії 2] живий чи мертвий?	[ознака дії об'єкта]: нечасто
[місце]: острів	[місце]: дім Делловеїв

Часткове мапування здійснюється між окремими слотами на основі спільної теми – раптової незвичності у звичному оточенні. Корелюють слоти дії (дивуватися) та рис об'єкта дії ("дивна рибина", незвичність та неочікуваність ("людина чи риба?", "живий чи мертвий?")). Спільна тема об'єднує ці фрейми однією точкою організації пам'яті, що уможливлюють процес згадування та тлумачення інформації з нового інтертекстуального фрейму у контексті вже наявного текстуального. Часткове мапування між слотами вказує на те, що інтертекстуальний вираз "*queer fish*" є алюзією.

Український перекладач роману не зберігає вихідного інтертекстуального виразу, в результаті чого фреймове мапування оригінального тексту не активується: "*Але раптом – раз, і з'явиться незвичайна людина: іноді митець, іноді письменник, хоча дивний вигляд мали вони в тій атмосфері*" [Вулф, 2016, 83]. Цей уривок евокує новий текстуальний фрейм, що зберігатиметься у короткочасній пам'яті упродовж читання тексту:

Текстуальний фрейм

[діячі]: митець/письменник

[риса об'єкта дії]: незвична людина

[риса об'єкта дії]: дивний вигляд

[дія]: з'являтися

[умови]: вечірка

[умови]: нудна атмосфера

[ознака дії]: раптовість

[місце]: дім Делловеїв

На основі спільної теми раптової незвичності у звичному оточенні слоти цього текстуального фрейму можуть віднаходити у пам'яті схожі слоти фреймів, що містять інформацію про події з життя чи історії чогось почутого, побаченого чи прочитаного, які різняться за кількістю та наповненням у кожної людини. Можливих варіантів пригадування у цьому випадку може бути безліч, на відміну від вихідного тексту, у якому інтертекстуальний вираз "*queer fish*" звужує діапазон потенційних фреймів, які він може активувати. Досліджуючи Шекспіра у творчій рецепції Вірджинії Вулф, дослідник зможе потенційно розглянути це словосполучення як алюзію на п'єсу "Буря". Власне, найкращим варіантом вирішення цієї проблеми було б уведення того ж варіанту перекладу, що й в українському перекладі "Бурі": "*Що це таке? Людина чи риба? Мертва чи жива? Риба, бо рибою смердить. Стара, протухла риба, схожа на несвіжу тріску.* ***Чудна***

рибина!" [Шекспір, 1986]. Збереження оригінальної лінгвістичної форми інтертекстуального виразу дозволило б активувати вихідне мапування і, відповідно, уможливити пригадування п'єси Шекспіра. Причину модифікації інтертекстуального виразу в українському перекладі можна пояснити тим, що перекладач, найбільш ймовірно, не розглядав цей фразеологізм як шекспірівську алюзію на п'єсу у зв'язку із неочевидністю самого покликання. Однак, оскільки така можливість існує, перекладачеві слід старатися підшукати такий варіант перекладу, який би найбільше відповідав оригіналу та активував найбільш схоже мапування.

У світлі фреймової семантики та теорії динамічної пам'яті (за Т. Карпенко-Секоум) алюзію можна визначити як мовний вираз, що евокує часткове аналогове перехресне мапування між слотами інтертекстуального (що репрезентує інформацію твору-інтертексту) та текстуального (інформацію твору-джерела) фреймів на ідейно-тематичному рівні. Перехресність, двосторонність фреймового мапування виявляється, з одного боку, у мапуванні новоутвореної структури на попередню, що забезпечує процес згадування, та у зворотному мапуванні вихідної структури на цільову, що уможливлює інтерпретацію. Перенесення цього визначення алюзії у площину перекладу дає змогу проаналізувати різні способи відтворення вихідної когнітивної структури у цільовому тексті та збереження/модифікацію відповідного мовного виразу. Аналіз українського перекладу окремих уривків із роману В. Вулф "Місіс Делловей" дозволив виокремити два способи перекладу алюзії: 1) збереження вихідного мовного виразу та активацію вихідного фреймового мапування; 2) модифікацію мовного виразу вихідного тексту та утворення нового фреймового мапування. У контексті цього підходу переклад розглядається як динамічний процес, під час якого фреймова інформація вихідного тексту відтворюється за допомогою мовних засобів у концептуальній системі іншої мови. До уваги також береться унікальність перекладацьких рішень, зумовлених індивідуальними можливостями концептуалізації та візуалізації. Наступні дослідження такого плану (зокрема із залученням

ширшого матеріалу та інших мов) дадуть змогу виділити більшу кількість лінгвокогнітивних способів перекладу алюзії, виокремити пропозиції щодо покращення якості перекладу, розглядати переклад з погляду когнітивної еквівалентності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуславська, Л. А. (2017). *Відтворення мовної гри Л. Керролла в англо-українських перекладах: когнітивний аспект [Vidtvorennia movnoi hry L. Kerrola v anhlo-ukrainskyh perekladakh: kohnityvnyi aspekt]*: дис. канд. філол. наук.: 10.02.16. Харківський національний університет імені В. Каразіна.
2. Вулф, В. (2016). *Місіс Делловей* [Misis Dellovei] / пер. з англ. Т. Бойка. Київ: Комумбук.
3. Дзера, О. В. (2018). *Соціокультурні та лінгвокогнітивні виміри біблійного інтертексту в просторі сучасного перекладознавства [Sotsiokulturni ta linhvokohnityvni vymiry bibliynoho intertekstu v prostori suchasnoho perekladoznavstva]*: автореф. дис. д-ра філол. наук. Київський національний лінгвістичний університет.
4. *Літературознавча енциклопедія [Linhvistychna entsyklopedia]* (2007). Авт.-уклад. Ковалів Ю. І. Київ : Вид. центр "Академія".
5. Хайруллин, В. И. (2010). *Перевод и фреймы* [Perevod i freymy]. Москва: Либроком.
6. Шекспір, В. (1986). *Буря [Buria]*: Вільям Шекспір. Зібрання творів у 6-ти томах, пер. з англ. М. Бажана. Том 6. Київ: Дніпро. – С. 366-437.
7. Abel, E. (1992). *Narrative Structure(s) and Female Development* : The Case of Mrs Dalloway: Virginia Woolf, ed. Rachel Bolwby. Routledge : London and New York. – P. 77-102.
8. Boas, H. (2013). *Frame Semantics and Translation* : Cognitive Linguistics and Translation: Advances in Some Theoretical Models and Applications, (eds.) Rojo, A. and Ibarretxe-Antuñano, I. Walter de Gruyter. – P. 125-158.
9. *Fauconnier, G. Turner, M. (2003). Conceptual Blending, Form and Meaning : Recherches en communication, No. 19. – P. 57-86.*
10. *Herdeen, van Chantelle. (2008). Intertextuality Reinterpreted: A Cognitive Linguistics Approach with Specific Reference to Conceptual Blending. University of South Africa.*
11. *Hoff, M. (2009). Virginia Woolf's Mrs Dalloway: Invisible Presences. Clemson University Digital Press.*
12. Karpenko-Seccombe, T. (2016). *Intertextuality as Cognitive Modelling* : English Text Construction, 9 (2). John Benjamins Publishing Company.
13. *Kövecses, Z. (2009). Aspects of Metaphor in Discourse : Belgrade English Language & Literature Studies. Vol. 1. University of Belgrade. – P. 81-97.*
14. Kußmaul, P. (2005) *Translation through Visualization* : Meta: Journal des traducteurs. Les Presses de l'Université de Montréal, 50(2). – P. 378-391.
15. Neubert, A., Shreve, G. M. (1992). *Translation as Text.* Kent State University Press.

16. Rojo López, A. M. (2002). *Applying Frame Semantics to Translation: A Practical Example* : Meta: Journal des traducteurs. Les Presses de l'Université de Montréal, 47(3). – P. 311-349.
17. Rothbart, S. L. (2009). *The Translation of Humour in Roald Dahl's Parody: A Study of the Twits and George's Marvellous Medicine.* Retrieved from http://wiredspace.wits.ac.za/bitstream/handle/10539/7388/SRothbartThesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 24.03.2019).
18. Schank, R. (1995). *Tell Me a Story: Narrative and Intelligence.* Evanston, Illinois: Northwestern University Press.
19. Schank, R. (1999). *Dynamic Memory Revisited.* New York: Cambridge University Press.
20. Shakespeare, W. (2015). *The Tempest.* New York: Simon and Schuster.
21. Woolf, V. (1925). *Mrs Dalloway.* London: Hogarth Press. Retrieved from http://gutenberg.net.au/ebooks02/0200991.txt (дата звернення: 24.03.2019).

Надійшла до редколегії 13.05.19

U. T. Tatsakovych, Assist.
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine)

A FRAME SEMANTICS APPROACH TO TRANSLATING ALLUSIONS

The article is aimed at defining allusion in the context of frame semantics and R. Schank's dynamic memory theory (according to T. Karpenko-Seccombe). On the basis of V. Woolf's novel Mrs Dalloway and its Ukrainian translation, the structure of partial frame mappings underlying allusions are schematically illustrated. The two-way nature of such a mapping is explained. The ways of reproducing them in the target language are analyzed. Two ways of translating allusion are defined.

Keywords: *intertextuality, allusion, analogous cross-mapping, intertextual frame, textual frame.*

У. Т. Тацакович, ассист.
Прикарпатский национальный университет имени В. Стефаника (Украина)

ФРЕЙМОВЫЙ ПОДХОД К ПЕРЕВОДУ АЛЛЮЗИИ

В статье подано лингвокогнитивное определение аллюзии в контексте фреймовой семантики и концепции динамической памяти Р. Шэнка (за Т. Карпенко-Секоум). На материале романа "Миссис Дэллоуей" В. Вулф и его украинского перевода схематически проиллюстрировано структуру частичного фреймового картирования, что лежит в основании аллюзии. Обоснованно перекрестность этого картирования. Проанализировано способы его воспроизведения в переводе. Выделено два способа перевода аллюзии.

Ключевые слова: *интертекстуальность, аллюзия, аналоговое перекрестное картирование, интертекстуальный фрейм, текстуальный фрейм.*

УДК 81' 255.4:811.111=161.1

І. В. Трищенко, канд. філол. наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

ВІДТВОРЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ АВТОРСЬКОГО СТИЛЮ М. ЕТВУД В ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ "ОПОВІДЬ СЛУЖНИЦІ")

Стаття присвячена дослідженню особливостей авторського стилю М. Етвуд та способів їх відтворення в перекладі на матеріалі українського перекладу її роману "Оповідь Служниці". В статті у стислому вигляді подається інформація про творчий шлях М. Етвуд та жанрова характеристика вказаного роману. Далі досліджуються лексичні одиниці, які виступають елементами специфічної метамови роману, зокрема приділяється увага способам їх утворення та перекладу. Аналізується також роль гри слів в авторському тексті та адекватність її відтворення в перекладі. Окрім цього розглядається функціонування алюзій в оригіналі та визначаються стратегії, які обирає перекладачка для їх відтворення в перекладі.

Ключові слова: *авторський стиль, антиутопія, перекладацькі стратегії, елементи метамови, гра слів, алюзії, ненадійний оповідач.*

Відтворення складових авторського стилю становить одну з основних проблем художнього перекладу і завжди знаходилось в центрі уваги перекладознавців [Новікова, 1986; Bassnett, 1988; Venutti, 1995; Коптілов, 2002; Коломієць, 2004; Довганчина, 2011]. Дослідження в цій галузі не втрачають своєї актуальності, бо літературний процес безперервно триває. Постійно з'являються нові художні твори, які несуть на собі відбиток особистості автора, втілюють його ідеї, демонструють його креативність та появу все нових технік художнього письма. Для якомога повнішого розуміння авторського задуму і художніх засобів, які застосовуються для його втілення,а також для ознайомлення з ним найширшого кола читачів потрібен ретельний перекладознавчий аналіз.

Актуальність даної статті зумовлена тим, що в ній аналізується перший український переклад популярного роману Маргарет Етвуд "Оповідь Служниці", який вийшов з друку в 2017 році [Етвуд, 2017]. Твори М. Етвуд відомі в усьому світі.

Вона є авторкою більш ніж 40 художніх творів, поезії, критичних нарисів та дитячих книжок. Її твори надруковані в більш ніж 35 країнах світу та перекладені понад 20 мовами. В 2000 році вона отримала Букерівську премію за свій роман "Сліпий Убивця", а також була нагороджена іншими літературними преміями та відзнаками.

Метою даної розвідки є виявлення характерних ознак стилю М. Етвуд і аналіз перекладацьких рішень щодо їх відтворення в українському перекладі роману "Handmaid's Tale" [Atwood, 2017]. Цей роман було вперше надруковано в далекому 1985 році до Чорнобильської катастрофи, коли питання радіаційного забруднення довкілля та його шкідливого впливу на життя і здоров'я людини ще не стояло так гостро. І хоча М. Етвуд стверджує, що її роман не є пророчим, їй вдалося вловити загрозливі тенденції розвитку людства, якщо воно не змінить своє ставлення до навколишнього середовища.

За жанровими ознаками "Оповідь Служниці"– це роман-антиутопія. В ньому авторка змальовує апокаліптичну картину суспільства, в якому більшість жінок втратила здатність народжувати здорових дітей. На місці США знаходиться Республіка Гілеад, теократична диктатура, яка побудована на пуританських релігійних постулатах 17-ого століття. Демократичні інститути не функціонують. Кордони перекриті, тих, хто не підкоряється новій владі – знищують. Жінкам забороняється займатися будь-якою інтелектуальною діяльністю, мати власні гроші та рахунки. Катастрофічне зниження народжуваності змушує владу поставити її під свій жорсткий контроль. У спеціальних центрах жінкам, які ще можуть народжувати, промивають мізки, щоб вони покірно виконували свою основну функцію народження дітей для чоловіків-представників владних кіл. Ці жінки не мають власних імен. Їх називають іменами, утвореними від імен командорів, до яких вони на даний момент приписані. Вони входять до соціальної групи Служниць (Handmaids).

Оповідь у романі ведеться від особи однієї з таких Служниць. Це молода жінка, яка була одружена і мала доньку. Їх спроба втекти разом за межі Гілеаду виявляється невдалою. Їх перехоплюють

представники влади. Вона потрапляє в спеціальний центр, Доньку в неї забирають та віддають в іншу родину. А чи живий її чоловік та що з ним сталося, вона напевно не знає. Після центру вона потрапляє в родину командора Фреда. З цього моменту починається її оповідь.

За канонами жанру антиутопії автори зазвичай намагаються створити специфічну мову чи ввести окремі мовні елементи, щоб підкреслити інакшість зображуваного ними суспільства. М. Етвуд теж дотримується цих канонів. Імена Служниць складаються із прийменника "of" та імені командора, до якого вони приписані: *Offred, Ofglen, Ofcharles, Ofwayne, Ofwarren.* Таким чином авторка наголошує на повній залежності цих жінок від чоловіків, які є представниками владних кіл. Перекладачці було легко відтворити дані імена в перекладі, бо в українській мові існує присвійний відмінок, який передає відносини приналежності. Отже в перекладі ці імена звучать як *Фредова, Гленова, Чарльзова, Вейнова, Ворренова.*

Назви соціальних груп жінок і чоловіків капіталізуються в оригіналі і в перекладі: *Wives, Aunts, Handmaids, Marthas, Econowives, Unwomen – Дружини, Тітки, Служниці, Марфи, Еконожини, Не-жінки; Commanders, Guardians, Eyes, Angels – Командори, Хранителі, Очі, Янголи.* У випадку *Marthas* спостерігаємо явну антономазію. Це власне ім'я вживається як звичайне на позначення служниць, які займаються домашнім господарством в родинах командорів. Деякі з вказаних вище слів мають значення в контексті роману відмінні від традиційних. Так, *Очі* – це співробітники служби безпеки, які слідкують за благонадійністю громадян та виявляють зрадників/ супротивників існуючого режиму. *Янголи* – це представники влади, які проводять публічні страти неблагонадійних.

В оригіналі лексичні одиниці на позначення соціально-побутових реалій та певних суспільних ритуалів утворені за допомогою словоскладання з усіченням обох або однієї з основ. У такий спосіб авторка хоче підкреслити жорстку регламентованість життя у Гілеаді. Вона демонструє затиснутість людей у тоталітарних рамках, відсутність свободи слова і дій, стискаючи слова і бюрократизуючи мову.

Перекладачка йде тим же шляхом, застосовуючи словоскладання відповідних українських основ: *Compubank-Компубанк, Compunumber-Компуномер, Compucard-Компукартка, Compudoc-Компудок, Compuphone-Компуфон*. Але деякі українські аналоги, на нашу думку, дещо ріжуть око і менш зрозумілі, ніж англійські слова. Наприклад:

Particicution (participation + execution) – Участрата, Compucount (computer + account) – Компурах, Econowives (economy + wives) – Економжини. Лексичну одиницю *Identipasses* перекладачка чомусь відтворює як *Ідентипропуски,* вживаючи русизм *пропуски* замість українського *перепустки*.

Привертає увагу вживання слова *Salvaging.* В романі воно позначає публічну страту невірних, інакомислячих. Письменниця, як нам здається, обігрує в романі два значення цього слова *спасіння* та *утилізація.* В перекладі ця гра слів зникає.

Гра слів є одним із стилістичних прийомів, які притаманні стилю М. Етвуд. Гра слів вживається в романі для пожвавлення оповіді і характеризації головної героїні. Авторка показує, що ця жінка має гарну освіту і гострий розум, хоча би подумки вона намагається реалізувати свою творчу сторону навіть в тих жахливих умовах, в яких їй доводиться існувати. Для неї це один із способів зберегти свою особистість і людяність. Як відомо, гра слів становить не абиякий виклик для перекладача. Але в даному випадку слід віддати належне перекладачці, яка приймає цей виклик і намагається відтворити гру слів всіма доступними їй засобами цільової мови. Проаналізуємо, в якій мірі їй це вдається на конкретних прикладах.

(1)In front of us, to the right, is the store where we order dresses. Some people call them ***habits****, a good word for them.* ***Habits*** *are hard to break* [Atwood, 2017, 34].

Перед нами, праворуч, – крамниця, де ми замовляємо сукні. Дехто називає їх ***одіяннями****. Непогане слово, хоча* ***діянь*** *від нас ніхто й не чекає* [Етвуд, 2017, 30].

(2) I wait. I ***compose*** *myself. My self is a thing I must now* ***compose****, as one* ***composes a speech****. What I must present is a made thing, not something born* [Atwood, 2017, 76].

Я чекаю. Збираюся із силами. Моє я – річ, яку нині треба ***укладати****, як* ***укладають промову*** *Те, що я маю презентувати, – щось створене, не народжене* [Етвуд, 2017, 65].

(3) The ***sitting room*** *would once have been called a drawing room, perhaps; then a living room. Or maybe it's a* ***parlour****, the kind with* ***a spider and flies****. But now it's officially* ***a sitting room****, because that's what is done in it, by some. For others there's only* ***standing room*** *only* [Atwood, 2017, 89].

Вітальню *колись називали світлицею, тоді – горницею. А можливо, і* ***покоями, як у павука для мух****. Але зараз це офіційно* ***вітальня,*** *бо деякі саме це тут і роблять:* ***вітають*** *одне одного. Інші* ***стоять*** *сумирно і мовчки* [Етвуд, 2017, 74].

(4) I wait, for the ***household*** *to assemble.* ***Household****: that is what we are. The Commander is the head of the* ***household****. The* ***house*** *is what he* ***holds****. To have and* ***to hold****, till death do us part.*

The hold of a ship*. Hollow* [Atwood, 2017, 91].

Чекаю, поки збереться вся ***господа****.* ***Господа****, ось що ми таке. Командор на чолі* ***господи****. Він* ***господарює*** *в цьому будинку.* ***Господь*** *дарує і забирає.*

Збирає у ***скриню****. Порожню* [Етвуд, 2017, 76].

(5) *I sit in the chair and think about the word* ***chair.*** *It can also mean the leader of a meeting. It can also mean a mode of execution. It is the first syllable in charity. It is the French word for flesh. None of these facts has any connection with the others* [Atwood, 2017, 120].

Я сиджу на стільці і думаю про слово ***сидіти****. Воно може означати вид покарання.* ***Сидіти*** *можна і на престолі. Від першого складу можна утворити слово сила. Із французької* ***si*** *означає якби. Усі ці факти не мають жодного зв'язку* [Етвуд, 2017, 99].

Так в прикладі (1) в оригіналі обігруються два значення слова *habit – звичка* та *монаший одяг.* Перекладачка застосовує генералізацію. Формально вона ніби то відтворює гру слів, але не на змістовому рівні. Авторка вживає вказане слово, щоби зайвий раз підкреслити жорстку регламентованість життя у Гілеаді, відсутність у жінок права вибору навіть одягу. В перекладі цей підтекст не передано.

В прикладі (2) гра слів будується на декількох значеннях слова *compose.* В англійській мові воно має значення *заспокоюватися,*

збиратися з думками; писати щось, ретельно це обдумуючи. В перекладі, на нашу думку, краще було б вжити дієслово *створювати,* бо *укладати* звучить в даному контексті не природно.

В прикладі (3) обігрується значення словосполучення *sitting room,* його компонентів та синонімів. Перекладачка вживає як український еквівалент слово *вітальня* та обігрує його та відповідні синоніми. Тут спостерігаємо одомашнення, бо *світлиця* і *горниця* є суто українськими реаліями. В оригіналі авторка вживає алюзію на відомий дитячий віршик про злодія павука та його жертв мух. Перекладачка дає пояснення щодо цього у виносці. М. Етвуд протиставляє словосполучення *sitting room* та *standing room*, щоб підкреслити ієрархічність існуючого суспільства, нерівноправність його членів. В перекладі це протиставлення майже не відчувається.

В прикладі (4) обігрується значення слова *household* та його складових. Перекладачка вживає відповідне українське слово *господа* та обігрує його похідні. В оригіналі є також алюзія на рядок з пісні відомого американського співака та автора пісень Дона МкЛина, який був популярний в 70–80-ті роки минулого століття. Можливо таким чином головна героїня згадує своє минуле і безтурботну молодість і порівнює той період із жахами Гілеаду. В даному випадку перекладачці вдалося відтворити гру слів лише частково, бо вищевказана алюзія залишилася поза її увагою. Поява в перекладі образу "скрині" є не зовсім зрозумілою.

В прикладі (5) обігруються асоціації героїні зі словом *chair*. Перекладачка вдається до логічного розвитку поняття. Вона підбирає дієслово *сидіти,* яке семантично пов'язане із вказаним предметом. Далі вона обігрує слова, пов'язані з цим дієсловом. В семантичному плані їй вдається відтворити всі асоціації, представлені в оригіналі за допомогою українських еквівалентів.

Широке вживання алюзій також є характерною ознакою стилю М. Етвуд. З огляду на тематику роману він насичений посиланнями на та цитатами з Біблії та інших релігійних джерел. В тексті оригіналу деякі цитати і посилання виділяють курсивом або капіталізуються. Ці шрифтові виділення відтворюються в перекладі.

Зустрічаються в романі алюзійні власні назви. Так *Гілеад* є алюзією на згадувану у старозавітні часи історичну область стародавнього Ізраїлю на схід від річки Йордан та північ від Мертвого моря, яка славилась пасовищами та скотарством, садами і виноградниками, тобто родючістю. Тут відчувається сумна іронія авторки, бо в описуваному нею Гілеаді значна територія зазнала радіоактивного забруднення, є проблеми як з родючістю земель, так і людей. Окрім безпосереднього відтворення алюзійних назв крамниць (*Lilies of the Field, Milk and Honey, All Flesh*), підпільного клубу-борделю (*Jezebel's*) для представників владної еліти, перекладачка подає відповідні цитати з Біблії у виносках. Вона вдається до аналогічної стратегії при перекладі цитат, вказуючи у виносках їх джерело, тобто місце розташування в Біблії. Перекладачка також дає пояснення у виносках деяким культурологічним реаліям американського суспільства.

Як епіграфи до роману авторка подає три цитати: з Біблії, з твору Дж. Свіфта та суфійську приказку.

And when Rachel saw that she bear Jacob no children, Rachel envied her sister; and said unto Jacob, Give me ***children****, or else I die.*

And Jacob's anger was kindled against Rachel; and he said, Am I in God's stead, who has withheld from thee the fruit of the womb?

And she said behold my maid Bilhah, go in unto her; and she shall bear upon my knees, that I may also bear children by her. – Genesis, 30, p. 1–3.

І побачила Рахіль, що вона не вродила Якову. І заздрила Рахіль сестрі своїй, і сказала до Якова: Дай мені ***синів****! А коли ні, то я вмираю!*

І запалився гнів Яковів на Рахиль, і він сказав: Чи я замість Бога, що затримав від тебе плід утроби?

І сказала вона: ось невільниця моя Білга. Прийди до неї, і нехай вона вродить на коліна мої, і я також буду мати від неї дітей. – Книга Буття, 30, с. 1–3.

But as to myself, having been wearied out for many years with offering vain, idle, visionary thoughts, and at length utterly despairing of success, I fortunately fell upon this proposal ... – J. Swift A **Modest** Proposal.

Щодо мене ж самого, протягом кількох років я вкрай змучився, пропонуючи різні марні, порожні,ілюзорні ідеї. Нарешті, коли я зовсім впав у відчай, мені пощастило, і на думку раптово спала ця пропозиція ...– Дж. Свіфт **Сучасна** Пропозиція.

In the desert there is no sign that says, Thou shalt not eat stones. – Sufi proverb.

У пустелі не знайдеш знаку, який каже: "Не їж каменів."– суфійська приказка.

Дані цитати вказують на основні теми роману. Перша з них стосується біблійної історії про те, що служниця народжує дітей для своєї господині та її чоловіка. Отже це є натяком на систему Служниць в Гілеаді, які роблять теж саме, що і біблійні персонажі. Ця цитата повторюється в тексті роману в скороченій формі і слугує покажчиком розвитку домінантної теми роману, а саме підкореність жінок системі, яка обмежує їх існування єдиною функцією дітонародження. Вони позбавлені демократичних прав і свобод, повністю залежать від чоловіків.

В оригінальній цитаті вживається слово *children,* а в перекладі спостерігаємо конкретизацію – *синів.* Такий варіант з огляду на тематику роману здається нам недоречним. Але не дорікаємо цим перекладачці, бо вона у виносці зазначає, що всі біблійні цитати подаються у перекладі Івана Огієнка.

Друга цитата з епіграфа наводиться з уїдливо сатиричного есею Дж. Свіфта, в якому пропонується вирощувати дітей на продаж як їжу або товар. Метою такої пропозиції є зменшення бідності родин, в яких народжується більше дітей, ніж вони фінансово здатні виховати. Ця абсурдна схема корелюється із ситуацією стосовно дітей в романі. В оригіналі есей Свіфта називається *A Modest Proposal,* а в перекладі вже бачимо *Сучасна Пропозиція.* Англійське слово *modest* має значення *скромний, незначний*. Можливо переплутали *modest* з *modern*.

Суфійська приказка означає, що немає потреби в законах, які суперечать очевидному.

В тексті роману трапляються видозмінені цитати з відомих джерел. Вони несуть певне функціональне навантаження. Так, в широко відомому гаслі Карла Маркса ідеологи Гілеаду змінюють займенники і використовують його для промивки

мізків жінок у спеціальних центрах. Сарказм авторки оригіналу в перекладі не відтворено. Ця цитата виділяється курсивом та у виносці подається її джерело, але в обох частинах речення вживається займенник чоловічого роду.

(6) *From each, says the slogan, according to* ***her*** *ability; to each according to* ***his*** *needs* [Atwood, 2017, 127].

Від кожного, як стверджує гасло, за ***його*** *здібностями, кожному за* ***його*** *потребами* [Етвуд, 2017, 106].

В наступному прикладі головна героїня змінює цитату з твору В. Шекспіра "Король Лір". Але вона одразу ж згадує оригінальний варіант, що вказує на її освіченість і знання класичної літератури. До слова *ripeness* перекладачка підбирає еквівалент *витримка*. На нашу думку, це не дуже вдалий варіант. *Ripeness* означає готовність до якихось подій чи дій, до того, що станеться. Героїня вживає його в процесі роздумів над тим, чи готова вона і далі виконувати певні забаганки командора, наражаючи себе на ризик. Вона також обмірковує, чи готова скористатися вказаною ситуацією і змінити свою долю.

(7) You can't help what you feel, Moira said once, but you can help how you behave. Which is all very well.

Context *is all; or is it* ***ripeness****? One or the other* [Atwood, 2017, 202].

Почуттям не зарадиш, – якось сказала Мойра, – але можна зарадити своїй поведінці. Усе це дуже добре, хоча.

Головне – це ***контекст****,чи* ***витримка****? Або одне, або інше* [Етвуд, 2017, 171].

Слід згадати викривлену фразу латиною *Nolite te bastardes carborundum*. В оригінальному варіанті вона виглядає як *Non illegitimi carborundum.* Походження цієї фрази приписують британським армійським розвідникам, які вживали її під час другої світової війни. Вона неодноразово повторюється в тексті роману і стає гаслом головної героїні, символізуючи прагнення вистояти в боротьбі за свободу та людську гідність. Вона також звучить лейтмотивом незламності людського духу. У перекладі ця фраза подається латиною, а її значення пояснюється в словах командора.

Серед художніх засобів роману, яким надає перевагу авторка, чільне місце займають повтори різного типу та паралельні конструкції. На нашу думку, вони є одним із прийомів створення

образу ненадійного оповідача (unreliable narrator). Вживаючи повтори в роздумах і спогадах головної героїні, М. Етвуд намагається передати її нестабільний та пригнічений емоційний стан, невпевненість в сьогоденні та майбутньому, вагання щодо своїх вчинків і поведінки, але і рішучість діяти, щоб змінити свою долю на краще.

(8) *Still, it must be* ***hell****, to be a man, like that.*

It must be ***just fine****. It must* ***be hell****. It must be* ***very silent*** [Atwood, 2017, 99].

Усе одно це має бути ***справжнім пеклом*** *– бути чоловіком, отак.*

Має бути ***непогано****. Має бути* ***пеклом****. Має бути* ***дуже тихо*** [Етвуд, 2017, 83].

(9) *... you always have to leave something out, there are* ***too many*** *parts, sides, crosscurrents, nuances;* ***too many*** *gestures, which could mean this or that,* ***too many*** *shapes which can never be fully described,* ***too many*** *flavours, in the air or on the tongue, half-colours,* ***too many*** [Atwood, 2017, 144].

... завжди доводиться щось випускати, завжди ***забагато*** *сторін, частин, суперечностей, нюансів,* ***забагато*** *жестів, які можуть мати якесь значення,* ***забагато*** *форм, які неможливо повністю описати,* ***забагато*** *смаків на кінчику язика, відтінків кольорів – теж* ***забагато*** [Етвуд, 2017, 121].

(10) What was in them was promise. They dealt in transformations; ***they suggested*** *an endless series of possibilities, extending like the reflections in two mirrors set facing one another, stretching on, replica after replica, to the vanishing point.* ***They suggested*** *one adventure after another, one wardrobe after another, one improvement after another, one man after another.* ***They suggested*** *rejuvenation, pain overcome and transcended, endless love* [Atwood, 2017, 165].

У них була обіцянка. Вони займалися перетвореннями, ***пропонували*** *безмежні можливості, наче відображення у двох дзеркалах, поставлених одне навпроти іншого, розтягнені аж допоки не зникнуть. Вони* ***показували одну*** *пригоду* ***за іншою****,* ***один*** *гардероб* ***за іншим****,* ***одне за іншим*** *покращення,* ***одного за іншим*** *чоловіка.* ***Говорили*** *про омолодження, подолання болю й безкінечне, усепереможне кохання* [Етвуд, 2017, 139].

(11) The arrival of the tray, carried up the stairs, as if for an ***invalid****.* ***An invalid****. One who has been* ***invalidated.*** *No* ***valid*** *passport. No exit* [Atwood, 2017, 236].

Прибуттям таці, яку несуть сходами, наче для ***каліки. Каліка*** *– це той, кого* ***скалічили****. І він більше* ***не лічить*** *дні. Виходу немає* [Етвуд, 2017, 199].

(12) So. More ***waiting. Lady in waiting****: that's what they used to call those stores where you could buy maternity clothes.* ***Woman in waiting*** *sounds more like someone in a train station.* ***Waiting*** *is also a place: it is wherever you wait. For me it's this room* [Atwood, 2017, 239].

Отже. Чи є ***надія****? Жінка* ***при надії****: так колись могли назвати крамницю, де продавали одяг для вагітних.* ***Жінка при надії*** *– це жінка, яка* ***чекає****. Надія – це не лише стан, це місце, у якому ти* ***чекаєш****. Для мене воно – ця кімната* [Етвуд, 2017, 201].

У прикладі (8) в оригіналі вживаються паралельні конструкції з протиставленнями, тобто антитези. Перекладачка їх відтворює за допомогою українських відповідників, зберігаючи вказані протиставлення.

У прикладі (9) спостерігаємо поєднання анафори з епаналепсисом. У перекладі ці повтори збережено. Перекладачка також вдається до конкретизації *на кінчику язика* та вилучення словосполучення *in the air.* Мотивація такого кроку не зовсім зрозуміла.

У прикладі (10) бачимо поєднання анафори з паралельними конструкціями *one after another.* У перекладі ці конструкції відтворені, але перекладачка вживає синоніми дієслова *пропонувати*. Це її суб'єктивний вибір.

У прикладі (11) авторка вживає анадиплосис зі словом *invalid* та обігрує різні форми цього слова. Перекладачка відтворює анадиплосис, але вже зі словом *каліка,* обігруючи форми цього слова та схожого за звучанням дієслова *лічити.* У перекладі випадає, на нашу думку, важливе для даного контексту словосполучення *valid passport.* Через відсутність цього документу головна героїня гостро відчуває обмеженість свого права на свободу пересування та інших демократичних прав, неможливість власної ідентифікації як окремої дієздатної особистості.

У прикладі (12) в оригіналі повторюється слово *waiting*, як у вільному вживанні, так і в складі сталого словосполучення.

Перекладачка знаходить вдалий відповідник – слово *надія* і обігрує вже і його. Сема *сподіватися* входить до семантичної структури англійського дієслова *wait*. Це дало змогу перекладачці відтворити закладений в оригіналі зміст.

Отже, підводячи підсумки проведеного дослідження, можемо стверджувати, що М. Етвуд в своєму романі *"Оповідь Служниці"* дотримується жанрових канонів антиутопії. Для її стилю характерним є створення своєрідних лексичних одиниць, елементів специфічної метамови. При їх перекладі вживається словоскладання з усіченням однієї або обох основ. У романі також широко вживаються алюзії, включаючи цитати та посилання. При відтворенні багатьох цитат та культурологічних посилань, перекладачка обирає стратегію надання пояснень або джерел цитат у виносках. Свідченням професійної майстерності перекладачки є те, що вона досить вдало намагається передати в повній мірі або хоча б частково гру слів. Вживання цього стилістичного прийому також є типовим для М. Етвуд. Різного роду повтори теж адекватно відтворені в тексті перекладу.

На нашу думку, перекладачка впоралася з посталими перед нею викликами. Їй вдалося, не зважаючи на окремі втрати, передати гнітючу атмосферу і стиль оригіналу. Вона продемонструвала гарне володіння обома мовами, мовну креативність та винахідливість, вміння оперувати різноманітними перекладацькими прийомами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Довганчина, Р. Г. (2011). *Відтворення ідеостилю Е. Гемінгвея в українських і російських перекладах* [Vidtvorennya ideostylju of E. Hemingway v ukrajinskykh i rosijskykh perekladakh]*:* автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка.

2. Етвуд, М. (2017). *Оповідь служниці* [Handmaid's Tale]. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля.

3. Коломієць, Л. (2004). *Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу* [Kontseptualno-metodologichni zasady suchasnogo ukrajinskogo poetychnogo perekladu]. Київ: ВПЦ Київський університет.

4. Коптілов, В. (2002). *Теорія і практика перекладу* [Teorija i praktyka perekladu]. К. : Юніверс.

5. Новикова, М. А. (1986). *Прекрасен наш союз: Литература – переводчик – жизнь* [Prekrasen nash sojuz: Literatura – perevodchik – zhizn]. К. : Рад. Письменник.

6. Atwood, M. (2017). *Handmaid's Tale*. London: Vintage.
7. Bassnett-Mcguire, S. (1988). *Translation Studies*. London, New York: Routledge.
8. Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility. A History of Translation.* L-N.Y. : Routledge.

Надійшла до редколегії 09.09.19

I. V. Tryshchenko, PhD in Philology, Assoc. Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

RENDERING OF M. ATWOOD'S IDIOLECT IN TRANSLATION (BASED ON THE NOVEL HANDMAID'S TALE)

This paper is devoted to the research of characteristic features of M. Atwood's idiolect and ways of their rendering in translation based on the Ukrainian translation of her novel Handmaid;s Tale. The paper presents brief review of M. Atwood's literary works and genre characteristic of the given novel. It deals with the study of lexical units which serve as elements of novel metalanguage. Special attention is paid to methods of their formation and translation. The cases of pun and adequacy of their rendering in translation are also analysed. Besides that, functioning of allusions in the source text and strategies chosen by the translator to render them in the target text are studied.

Key words: *author's idiolect, dystopia, translation strategies, metalanguage elements, pun, allusions, unreliable narrator.*

И. В. Трищенко, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ АВТОРСКОГО СТИЛЯ М. ЭТВУД В ПЕРЕВОДЕ (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА "РАССКАЗ СЛУЖАНКИ")

Статья посвящена исследованию особенностей авторского стиля М. Этвуд и способов их передачи в переводе на материале украинского перевода ее романа Рассказ Служанки. В статье в кратком виде представлен обзор творческого пути М. Этвуд и жанровая характеристика указанного романа. Далее исследуются лексические единицы, которые являются элементами специфического метаязыка романа, в частности уделяется внимание способам их образования и перевода. Анализируется также роль игры слов и адекватность ее отображения в переводе. Помимо этого рассматривается функционирование аллюзий в тексте оригинала и определяются стратегии, которые выбирает переводчица для их воспроизведения в тексте перевода.

Ключевые слова: *авторский стиль, антиутопия, переводческие стратегии, элементы метаязыка, игра слов, аллюзии, ненадежный рассказчик.*

УДК 81'33'374'134.2'112.2'161.2

С. Б. Фокін, канд. філол. наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

АВТОМАТИЗАЦІЯ ВИБІРКИ ЕМПІРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПОРІВНЯЛЬНОЇ ГРАМАТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Граматичний рівень мови характеризується високим ступенем формалізованості, тому він легко піддається автоматичній розмітці у корпусах текстів. Хоча розмітка охоплює насамперед частиномовні та морфологічні характеристики окремих словоформ, сформульований належним чином запит дозволяє здійснювати пошук синтаксичних явищ, зокрема, аналітичних граматичних форм, підрядних речень. Запити можуть здійснюватися у різний спосіб: шляхом використання регулярних виразів, за допомогою користувацького інтерфейсу, найпоширенішим з яких є Word Sketch Engine, а також шляхом використання спеціальної мови запитів CQL (Context Query Language). Ці запити дозволяють користувачеві здійснювати пошук певної словоформи, групи словоформ, їхньої послідовності. Запит може включати логічні оператори та інші параметри й функції, наприклад, взаємну відстань між компонентами запиту у контексті. Завдяки зазначеним властивостям корпусні ресурси особливо корисні для досліджень з порівняльної граматики. Розмітка корпусів за відповідними метаданими (стиль, жанр, тема, хронологічний період, соціолінгвістичні параметри та ін.) дає змогу виокремлювати різномовні підкорпуси зі схожими характеристиками, що забезпечує дотримання критеріїв компарабельності у контрастивних дослідженнях.

Ключові слова: *корпуси текстів, підкорпус, контрастивні дослідження, компарабельність, морфологія, синтаксис, аналітичні граматичні форми, мова запитів, текстові метадані, фільтр пошуку.*

Контрастивні дослідження, спрямовані на виявлення міжмовних розбіжностей, є потужним знаряддям виявлення потенційних перешкод перекладу та чинників, що обумовлюють перекладацькі трансформації. Далеко не всі розбіжності виявляються на етапі зіставлення мовних систем і норм відповідно до граматичних довідників різних мов: компарабельні явища висвітлюються в них у різній мірі. Приміром, каузативні перифрази, наявні в англійській та іспанській, а також інших романських мовах, а саме: "to make

smb do sth", "to let smb do sth", "hacer(se) + infinitivo", "dejar(se) + infinitivo", українські граматисти не виокремлюють як складову системи української мови. Хоча не можна заперечувати їхню об'єктивну наявність: у прикладі "цей факт **змушує** нас **визнати** помилковість твердження" дієслово "змушувати" втрачає первинне значення, пов'язане з примусовим спонуканням, і набуває власне каузативного значення, отже, конструкція "змушувати + дієслово" є каузативною. Аналогічні приклади можна наводити і з дієсловами "давати", "дозволяти". З-поміж інших прикладів згадаємо і дієслівні перифрази з герундієм, які в іспанській мові характеризуються надзвичайною різноманітністю: "estar + gerundio", "ir + gerundio", "venir + gerundio", "quedarse + gerundio", "llevar + gerundio", "acabar/terminar + gerundio". В англійській мові подібних дієслівних конструкцій менше, і вони зазвичай не розглядаються в граматиках, хоча деякі з них цілком поширені, наприклад, "keep + doing sth".

Зазначені обставини обумовлюють той факт, що граматичні довідники лише в певному наближенні дають уявлення про систему і норму мови, однак не можуть бути вичерпним матеріалом для контрастивного порівняння. Дослідження реального мовленнєвого матеріалу дозволяє уточнювати дані щодо системи і норми мови. Окрім них, суттєвим для перекладознавства є порівняння узусу компарабельних явищ у певній темі, стилі, жанрі, дискурсі, соціолінгвістичних характеристиках мовлення тощо.

Сучасні корпуси, окрім простих запитів, надають користувачеві можливість вести й цілеспрямований пошук фрагментів (слів, словосполучень, речень) з тими чи іншими граматичними характеристиками у текстах заданих тематичних, жанрово-стилістичних та соціолінгвістичних параметрів. Такі характеристики, роблять пошук більш специфічним, прийнято називати фільтрами. Надалі у цій статті ілюструємо можливість використання в дослідженні таких корпусів: Генеральний регіонально анотований корпус української мови [GRAK], Корпус української мови *mova.info*, корпус іспанської мови *Corpus de Referencia del Español Actual (versión anotada) (CREA)*

[CREA], корпус іспанської мови *Corpes XXI* [Corpes XXI], корпус англійської мови *British National Corpus (BNC)* [BNC].

Якщо раніше у корпусах текстів можна було здійснювати переважно прості запити: повнослівний пошук окремих словоформ і словосполучень, інколи заміщувати пропущені слова чи символи такими символами як зірочка (*), знак питання (?), крапка (.) та ін., то нині функціональний арсенал корпусів суттєво розширився завдяки частиномовній і морфологічній розмітці, автоматичній лематизації, анотації текстів метаданими, а також створенню спеціального інтерфейсу та формалізованих мов запитів. Розглянемо ці характеристики і властивості корпусних ресурсів докладніше.

1. Поняття розмітки корпусу. Корпуси текстів, забезпечені розміткою, називаються розміченими або анотованими. Зазначені корпуси містять частиномовну і морфологічну розмітку, і це обумовлює пріоритетність їхнього вибору для досліджень граматичного рівня. Залежно від ступеня деталізації розмітка може охоплювати більше або менше характеристик і функцій. Спеціальні позначки, які містять потрібні для розмітки певної характеристики, називаються тегами. Ось приклад розмітки речення "Двері зачиняються" у форматі *xml*. У цьому форматі теги оформлюються за допомогою трикутних дужок. Ліворуч від графічного слова ставиться відкриваючий тег, праворуч – закриваючий:

<noun>Двері</noun><verb>зачиняються</verb>

<noun><plur><nom><fem>Двері</fem></nom></plur></noun>
<verb><pass><pres>зачиняються</pres></pass></verb>

У показаній розмітці теги **<verb></verb>** **<noun></noun>** **</plur></plur>** **<nom></nom>** **<fem></fem>** відповідно позначають дієслово, іменник, множину, називний відмінок, жіночий рід. Залежно від інтерфейсу назви тегів можуть варіюватися, і форматі *xml* розробники можуть створювати власні теги на свій розсуд, виходячи з потреб програмного забезпечення.

Формати розмітки можуть бути різними, наповнення тегів теж може варіюватися, однак принцип розмітки однаковий: завдяки ній для кожного структурного компонента зазначається факт наявності тієї чи іншої характеристики.

З огляду на масштабні обсяги сучасних корпусів розмітка відбувається переважно автоматично або напівавтоматично програмами. Їх здійснюють програми, що ґрунтуються на ймовірнісних алгоритмах, а також моделях спеціально натренованих штучних нейронних мереж, і точність розмітки не є стовідсотковою через наявність граматичних, внутіршньочастиномовних та міжчастиномовних омонімів. До останніх, приміром, належить словоформа "мати", що в окремих контекстах прочитується як дієслово, а в інших – як іменник. Розробники активно працюють над зняттям омонімії, і в результатах пошуку частиномовна розмітка в омографів переважно правильна. Користувачеві корпусу варто усвідомлювати, що завдяки раціональному використанню запитів можна звести до мінімуму омонімічні та інші небажані явища в результатах пошуку. Зокрема, цього можна досягти, якщо до запиту додати частиномовні та морфологічні характеристики, наприклад, у такому запиті:

[word="мати"& tag=".*verb.*"]

2. Пошук за частиною мови та морфологічними ознаками. Пошук за частиномовною розміткою доречний тоді, коли необхідно вибрати випадки вживання певного лексико-граматичного класу в усій сукупності його парадигматичної реалізації. Узагальнюючи, можна сказати, що вибірка прикладів за певною ознакою у корпусах відбувається принципово трьома різними шляхами:

а) необхідна ознака обирається у діалоговому вікні користувацького інтерфейсу (у корпусі *mova.info*, *Corpes XXI, CREA*);

б) необхідна ознака вводиться безпосередньо у рядку запиту (BNC), наприклад, позначення "ADJ" є кодом для вибірки прикметника.

в) за допомогою мови запитів *CQL*. У корпусі ГРАК, а також у багатьох інших корпусах використовується мова запитів *CQL*, що є загальноприйнятою для роботи не лише з корпусами, а й з іншими довідковими джерелами, каталогами тощо. У надзвичайно узагальненому вигляді запити *CQL* виглядають так:

[attribute="value"]

Найпоширенішими атрибутами виступають "lemma"і "tag". Багатокомпонентні запити оформлюються квадратними дужками, вони можуть розташовуватися підряд, між ними можна використовувати логічні оператори. Докладніше ознайомитися з основами *CQL* українською мовою можна на сайті корпусу ГРАК у вкладці "Інструкції до пошуку".

Слід зважати й на те, що назви тегів можуть не збігатися в різних довідкових базах даних. Це означає, що у зазначених запитах можуть різнитися назви параметру, функції, характеристики усередині лапок. Приміром, у корпусі ГРАК теги охоплюють більше характеристик, ніж частина мови, тому вони довші, ніж, наприклад, "verb" (дієслово), "past" (минулий час) та ін. (наприклад: "verb:1prs:snglr:past" тощо). Тому навколо назв тегів треба додати символи ".*", що позначають будь-яке сполучення символів до та після "verb", "past" тощо:

[tag=".*verb.*"]

[tag=".*past.*"]

Під час використання сучасних корпусів текстів слід бути свідомим того факту, що немало граматичних категорій характеризуються аналітичністю, тобто, реалізуються у складі двох або більше словоформ. Тоді однослівна розмітка не може допомогти у пошуку прикладів таких категорій. Скажімо, умовний спосіб в українській мові виражається переважно за допомогою форми минулого часу дієслова у супроводі частки "б/би". Для пошуку необхідно окремо здійснювати пошук форми минулого часу та частки "б/би" з урахуванням можливої відстані між цими двома словоформами та інверсії. Це означає, що за тегом "cond"він знайдений не буде, як у романських мовах, де зазначений спосіб реалізується у дієслівній флексії. Аналогічно й в англійській мові складний дієслівний час *Present Perfect* не знаходиться за тегами "past". Однак за цим тегом можна знайти дієприкметники минулого часу, а для пошуку *Present Perfect* в рядку пошуку необхідно окремо зазначити форму теперішнього часу дієслова "to have" та дієприкметника минулого часу з урахуванням можливої відстані між ними, приміром, у 3 слововживання. Показаний нижче вираз дозволяє

проводити пошук українських дієслівних форм умовного способу, коли частка стоїть після дієслівної форми не далі, ніж на відстані у 7 слововживань.

[tag = ".*past.*"][]{0,7}[word="би"| word="б"]

Докладніше принципи побудови виразів, призначених для пошуку аналітичних граматичних форм у різних мовах стануть предметом окремої статті.

Тексти корпусів ГРАК, *mova.info*, *CREA (versión anotada)*, *Corpes XXI, BNC* розмічено за частиномовними й морфологічними параметрами. Отже, існує можливість здійснювати вибірку прикладів того чи іншого явища за його назвою. При цьому слід врахувати, що деякі морфологічні явища, які характеризуються аналітичністю, складаються з двох словоформ або більше, наразі формальному аналізу не піддаються. В іспанській та англійській мовах це, до прикладу, минулі часи, що утворюються за допомогою допоміжного дієслова та дієприкметника минулого часу. Отже, для пошуку прикладів вживання цього часу у запиті необхідно вказати окремо множину форм допоміжного дієслова та дієприкметник. В українській мові схожими формальними властивостями характеризується аналітичний майбутній час, причому сполучення допоміжного дієслова "бути" та інфінітива може перериватися іншими слововживанням, зокрема, обставинами, додатками.

У показаних прикладах допоміжні дієслова й частки виступають маркерами граматичних категорій, які можуть бути розташовані контактно й дистантно щодо досліджуваного явища. Маркером граматичного явища може виступати як частина мови в цілому, так і її конкретна лексична реалізація. Скажімо, нестрогим маркером іменника може бути попередньо розташований прикметник, а маркером інфінітива – попередньо розташоване модальне дієслово. Маркером аналітичного майбутнього часу виступає дієслово "бути" у майбутньому часі.

3. Пошук граматичних форм певної лексеми. Часом виникає необхідність порівнювати граматичні властивості еквівалентних лексем або сполучень, конструкцій з ними у різних мовах. Раціоналізувати формальний пошук дозволяє

запит, спрямований на вибірку усіх випадків вживання усіх словоформ заданої лексеми. Скажімо, з метою здійснення дослідження може виникнути потреба провести автоматичну вибірку усіх сполучень дієслова *робити / do / hacer* з іменником.

В іспанській, англійській та українській мовах морфологічні граматичні явища реалізуються переважно в закінченнях, тому простий запит за допомогою одного з найпоширеніших регулярних виразів, а саме, "урізання" останніх літер до основи лексеми з підстановкою зірочки "*" (байдужого символу) часто може бути раціональним виходом. Скажімо, запит "роб*" може охопити більшість граматичних форм дієслова "робити". Винятком стануть форми доконаного виду. Як бачимо, такого роду запити з використанням байдужих символів недосконалі, і їх радимо використовували лише у простих нерозмічених корпусах, і не з дослідницькою метою, коли отримані дані мають бути максимально точними, а задля вирішення певної практичної проблеми, скажімо, узусу. Приміром, якщо необхідно переконатися в узуальності словосполучення "робити порядок", запит за допомогою регулярного виразу "роб* поряд*" буде цілком доречним. Однак, як уже зазначено, поза увагою залишаться форми доконаного виду дієслова "робити". З іншого боку, результат виявиться ширшим, ніж поєднання лексем "робити"і "порядок": сполучення "робота поряд", цілком можливе у реченні "Бажаю знайти роботу поряд з домівкою", теж вписується у зазначену маску пошуку. Для уникнення зазначених казусів у корпусах іспанської та української мов є спеціальна функція – "лема", яку можна обрати у діалоговому вікні інтерфейсу. Дещо інакше ця функція реалізується у *BNC* (див. нижче).

За допомогою запиту *CQL*, за яким здійснюється вибірка усіх випадків вживання лексеми, виглядатиме так:

[lemma=""]

У лапках має бути зазначена початкова форма лексеми, що є предметом пошуку. Наприклад:

[lemma="робити"]

Якщо необхідно обмежити пошук лексеми певним фільтром, можна дописати потрібні характеристики після амперсанда, який відповідає логічному оператору кон'юнкції (так зване логічне "і"):

[lemma="мати"& tag = ".*inf.*"]

Як видно, цілком простий і зрозумілий запит часом виявляється доволі складним з технічного погляду: набір цього запиту передбачає строге дотримання правил синтаксису; через зміну типу лапок, незакриту дужку, друкарську помилку, а часом і зайвий пробіл та будь-який інший формальний недолік запит може не спрацювати або призвести до хибних результатів. З метою адаптації *CQL* до застосування у конкордансерах і полегшення синтаксичного оформлення запитів розроблено й більш зручну систему пошуку *Word sketch engine.* Пошук ведеться переважно за двома критеріями: вибір леми (початкової форми слова) та вибір частиномовної характеристики:

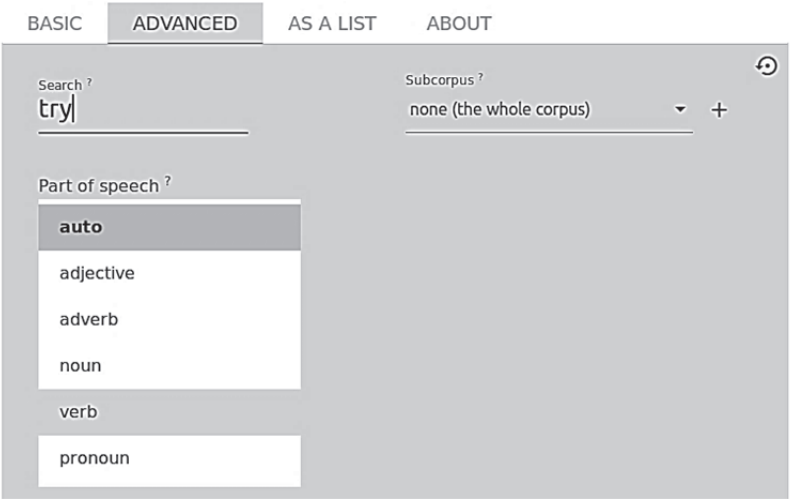

[Sketch Engine User Guide, 2019]

Показаний запит буквально означає: шукати усі словоформи "try", коли воно є дієсловом. Такі запити можна реалізувати лише в анотованих корпусах текстів.

У *BNC* лексемний пошук має свої особливості, що обумовлені специфікаю мови, її типологічними характеристиками. Англійська мова є високоаналітичною і не відзначається широкою варіативністю флексій, тому, а також на тлі колосальної міжчастиномовної омонімії, функція пошуку за лемою для англомовних корпусів переважно не актуальна. Найбільшою різноманітністю флексій з-поміж інших класів в англійській мові характеризується дієслово. Однак п'ять граматичних форм вичерпно охоплюють дієслівну систему сучасної англійської мови, і їх можна ввести за допомогою регулярного виразу, шляхом використання зірочки після основи дієслова. Однак для пошуку неправильних дієслів запит з регулярним виразом, що передбачає підстановку байдужих символів замість останніх літер або після основи слова, не підходять, оскільки зміна граматичної характеристики неправильних дієслів заторкують і основу слова, тому під час пошуку неправильних дієслів достатньо здійснити по черзі п'ять окремих запитів для кожної дієслівної форми вручну, приміром:

sing
sang
sung
sings
singing

Оскільки в запитах *BNC* також можна використовувати логічний оператор диз'юнкції (логічне "або"), запит на усі п'ять форм можна здійснити за один раз у такий спосіб:

sing|sang|sung|sings|singing

Тим не менш, для найпоширеніших неправильних дієслів, що часто виступають у ролі допоміжних, а саме: "to be", "to have" і "to do" у *BNC* передбачено спеціальні теги:

verb.[HAVE]
verb.[BE]
verb.[DO]

4. Пошук за частиномовною і морфологічною маскою словосполучення. Частиномовна розмітка дозволяє шукати не лише окремі форми, а й словосполучення, до прикладу: запити щодо словосполучення "дієслово + іменник" та "дієслово + артикль + іменник" виглядатиме так у *BNC*:

VERB NOUN
VERB ART NOUN

У корпусах *mova.info*, *Corpes XXI*, *CREA (versión anotada)* частиномовні характеристики обираються у діалоговому вікні інтерфейсу для кожного слововживання окремо.

Мовою *CQL* вищезгадані запити виглядатимуть так:

[tag="verb"][tag="noun"]
[tag="verb"][tag="art"][tag="noun"]

Для застосування у корпусі ГРАК ці запити матимуть такий вигляд:

[tag=".*noun.*"]
[tag=".*verb.*"][tag=".*art.*"][tag=".*noun.*"]

У сучасних корпусах переважно немає синтаксичної розмітки. Не всі синтаксичні зв'язки легко піддаються формалізації, а тому передбачають опрацювання великих масивів текстів вручну. Якщо вибірку за сполучниками сурядності й підрядності можливо бодай частково автоматизувати, адже самі сполучники в них можуть виступати маркером, безсполучниковий зв'язок передбачає необхідність розмітки вручну. У корпусі *mova.info* пошук можна проводити за таким типом зв'язку: координація, підрядний, аналітична форма, сурядний; окремо обирається засіб вираження зв'язку (прийменник, сполучник, без засобу вираження). Як уже зазначено, у романо-германських та слов'янських мовах деякі часи і способи дієслова виражаються аналітичними формами, тому вони не можуть бути виявлені шляхом морфологічного аналізу на рівні одного слова.

5. Пошук за пунктуаційними знаками. Пунктуаційні знаки у корпусах переважно функціонують як окремі слововживання. Це означає, що для пошуку, приміром, коми перед сполучником

"що" у рядок запиту необхідно ввести знак коми, а після нього – сполучник "що", відокремлений пробілом:

, що

6. Виокремлення підкорпусу співвідносних текстів. В "Основах контрастивного аналізу мов" проф. Ю.О. Жлуктенко стверджує, що предметом контрастивного аналізу можуть стати ті явища двох мов, які можна назвати порівнюваними (компарабельними). Для цього вони повинні відповідати такій вимозі: обидва різномовні явища мають мінімальну кількість спільних ознак [Жлуктенко, 1981, 11]. Метадані, за якими класифіковані тексти в корпусах, охоплюють ареальні, часові, соціолінгвістичні, жанрові, стилістичні, тематичні, а часом й інші ознаки. Дослідження доцільно ґрунтувати на тих параметрах, що релевантні для подальшого застосування у перекладознавчих дослідженнях. Наприклад, у перекладознавстві з-поміж позамовних комунікативних чинників, як зазначає О.М. Калустова, "надзвичайно привабливою видається перспектива комплексного перекладознавчого порівняння текстів різних жанрів та стилів. Як відомо, уживання мовних одиниць у текстах такого чи іншого функціонального стилю має конвенційний характер і детермінується позамовними чинниками, в першу чергу, такими як тип комунікантів, мета і конкретні умови спілкування, зміст повідомлення. Комплексний підхід має включати аналіз того, яким чином впливають на ситуацію перекладу позамовні жанро- та стилеутворюючі чинники, яким чином це позначається на перекладацьких перетвореннях і якою є ієрархія факторів, що впливають на перекладацькі рішення. Для розвитку порівняльних перекладознавчих досліджень паралельних текстів різних жанрів та стилів необхідно знайти адекватну основу порівняння, яка дозволить порівнювати, як діють позамовні чинники і як це виявляється у функціонуванні мовних одиниць у перекладі текстів різних жанрів та стилів [...]. Такою основою може бути тема спілкування" [Калустова, 2010, 21].

Отже, більшу достовірність забезпечить вибірка матеріалу, виконана зі схожих за характеристиками підкорпусів текстів,

а саме, за темою, стилем, жанром. Окрім того, мета дослідження може передбачати аналіз текстів певного типу мовлення (усне/письмове), соціолінгвістичних параметрів мовця (стать, вік, рівень освіти) тощо. Відзначимо, що серед інших фільтрів пошуку, у корпусах ГРАК і *mova.info* можна обирати й стать автора.

Метадані (характеристики, за якими розмічено тексти) у корпусах не обов'язково збігаються у різних корпусах, хоча й у цілому корпуси текстів структуруються за подібними моделями. Однак через різну міру деталізації в різних корпусах категорії, на які розподіляються тексти, можуть бути ширшими або вужчими, а деякі можуть бути відсутніми взагалі. Приміром, в анотованій версії корпусу *CREA (versión anotada)* тексти поділяються на такі блоки: художні/нехудожні; відповідно до типу видань, в яких опубліковано тексти, виокремлюються книги, преса та решта текстів, що не входять до згаданих двох груп. Серед тем у корпусі представлено такі тематичні групи: сучасне життя і дозвілля; культура, мистецтво і видовища; наука і технологія; політика, економіка, право; суспільні науки, віра і педагогіка; медицина; сценарій, роман, оповідання, драматичні твори. Отже, в тематичній категорії насправді поєднано різні жанри, роди і теми.

У *BNC* класифікація простіша: тексти розподіляються на секції за єдиною жанрово-стилістично-тематичною схемою: усні, художні, журнальні, газетні, академічні, неакадемічні та інші тексти, причому кожна з секцій має ще тематичну класифікацію. Пошук можна проводити одночасно у двох обраних секціях, що дає змогу одразу зіставити картину вибірки у двох категоріях.

За первинним задумом корпус ГРАК призначений для дослідження різних україномовних ареалів, як в Україні, так і за її межами. Однак, окрім надзвичайно детальної регіональної розмітки, тексти також розподіляються за такими категоріями: типи видань, стилі, тексти, жанри (деталізація параметрів за назвами видань, автором, регіоном тощо дуже детальна); окремо передбачена опція для вибору усного мовлення.

У корпусі *mova.info* можливий пошук за такими категоріями: законодавчі, публіцистичні, наукові, поетичні, фольклорні, художні тексти.

Зазначене свідчить про те, що корпуси дають змогу обрати справді співвідносні для контрастивного дослідження підкорпуси. Однак доволі рідко можливо забезпечити повний збіг параметрів обраних підкорпусів за типом видань, темою, стилем і жанром. Скажімо, тексти публіцистичного типу корелюють із газетними та журнальними, однак ними не обмежуються. Тексти усного мовлення теж можуть різнитися за своєю природою: первинно усні тексти, пізніше опубліковані у вигляді інтерв'ю, доповідей і промов чи спонтанно мовлені і транскрибовані тексти. Соціолінгвістичні параметри, такі як стать автора тексту, теж виокремлюються нерівномірно у різних корпусах. У корпусі *Corpes XXI*, приміром, стать автора можна обрати тільки в категорії усних текстів, у той час як у корпусах *mova.info* і ГРАК класифікація за статтю автора чинна для всіх текстів.

Таким чином, класифікація текстів за параметрами, зокрема, такими як тип видань, стиль, жанр, тема, різновид мовлення, соціолінгвістичні параметри, у різних корпусах влаштована за подібними принципами, однак характеризується й відмінностями за кількісним та якісним наповненням. Зокрема, деякі підкорпуси виявляються вужчими або ширшими, ніж їхні кореляти в інших корпусах. Окремі групи текстів можуть виявитися співвідносними лише частково, через те, що класифікуються за різноплановими категоріями (в одному корпусі – за тематичним, в іншому – за стилістичним). До таких частково співвідносних підкорпусів можна віднести публіцистику і газетні тексти; академічні тексти й тексти на освітню тематику тощо. Очевидно, на сьогодні найзручніше обирати для дослідження один параметр як основу для порівняння. За особливих потреб дослідження можна користуватися і більше, ніж одним параметром, за умов, що в різномовних корпусах є можливість їх обирати як фільтри пошуку.

Під час зіставлення вибірки того чи іншого явища у співвідносних корпусах виникає також проблема нерівномірності їхніх обсягів. Тому актуальним також стає питання вибору раціонального підходу до порівняння частотних параметрів.

7. Порівняння частотних параметрів. Порівняння частоти вживання компарабельних явищ може пролити світло на тонкі міжмовні розбіжності, не помітні на рівні порівняння мовних систем, а це надає більше можливостей прогнозувати необхідність перекладацьких трансформацій.

Теоретично забезпечити рівномірність обсягу можна за допомогою звуження додаткових параметрів, скажімо, хронологічного періоду. Приміром, корпус *CREA (versión anotada)* містить тексти від 1975 до 2004 року, а *Corpes XXI* охоплює період від 2001 року (на сьогодні – до 2012). У корпусі ГРАК можна обирати часові періоди з 1882 до 2018 року. Однак обмеження одного з порівнюваних корпусів за певними критеріями для врівноваження його обсягу з іншим порівнюваним підкорпусом може призвести й до зменшення ступеня співвідносності обох підкорпусів. Тому, залежно від мети дослідження, слід вирішувати, чим жертвувати, кількісним чи якісним наповненням кожного підкорпусу.

Якщо корпуси співвідносні за якістю, однак відрізняються за кількістю, дані щодо абсолютної частоти будуть мало інформативними; натомість безсумнівну дослідницьку цінність матимуть відомості щодо середньої частоти. Приміром, якщо сказати, що в одній країні в середньому 2,8 дитини на одну родину, а в іншій – 1,6, ці дані доволі є доволі показовими, навіть якщо кількість населення порівнюваних країн різниться. Так само розбіжність частоти компарабельних явищ у порівнюваних підкорпусах буде інформативно вартісною, якщо розраховувати її середню величину.

Середню частоту отримують шляхом ділення абсолютної кількості прикладів усіх підвибірок на обсяг усієї вибірки. Обсяг підкорпусу можна розраховувати у кількості знаків, слововживань, речень. Вибір оптимальної одиниці вимірювання підкорпусу залежить від масштабів досліджуваного явища: якщо його обсяг обмежується однією-двома літерами, його доречно вимірювати у літерах, якщо його обсяг сягає кілька слововживань, загальний обсяг підкорпусу доцільно рахувати у кількості слововживань.

У деяких корпусах користувачеві також пропонуються статистичні дані у вигляді нормалізованої частоти. Нормалізована

частота передбачає пропорційне збільшення або зменшення кількості прикладів і масштабів обсягу, в якому ця кількість трапляється, з метою кращого унаочнення або зручнішого подання даних. Скажімо, у згаданому вище прикладі дані щодо середньої кількості дітей на родину зручно адаптувати так, щоб вони були представлені цілими, а не дробовими числами (28 дітей на 10 родин, 16 дітей на 10 родин).

У корпусах *CREA (versión anotada)*, *Corpes XXI* за запитом користувача автоматично генеруються такі статистичні дані: абсолютна частота, кількість документів, в яких знайдено відповідні до запиту випадки, а також нормалізована частота з розрахунку на мільйон слововживань. У деяких корпусах можна переглянути тільки абсолютну частоту знайдених випадків вживання.

Оскільки середня частота отримується шляхом ділення абсолютної кількості на обсяг корпусу або підкорпусу, для її розрахунку обсяг необхідно з'ясувати. На сайтах, де розташовані корпуси, їхній обсяг прийнято зазначати у кількості слововживань, інколи вказується і кількість речень. Замість слововживання інколи використовується запозичення з англійської "токен" (складова частина речення, що підлягає опрацюванню програмою як окрема одиниця). У корпусах *CREA (versión anotada)* і *Corpes XXI* слововживання іменуються терміном "forma". В описах характеристик корпусів зазначено загальний обсяг корпусу, його окремих структурних частин. Однак не завжди вдається встановити обсяг виокремленого за тими чи іншими фільтрами підкорпусу. У таких випадках для встановлення обсягу необхідно шукати докладнішу документацію корпусу або зв'язуватися з розробниками, які можуть надати найактуальніші дані.

Якого порядку відмінності мають стати значущими для констатації відмінностей – питання відкрите. Ю. Найда та Р. Тейбер вважають, що навіть 10 % розбіжностей при порівнянні тієї чи іншої риси у різномовних текстах має навести на думку про необхідність трансформацій у перекладі [Nida, 1982, 170]. У той самий час 30 % – величина цілком припустимої похибки у багатьох статистичних підрахунках, зокрема, у філологічних дослідженнях [Носенко, 1981, 70–71]. А з іншого боку, на реальному фактичному матеріалі

перекладознавці помічають і відзначають як суттєві такі міжмовні розбіжності, що на практиці викликають необхідність трансформацій, і пов'язані з відмінностями у частоті у 2–3 рази на основі контрастивних даних. Приміром, К.М. Сухенко і С.М. Черномаз спостерігають, що в англійських газетно-публіцистичних текстах підрядні призайменниково-означальні речення у 2–3 рази частіші, ніж в аналогічних текстах російською мовою [Сухенко, 1979, 39]. Чи можна стверджувати, що розбіжність у 2–3 рази є власне порогом констатації міжмовних розбіжностей? Очевидно, що для відповіді потрібне широке узагальнення різних емпіричних даних, врахування обсягу підкорпусу та критеріїв достатності вибірки.

Таким чином, розмічені корпуси надають широку можливість для виокремлення співвідносних за стилем, жанром, темою, ареальними, часовими, соціолінгвістичними та іншими параметрами підкорпусів з метою проведення контрастивних досліджень. Оскільки граматичний рівень мови характеризується високим рівнем формалізації, він відносно легко піддається опрацюванню у комп'ютерних технологіях. Розмітка словоформ корпусу за частиномовними й морфологічними ознаками дозволяє здійснювати запити для пошуку прикладів тих чи інших морфологічних категорій і в такий спосіб автоматизувати вибірку. Вдале структурування маски пошуку за частиномовними та морфологічними параметрами дає змогу проводити пошук і синтаксичних явищ, що можливе завдяки маркерам у вузькому та широкому контексті. Під час пошуку в корпусі на етапі формулювання запиту необхідно враховувати й типологічні характеристики мови: що більш аналітичною є природна мова, менш детальна морфологічна розмітка потрібна й наявна у корпусі і більшого значення набувають допоміжні слова.

Пошук прикладів одного й того самого граматичного явища може здійснюватися різними способами. Простіші запити призводять до вибірки надмірної кількості зайвого (некорисного) матеріалу. Більш специфічні запити, у яких враховуються частиномовні, морфологічні характеристики, а також інші контактно чи навіть дистантно розташовані маркери, дозволяють звузити

пошук, підвищити відсоток корисної вибірки. В аналізованих мовах дистантно розташованими маркерами граматичних явищ можуть виступати, наприклад, допоміжні дієслова, окремі частки, сполучники.

Існують різні способи оформлення запитів у корпусних ресурсах, а саме, за регулярними виразами, за допомогою використання спеціальної мови запитів, такої як *CQL*, а також за допомогою спеціального користувацького інтерфейсу, такого як *Word Sketch Engine*. Означені способи дозволяють проводити пошук певних лексем, словоформ, словосполучень, їхньої певної множини та послідовності з застосуванням логічних операторів та взаємної відстані у контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *CORPES XXI, Corpus del Español del Siglo XXI.* Retrieved from: http://www.rae.es/recursos/banco-de-datos/corpes-xxi

2. *Corpus de Referencia del Español Actual. Versión Anotada.* Retrieved from: http://web.frl.es/CREA/view/inicioExterno.view

3. Davies, Mark. *(2004). British National Corpus* (from Oxford University Press). Retrieved from https://corpus.byu.edu/bnc/ (in English)

4. *GRAC: General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian* (2017-2019*)* / Maria Shvedova, Ruprecht von Waldenfels, Sergiy Yarygin, Mikhail Kruk, Andriy Rysin, Vasyl Starko, Michał Woźniak. Kyiv, Oslo, Yena. Retrieved from: uacorpus.org

5. Nida, E., Taber, R. (1982). *The theory and practice of translation.* Leiden.: E.J.Brill, for United Bible Societies. – 218 p.

6. *Sketch Engine User Guide.* (2019). Retrieved from https://www.sketchengine.eu/ guide/

7. *BNC, British National Corpus*. Retrieved from: https://corpus.byu.edu/iweb/

8. Жлуктенко, Ю. О. (1981). *Основи контрастивного аналізу мов* [Osnovy kontrastyvnoho analizu mov] // Порівняльні дослідження з граматики англійської, української, російської мов. К. : Наукова думка.– P. 5-16.

9. Калустова, О. М. (2010). *Тема як основа порівняння у перекладознавчих дослідженнях* [Tema yak osnova porivniannia u perekladoznavchykh doslidzhenniakh] // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. nº 43. – P. 19-22.

10. *Корпус текстів української мови* [Text Corpus of Ukrainian Language]. – Retrieved from: http://www.mova.info/corpus.aspx?l1=209

11. Носенко, И. А. (1981). *Начала статистики для лингвистов* [Nachala statistiki dlia linhvistov]. М. : Высш. школа. – 156 с.

12. Сухенко, К. М. (1979). *Компрессия приместоимённо-определительных предложений при переводе с русского языка на английский* [Kompressiya primestoimenno-opredelitelnyih predlozheniy pri perevode s russkogo yazyika na angliyskiy] // Теорія і практика перекладу: республ. міжвід. наук. зб. К. Вип. 1. – Р. 38–45.

Надійшла до редколегії 10.12.19

S. B. Fokin, PhD, Assoc. Prof.
Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine)

AUTOMATIZATION OF EMPIRIC MATERIRAL EXTRACTION FOR CONSTRASTIVE GRAMMAR STUDIES (CASE OF SPANISH, ENGLISH AND UKRAINIAN)

Grammar level is characterized by a high level of formalizability. That is why textual corpora provide a wide range of possibilities for searching grammar phenomena. Though modern corpora annotation with POS- and morphological tags is focused on separate wordforms, an appropriate query allows searching also a significant amount of syntactic phenomena, analytical grammar categories. The queries can be performed in several ways: by using regular expressions, user interfaces such as Word Sketch Engine, and particular query languages, such as CQL, which allow the user to search a certain wordform, a set of wordrorms or sequence of them both. The queries can include logical operators along with other formal parameters such as mutual distance among components in the context. These properties make corpora particularly useful for grammar contrastive studies. Annotation with metadata gives the possibility of selecting similar-featured subcorpora in languages being compared so that the subcorpora are comparable according to a set of characteristics: style, genre, subject, chronological period, sociolinguistic parameters, etc. The aforementioned parameters turn out to be perfectly suitable with the demands of contrastive studies concerning text comparability.

Key words: *textual corpora, subcorpus, contrastive studies, comparability, morphology, syntax, analytical forms, query language, textual metadata, search filters.*

С. Б. Фокин, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

АВТОМАТИЗАЦИЯ ВЫБОРКИ ЭМПРИРИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА ДЛЯ ИССЛЕДОВАНИЙ ПО СРАВНИТЕЛЬНОЙ ГРАММАТИКЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ИСПАНСКОГО, АНГЛИЙСКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ)

Грамматический уровень языка характеризуется высокой степенью формализованности, поэтому он легко поддается автоматической разметке в корпусах текстов. Хотя разметка охватывает преимущественно

частеречные и морфологические характеристики отдельных словоформ, сформулированный соответствующим образом запрос позволяет совершать поиск и многочисленных синтаксических явлений, в частности, аналитических грамматических форм. Запросы могут производиться различными способами: путем использования регулярных выражений, с помощью пользовательского интерфейса, одним из самых распространенным среди которых является Word Sketch Engine, а также при помощи специального языка запросов CQL. Данные запросы позволяют пользователю совершать поиск определенной словоформы, группы словоформ, их последовательности. Запрос может включать логические операторы, а также иные параметры, такие как взаимное расстояние между компонентами запроса в контексте. Благодаря указанным свойствам корпуса текстов особенно полезны для исследований по сравнительной грамматике. Разметка корпусов по соответствующим метаданным (стиль, жанр, тема, хронологический период, социолингвистические параметры и пр.) дает возможность выделять разноязычные корпуса со сходными характеристиками, что обеспечивает соответствие критериям компарабельности в контрастивных исследованиях.

Ключевые слова: *корпуса текстов, подкорпус, контрастивные исследования, компарабельность, морфология, синтаксис, аналитические грамматические формы, язык запросов, текстовые метаданные, фильтр поиска.*

УДК 81:33'37

С. Б. Фокін, канд. філол. наук, доцент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Україна)

НОВІ ОБ'ЄКТИ ЛІНГВІСТИЧНОГО КОНСТРУЮВАННЯ У ДВОМОВНІЙ ПЕРЕКЛАДНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

Об'єкти лінгвістичного конструювання в галузі двомовної перекладної лексикографії розробляються здебільшого в електронному форматі завдяки можливостям здійснювати суттєві структурні зміни за допомогою комп'ютерної техніки з мінімумом технічних зусиль. Розробка нових об'єктів лінгвістичного конструювання в лексикографії може відбуватися шляхом перестановки структурних частин словника, встановлення додаткових суттєвих зв'язків між його компонентами, поєднання в одному словнику функцій і характеристик декількох об'єктів. Перестановка структурних частин може передбачати зміну порядку глоси і леми, цільової і вихідної мов. Встановлення додаткових зв'язків між компонентами словника підвищує міру гіпертекстуальності і значно розширює можливість проведення пошуку та добування даних. Поєднання

декількох функцій і характеристик у межах одного об'єкта спричиняється до створення принципово нових словників, які знаходять як практичне, так і дослідницьке застосування.

Ключові слова: *комп'ютерна лексикографія, лінгвістичне конструювання, переклад, гіпертекстуальність, експеримент, добування даних.*

До певного часу розвиток лексикографії віддзеркалював пересічні комунікативні потреби життя. Явища, представлені у словниках, відповідали тим структурним одиницям, які існують в реальному повсякденному спілкуванні: предметом словникарства ставали слова, вирази, крилаті вислови, терміни. Словники укладалися так, щоб ними могла скористатися будь-яка грамотна людина. Нинішні напрацювання лексикографів у переважній більшості теж створюються за цим принципом, однак у той самий час існують новітні розробки, зрозумілі лише вузькому колу професіоналів: деякі з них мають суто теоретичне застосування; окремі мають широкий прикладний потенціал у галузі штучного інтелекту, методики викладання мов і перекладу, а інші підходять для вирішення широкого кола практичних проблем, однак їхнє використання пов'язано з низкою труднощів.

Одним із провідних методів розробки подібних мало звичних лексикографічних знарядь є лінгвістичне конструювання. Згідно з Ю. Карауловим, лінгвістичне конструювання – складний, багатоплановий термін, основні характеристики якого – це створення принципово нового лінгвістичного об'єкта з метою експерименту. Такий експеримент дозволяє провести екстраполяцію характеристик одних явищ на інші, віднайти нові властивості явищ [Караулов, 1981, 18]. Якщо раніше об'єктами словників були переважно лексичні одиниці, тепер дедалі частіше з'являються і граматичні словники [Городенська, 2007], [Городенська, 2018], [Граматичний словник, 2011], [Фокін, 2018]. У такий спосіб певні властивості лексики і лексичних словників екстраполюються на граматичний рівень, і граматичні словники можуть прислужитися професіоналам різних галузей: перекладачі, журналісти, філологи-дослідники та ін.

Особливості екстраполяції характеристик з одних лексикографічних об'єктів на інші залежать від їхньої будови.

Сучасні електронні словники можна умовно розділити на дві великі групи: 1) ті, що раніше існували в паперовому вигляді і згодом були переведені в електронний формат; 2) укладені власне комп'ютерами автоматично [Клименко, 1996, 12–13]. Як буде показано далі, саме друга категорія становить першорядний інтерес з погляду лінгвістичного конструювання.

Отже, мета статті – зробити узагальнення характеристик і властивостей об'єктів лінгвістичного конструювання в галузі двомовної перекладної лексикографії та окреслити потенційні напрямки створення нових об'єктів. Ми зосереджуємось власне на перекладних словниках, оскільки саме вони становлять меншість з-поміж істотної кількості нових розробок у комп'ютерній лексикографії в цілому, а, отже, мало відомі користувачам, відповідно, їхні властивості не були предметом спеціальних досліджень.

Хоча тепер лінгвістичне конструювання найчастіше асоціюється з комп'ютерною технікою, до її виникнення власне процесом такого конструювання лексикографи займалися власноруч. Одним з яскравих прикладів об'єкта лінгвістичного конструювання є ономасіологічні словники, оскільки в них, на відміну від традиційних семасіологічних словників, опис змісту знаку передує формі. Уже в глибокому минулому мислителі збагнули нагальну необхідність створити механізми пошуку засобів вираження для тих чи інших речей, явищ. Одним із перших у царині укладання тематичних словників, близьких за суттю до нинішніх ономасологічних, став Юлій Поллукс, який втілив описану ідею у своїй праці "Ономастикон" приблизно у 170 р. н.е. У сучасному світі не втрачають своєї популярності ономасіологічні словники англійської та іспанської мов: "Тезаурус слів і словосполучень англійської мови" П.М. Роже у 1852 та "Ідеологічний словник іспанської мови" Х. Касареса в 1942 р. Вже в двадцятому столітті стали поширеними частотні словники, теж укладені вручну.

Як приклад об'єкта лінгвістичного конструювання на окрему згадку заслуговують "Частотний словник сучасної української художньої прози" [Частотний], Обернений частотний словник

української художньої прози" за загальною редакцією В.С. Перебийніс, а також за участі Т.О. Грязнухіної, Н.П. Дарчук, Є.А. Карпіловської, Н.Ф. Клименко, Л.І. Комарової, В.І. Критської, Л.В. Орлової [Обернений].

Ще одним продуктом лінгвістичного конструювання, нині вже доволі поширеного і відомого, є конкорданс. Один з найдавніших конкордансів знайдено у Сувойських рукописах, які датуються періодом 408 р. до н.е. – 318 р. н.е. Не буде перебільшенням сказати, що найпопулярнішими в історії людства конкорданси укладалися на матеріалі текстів Біблії, серед яких особливо відомим став конкорданс Джеймса Стронґа (грецькою мовою та івритом). Конкорданс зазвичай складався зі списку всіх словоформ або лексем, наявних у певного автора, що супроводжувалися посиланням на контексти вживання кожного слова. Це дозволяло і швидко знаходити цитати, дотичні до певної теми, і краще бачити загальний зріз тематики тексту, і досліджувати його певні характеристики, особливості ідіостилю автора, лексичні маркери жанру, стилю тощо.

У комп'ютерну еру об'єкти лінгвістичного конструювання видозмінилися, розширилися, збагатилися новими функціями. Ономасіологічні словники і конкорданси пройшли помітний еволюційний шлях і в результаті зазнали суттєвих змін. Приміром, якщо раніше ономасіологічні словники в паперовому форматі складалися з ієрархічно класифікованої схеми лексики (синоптичної схеми) та тлумачної частини, нині в електронному форматі існують ономасіологічні словники без синоптичних схем або з більш гнучкими, а не фіксованими, синоптичними схемами, які можуть генеруватися автоматично.

Електронний конкорданс теж набув нового вигляду. Оскільки обсяги опрацьовуваних текстів колосально зростають, укладений список випадків вживання всіх лексем був би непомірно великим, а, насправді, в цілісному вигляді мало кому потрібним. Тому тепер такий список контекстів генерується лише для однієї словоформи або словосполучення, відібраного з текстового корпусу відповідно до заданих користувачем

метамовних характеристик (тематичних, часових, жанрових, стилістичних, морфологічних, метамовних, семантичних).

Меншою мірою виникнення нових об'єктів лінгвістичного конструювання охопило двомовну лексикографію, і все ж у ній є певні здобутки, виокремлюються тенденції розвитку і проблемні питання. Тому далі ми зосередимось безпосередньо на двомовних перекладних словниках, розглянемо деякі найтиповіші з них, узагальнюючи їхні характеристики і властивості, що можуть бути задіяні у процесі лінгвістичного конструювання.

Аналіз показує, що модифікації структури словників, які призводять до конструювання нових об'єктів, переважно такі: поєднання властивостей декількох об'єктів в одному; перестановка складових частин словника; встановлення додаткових зв'язків між компонентами словника.

Поєднання властивостей декількох об'єктів в одному може відкривати ширші перспективи, ніж видається. Приміром, на перший погляд виглядає не надто логічним поєднання етимологічного і двомовного перекладного словників. Однак вибірка схожих за формою лексем, що характеризуються відмінним походженням, дозволить автоматично виділити потенційні "хибні друзі" перекладача, оскільки такі лексеми найвірогідніше характеризуються різним набором значень, попри зовнішню схожість. Натомість вибірка лексем, схожих за формою і походженням (так званих "когнатів"), теж становлять значний науковий інтерес. Вдалим може бути поєднання перекладного словника з функціями словника сполучуваності, граматичного словника, ілюстрованого словника, словника жестів, словника етикету, ситуативних виразів тощо. Отже поле, що відкривається для експериментів, практично безмежне і легкодоступне.

Супровід двомовної перекладної статті зображеннями, аудіодоріжками та відеосюжетами слугує не лише для забезпечення естетичних потреб перекладача: ознайомлення з денотативним значенням безпосередньо за допомогою органів відчуття відбувається швидше, ніж шляхом сприйняття метамовного опису. Численні імпліцитні візуальні та інші компоненти тексту оригіналу можуть експлікуватися в

перекладі, зазнавати змін, тобто, без ознайомлення з позамовною дійсністю у перекладі можуть бути викривлені. Так, у зв'язку з труднощами перекладу творів Е. Гемінґвея, Т.Є. Некряч зауважує: "коли перекладач механічно перекладає англійський іменник 'forest' українським 'лісом', для читачів, що не уявляють ні Венсенського, ні Булонського лісу у Франції, які скоріше відображують наше уявлення про парк, або лісопарк – зоровий образ у перекладі викривляється" [Некряч, 2014, 22]. Отже, коли в тексті оригіналу згадано деталі всесвітньо відомих визначних місць, витворів мистецтва, в тому числі й кіномистецтва, перегляд фотографій та відеофрагментів може виявитися не лише доречним, а й украй необхідним для їх належного відтворення в перекладі.

Немає потреби доводити, що в технічному перекладі наявність довідкового джерела з візуальними компонентами стане тільки плюсом для перекладача. Уваги можуть потребувати і фразеологізми. Приміром, в іспанській мові поширений фразеологізм "tocar madera" (буквально – "стукати по дереву" або "грати по дереву", "торкатися дерева", з огляду на багатозначність дієслова "tocar"). Так само і в нашій культурі деякі носії мови вживають аналогічний вираз і стукають по дереву, як мовиться, "щоб не наврочити". Проблема полягає в тому, що у нас прийнято казати "постукати по дереву", в той час як в іспаномовній культурі при вживанні цього виразу дерева лише торкаються. Помилки при перекладі цього фразеологізму, які регулярно доводиться спостерігати, пов'язані саме з неможливістю ознайомитися на власні очі з денотативним значенням словосполучення. Під час перекладу фразеологізмів, таким чином, дуже корисним є Словник іспанських жестів [Diccionario de gestos españoles].

Останнім часом надзвичайної популярності набули бази даних (або корпуси) паралельних текстів, такі як *Glosbe* [Багатомовний онлайн словник] або *Linguee* [Contextual Search Engine Linguee], *Reverso Context* [Reverso Context], відомі усім сучасним перекладачам. У цих корпусах містяться мовні пари, у рамках яких здійснюється велика кількість перекладів.

Зазначені корпуси складаються з двох колонок і пошукового рядка. Під час пошуку програма знаходить повні та часткові збіги з запитом користувача у лівій колонці вихідною мовою, а також імовірні перекладні відповідники для них у правій колонці цільовою мовою. Завдяки такому пошуку можна знайти переклад тих слів (а що іще корисніше – сполучень слів), які часто зустрічаються і перекладаються. Оскільки на запит користувача генерується таблиця з усіма випадками вживання вихідної одиниці, варіантів перекладу, а також їхніх контекстів, цей об'єкт цілком можна називати двомовним конкордансом. Таким чином, лінгвістичне конструювання в цьому разі полягає у поєднанні рис двомовного словника і електронного конкордансу. Поєднання конкорданса і перекладного словника здійснено також у ресурсі *Senagent* [Sensagent].

Окрім прикладних і дуже практичних знарядь, розробляються й об'єкти вузькопрофільного дослідницького спрямування, що мають широкий потенціал застосування у перекладознавчих розвідках. До таких відносимо, приміром, словник мови перекладу (СМП), концептуально розроблений Н.А. Куконіною на матеріалі перекладів "Гамлета". Як зазначає дослідниця, "СМП – новий лінгвістичний об'єкт, отриманий шляхом лінгвістичного конструювання. Водночас, це об'єкт перекладознавчий, який дозволяє проводити дослідження таких параметрів перекладу у зіставленні з оригіналом як: одиниця перекладу, типи лексичних відповідників, перекладацькі трансформації, граматична та стилістична узгодженість з першотвором" [Куконіна, 2002, 3–4]. У СМП поєднуються методи конкордансу та контрастивного аналізу, що спричинюється до утворення нового лексикографічного об'єкта дослідницького призначення.

Перестановка структурних частин. Ще однією особливістю баз даних *Glosbe, Linguee*, *Reverso*, відомих усім сучасним перекладачам, є те, що вони оснащені можливістю вести пошук в обох напрямках перекладу, тобто, їм властива функція реверсу вихідної і цільової мов. На цій функції слід зупинитися детальніше.

Функцією реверсу вихідної і цільової мов також забезпечено програми машинного перекладу за допомогою комп'ютерної перекладацької пам'яті. Звичайно, якщо текст або його фрагмент *A* перекладено як *B*, це автоматично не означає, що *B* буде завжди перекладатися як *A*, адже переклад залежить від багатьох змінних, насамперед, позамовних чинників. Однак на практиці така взаємна еквівалентність слів і словосполучень вихідною і цільовою мовами дуже корисна. Інша справа, що під час досліджень слід враховувати, який з аналізованих текстів є оригіналом, а який – перекладом, з яких джерел взято оригінальні тексти, вказувати перекладача, – характеристики, поки що відсутні у зазначених двомовних базах паралельних текстів.

Окрім зміни колонки тексту оригіналу і тексту перекладу, у цих корпусах паралельних текстів обидві колонки можуть формуватися з перекладних текстів, зокрема, якщо вони еквівалентні єдиному оригінальному тексту. Оскільки ці тексти не є перекладами одне одного, однак усе ж пов'язані відношеннями еквівалентності через спільний оригінал, пропонуємо їх називати квазіпаралельними. Для перекладачів таке структурування бази даних справді зручне. Приміром, якщо необхідно перекласти якийсь новий багатокомпонентний термін, що міститься у Протоколі Кіото, з угорської мови на хорватську, його переклад легко знаходиться у квазіпаралельних текстах, хоча й прямий угорсько-хорватський переклад цього документа навряд чи існує. За відсутності квазіпаралельних текстів довелося б шукати переклад терміна через мову-посередник (англійську).

На відміну від перекладацьких корпусів, дослідницькі паралельні корпуси чіткіше структуровані: окрім того, що в них має бути точно вказано, чи є текст оригіналом, чи перекладом, першоджерело фрагментів тексту, – дані, які переважно відсутні у корпусах паралельних текстів; у них наявний зручний інтерфейс з різного роду фільтрами пошуку: за хронологічним, ареальним, соціолінгвістичним, тематичним та іншими критеріями. Зокрема, саме таких критеріїв дотримуються розробники Генерального регіонально анотованого корпусу

української мови, що включає паралельні корпуси української та 38 іноземних мов [ГРАК].

Ще одним прикладом лінгвістичного конструювання на матеріалі двомовних електронних словників є інверсійний двомовний словник. Інверсійним словником називають той, в якому користувач отримує доступ до леми через глосу. У випадку двомовних перекладних словників ідеться про пошук леми вихідною мовою через цільову. Це відкриває низку додаткових цінних можливостей для перекладача, зокрема, для перекладу багатьох понять, що в одній мові виражаються доволі регулярною лексемою, а в іншій мові – описово, іншими словами, для умовно безеквівалентних слів. За таким принципом працює іспансько-російський словник *diccionario.ru.* [Испанско-русский]. Приміром, для російського прикметника "чужой" в словнику можна знайти переклади "ajeno", "extraño", "de otro", "enemigo", однак іспансько-російській частині словника також знаходимо "alónimo"– "опубликованный под чужим именем", "con nombre supuesto"– "под чужим именем", "gorrista" – "живущий за чужой счет". Такі еквіваленти навряд чи потрапили б до прямого, російсько-іспанського словника. Аналогічно й поняття "успеть", що в романо-германських мовах не має однослівного відповідника, за допомогою пошуку через зворотний словник може поповнитися деякими додатковими еквівалентами, наприклад "perder el autobús"– "не успеть на автобус". І це ще не межа потенційного розмаїття, адже іспанська мова рясніє лексико-граматичними засобами для вираження ідеї 'встигання', зокрема, такими як: конструкція "no darle tiempo a uno", дієслово з прислівниковими виразами "apenas", "por los pelos" тощо, які наразі не потрапляють до глос перекладних словників. Ідея пошуку перекладних відповідників у цільовій мові для "безеквівалентних" одиниць вихідної мови зворотним шляхом, тобто, через текст перекладу вихідною мовою, розробляється і в теорії перекладу, що дає плідні результати з погляду прогнозування трансформацій та використання прийомів перекладу (див., напр.: О. М. Калустова [Калустова, 2002, 130–135]).

Розробники сайтів, програмного забезпечення можуть інтуїтивно знаходити подібні шляхи розширення можливостей пошуку і втілювати їх в алгоритм задля привернення уваги ширшого кола користувачів. Унаслідок цього парадоксом інверсійних словників, а також деяких інших об'єктів лінгвістичного конструювання стає той факт, що розробники цих об'єктів інколи не знають, як термінологічно точно їх назвати, у той час як теоретикам, обізнаним з термінологією, не відомо про існування цих об'єктів, оскільки їх не названо коректно.

Інверсійність дозволяє суттєво розширити функціональність словника, у той час як саму операцію перестановки глоси і леми можна здійснити шляхом елементарних змін у програмному коді. Це свідчить про те, що існує широке поле для еволюції двомовних перекладних словників, як у кількісному, так і в якісному планах, як за наповненням, так і за структурою.

Встановлення зв'язків між компонентами словника. Окрім функції реверсу цільової і вихідної мов, зміни порядку доступу до форми словникової одиниці та її пояснення, а також інших можливих структурних перетворень, в нових об'єктах лінгвістичного конструювання особливого значення набуває встановлення зв'язків між компонентами. Якщо найпоширеніші традиційні двомовні перекладні словники характеризуються зв'язком леми і глоси, між якими встановлюються переважно відношення оригіналу й перекладу, в електронних словниках суттєвих зв'язків можна встановити більше.

Подібно до того, як при роботі головного мозку ступінь розвинутості інтелекту вимірюється не кількістю нейронів і не масою мозкової тканини, а кількістю зв'язків, так званих синапсів, за аналогією можна стверджувати, що електронний словник тим корисніший, що більша кількість потенційно корисних зв'язків між його частинами. Іншими словами, цінність електронного словника визначається розвиненістю його гіперструктури. Корисні зв'язки між компонентами можуть бути забезпечені шляхом встановлення явних гіпертекстових посилань з одних частин словника на інші, а також шляхом автоматичного генерування гіперпосилань. Звичайно, усі

потенційно значущі зв'язки не піддаються перерахуванню в одній гіперструктурі, але вважаємо, що добрим орієнтиром для їх пошуку може стати врахування повторюваних знаків (позначок, скорочень, слів). Розглянемо це на прикладі функціонування багатомовного словника фразеологічних синонімів "IdeoPhrase" [IdeoPhrase].

Під час розробки словника ми виходили з тих позицій, що будь-який повтор може виявитися функціонально важливим. Повтор (наявність однакових слів, знаків, поміток у різних частинах макро- або мікроструктури) дає підстави для проведення формальних "мостів", які, у свою чергу, можуть мати свій практичний прикладний зміст.

У словнику "IdeoPhrase" пропонуємо будувати принцип пошуку синонімів з-поміж фразеологічних одиниць шляхом зіставлення та пошуку однакових дескрипторів значення, тобто, на основі використання ідеї повтору. Синонімами можуть вважатися не обов'язково ті фразеологізми, дескриптори яких збігаються, повністю, а й ті, що мають більше двох-трьох спільних дескрипторів. За суттю це є спрощеним способом встановлення семантичної відстані між фразеологічними одиницями. Міра синонімічності, таким чином, має бути пропорційною семантичній близькості. Оскільки у словнику пошук синонімів ведеться як тією ж самою, так і іншими мовами, на цьому принципі можна автоматично вести пошук перекладу фразеологізму, а також генерувати перекладні словники усіх наявних мовних пар. Відповідно, чим більше спільних дескрипторів у фразеологічних одиниць, тим більше ймовірність, що вони є синонімами або взаємними перекладними еквівалентами. Переклад стає можливим завдяки тому, що для різномовних фразеологізмів використовується єдина система дескрипторів і синоптична схема (схема класифікації одиниць словника за тематичним принципом). Отже, поєднання декількох одномовних ономасіологічних словників на базі єдиної семантичної схеми перетворює усю сукупність словників на перекладний словник, адже семантичну відстань можна вимірювати не лише між одномовними, а й різномовними одиницями.

Існують й інші методи визначення семантичної відстані, які теж засновані на аналізі спільних значеннєвих компонентів (напр., метод Шрейдера, метод Арапова-Ратцевої). Докладніше з ними можна ознайомитися у праці Е.Ф. Скороходька "Лінгвістичні основи автоматизації інформаційного пошуку" [Скороходько, 1970, 181–182].

Ідея поєднання ономасіологічних словників двох мов успішно використана А.Я. Первановим під час розробки російсько-болгарського зіставного словника. Болгарський дослідник підкреслює, що зіставний словник завдяки зміні макроструктури і характеру зв'язків між словниковими статтями, порівняно з традиційними перекладними словниками, набуває нових рис. Зокрема, у словнику втрачає своєї функціональної значущості напрямок перекладу. Ідеографічний характер словника висуває певні вимоги й до обсягу словника та вимагає підготовленості користувача [Перванов, 2011].

У цілому нові об'єкти лінгвістичного конструювання характеризуються більшим обсягом, ширшими можливостями пошуку не лише за заголовними словами, а й за будь-якими сегментними частинами мікроструктури та макроструктури, що стає можливим за рахунок численних гіперпосилань, детальної структурної розмітки. Перспективність автоматичного встановлення потенційно корисних зв'язків між структурними частинами словника шляхом електронного пошуку свідчить про потужний потенціал застосування комп'ютерної лексикографії у системах штучного інтелекту, зокрема, автоматичного пошуку синонімів, добування різного типу даних, машинного перекладу, автоматичного генерування на основі базового словника нових словників та інших об'єктів лінгвістичного конструювання.

Отже, нові об'єкти лінгвістичного конструювання виникають як у паперовій, так і двомовній перекладній комп'ютерній лексикографії, хоча саме остання є найбільш плідною на такі розробки, оскільки саме в комп'ютерній техніці існує можливість здійснення колосальних структурних перетворень шляхом мінімальних інтелектуальних зусиль. Структурні перетворення у двомовних перекладних словниках можуть передбачати

перестановку леми й глоси, цільової мови і вихідної, можливість гнучкої структури словника, автоматичного впорядкування і сортування структурних одиниць. Перспективним є створення об'єктів лінгвістичного конструювання шляхом використання зазначених властивостей: перестановки структурних частин (глоси і леми, цільової і вихідної мов), встановлення додаткових зв'язків між структурними компонентами (наприклад, синонімічних), поєднання функцій декількох об'єктів в одному (приміром, у двомовному перекладному інверсійному словнику або у двомовному словнику синтаксем). Бурхливий розвиток комп'ютерної лексикографії обумовлює те, що практична розробка об'єктів лінгвістичного конструювання на цій ниві часто відбувається інтуїтивним шляхом і випереджає теоретичні узагальнення у цій галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Багатомовний онлайн словник* [Bahatomovnyj onlajn slovnyk]. [Електронний документ]. Режим доступу: http://uk.glosbe.com/

2. Городенська, К. (2018). *Граматична лексикографія: стан і перспективи* [Hramatychna leksykohrafiya: stan i perspektyvy]. Українська мова : науково-теоретичний журнал. Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови ; редкол.: П. Гриценко, К. Городенська, О. Яцевська [та ін.]. Київ: Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови. – С. 30-37.

3. Городенська, К. Г. (2007). *Граматичний словник української мови. Сполучники* [Hramatychnyj slovnyk ukrayinskoyi movy. Spoluchnyky]. Київ; Херсон: Вид-во ХДУ.

4. *ГРАК, Генеральний регіонально анотований корпус української мови* [HRAK, Heneralnyj rehionalno anotovanyj korpus ukrayinskoyi movy] / М. Шведова, Р. Фон Вальденфельс, С. Яригін, М. Крук, А. Рисін, М. Возняк. Київ, Осло, Йена, 2017-2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: uacorpus.org

5. *Граматичний словник української літературної мови : словозміна* [Hramatychnyj slovnyk ukrayinskoyi literaturnoyi movy : slovozmina] (2011). В. І. Критська [та ін.]; відп. ред. Н. Ф. Клименко ; Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго.

6. *Испанско-русский словарь* [Ispansko-russkiy slovar]. [Електронний документ]. Режим доступу: www.diccionario.ru

7. Калустова, О. М. (2002). *Відтворення частки 'же' при перекладі іспанською як методологічна проблема* [Vidtvorennya chastky 'zhe' pry perekladi ispanskoyu yak metodolohichna problema]. Проблеми семантики слова, речення та тексту. Зб. наук. праць. Вип. 9. Київ: Київ. нац. лінгвіст. ун-т. – С. 130-135.

8. Караулов, Ю. Н. (1981). *Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка* [Lingvysticheskoe konstruyrovanye y tezaurus literaturnogo yazyka]. Москва: Наука.

9. Клименко, Н. Ф. (1996). *Нові підходи до укладання комп'ютерних словників* [Novi pidxody do ukladannya komp'yuternyx slovnykiv]. Мовознавство. Київ: Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України. – С. 11-15.

10. Куконіна, Н. А. (2002). *Зіставлення словника перекладу зі словником оригіналу як перекладознавча проблема (на матеріалі перекладів шекспірівського "Гамлета"*) [Zistavlennya slovnyka perekladu zi slovnykom oryhinalu yak perekladoznavcha problema (na materiali perekladiv shekspirivskoho "Hamleta"]: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук, спец.: 10.02.16 – перекладознавство. Київ: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка.

11. Некряч, Т. Є. (2014). *Деталь у цілісній картині світу Е. Гемінгвея: проблеми перекладу* [Detal u cilisnij kartyni svitu E. Hemingveya: problemy perekladu] / Т. Некряч, Р. Довганчина. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. Вип. 47. Київ: ВПЦ "Київський університет". – С. 19-23. [Електронний документ]. Режим доступу від 10.06.2019: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_If_2014_1_8

12. *Обернений частотний словник сучасної художньої прози* [Obernenyj chastotnyj slovnyk suchasnoyi xudozhnoyi prozy] / Уклад. Т. О. Грязнухіна, Н. П. Дарчук, Є. А. Карпіловська та ін. Київ: Спалах.

13. Парванов, Я. А. (2010). *Материалы к русско-болгарскому сопоставительному словарю* [Materialy k russko-bolgarskomu sopostavitelnomu slovariu]. [Електронний документ]. Режим доступу від 10.06.2019: http://arxiv.org/abs/1104.2034

14. Скороходько, Е. Ф. (1970). *Лінгвістичні основи автоматизації інформаційного пошуку* [Linhvistychni osnovy avtomatyzaciyi informacijnoho poshuku]. Київ: Вища школа.

15. Фокін, С. Б. (2018). *Електронний словник синтаксем: організація мікроструктури та перспективи застосування* [Elektronnyj slovnyk syntaksem: orhanizaciya mikrostruktury ta perspektyvy zastosuvannya]. Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. VI(30), I: 184. Budapest: Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe Dec. – P. 18-21.

16. *Частотний словник сучасної української художньої прози*. (1981). / За ред. Перебийніс В. С. Київ: Наукова думка. Т. 1. – 863 с.; Т. 2. – 855 с.

17. *Частотні словники лінгвістичного порталу mova.info* [Chastotni slovnyky linhvistychnoho portalu mova.info]. [Електронний документ]. Режим доступу від 10.06.2019 : http://www.mova.info/corpus2.aspx

18. *Contexutal Search Engine Linguee*. [Електронний документ]. Режим доступу від 10.06.2019: http://www.linguee.com

19. *Diccionario de gestos españoles*. [Електронний документ]. Режим доступу від 10.06.2019: http://lecture.ecc.u-tokyo.ac.jp/~cueda/ gakusyu/gestos/index.html

20. *IdeoPhrase. Multilingual Dictionary of Phraseological Synonyms*. [Електронний документ]. Режим доступу: http://postup.zzz.com.ua/IdeoPhrase.html

21. *Sensagent. Free online* dictionary *with meanings, thesaurus, conjugation, translation, bilingual semantic net and more*. [Електронний документ]. Режим доступу від 10.06.2019 : http://translation.sensagent.com

22. *Reverso Context.* [Електронний документ]. Режим доступу від 10.06.2019: context.reverso.net

Надійшла до редколегії 12.06.19

S. B. Fokin, PhD, Associate Prof.
Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine)

NEW OBJECTS OF LINGUISTIC CONSTRUCTION IN BILINGUAL LEXICOGRAPHY

Most objects of linguistic construction in bilingual lexicography are created in electronic format thanks to the possibilities provided by computational technique of making structural changes with minimal physical efforts. New objects of linguistic construction can be created by permuting structural parts of a dictionary, by establishing additional essential links among its components, as well as by combining functions of different objects within a new one. Permutation of parts may concern the order inversion of glosses and lemmas of a dictionary, as well as permutation of the source and target language. Establishing additional links among dictionary's components raises the level of hypertextuality, which increases the possibilities of searching and data mining. Combining functions of different dictionaries allows to produce qualitatively new dictionaries, valuable both for practical use and research purposes.

Key words: *computational lexicography, linguistic construction, translation, hypertextuality, experiment, data mining.*

С. Б. Фокин, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

НОВЫЕ ОБЪЕКТЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО КОНСТРУИРОВАНИЯ В ДВУЯЗЫЧНОЙ ПЕРЕВОДНОЙ ЛЕКСИКОГРАФИИ

Объекты лингвистического конструирования в области двуязычной лексикографии разрабатываются преимущественно в электронном формате благодаря возможностям компьютерной техники в осуществлении серьезных структурных изменений путем минимальных технических усилий. Разработка новых объектов лингвистического конструирования в лексикографии может происходить за счет перестановки структурных частей словаря, установления дополнительных связей между его компонентами, объединения функций и характеристик нескольких объектов. Перестановка структурных частей может затрагивать изменение порядка глоссы и леммы, целевого и исходного языков. Установка дополнительных связей повышает степень гипертекстуальности, чем существенно расширяет возможность поиска

и извлечения данных. Объединение функций нескольких словарей в одном объекте приводит к созданию принципиально новых словарей, которые находят как практическое, так и исследовательское применение.

Ключевые слова: *компьютерная лексикография, лингвистическое конструирование, перевод, гипертекстуальность, эксперимент, извлечение данных.*

УДК 81'25

Ю. О. Чернишова, канд. філол. наук, доцент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

НАУКА ПРО ПЕРЕКЛАД В ІТАЛІЇ: ГОЛОВНІ ПОСТАТІ, ХАРАКТЕРНІ РИСИ, МІСЦЕ У СВІТОВОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

Статтю присвячено італійській традиції перекладу. Узагальнюється доробок італійських перекладачів, мислителів, теоретиків у галузі науки про переклад, особливості розвитку перекладацької думки в Італії та з'ясовуються причини позбавлення уваги світового перекладознавства до італійської спадщини в питаннях перекладу.

Ключові слова: *переклад, теорія перекладу, перекладознавство, італійська традиція перекладу.*

Еволюція перекладацьких студій в Італії до сьогодні залишається "terra incognita" для майже всього пострадянського простору. Ґрунтовні розвідки О.Є. Семенця та О.М. Панасьєва стосуються перекладу у Давньому Римі та в Італії VI – кінця XIII століть [Семенец, Панасьев, 1991]. У дослідженні Л.Л. Нелюбіна та Г.Т. Хухуні [Хухуни, Нелюбин, 2008], окрім, звичайно, глибокого екскурсу до історії та теорії перекладу за часів Античного Риму, італійські діячі згадуються у частинах про переклад за доби Середньовіччя та Відродження. На епосі Реформації ці згадки припиняються.

Історія італійського перекладознавства позбавлена уваги і з боку багатьох дослідників світового масштабу. Багато з них у своїх роботах про становлення перекладознавчих студій оминають Італію, надаючи перевагу Франції, Іспанії, Німеччині, Англії, США.

Зарубіжні антології, що вже є класикою для дослідників теорії перекладу, часто навіть не згадують про перекладацьку думку в Італії. Так, лише у *Routledge Encyclopedia of Translation Studies знаходимо частину, присвячену Італії, але її автор Ріккардо Дуранті* [Duranti, 1998] *досить схематично та побіжно описує історичний розвиток перекладацької думки в Італії, залишаючи поза увагою чимало цікавих постатей та питань.*

Втім, у нещодавно виданій в Італії антології "L'artefice aggiunto. Riflessioni sulla traduzione in Italia, 1900–1975", за редакції Анджели Албанезе і Франко Назі [Albanese, Nasi, 2015] автори зазначають, що такі ключові для *Translation Studies* питання, як заміна прескриптивного підходу на дескриптивний, аналіз впливу культурних особливостей, а не тільки мовної системи на переклад, важливість дослідження перекладацьких традицій для кращого розуміння особливостей перекладу як процесу, центральна роль перекладу в будь-якому комунікативному акті, як міжмовному так і в екстралінгвістичному, етичний та екзистенційний вимір перекладу, – досліджувалися італійськими авторами, часто з надзвичайною прискіпливістю та ретельністю, ще задовго до 70-х років XX сторіччя.

Відтак, зважаючи на мізерну інформацію з цього питання у вітчизняних джерелах, з одного боку, видається необхідним принаймні побіжно окреслити основні етапи розвитку перекладацької думки в Італії, її характерні особливості, і, з іншого боку, спробувати віднайти причини позбавлення уваги світового перекладознавства до італійської спадщини в питаннях перекладу.

Отже, існуючі дослідження зосереджуються переважно на особливостях перекладу у Давньому Римі, з яким Італія пов'язана відносинами безпосередньої спадкоємності, та в Італії за доби Середньовіччя та Відродження (Марк Туллій Цицерон, Євсевій Софроній Ієронім, Данте Аліг'єрі).

Говорячи про розвиток перекладацьких студій в Італії, необхідно, перш за все, зазначити, що власне італійська мова почала формуватися лише у середині XII століття, а сама Італія як об'єднана держава постала лише у XIX сторіччі. Однак, чимало діячів зробили свій внесок до загально-італійського доробку ще

задовго до 1861 року – року Об'єднання Італії. Звичайно, говорячи, наприклад, про переклади латиною за часів Середньовіччя, не можна не погодитися з тим, що латина мала інтернаціональний характер, а, отже, якщо вона виступала у ролі мови перекладу (передусім релігійної та філософської літератури), відносити переклад до певної національної традиції можна лише умовно, зважаючи хіба що на національність перекладача чи його географічне місцеперебування [Хухуни, Нелюбин, 2008].

У XIII сторіччі з'являються переклади італійською мовою (італ. *volgarizzazione, volgarizzamento – переклади італійською з латини та грецької мови*). На особливу увагу в контексті нашого дослідження заслуговують думки видатного італійського поета ***Данте Аліг'єрі*** (1265–1321), який висловлювався і з приводу проблем перекладу, і саме з його ім′ям пов'язують *зародження* ***перекладацького скептицизму***, що пізніше, протягом багатьох століть стане характерною рисою теоретичної рефлексії про переклад в Італії. Данте звертає увагу на перекладацькі труднощі естетичного характеру, які мають місце при перекладі поетичної літератури: на його думку, жоден твір, підпорядкований законам ритму, не може бути перекладений без порушення всієї його солодкості та гармонії [Alighieri, 1986].

Саме тоді, як зазначає І. Звєрєва, зароджується міф про особливий статус італійської мови як мови, найбільш наближеної до латини, та італійської культури, що є спадкоємницею античного світу. Цей міф, що давав можливість вважати самодостатніми власні джерела, спричинив певний снобізм по відношенню до інших країн, став характерною особливістю теоретичної думки про переклад в Італії і позначився на всій її історії, починаючи з Данте і його відомого визначення *"volgare illustre"(славетна мова)* [Zvereva, 2013].

Подекуди у проведених розвідках побіжно згадують Леонардо Бруні (1374–1444), хоча вплив його твору "De interpretatione recta" (*"Про достовірний переклад")* на думку про переклад важко переоцінити, адже роздуми та настанови з перекладу в Європі доби Відродження головним чином базувались на порадах і настановах із трактату цього італійського мислителя. У "De interpretatione recta", який можна

вважати першим теоретичним твором, що був присвячений перекладу, Л. Бруні відстоює концепцію "прозорого перекладача" та наслідувальний підхід до текстів. Він увічнює п'ять фундаментальних філологічних правил, яких має дотримуватись перекладач задля створення вдалого перекладу. Вплив цього твору Л. Бруні на думку доби Відродження про переклад був помітний відразу після його появи. Подальші думки та вчення з перекладу в Європі базувались на порадах і настановах із трактату італійського мислителя. У цей період переживає своє становлення, наприклад, французьке перекладознавство, і Етьєн Доле у своїх роботах, присвячених перекладу, будує їх саме на п'ятьох правилах Л. Бруні [Scarpa, 2001, 42]. Л.Л. Нелюбін та Г.Т. Хухуні, хоча й згадують про внесок Леонардо Бруні [Хухуни, Нелюбин, 2008, 76–78], але побіжно, і переважно це стосується такого аспекту його перекладацької діяльності як відмови від методу перекладу класичної спадщини з перекладів, а не з оригіналів (адже більшість середньовічних латинських версій творів античних авторів були виконані не з оригіналів, а з перекладів, в першу чергу арабських). Про сам твір Леонардо Бруні говориться досить побіжно, а п'ять положень приписуються вже Етьєну Доле [Хухуни, Нелюбин, 2008, 88].

Навряд чи можна сьогодні об'єктивно оцінити процес становлення гуманістичного світосприйняття поза творчою спадщиною Лоренцо Валли (1407–1457). Теолог, філософ, філолог, основоположник історико-філологічної критики, Л. Валла першим у свій час застосував методи філологічної критики Біблії, що відкрило шляхи для історичного підходу до неї. Мислитель приділив багато уваги перекладам грецьких істориків Фукідіда та Геродота і коментарям до класичних робіт.

Нарешті, у XVI столітті загострюється питання про рівноправ'я італійського *"volgare"* та латини, і, хоча про повний вихід латини із ужитку не йдеться, італійська мова стає основним засобом комунікації.

У період Реформації пальму першості перебирають на себе проблеми перекладу Біблії, і, відповідно, країни, де зароджується та розповсюджується протестантизм (Німеччина,

Англія). Щодо перекладу у XVII–XIX сторіччях, увага зазвичай спрямована на французьку перекладацьку традицію, англійські переклади, розвиток перекладання в Німеччині.

Натомість, в Італії нові та оригінальні ідеї у галузі перекладу цього часу належать Джакомо Леопарді (1798–1837). Вітчизняному загалу Леопарді відомий переважно як поет, прозаїк та філософ. Однак, значну частину творчості Леопарді складали переклади та коментарі. У своїх записах він виклав чимало цікавих спостережень зі свого власного досвіду тлумача, особливо з грецької мови. Леопарді був переконаний, що немає нічого корисного у перекладах творів сучасних його часу письменників. Поет стверджував, що справжній урок стилю можна отримати лише у процесі завзятого вивчення класичної літератури. Його концепція перекладу як імітації та думки щодо складності збереження балансу між дослівним і довільним перекладом зробили значний вплив на діяльність сучасників. Леопарді стверджував, що сутність досконалого перекладу полягає у повній і досконалій імітації, і наголошував, що зрада традиціям своєї мови є першою ознакою невірності, яка демонструє позицію перекладача стосовно оригіналу, навіть якщо переклад виявляється вірним із граматичного погляду; а також процес перекладу повинен оберігати та захищати специфіку та ідентичність кожної з двох мов і не допускати пригнічення чеснот однієї з них [Leopardi, 1991].

Леопарді вважав, що не можна розчиняти автора оригіналу в культурі перекладача, нехтувати ним або затьмарювати його, так само, як і не можна власну культуру приносити в жертву культурі оригіналу, нехтувати та спотворювати мову перекладу. Кожен перекладач повинен вважати своїм обов'язком збереження найменших рис оригіналу та свого власного стилю, який і відрізняє його від інших. Вірність, про яку говорить Леопарді, – це не лише вірність букві, слову оригіналу, але також і вірність його духу, смаку, стилю, культурі.

Взагалі, позиція Леопарді щодо перекладу порівняно з іншими поетами та інтелектуалами його часу є досить відмінною. У 30-х роках XIX ст. думки Леопарді щодо методів та потреб перекладу випереджають всі інші [Portier, 1970, 551].

Як слушно зазначає Флоріана Піраїно [Piraino, 2008], погляди Леопарді та його концепція імітації основані на принципі мовної інтеграції, тому принципі, що століттям пізніше сформулює Вальтер Беньямін, говорячи про завдання перекладача: цінність вірності, на думку німецького філософа, полягає в тому, щоби переклад прагнув до мовної інтеграції; справжній переклад має бути прозорим, не закривати собою оригінал, не кидати на нього тіні [Benjamin, 1995, 49].

У жодному разі не йдеться про систематичну теорію перекладу Леопарді, але його спостереження часто піднімали питання та проблеми, які у перекладознавстві і сьогодні залишаються невирішеними.

Для Італії XIX ст., загалом, характерним було певне пробудження у сфері перекладознавства та поступове наближення її до наукового періоду.

Ідея "неперекладності художнього твору", що була ключовою для XIX століття, знайде в Італії своїх послідовників з числа видатних діячів культури, літератури та мистецтва. Так, критичних поглядів щодо можливостей перекладу дотримувалися ***Бенедетто Кроче, Луіджі Піранделло, Джованні Джентіле,*** і, беручи до уваги той факт, що певною мірою вони наслідують концепцію перекладацького скептицизму Данте, можна вважати, що ідея "неперекладності" є характерною ознакою італійської традиції у теоретичній думці про переклад [Zvereva, 2013, 261].

Якщо говорити про початок "сучасних" спорів в Італії у царині теорії та практики художнього перекладу, зазвичай згадують 1902 рік – рік виходу першого видання *"Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale. Teoria e Storia"* видатного інтелектуала, критика, філософа та політика ***Бенедетто Кроче*** (1866–1952).

Б. Кроче вважав, що слово для того, хто говорить, і для того, хто намагається зрозуміти смисл чужого мовлення, не є тотожним, але це два різних мовленнєвих акти, чим, в принципі, виключається можливість перекладу з однієї мови на іншу. На його думку, кожен переклад або применшує, або спотворює оригінал, і навіть гарний переклад слід розглядати як "приблизний"– він лише частково може відтворити "початкову

цінність" твору, і, у певному сенсі, має право претендувати на часткову автономність. На перетині двох століть цей критичний погляд Б. Кроче похитнув стабільність розвитку думки про переклад [Croce, 1902, 1928].

Б. Кроче був переконаний, що перекласти можливо лише прозу, при цьому під прозою він розумів твори, що не мають жодної претензії на естетичну цінність [Croce, 1953, 104], тобто прозові твори в їхній "прозаїчності", на філософські, наукові, історичні, моральні теми, твори, де можливо встановити смислові відповідники та еквіваленти відповідно до їхнього змісту.

Повністю підтримував та поділяв думку Бенедетто Кроче італійський письменник ***Луіджі Піранделло*** (1867–1936). В есе *"Illustratori, attori e traduttori"* (1908) він порівнює працю перекладача з пересадженням дерев у землю, яка для них не є рідною: "У новому кліматі дерево втратить усю свою зелень і свої квіти; говорячи про зелень, про листя, маємо на увазі рідні слова, а квіти означають ті особливі благодаті, що ними наділена мова, ту гармонію, що є в ній, і яку неможливо відтворити… Отже, ми пересадимо дерево, примусимо його рости в іншій землі, але примусимо його надягнути на себе інше листя і квітнути іншими квітами… і у кращому випадку дерево вже не буде самим собою… у гіршому ж буде нікчемним і хирлявим" *(переклад наш)*.

У 1920 році ***Джованні Джентіле*** (1875–1944), який разом із Бенедетто Кроче був співзасновником журналу "Rivista di Cultura", публікує статтю *"Il torto e il diritto delle traduzioni" ("Провина та права перекладу")*. Джентіле має ще більш радикальні погляди на можливості перекладу: на його думку, неможливо перекладати не тільки твори мистецтва, але й наукові та філософські твори, оскільки думка не існує поза межами мовами: "Мовлення – це не зовнішній одяг, але тіло думки" [Gentile]. Для Джентіле мова – це форма, в якій виражене життя духу, і тому мова є лише одна, – це призводить його до, на перший погляд, двох протилежних висновків, які, втім, є двома сторонами однієї медалі: ми ніколи не перекладаємо, оскільки існує і живе лише одна мова; ми перекладаємо завжди, оскільки "справжня мова, що звучить

в людській душі, ніколи не одна й та сама, вона постійно змінюється" [Gentile].

Отже, Джентіле переконаний в тому, що людина перекладає завжди, навіть коли читає на рідній мові: "Ми читаємо Данте та Гете і змушуємо їх жити в нас, але не того Данте, що помер у 1321 році, але Данте, який живе в нас, так само як і Гете, якого ми читали, це "наш Гете" *(переклад наш)*. Пізніше, у статті *"Filosofia dell'arte" ("Філософія мистецтва")* Джентіле розвиває цю думку: "Отже, італійський читач мусить перекладати на свою мову (на свою сучасну мову!) поему, що була написана італійською, але іншою людиною і шість століть тому. Більш того, кожен з нас має перекладати самому собі те, що він написав вчора" [Gentile, 1975, 241]. А, відтак, перекладання властиве кожній думці та пізнанню, і ми перекладаємо не лише з іноземної мови на рідну, але й зі своєї рідної [Gentile].

Пізніше ці думки розвиває, аналізує та вступає з ними в полеміку ***Антоніо Ґрамші*** (1891–1937), який широкому загалу відомий виключно як теоретик марксизму. Чільне місце у його *"В'язничних зошитах"*займають замітки та нариси, присвячені проблемам перекладу: перебуваючи в ув'язненні, Ґрамші чимало перекладав з німецької та російської. Сповідуючи марксистську "філософію практики", Ґрамші аналізував проблему "перекладності" мов скоріше не на рівні мов, які склалися історично, а в їхньому мовно-культурному контексті, на рівні світобачення, що відображає кожна мова. У марксистській традиції ця проблема відповідає ідеї про так звані "надбудови"– ідеї, теорії, погляди, що породжуються базисом даного суспільства. Антоніо Ґрамші, отже, вважає, що ми перекладаємо завжди, коли говоримо, коли думаємо, але для нього ключом для цього процесу перекладання-інтерпретації не може бути філософія духу (як, наприклад, у Джованні Джентіле), але нова філософія історичної та соціальної практики, тобто марксистська філософія. Перекладність мов, таким чином, означає для Ґрамші здатність встановлювати відносини розуміння та зв'язки між різними культурами, а вміння перекладати стає вирішальним для нового типу інтелектуала, до якого прагне Ґрамші.

Так званий "науковий період" розвитку перекладознавства позначився в Італії дослідженнями ***Бенвенуто Террачіні*** (1886–1968) та ***Джанфранко Фолена*** (1920–1992). Саме Фолена, дослідивши спадок Леонардо Бруні, підкреслив значущість діяльності цього італійського гуманіста для всієї історії перекладу та формування його засад. Фолена ґрунтовно дослідив походження слів на позначення перекладу, перекладача та перекладацької діяльності [Folena, 1991]. Завдяки цим дослідженням ми знаємо, що саме Леонардо Бруні почав використовувати термін *"traducere"* на позначення процесу перекладу, а згодом Жорж Мунен підтвердить, що французький термін *"traducteur",* вперше використаний Етьєном Доле у XVI столітті, має італійське коріння [Mounin, 1965, 18].

Бенвенуто Террачіні – один із небагатьох італійців, згадка про яких з'являється у класичних антологіях с *Translation Studies*. Це й зрозуміло, адже на відміну від попередників, Террачіні цікавить не естетичний контекст перекладу, а культурний: переклад для нього – це "передача культурних систем", і свою увагу він зосереджує на перекладачеві і на необхідності "обережного занурення кожної стилістичної особливості в дух мови перекладу" [Petrillo, 2015].

Завдяки внеску Джанфранко Фолена та Бенвенуто Террачіні, а також інших італійських вчених (Еміліо Маттіолі, Агостіно Ломбардо, Джузеппе Сансоне, Тулліо Де Мауро) в італійській перекладознавчій спільноті того часу розвивається нова парадигма дослідження художнього перекладу, що ґрунтується на загальній теорії та постійних практичних розвідках [Salerno].

Загалом, для перекладацької думки в Італії є характерним філософське підґрунтя, а для сучасного етапу її розвитку – зацікавленість у таких суміжних із перекладознавством дисциплінах як семіологія, психологія, психолінгвістика, культурологія, аналіз перекладу в рамках філософської герменевтики (теорії розуміння та інтерпретації) та в рамках відносин між Своїм та Чужим. Про це свідчать доробок ***Умберто Еко***, підручники та розвідки ***Бруно Озімо***, дослідження з філософії перекладу ***Доменіко Єрволіно*** та його *концепція перекладацької гостинності*.

Оскільки твори ***Умберто Еко*** (1932–2016) перекладені багатьма мовами світу, і, як зазначав автор, часто у тісній співпраці з ним, його книга *"Dire quasi la stessa cosa" ("Сказати майже те саме")* та роздуми про переклад представляють неабиякий інтерес для сучасних перекладачів, хоча і не претендують на спробу сформулювати засади загальної теорії перекладу. Для У. Еко переклад – це *negoziazione-перемовини* (процес, якому передує *interpretazione – інтерпретація, тлумачення*), а, отже, перекладач – це *negoziatore – посередник, учасник перемовин, той, хто домовляється*, дістає згоди між двома культурами. І, відповідно, як слушно зазначає Федеріка Мадзара, для Умберто Еко переклад – це практична діяльність, яка у центр процесу ставить не мовні системи, а всю енциклопедію культур [Mazzara, 2004].

Цікаві думки та спостереження стосовно проблем перекладу У. Еко виклав також у багатьох інших своїх працях, зокрема *"Ricerca della lingua perfetta" (1993), "I limiti dell'interpretazione" (1995).*

Важко переоцінити внесок італійського перекладача та вченого ***Бруно Озімо*** (1958), перу якого належать численні підручники та наукові розвідки з проблем перекладу: *"Propedeutica della traduzione"*, *"Manuale del traduttore"*, *"Traduzione e qualità"*, *"Tradurre è interpretare"*, *"Storia della traduzione"*, *"Traduzione e nuove tecnologie. Informatica e internet per traduttori"* та багато інших. Дослідника цікавлять такі аспекти, як ментальні етапи перекладацького процесу, якість перекладу, комунікативні втрати, визначення процесу інтерпретації знаку в семіосфері, пошук домінант перекладу.

Аналізуючи сучасний італійський доробок у галузі перекладу, не можна не помітити, що хоча традиційні для лінгвістичної теорії перекладу студії займають у ній велике місце (переклад як засіб міжмовної комунікації ***(Бруно Озімо)***; проблеми художнього перекладу ***(Франко Назі, Стефано Манферлотті)***, спеціальний переклад ***(Федеріка Скарпа)***, поетичний переклад ***(Еміліо Маттіолі)***, проблеми усного перекладу (Анна Джамбальї, Маріакьяра Руссо, Франческо Страньєро, Алессандра Ріккарді, Катеріна Фальбо)), чимало уваги

італійські дослідники приділяють філософському осмисленню феномену перекладу, яке передує всім подальшим розвідкам в царині перекладання, оскільки пропонує основу та контекст, у межах якого стає можливим визначення конкретних перекладацьких завдань та стратегій, створення перекладацьких шкіл.

У цьому контексті визначною постаттю на сучасному етапі розвитку філософської думки про переклад в Італії є ***Доменіко Єрволіно*** (1946–2018). До кола наукових інтересів Єрволіно входять філософія мови, відносини між герменевтикою та перекладом, філософія перекладу.

На думку філософа, переклад з однієї мови на іншу ставить та увиразнює питання, властиві для будь-якого виду спілкування, для перекладу в широкому сенсі: усі явища, і людей в тому числі, необхідно інтерпретувати, оскільки вони ніколи не демонструють себе повністю і з повною ясністю [Jervolino, 2001, 11]. Отже, постає питання: наскільки я здатен розуміти Іншого, наскільки я розумію людину (навіть не чужоземця), слова якого здаються мені такими зрозумілими?

Наслідуючи П. Рікера і наголошуючи на "діалогічному характері перекладацької діяльності" [Jervolino, 2000, 67], Єрволіно намагається змістити акцент з конфліктного характеру перекладання, на якому наполягає чимало теоретиків, на ***"ospitalità linguistica" – мовну гостинність*** (фр. *hospitalité langagière*, термін, запропонований П. Рікером) – задоволення від життя мовою Іншого та задоволення від прийняття у власному домі слова чужинця (цит. за [Jervolino, 2000, 68]). Єрволіно доходить висновку, що за такого підходу етичне завдання перекладацької діяльності полягає у дотриманні ***етики гостинності***, де мовна гостинність стає парадигмою, моделлю для будь-якого виду гостинності [Jervolino, 2000, 68].

Філософія перекладу, яку проповідує Д. Єрволіно, дозволяє йому дати відповідь на запитання: якою є мова Європи, об'єднаної у глобалізованому світі, сповненому війн та жорстокості? Відповідь, яку пропонує автор [Jervolino, 2005, 63], спираючись на П. Рікера, Ж. Дерріду, Е. Балібара, У. Еко, є такою: мовою Європи є переклад.

Таким чином, проведений нами огляд основних етапів розвитку перекладацької думки в Італії, її характерних особливостей та доробку її представників, хоч і побіжно викладений у цій статті, не може не викликати питання про причини позбавлення уваги світового перекладознавства до італійської спадщини в питаннях перекладу.

Як зазначає Ірина Звєрєва у статті *"Per una storia della riflessione teorica sulla traduzione in Italia. La sfortuna di Shakespeare"*, певна ізоляція італійської теоретичної думки в загальному перекладацькому контексті пов'язана з "міфом про вищість італійської мови та культури порівняно до культур інших європейських країн" [Zvereva, 2013, 257]. Дослідниця висуває гіпотезу про те, що Італія завжди була, і, у певному сенсі, до сьогодні залишається осторонь від загальної історії перекладу внаслідок її закритості та зосередженості на самій собі, що призвело до відсутності інтересу до інших культур та літератур загалом, і, зокрема, до перекладацької думки інших країн [Zvereva, 2013, 262].

Свого часу Ріккардо Дуранті пов'язував причини такої відокремленості з теорією неперекладності, що в італійській традиції простежується ще від Данте аж до часів Бенедетто Кроче та Джованні Джентіле: "The delay in the development of translation studies in Italy is probably due to the negative attitude of influential thinkers like Benedetto Croce (1866–1952) who, following Dante, dismissed translation as a logically impossible task. An analogous attitude, although with a few differences of emphasis, was adopted by Giovanni Gentile and the neoidealistic school of thought he represented" [Duranti, 1998, 481]. Видається, що ці версії не суперечать одна одній, а лише проливають більше світла на причини майже цілковитої відсутності італійської традиції в історії світової теоретичної думки про переклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Семенец, О. Е., Панасьев, А. Н. (1991). *История перевода [Istorija perevoda]*. Київ. – 365 с.

2. Хухуни, Г. Т., Нелюбин, Л. Л. (2008). *Наука о переводе [Nauka o perevode]*. 2-е изд. М.: Флинта: МПСИ. – 416 с.

3. Albanese, A., Nasi F., a cura di (2015). *L'artefice aggiunto. Riflessioni sulla traduzione in Italia, 1900-1975*. Longo, Ravenna. – 354 p.

4. Alighieri, D. (1986). *De vulgari eloquentia // Opere minori di Dante Alighieri*. – Vol. I. "Vita nuona, De vulgari eloquentia, Rime, Ecloghe. "Torino: Unione tipografico-Editrice Torinese.

5. Baker, M. (ed.) (1998). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge. – 654 p.

6. Benjamin, W. (1995). *Il compito del traduttore* / Angelus novus. Saggi e frammenti, a cura di R.Solmi. Torino: Einaudi.

7. Croce, B.(1928). *Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale*. Laterza, Bari, (6° ediz. riveduta). – cap. IX. – PP.75-82.

8. Croce, B. (1953). *La Poesia. Introduzione alla critica e storia della poesia e della letteratura*, Laterza, Bari. – P. 104.

9. Duranti, R. (1998). *Italian Tradition*, in *Routledge Encyclopedia of TranslationStudies*. Ed. Mona Baker. London and New York: Routledge. – PP. 474-484.

10. Eco, U. (2003). *Dire quasi la stessa cosa: Esperienze di traduzione.* Milano: Bompiani.

11. Folena, G. (1991). *Volgarizzare e tradurre*. Torino: Einaudi. – 97 p.

12. Gentile, G. *Frammenti di estetica e di letteratura* [Електронний ресурс], Carabba, Lanciano s.d. Режим доступу: http://www.treccani.it/magazine/lingua_ italiana/speciali/Traduzione/Salerno.html

13. Gentile, G. (1975). *La filosofia dell'arte*. Sansoni: Firenze. – P. 241.

14. Leopardi, G. (1991). Zibaldone di pensieri, a cura di G.Pacella. Milano: Garzanti.

15. Mazzara, F. (2004). *Studi sulla traduzione* [Електронний ресурс] // Cometa Michela. *Dizionario degli studi culturali*. – Meltemi Editore. – 571 p. Режим доступу: http://www.studiculturali.it/dizionario/pdf/studi_sulla_traduzione.pdf

16. Mounin, G. (1965). *Teoria e storia della traduzione*, tr. it. di S. Morganti. Einaudi: Torino.

17. Petrillo, G. (2015). *La recensione / 2 – Un'utilissima antologia: Riflessioni di italiani del Novecento sulla traduzione* [Електронний ресурс] // Tradurre: pratiche, teorie, strumenti. Numero 8. Режим доступу: https://rivistatradurre.it/2015/05/la-recensione-2-unutilissima-antologia/

18. Piraino, F. (2008). *La modernita delle riflessioni di Giacomo Leopardi sulla traduzione* [Електронний ресурс] // Atti del Congresso Moderno e modernita: la letteratura italiana, Roma, 17-20 settembre 2008. Режим доступу: www.italianisti.it

19. Portier, L. (1970). *Lo spirito della traduzione in Giacomo Leopardi rispetto all'Ottocento* // Leopardi e l'Ottocento. Atti del II Convegno Internazionale di studi leopardiani (Recanati, 1-4 ottobre 1967). Firenze: Leo S. Olschki editore. – PP. 551-557.

20. Salerno, V. *Da Croce a Eco: un secolo di pensiero sulla traduzione in Italia* [Електронний ресурс] // Treccani: Lingua italiana. Режим доступу: http://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/speciali/Traduzione/Salerno.html

21. Scarpa, F. (2001). La traduzione specializzata: lingue speciali e mediazione linguistica. Milano: Ulrico Hoepli Editore. – 333p.

22. Terracin, B. (1996). *Il problema della traduzione* // *Conflitti di lingue e di cultura*. Torino: Einaudi. – P. 49.
23. Zvereva, I. (2013). *Per una storia della riflessione teorica sulla traduzione in Italia. La sfortuna di Shakespeare* [Електронний ресурс] – Enthymema, IX. Режим доступу: https://riviste.unimi.it/index.php/enthymema/article/view/3590
24. Jervolino, D. (2001). *Ermeneutica e traduzione. L'altro, lo straniero, l'ospite* // Ermeneutica, Fenomenologia, Storia. Napoli.
25. Jervolino, D. (2000). *La traduzione come paradigma dell'ermeneutca e le sue implicazioni per un'etica dell'ospitalità* [Електронний ресурс] // Ars Interpretandi. – № 5. – Режим доступу: http://www.arsinterpretandi.it/upload/95/att_jervolino.pdf
26. Jervolino, D. (2005). *La traduzione come problema filosofico* // Studium. – № 1. – gennaio-febbraio.

Надійшла до редколегії 29.11.19

Yu. O. Chernyshova, PhD, Associate Prof.
Kyiv Taras Shevchenko National University (Ukraine)

TRANSLATION STUDIES IN ITALY: KEY SCIENTISTS, PECULIARITIES AND SIGNIFICANCE FOR THE GLOBAL TRANSLATION STUDIES

The subject of the Article is Italian tradition of translation. Heritage of Italian translators, thinkers, theorists of studies on translation, and as well, peculiarities of development of translation tradition in Italy are summarized in the Article; reasons for lack of attention paid to Italian heritage of translation studies from the side of global translation society are analyzed.

***Key words**: translation, theory of translation, translation studies, Italian tradition of translation.*

Ю. А. Чернышёва, канд. филол. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

НАУКА ПРО ПЕРЕВОД В ИТАЛИИ: ГЛАВНЫЕ ПРЕДСТАВИТЕЛИ, ХАРАКТЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ, МЕСТО В МИРОВОМ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИИ

Статья посвящена итальянской традиции перевода. Подытоживается наследие итальянских переводчиков, мыслителей, теоретиков в сфере науки про перевод, особенности развития переводческой мысли в Италии и выясняются причины недостаточного внимания мирового переводоведения к итальянскому наследию в вопросах перевода.

***Ключевые слова:** перевод, теория перевода, переводоведение, итальянская традиция перевода.*

УДК 811.134

José Coelho Vieira, professor
Universidade Nacional Taras Shevchenko de Kiev,
Instituto Camões (Portugal)

É O MAR QUE UNE A LÍNGUA OU É A LÍNGUA QUE UNE O MAR?

Da minha língua vê-se o mar.
Vergílio Ferreira

O presente artigo é dedicado ao lugar e papel da língua portuguesa tanto no mundo contemporâneo como nas épocas anteriores quando o povo português se tornou um intermediário entre Europa e os países de todos os continentes do universo. Trata-se das particularidades de implantação da língua portuguesa em diferentes confins do mundo. Uma atenção especial é dada ao mar e o papel dele na divulgação do idioma português através da história.

Palavras-chave: *língua portuguesa, mar, lusofonia, cultura, variações, literatura.*

Em 1991, em Bruxelas, ao receber o prémio literário Europália, o escritor Vergílio Ferreira afirma, durante o seu discurso, a seguinte frase que me intrigou desde a sua primeira leitura: "Da minha língua vê-se o mar".

Gostaria de começar a minha reflexão a partir desta epígrafe inicial, uma vez que os caminhos pelos quais ela nos conduz são vários e multifacetados. Para isso, levanto, desde já, três questões. A primeira é a seguinte: porquê a língua portuguesa?; a segunda, parece-nos óbvia: porquê o mar?; a terceira, por sua vez, surge no título que atribuímos a esta reflexão: é o mar que une a língua ou é a língua que une o mar?

Regressemos, pois, à primeira questão, sem nunca esquecermos que o objetivo maior de todas estas palavras é celebrar a língua portuguesa, uma língua cosmopolita, uma língua de cultura e, não por acaso, a língua mais falada em todo o hemisfério sul.

Porquê a língua portuguesa?

A língua portuguesa é a 5ª mais falada no mundo, sendo a segunda língua latina com mais falantes. Todas as noites, cerca de 278 milhões de pessoas em todo o mundo sonham em português.

Todos os dias, milhões de pessoas pensam, falam, escrevem, criam e amam em língua portuguesa. Uma língua com um tão vasto número de falantes nos continentes europeu, africano, americano e asiático não pode nem deve ser descurada, muito menos alienada, tendo em consideração que estamos perante uma das línguas que ajudou e continua a ajudar a construir o código genético a que chamamos Civilização. Se me permitem, como forma de *captatio benevolentiae*, introduzo alguns dados históricos acerca do pequeno país plantado à beira-mar que deu origem não só a este vosso criado, mas também à língua que ele utiliza e na qual habita.

Portugal é um dos países mais antigos da Europa e do mundo, tendo sido fundado em 1143, no distante e poeirento século XII. Desde então, o país jamais perdeu a sua unidade territorial, política, cultural e linguística, o que lhe permitiu criar uma identidade própria e singular no meio do caldo das culturas europeias de matriz greco-romana, judaico-cristã, mas também celto-árabe. Em 1964, José Cardoso Pires, um prestigiado escritor português, num texto intitulado "Lá vai o Português", depois adaptado para *E Agora, José?* (1977) escreveu o seguinte: "Lá vai o português, lá anda. Mal nasce deixa de ser criança: fica logo com oito séculos".

Mas voltemos à língua. Por que razão a língua portuguesa? Porquê celebrar esta língua? O mundo da língua portuguesa é, como afirma Carlos Reis, um "universo pluricontinental" e, por isso, ocupa no imaginário dos portugueses um espaço nodal, ao mesmo tempo mitológico e saudosista. Celebrar a língua portuguesa não é somente comemorar esse oblíquo conceito que é a lusofonia, mas antes celebrar a língua nas suas múltiplas vertentes e variações. Já não importa somente o português europeu. Interessa, agora, escutar esta doce língua com as variações de Angola, do Brasil, de Cabo Verde, de Goa (Índia), da Guiné-Bissau, de Macau, de Moçambique e de São Tomé e Príncipe. Interessa, ainda, escutá-la na voz das estudantes e dos estudantes ucranianos, na voz de todas e de todos aqueles que a querem aprender porque reconhecem a importância cultural e civilizacional que ocupa no quadro das línguas.

A diversidade de uma língua é sempre um fator de riqueza. Quanto mais variadas forem as suas vertentes, maior será o seu alcance. Cada vez que alguém fala em língua portuguesa está

a recriar e a reinventar todo um universo, maior que o pensamento e maior que um país, porque, verdadeiramente, nos dias de hoje, não existe uma língua portuguesa, existem, sim, línguas em português. É, pois, nessa diversidade que se encontra a unidade entre povos, culturas e mundivisões que partilham uma língua que nasceu no extremo Ocidente da Europa.

Recupero, neste momento, a segunda questão: porquê o mar?

O mar ocupa um lugar de excelência para todos os portugueses. Não por acaso, jamais tratamos esse vasto mundo líquido como oceano, conceito frio, distante e impessoal. Não, os portugueses chamam a esse domínio "o mar", como quem faz uma carícia, como quem se sente arrebatadoramente seduzido e apaixonado. Tratamos o mar por "tu", numa relação tão antiga quanto marcante. O mar circula nas veias da língua portuguesa através das caravelas que, zarpando de Lisboa nos séculos XIV, XV e XVI, deram "novos mundos ao mundo", como afirma Luís Vaz de Camões, o poeta épico português. Possivelmente, a alma da língua portuguesa é do tamanho do mar. E do tamanho da alma desta língua são todas as literaturas de expressão portuguesa.

Bernardo Soares, no famoso *Livro do Desassossego*, escreve que "A Literatura é a maneira mais agradável de ignorar a vida", uma vez que na Arte parece residir a verdadeira essência do ser humano. De facto, a literatura é um espaço de liberdade e de subversão dos pressupostos estabelecidos. A melhor forma de revermos o passado e perspetivarmos o futuro passa pelo caminho da ficção e das coisas belas.

Mia Couto, famoso escritor moçambicano, galardoado com o prémio Camões em 2013, o maior prémio cultural da língua portuguesa, num texto intitulado "Perguntas à língua portuguesa", escreve o seguinte a propósito da língua e dos vários falantes, de geografias distantes, que a utilizam: *Esta obra de reinvenção não é operação exclusiva dos escritores e linguistas. Recriamos a língua na medida em que somos capazes de produzir um pensamento novo, um pensamento nosso. O idioma, afinal, o que é senão o ovo das galinhas de ouro?*

A língua portuguesa está intimamente ligada ao mar, pois foi através dessa ceara azul que a língua se espalhou por todo o mundo. Se é verdade que o português apresenta as mesmas competências que todas as outras línguas, não é menos seguro afirmar que a língua

portuguesa apresenta duas particularidades interessantes: em primeiro lugar, um pequeno e pobre país deu origem a uma língua muito maior e superiormente mais rica que o seu espaço geográfico. Deste modo, a geografia da língua portuguesa não é somente territorial, pertence, agora, ao domínio da imaginação e do belo; em segundo lugar, recupero novamente o escritor Mia Couto, mas a partir do filme *Língua – vidas em Português*, de 2001, quando afirma que "Portugal deu origem a um filho maior que o próprio pai", que foi o Brasil, país de dimensões continentais.

De facto, a relação das antigas colónias com a língua portuguesa e com Portugal afasta-se de um padrão etnocêntrico e imperialista, na medida em que a língua se tornou mais dinâmica, mais colorida e mais plástica. Ao invés de o Brasil e os países africanos de expressão portuguesa seguirem a norma europeia, tiveram a justa ousadia de acrescentarem a esta língua, que não deixa de ser a mesma, outras tonalidades e outras variantes, reflexo das suas faunas e floras que explodem de cores. Vejamos este exemplo: a um veículo de transporte de passageiros os portugueses chamam autocarro, os brasileiros ônibus, os moçambicanos machimbombo e os angolanos, por exemplo, candongueiro. Várias palavras para expressar uma só coisa. Não é por acaso que José Saramago, prémio nobel da literatura portuguesa em 1998, afirma, no filme anteriormente citado, que "Quantas mais palavras conhecemos, mais somos capazes de dizer o que pensamos e o que sentimos".

Assim, ao invés de olharem para a língua portuguesa como uma princesa que se deve adorar, de longe, sem se poder falar com ela, esses países chegaram ao pé dessa princesa, apaixonaram-se por ela, fizeram-na sorrir e convidaram-na para dançar, jamais saindo de suas vidas. Este fenómeno demonstra não só como o português é uma língua de futuro, mas também como é uma língua viva. A sua vitalidade reside nos falantes e na sua literatura, pois como um ser vivo, "na língua, o que hoje é corrupção e ousadia, amanhã pode ser de uso corrente, e depois de amanhã pode ser clássico. A mestiçagem é um dos processos que assegura o fulgor de uma língua e dela faz a sua prova de vitalidade. A literatura é precisamente uma das caixas negras onde fica registada essa vitalidade criadora", escreveu Lídia Jorge, reconhecida escritora portuguesa.

Retomo, agora, e estou a terminar, a terceira e última pergunta que serve de título à minha reflexão: é o mar que une a língua ou é a língua que une o mar?

Para responder ou tentar responder a esta questão, convoco não só Fernando Pessoa, maior poeta português do século XX, Olavo Bilac, grande parnasianista brasileiro, mas também invoco as belas e azuladas águas do famoso lago Synevyr. Se é seguro dizer que o lago Synevyr não é um mar, por não ter nem dimensões nem água salgada, não é menos verdade afirmar que a doçura da sua história ultrapassa a sua dimensão líquida, linguística e geográfica.

Falo-vos agora como um jovem português em terras ucranianas. Há umas semanas, em aulas com os alunos da Universidade Taras Shevchenko e da Universidade Nacional de Linguística, falei sobre a história de Pedro e Inês de Castro, uma história de amor proibido que se passou em Portugal no século XIV, muito antevendo aquilo que Shakespeare viria mais tarde a escrever como sendo *Romeu e Julieta*. Os alunos ficaram encantados, mas, de imediato, perguntei-lhes se na Ucrânia havia alguma história semelhante. Surge, então, a magnífica história do lago Synevyr. Como é óbvio, não me vou prolongar a contar a lenda que todas e todos muito bem conhecem. Interessa-me, sim, realçar dois aspetos que vão ao encontro daquilo que tenho vindo a dizer: o primeiro diz respeito ao facto de o povo ucraniano chamar a esse lago a "pérola dos Cárpatos" devido à sua beleza. Reza a lenda que o lago nasceu das lágrimas que Synya derramou no local onde enterrou Vyr; o segundo aspeto prende-se com um outro epíteto atribuído a esse lugar – o de "olho do mar".

Ora, e se o olho do mar que é o lago Synevyr permitir que todos nós consigamos ver melhor o mar da língua portuguesa? É possível, portanto, através das águas doces do lago chegar à conclusão que a língua une o mar. Antes da língua, o mar separava pessoas, terras e continentes. Agora, a língua portuguesa, "última flor do Lácio, inculta e bela", como escreveu Olavo Bilac, decidiu unir o mar de uma forma deliciosamente paradoxal.

É com Fernando Pessoa que termino e é com Fernando Pessoa que tento responder, uma vez mais, à dúvida que acompanhou esta reflexão: "Deus quis que a terra fosse toda uma,/ Que o mar unisse, não separasse". Quero com isto dizer, que hoje, o mar une distâncias. Mas também quero afirmar o seguinte: "Que o mar com fim será grego ou

romano:/ O mar sem fim é português". E este mar sem fim, unido pela língua portuguesa, é, sem dúvida, um mar repleto de coisas Belas.

Portanto, termino como comecei: "da minha língua vê-se o mar".

BIBLIOGRAFIA

1. Ferreira, V. (1999). *A Voz do Mar*. In: Espaço do Invisível 5. Lisboa: Bertrand.

2. Jorge, L. *A Língua Portuguesa como Futuro*. In: Jornal de Letras, Artes e Ideias. – Publicado em 11/05/2016.

3. Pires Cardoso, J. (1999). *E Agora, José?* Lisboa: Dom Quixote.

4. Pessoa, F. (2012). *Livro do Desassossego*. Edição de Richard Zenith. Lisboa: Assírio e Alvim.

5. Pessoa, F. (2004). *Mensagem*. Edição de Fernando Cabral Martins. Lisboa: Assírio e Alvim.

6. Reis, C. *A Língua como Ovo das Galinhas de Ouro*. In: Jornal de Letras, Artes e Ideias, nº 1003.

Надійшла до редколегії 02.12.19

J. C. Vieira, lecturer
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Camões Institute (Portugal)

IS THE SEA UNITES THE LANGUAGE OR THE LANGUAGE UNITES THE SEA?

The article analyses the place and the paper of Portuguese Language both in the contemporary world and in the historical epochs when the Portuguese people transformed into the intermediary of Europe and all the continents of the planet. The article contains information about the peculiarities of the implantation of the Portuguese Language in different countries of the world. A special attention is dedicated to the sea and his paper in divulgation of the Portuguese Language in the historical aspect.

***Key-words**: Portuguese Language, sea, lusofonia, culture, variations, literature.*

Ж. К. Вієйра, викладач
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут Камоенса (Португалія)

ЦЕ МОРЕ ЄДНАЄ МОВУ ЧИ МОВА ЄДНАЄ МОРЕ?

Стаття присвячена місцю та ролі португальської мови як у сучасному світі, так і в попередні історичні періоди, коли португальський народ перетворився на посередника між Європою та країнами, розташованими на всіх континентах світу. Йдеться про особливості впровадження

португальської мови в усіх куточках світу. Спеціальну увагу приділено ролі моря в поширенні португальської мови в історичному контексті.

Ключові слова: *португальська мова, море, лузофонія, культура, мовні варіанти, література.*

Ж. К. Виейра, преподаватель
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Институт Камоэнса (Португалия)

ЭТО МОРЕ ОБЪЕДИНЯЕТ ЯЗЫК ИЛИ ЯЗЫК ОБЪЕДИНЯЕТ МОРЕ?

Статья посвящается место и роли португальского языка как в современном мире, так и в предыдущие исторические эпохи, когда португальский народ стал своеобразным посредником между Старым светом и новыми, неведомыми европейцам странами, расположенными на всех континентах планеты. Освещаются особенности распространения португальского языка во всех уголках мира. Специальное внимание уделяется роли моря в распространении португальского языка в историческом контексте.

Ключевые слова: *португальский язык, море, лузофония, культура, языковые варианты, литература.*

УДК 811.134

Жозе Коелью Вієйра, викладач
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут Камоенса (Португалія)
Переклад виконала
О. М. Вронська, викладач
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (Україна)

ЦЕ МОРЕ ЄДНАЄ МОВУ ЧИ МОВА ЄДНАЄ МОРЕ?

З моєї мови видно море

Віржиліу Феррейра

1991 року у Брюсселі одержуючи літературну премію Европалія письменник Віржиліу Феррейра у своїй урочистій промові сказав наступну фразу, яка заінтригувала мене з першого разу: "З моєї мови видно море".

Я б хотів розпочати свої роздуми виходячи з цього епіграфа, оскільки шляхи, якими вона нас веде, є різними й багатогранними. Тому я прямо зараз ставлю три питання. Перше питання таке: чому португальська мова? Друге питання здається нам очевидним: чому море? А третє, у свою чергу, породжене назвою, яку ми дали цим роздумам: це море єднає мову чи мова єднає море?

Отже повернемось до першого питання, хоча й не будемо забувати нашу ціль, яка є набагато більшою аніж всі ці слова: вшанування португальської мови, мови космополітичної, мови культури й, не випадково, найпоширенішої мови північної півкулі.

Чому португальська мова? Португальська мова є п'ятою за кількістю носіїв у світі та другою романською мовою за чисельністю мовців. Кожної ночі близько 278 мільйонів осіб у всьому світі бачать сни португальською мовою. Кожного дня мільйони людей думають, розмовляють, пишуть, творять і люблять португальською мовою. Мова з такою великою кількістю носіїв у Європі, Африці, Америці та Азії не може й не повинна бути нехтуваною й тим більше відчуженою, оскільки ми маємо справу з мовою, яка допомогла й продовжує допомагати створювати генетичний код того, що ми називаємо Цивілізацією. Якщо Ви мені дозволите, аби завоювати вашу прихильність, я наведу низку історичних даних про маленьку країну, розташовану на березі океану, яка породила не тільки вашого покірного слугу, але й мову, якою він користується та якою живе.

Португалія – це одна з найдавніших країн Європи й світу, оскільки була заснована у 1143 році, у далекому й запиленому XII ст. З тих часів країна ніколи не втрачала своєї територіальної, політичної, культурної та мовної цілісності, що дозволило їй створити власну й неповторну ідентичність у котлі європейських культур греко-римського, іудейсько-християнського та кельто-арабського розливу. У 1964 році шанований португальський письменник Жозе Кардозу Піріш у тексті під назвою "Ось іде португалець"пізніше адаптованому під назвою *Ну що, Жозе?* (1977) написав наступне: "Ось іде португалець, іде собі потихеньку. Не встигнув народитися й вже став дорослим: йому відразу вже вісім сторіч".

Але повернемось до мови. З якої причини португальська мова? Навіщо святкувати й вшановувати цю мову? Світ португальської мови, за твердженням Карлуша Рейша, це "багатоконтинентальний всесвіт" і тому в уяві португальців він займає ключовий, вузловий простір, хоча водночас міфологічний і сповнений ностальгії. Святкувати дні португальської мови – це не тільки вшановувати таке собі невиразне поняття як лузофонія, але, у першу чергу, виславляти мову з усіма її варіантами й діалектами. Значення має не тільки європейський варіант португальської мови. Сьогодні цікаво слухати варіанти цієї медової мови, якими розмовляють у Анголі, Бразилії, Кабу-Верде, Гоа (Індія), Гвинеї-Біссау, Макао, Мозамбіку та Сан-Томе-і-Прінсіпі. Також дуже цікаво почути її з вуст українських студенток та студентів, з вуст усіх тих, хто бажає її вивчити, оскільки визнають її культурну й цивілізаційну значущість серед інших мов.

Розмаїтість та варіативність мови – це завжди чинник її багатства. Чим різноманітнішими будуть її варіанти, тим далі вона буде поширюватись. Кожного разу, коли хтось розмовляє португальською, він знов створює та вигадує всесвіт, більший за мислення й більший за країну, оскільки, насправді, у наші дні існує не одна португальська мова, а багато португальських мов. Отже у цьому розмаїтті й народжується єдність між людьми, культурами й світоглядами, які послуговуються мовою, яка народилась на крайньому заході Європи.

А зараз я хочу повернутися до другого питання: чому море?

Море має особливе значення для всіх португальців. Невипадково ми ніколи не називаємо цей величезний рідкий світ океаном, таким собі холодним, далеким і безособовим поняттям. Ні, португальці називають цю стихію "морем", немов пестуючи її як людина раптом зваблена й закохана. Ми звертаємось до моря на "ти", бо наші відносини настільки ж давні, наскільки й символічні. Море тече по венах португальської мови на каравелах, які відправляючись із Лісабона в XIV, XV та XVI сторіччях, дали, за словами епічного португальського поета Луіса Вас де Камоенса, "світові нові світи". Можливо душа португальської мови така ж велика за розміром, як і море. А всі

літератури, створені португальською, за обсягом такі ж саме великі, як і душа цієї мови.

Бернарду Суареш у своїй відомій *Книзі неспокою* пише, що "Література – це найприємніший спосіб ігнорувати життя", оскільки у Мистецтві, здається, й живе справжня сутність людини. І дійсно, література – це простір свободи та підриву встановлених заздалегідь намірів і смислів. Найкраще ми можемо переглянути минуле й передбачити майбутнє, прогулюючись дорогою белетристики та красивих речей.

Відомий мозамбікський письменник Міа Коуту, нагороджений у 2013 році премією Камоенса, найголовнішою премією, яка присуджується у сфері культури за твори португальською мовою, у тексті під назвою "Питання до португальської мови" визначає наступну мету мови та її багатьох носіїв з різних куточків світу:

"Цей процес нового відкриття та творення не є справою виключної компетенції письменників та мовознавців. Ми заново створюємо мови у тій мірі, в якій ми здатні породжувати нове мислення, наше мислення. Зрештою, що таке мова, як не курка, яка несе золоті яйця?"

Португальська мова тісно пов'язана з морем, бо через цю блакитну ниву мова поширилась у всьому світі. Якщо правдою є те, що португальській мові притаманні всі компетенції інших мов, не з меншою впевненістю можемо стверджувати й те, що португальська мова наділена двома цікавими особливостями: по-перше, маленька й бідна країна породила мову набагато більшу й багатшу за її географічний простір. Таким чином, географія португальської мови не є суто територіальною, сьогодні вона простирається на царину уяви й краси; по-друге, я знову хочу згадати письменника Міа Коуту, але вже в контексті фільму 2001 року *Мова – життя португальською*, де він наголошує, що "Португалія породила сина, більшого за власного батька", маючи на увазі Бразилію, країну континентального масштабу.

І дійсно, стосунки колишніх португаломовних колоній та Португалії далекі від етноцентричного та імперіалістичного шаблону такою мірою, що мова стала ще динамічнішою, ще

більш різнобарвною й пластичною. Замість того, щоб дотримуватись європейських мовних норм Бразилія та португаломовні країни Африки наважились збагатити цю мову, яка від цього не перестала бути самою собою, іншими тембрами та іншими варіантами, відображенням своєї флори та фауни, які просто таки вибухають різними кольорами. Розглянемо такий приклад: транспортний засіб для перевезення пасажирів португальці називають *autocarro*, бразильці *ônibus*, мозамбікці *machimbombo*, а ангольці, наприклад, *candongueiro*. Багато слів на позначення одного лише предмети. Недарма нобелівський лауреат 1998 році з літератури Жозе Сарамаго у зазначеному вище фільмі стверджує, що "чим більше слів ми знаємо, тим ми більш здатні сказати те, що думаємо або відчуваємо".

Так, замість того щоб дивитись на португальську мову як на принцесу, яку слід обожнювати здалека без можливості поговорити з нею, ці країни підійшли до ніг цієї принцеси, закохатися в неї, змусили її посміхнутись і запросили на танець, але ніколи не переставши бути самими собою. І це доводить не тільки те, що португальська – це мова майбутнього, але й те, що ця мова – жива. Її життєвість мешкає в носіях і в їхній літературі, бо немов жива істота, "мова, яка сьогодні є корупцією та відвагою, завтра може стати загально вживаною, а післязавтра – класичною. Местизація – це один із процесів, який забезпечує блиск мови й робить її саму доказом своєї життєздатності. Література – це як раз одна з тих чорних скриньок, де й мешкає ця креативна життєздатність", – пише визначна португальська письменниця Лідія Жоржі.

А зараз, наприкінці, я повертаюсь до третього й останнього питання, яке винесено в назву цих роздумів: це море єднає мову чи мова єднає море? Щоб відповісти або спробувати відповісти на це запитання, я звертаюсь не тільки до найвидатнішого португальського поета XX ст. Фернанду Пессоа, не тільки до великого бразильського парнасьця Олаво Білака, але й до прекрасних блакитних вод відомого озера Синевир. Якщо справедливим є твердження, що озеро Синевир не є морем, бо воно маленьке, а води його прісні, не менш правдивим буде

твердження, що чарівність його історії з легкістю долає його рідку субстанцію, як на мовному, так і на географічному рівнях. Зараз я звертаюсь до Вас як молодий португалець, який живе на українській землі. Кілька тижнів потому на заняттях зі студентам Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Київського національного лінгвістичного університету я розповідав історію короля Педро та Інес де Кастро, історію забороненого кохання, яка сталася в Португалії у XIV ст. забагато до того часу, коли Шекспір створив своїх *Ромео і Джульєтту*. Учні були зачаровані, але я відразу ж запитав їх, чи в Україні мала місце якась подібна історія. Ось тоді я й почув прекрасну історію озера Синевир. Звичайно, я не буду зараз розповідати легенду, яку всі чудово знають. Але я хочу наголосити на двох аспектах, які збігаються з тим, що я збираюсь сказати: перший стосується того факту, що український народ називає це озеро "перлиною Карпат" завдяки його красі. За легендою озеро народилося зі сліз, які Синя проливала на місці поховання Вира; другий аспект стосується іншого епітету, яким прийнято позначати це місце: "око моря". Отже, мабуть око моря, яким є озеро Синевир, дозволить нам краще розглянуте те, чим є море для португальської мови? Таким чином, стане можливим через прісні води озера дійти висновку, що мова єднає море. До існування мови море роз'єднувало людей, землі й континенти. Зараз португальська мова, "остання квітка Лація, проста й красива", за словами Олаво Білака, вирішила об'єднати море у чудовий й парадоксальний спосіб.

Я завершую свою статтю разом із Фернанду Пессоа і так саме, як Фернанду Пессоа, спробую відповісти ще раз на сумніви, які супроводжували ці роздуми: "Бог бажає, щоб земля була єдина, / Щоб море об'єднувало, а не розділяло". Цим я хочу сказати, що сьогодні море допомагає долати відстані. Але також я хочу сказати й наступне: "Море, яке має кінець – мабуть грецьке або римське: / А безкінечне море – португальське". І це безкінечне море, об'єднане португальською мовою, без сумніву, є морем, сповненим красивих речей.

Тому я закінчую так, як і почав: "з моєї мови видно море".

УДК 81'23:159.946.3:784.011.26=134.2=111=133.1

O. M. Wronska, profesora
Universidad Nacional Taras Shevchenko de Kiev (Ucrania)

FENÓMENO DE HIBRIDACIÓN LINGÜÍSTICA Y EXTRALINGÜÍSTICA EN LAS CANCIONES DE RAPEROS ESPAÑOLES, FRANCESES, MEXICANOS Y BRITÁNICOS

En el artículo se analiza el fenómeno de hibridación lingüística y extralingüística en los textos de raperos hispanohablantes (españoles y mexicanos), franceses y británicos. El artículo contiene breve información sobre el estilo musical de rap, las peculiaridades étnicas e ideológicas de los artistas. Se explica el fenómeno de hibridación en el contexto lingüístico y culturológico. A continuación, los postulados teóricos se acompañan con ejemplos de los textos de las canciones.

Palabras-clave: *rap, hibridación lingüística, hibridación extralingüística, cultura, producto cultural, influencia.*

Desde los tiempos remotos, las manifestaciones culturales han desempeñado y siguen desempeñando un palel muy importante en el desarrollo de las sociedades ya que, de un lado sirven para elevar el nivel educativo de la población y, de otro, ayudan a llevar a cabo ciertas políticas en la esfera ideológica. Sólo basta acordarse de tales nombres como Daniel Defoe, Howard Hant, Somerset Mohem y otros tantos para entender de que se trata.

En el siglo XX y en el nuestro, XXI, dichas tendencias sólo se están aumentando debido al desarrollo vertiginoso de la industria cinematográfica y musical. No obstante, en el umbral del nuevo milenio, millones de personas obtuvieron acceso a la internet que, gracias a cierto nivel de libertad, permitió que no sólo los representantes de la cultura oficial y apoyada por los estados nacionales adquirieran aun más aficionados sino que también muchos artistas antisistémicos por la primera vez en la historia recibieran la oportunidad y la posibilidad de manifestar su producto cultural.

Los recipientes principales de la industria musical son los jóvenes de diferentes capas sociales con el nivel de educación también muy

diferente lo que a menudo facilita a los artistas su tarea de propagar sus postulados y orientaciones ideológicas. Una de las tendencias de música contemporánea que ha adquirido millones de aficionados entre el público es *hip-hop* o *rap* [Иванов, 2014]. La popularidad de este género en diferentes países, sobre todo en los EE.UU. y Francia (que ocupan el primero y el segundo puestos en el mercado internacional de rap) no es nada casual.

Como es sabido, el rap es género artístico representado por el conjunto de una música rítmica y así llamada poesía acústica que a menudo es acompañada por fragmentos líricos en plano musical [Camargo, 2007, 50].

El contenido de la obras de los autores y las autoras del rap antisistema o, como se dice a menudo, consciente, siempre es bien explícito y tiene carácter sugestivo que lo aproxima a los textos publicistas y publicitarios a la vez. De esto aun en los años 80 del siglo XX dijo Chuk D, el MC de *Public Enemy* y uno de los fundadores del rap político, llamando su género musical CNN de la América negra [Camargo, 2007, 50]. Es curiosa en este plano la diversificación geográfica de, por ejemplo, rap francés. Mientras que los raperos de Marsella se orientan más por los problemas políticos y sociales más agudos de la Francia contemporánea entre los cuales podríamos citar la emigración, los problemas económicos e ideológicos, los artistas de París y de las *cités* parisinos se interesan en los temas más tradicionales para este género musical: dinero, tráfico de drogas, amor...

Las lingüistas rusas Elena Gritsenko y Lilia Duniasheva que ya durante varios años investigan el hip-hop tradicional de los EE.UU., países hispano- y rusohablantes dicen que rap es una de las herramientas (o uno de los agentes) de globalización en su aspecto lingüístico y cultural [Гриценко, Дуняшева, 2013, 141]. Entre los procesos que especifican las formas de expresión lingüística de la cultura hip-hop estas cientistas destacan *recontextualización (o localización) de las prácticas globales y linguo-culturales en el aspecto local, estilización e hibridación* [Гриценко, Дуняшева, 2013, 141].

Para estas lingüistas, la recontextualización consiste en transmisión e implantación de los valores y modelos ajenos y su adaptación en las condiciones locales que permite hablar no sólo de

los fenómenos universales, sino también de las peculiaridades y formas linguo-culturales nacionales [Гриценко, Дуняшева, 2013, 141].

Nuestro articulo se basa en obras de raperos de varios rincones del mundo (Francia, México – Francia, Francia – Algeria, España, Reino Unido) para confirmar que dichos procesos son de hecho característicos y universales. En adelante vamos a analizar textos de dichos autores que nos ayudará a cumplir dos tareas: de un lado, encontrar características universales para todo el espacio de dicho género, y, de otro lado, destacar las peculiaridades nacionales de cada espacio geográfico concreto.

La hibridación cultural es mezcla de elementos culturales bien diferentes que provoca formación de nuevas formas culturales en resultado de interacción de corrientes culturales globales, nacionales y regionales y su transformación en el nivel local. De conformidad con las tendencias actuales de antropología, las influencias culturales nunca son unidireccionales puesto que bien pueden ser recíprocas mientras que los nuevos fenómenos culturales que surgen en resultado de la interacción de las manifestaciones de origen y nivel diferentes contienen elementos de todas las culturas que hayan entrado en dicha interacción [Руденко, Ерофеев, 2004].

El propio término *hibridación* suele aplicarse para caracterizar aspectos culturales de globalización puesto que ésta no siempre lleva a la normalización total y universal. Las culturas locales son capaces de adaptar tendencias pseudo-universales. Tal hibridación se hace posible en los puntos de contacto de lo nacional y de lo regional (por ejemplo, en la televisión, se puede hablar de las variantes regionales de los programas nacionales). A veces, la hibridación se percebe como un fenómeno negativo, o sea, como incapacidad de la resistencia cultural y su substitución por casi-valores bajo la influencia de mecanismos (post)modernos de la industria cultural. También este término puede tener conotación neutra cuando sólo indica a los rasgos inevitables del arte postmoderno y del producto cultural en general [Руденко, Ерофеев, 2004].

El carácter híbrido de la poesía acústica viene explicado ya por el propio hecho de que los autores del género alalizado son, en su mayoría, emigrantes o hijos de los emigrantes y, a veces, hijos de las familias mixtas. Otro hecho muy interesante es que la mayoría

de los raperos, por lo menos, franceses, ingleses y norteamericanos, son musulmanos ya sea por su origen (como, por ejemplo, el caso de Soolking, PNL o Lowkey), ya sea por su voluntad propia (por ejemplo, Inmortal Technique o Vinnie Paz). Sin embargo, cabe mencionar que para España y los países latinoamericanos esta tendencia ya no es tan características.

Podemos observar el fenómeno de hibridación en dos niveles bien distintos: lingüístico y extralingüístico, o para dejar claro: en el uso de los extranjerismos (nivel lingüístico) y en denominación de varios fenómenos culturales y realia tanto culturales como políticos: títulos de obras literarias y cinematográficas, nombres propios de políticos, artistas, futbolistas famosos y de los personajes de las obras mencionadas arriba, juegos y objetos de la vida cotidiana, nombres de marcas comerciales de moda, etc. (nivel extralingüístico).

Primero, veamos algunos ejemplos de hibridación extralingüística ya que es ella que frecuentemente determina la posterior selección de las unidades léxicas usadas en los textos de las canciones.

A menudo, los títulos de traques son muy elocuentes; y no es casual puesto que es una magnífica oportunidad de satisfacer los intereses y aspiraciones del público ya existiente y atraer atención de nuevos aficionados potenciales.

Y aquí quisiera citar y explicar un poco títulos de los siguientes traques: *Frontera* del rapero mexicano Manik B en colaboración con la reina del hip-hop frances Keny Arkana; *Guérilla* y *Dalida* del artista franco-algerino Soolking y algunos títulos de innúmeras obras del duo francés PNL: *Onizuka, Bené, Rebenga, Da...*

El traque *Frontera* fue grabado tras la decisión del presidente Donald Trump de llevar a cabo la construcción del muro en la frontera entre los EE.UU. y México iniciada en los años 90 del siglo XX por el demócrata Bill Clinton. Es entonces cuando vio la luz la canción del grupo chicano *Los Tigres del Norte* denominada *Somos Más Americanos* que contiene las siguientes palabras que ya se han hecho clásicas: *Yo no crucé la frontera: la frontera me cruzó*. Hoy en día, esta frase repetida por los raperos mexicano y francesa ya no solo en español sino también en francés e inglés atrae la atención del público global a los problemas de emigración legal e ilegal, a las dificultades con las cuales se enfrentan los pueblos del Sur que

desean buscar nuevas oportunidades de trabajo y de una vida mejor en los países más desarrolados y exitosos del Norte.

Los títulos de traques de Soolking, famosísimo algerino residente en Francia, *Dalida* y *Guérilla*, también dan a entender al público potencial de que se tratará en ellos aun antes del primer conocimiento con las obras. El primero es, sin duda alguna, un verdadero tributo a Dalida, la famosísima cantante egipcia que hizo en Francia una carrera vertiginosa. El propio título de la canción y el refrán *Paroles, paroles, paroles* eternizan el talento de la artista ya en un nivel totalmente inesperado e innovador. Y por ello podemos decir que el rapero algerino aquí desempeña un papel muy importante de instruir al público joven estimulándolo a volver a las mejores obras de canción francesa que ya podemos llamar clásicas.

A su vez, el traque *Guérilla* sugiere a los oyentes potenciales que se tratará en él de un conflicto o confrontación. Y de hecho es así: Soolking, en nombre de todos los africanos, acentúa la atención en la actitud negativa de muchos europeos hacia los magrebíes, subsaharianos y otros africanos culpándolos en todos los problemas económicos y sociales de la Europa contemporánea. No en vano el texto está escrito en tres idiomas: francés, árabe y español que ayuda al rapero algerino no solo a llevar a cabo su misión ideológica sino que también a ganar los corazones del público internacional puesto que el español y el árabe son unos de los idiomas más hablados del planeta.

Pasemos ahora a los ya mencionados títulos del duo francés PNL: *Onizuka, Bené, Rebenga, Da*. Los tres primeros evocan en nuestra memoria las películas legendarias *GTO* (Japón), *Cidade de Deus* (Brasil) y *Scarface* (EE.UU.). *Great Techer Onizuka* es protagonista de la película japonesa del mismo nombre donde se trata de un típico chico malo, profesor de un colegio prestigioso en la isla de Hokkaido, aficionado a licores y a mujeres, que a pesar de su comportamiento poco ideal y tradicional gana las simpatías y amor de todos los alumnos del colegio y, al fin y al cabo, de sus colegas también. Claro que la audiencia del duo desde principio comprenderá cómo será el protagonista de canción con título semejante.

La situación parecida podemos verla en el texto del traque *Bené*. Así se llama el protagonista más simpático de una de las mejores

películas brasileñas de todos los tiempo *Cidade de Deus*. El bandito simpático, generoso y alegre es una de pocas cosas positivas en un libro y una película tan lúguble como *Cidade de Deus*. Y no es nada raro que las simpatías de los oyentes de la canción con tal título también estén en el lado del protagonista que, a pesar de vender drogas, robar y armar escándolos y problemas nunca despierta emociones y actitudes negativas.

El contenido cultural totalmente diferente tiene el traque *Da*, palabra del léxico coloquial afroamericano (*nda*) que significa *in the hoodle*, o sea: *yo estoy en mi barrio vestido de chándal,* es decir, ropa típica de los vecinos de los barrios residenciales más humildes de las ciudades grandes donde se reina atmósfera violenta y hóstil y donde sólo el que tiene más fuerza, podrá sobrevivir. En este ejemplo ya podemos hablar de hibridación en ambos niveles, lingüístico y estralingüístico. De un lado, el título ya contiene cierta información de fondo que nos sugiere que el traque nos contará de la vida de habitantes de una *cité*. De otro lado, podemos decir de la hibridación puramente lingüística puesto que se trata de un extranjerismo ya conocido y adaptado entre cierta parte de población francesa.

Ahora pasemos a otros ejemplos de hibridación en el nivel extralingüístico sacados de las obras de los raperos intelectuales, el español Nach y el británico Lowkey.

Primero analicemos el traque *Manifiesto* de Nach. En el texto enorme de este verdadero poema de contenido complejo y rico, lleno de recursos estilísticos más sofisticados, podemos ver innúmeros ejemplos de hibridación cultural en todos los niveles posibles: nombres de las personas famosas: *Tú contra mí como boleros de Machín, triste / tu destino es el que tú elejiste* [Nach]. Aquí Nach compara el estilo musical de su oponente lírico con el cantante cubano Machín que se hizo famoso en los años 40 del siglo XX gracias a sus boleros sentimentales.

En otro fragmento el autor nos dice: *Puede que mi vida nunca os interese / no está dirigida por Martín Scorcese* [Nach]. El nombre del gran director de cine estadounidense aquí forma parte de la figura estilística de antítesis dándonos entender que las películas del famoso maestro son extraordinariamente interesantes mientras que la vida de un modesto rapero español es bien humilde y mundana. Para

acentruarlo aún más Nach hace uso de la marca de ropas española de mercado masivo que también siendo parte de una antítesis una vez más subraya el estilo de vida modesto del autor: *yo también quiero un chalet de lujo en la moraleja / y conducir un cadillac pero soy feliz con este anorak Panama Jack* [Nach].

El siguiente fragmento es muy interesante por estar saturado de las formas híbridas extralingüísticas que simultáneamente desempeñan papel de elementos esenciales de las figuras estilísticas dando a *Manifiesto* su expresividad y fuerza poco comparadas: *fiel a mi lema / ganar dinero del sistema haciendo música contra el sistema / sin más armas que mis dientes mi voz es un kalashnikov / un cóctel molotov desde el altavoz potente / con el liquido al ignorante, lo liquido intelectualmente / la fuerza bruta me repugna se la dejo al nazi / o al Cani que resuelve cualquier pugna de la forma fácil* [Nach].

Aquí el rapero español compara la fuerza intelectual y moral de su voz y, lógicamente, de sus obras con la fuerza de la metralleta más famosa y popular del planeta y con el arma predilecta de los manifestantes de todos los rincones del mundo oponiéndola a la bruta fuerza física de los nazi comparada con el comportamiento del futbolista Cani que nunca ha obtenido fama de un jugador brillante pero sí, de un personaje que siempre ha estado pronto a armar un escandolo o convertir la cancha de fútbol en el ring de boxeo.

Y para terminar vamos a analizar algunos ejemplos del traque *200 Bars of Power* del rapero británico Lowkey porque se diferencia esencialmente de todo lo citado arriba. Por ser un artista muy intelectual y ya un político y activista muy famoso y emblemático en Gran Bretaña, Kareem Dennis, sin duda alguna, merece ser citado en este artículo. *200 Bars of Power* está dedicado a la herencia cultural y científica de los países orientales, desde China hasta el mundo árabe, y por ello contiene varios realia de las esferas diferentes que Lowkey, con su maestría incomparable transforma en imágenes muy sugestivas y brillantes que no pueden dejar indeferentes a su audiencia y desempeñan no solo un mero papel emotivo sino que también tienen carga educativa e ideológica bastante fuerte.

Recordando a los monjes de la orden china de Shaolin Lowkey forma una antítesis con elementos de hipérbole muy original:

violence in silence the loudest thing / They don´t know about the Shaolin brings [Lowkey].

El siguiente ejemplo deja claros los gustos políticos del rapero británico de procedencia anglo-iraquí y también es un ejemplo de otra metáfora extraordinaria basada en oxímoron y juego de palabras: *That´s random like a row woth a mounty / Or an alchi driving his Audi to Saudi / Or Bush and Blair making rap albums about peace* [Lowkey].

Y en el último ejemplo que quisiera citar Lowkey hace uso del nombre de la famosa marca comercial criticando el estilo de vida de la sociedad de consumo contemporánea: *Kids knowing Apple products before they know what an apple is* [Lowkey].

Ahora bien, sacando conclusiones del tema brevemente analizado cabe enfatizar una vez más que el fenómeno de hibridación lingüística y, sobre todo, extralingüística, es muy frecuente en la cultura, música, literatura de nuestros días debido a los contactos entre todos los países y todas las culturas del mundo y en resultado de la influencia de las multinacionales en varias esferas de nuestras vidas. Siendo solo una primera tentativa de llevar a cabo un análisis semejante este artículo, sin embargo, podrá servir como punto de partida para futuras investigaciones tradicionales dedicadas a problemas estilísticos y léxicos, así como para investigaciones en tales campos de la ciencia filológica como sociolingüística, psicolingüística, linguopoética y culturología.

REFERENCIAS

1. Гриценко, Е. С., Дуняшева, Л. Г. *Языковые особенности рэпа в аспекте глобализации* [Yazykovye osobennosti repa v aspekte globalizacii]. Политическая лингвистика, № 2 (44), 2013. – с. 141-147. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.cyberleninka.ru/article/n/yazykovye-osobennosti-repa-v-aspekte-globalizatsii.

2. Иванов, С. В. *Феномен российского хип хопа: смыслообразование в контексте культурного взаимодействия* [Fenomen rossijskogo hip hopa: smysloobrazovanie v kontekste kulturnogo vzaimodejstviya]. Автореферат дисс… кандидата культурологии 24.00.02 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.dissercat.com

3. Руденко, М. О., Ерофеев, С. А. *Культурная гибридизация* [Kulturnaya gibridizaciya]. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ecsocman.hse.ru /text/29279735.

4. Camargo, L. *De la protesta a la cesta: resistencias y mercantilización en la escena del rap.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vientosur.info/spip.php?article2767.

5. Nach. *Manifiesto* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://genius.com/Nach-anochece-manifiesto-lyrics.

6. Lowkey. 200 *Bars of Power* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://genius.com/Lowkey-200-bars-of-power-lyrics.

Надійшла до редколегії 02.12.19

O. M. Wronska, lecturer
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

PHENOMENON OF LINGUISTIC AND EXTRA-LINGUISTIC HYBRIDIZATION IN THE LYRICS OF SPANISH, FRENCH, MEXICAN AND BRITISH RAPPERS

The article analyses the phenomenon of linguistic and extra-linguistic hybridization in the lyrics of Spanish, French, Mexican and British rappers. The article contains breve information about the musical style of rap, the ethnic and ideological peculiarities of the artists. There is explication of the phenomenon of hybridization in the linguistic and cultural contexts. The theoretical postulates are accompanied by the examples from the lyrics

***Key-words**: rap, linguistic hybridization, extra-linguistic hybridization, culture, cultural product, influence, impact.*

О. М. Вронська, викладач
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

ЯВИЩЕ МОВНОЇ ТА ПОЗАМОВНОЇ ГІБРИДИЗАЦІЇ В ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ ІСПАНСЬКИХ, ФРАНЦУЗЬКИХ, МЕКСИКАНСЬКИХ ТА БРИТАНСЬКИХ РЕПЕРІВ

Стаття присвячена дослідженню явища мовної та позамовної гібридизації в текстах сучасних іспаномовних (Іспанія й Мексика), франкомовних та англомовних реп-виконавців. У статті міститься інформація стосовно музичного стилю реп, а також про етнічні й ідеологічні особливості артистів. Пояснюється власне явище гібридизації в мовному й культурологічному аспектах. Теоретичні положення проілюстровані прикладами з текстів пісень.

***Ключові слова**: реп, мовна гібридизація, позамовна гібридизація, культура, культурний продукт, вплив.*

О. М. Вронская, преподаватель
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (Украина)

ЯВЛЕНИЕ ЯЗЫКОВОЙ И ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ГИБРИДИЗАЦИИ В ТЕКСТАХ СОВРЕМЕННЫХ ИСПАНСКИХ, ФРАНЦУЗСКИХ, МЕКСИКАНСКИХ И БРИТАНСКИХ РЭП-ИСПОЛНИТЕЛЕЙ

Представлено исследование феномена лингвистической и экстралингвистической гибридизации в текстах современных испаноязычных (Испания, Мексика), франкоязычных (Франция, Алжир) и англоязычных рэп-исполнителей. Объясняются жанровые характеристики настоящего музыкального направления современной музыки, а также этнические и идеологические особенности исполнителей. Явление гибридизации рассматривается как в языковом, так и в культурологическом аспектах. Теоретические положения статьи сопровождаются практическими примерами, взятыми из текстов песен.

Ключевые слова: *рэп, хип-хоп, языковая гибридизация, экстралингвистическая гибридизация, культура, культурный продукт, влияние, воздействие.*

УДК 378-057.875(410.111.11):[316.61+159.922.4]

K. Y. Zalizna, Master of Arts
IT company Maklai (Ukraine)

"I STUDY IN LONDON. I WANT SO BADLY TO GO BACK HOME… I HATE THIS CITY.": IDENTIFYING CULTURE SHOCK PATTERNS IN INTERNATIONAL STUDENTS' ONLINE DISCOURSE

According to the data of Eurostat, in 2015 approximately 1.6 million of international students chose the EU countries, with the UK being at the top of the list, for higher education purposes (Eurostat Statistics Explained, 2017). Though studying abroad is mainly associated with a positive experience, fostering individual's development and providing opportunities for better career prospects, temporary relocation in another country may be accompanied with an increased level of stress, emotional and intellectual pressure, anxieties, broadly known as culture shock. This research investigates how culture shock is explicitly and / or implicitly represented through linguistic means in online interactions between international students sharing their overseas experience. The study was conducted based on one of the biggest Russian-speaking asynchronous online discussion forums where Russian language serves as a lingua franca and, together with the topic of conversation, provides affiliation opportunities for geographically and

culturally separated individuals, who represent both Russian native and second language speakers. By employing discourse analysis, we aim to provide an insight into international students' perspectives on their culture contacts and culture shock in UK higher education, as well as to identify any potential peculiar patterns in the Russian-speaking students' interpretations of their own overseas experiences. The Oberg's four-stage model of culture shock (Oberg, 1960) and culture shock triangle of Marx (Marx, 1999) constitute a theoretical framework of the present study.

Key words: *culture shock, international students, asynchronous discussion forum, discourse, Russian language.*

1. Introduction

Temporary or permanent relocation abroad as a tourist, sojourner, or immigrant implies leaving familiar settings and immersing oneself into other cultural realities. With a wide range of educational and exchange programmes, human resource mobility, and emergence of international political and economic organisations like the EU, exposure to intensified culture contacts is nothing new. However, not all world communities might be equally engaged in the globalisation processes. Several decades ago millions of citizens of the countries, constituting the Union of Soviet Socialist Republics, were deprived of freedom of international movement. After the collapse of the Soviet Union the new emerging countries had to define their own place in the globalised world, thus, the development of international outlook became critical. Studying abroad can be considered as one of the means to inform the gap and highly beneficial for the formation of younger generations, as active carriers and promoters of intercultural dialogue, of a tolerant and positive attitude to diversity.

The data, published by Eurostat, [Eurostat Statistics Explained, 2017] clearly show that in 2015 around 1.6 million of international students chose to go on to tertiary education in the EU countries, with the UK being the most popular destination. Despite the common association with positive life changing events, studies abroad are usually accompanied with stress, due to the relocation and the necessity to adjust oneself to potentially different cultural and academic settings. This emotional tension and mental strain is widely known as culture shock.

Though being well-researched in academic literature since the 1950s by Oberg [Oberg, 1960], Lysgaard [Lysgaard, 1955], Hall [Hall,

1959], Adler [Adler, 1975], Zapf [Zapf, 1991], and Berry [Berry, 1997] among others, culture shock continues being in the focus of a wide range of studies. Culture shock in international students in particular was examined mainly in the context of social integration and academic performance [Chapdelaine and Alexitch, 2004; Senerchia 2015], the effects of study abroad and reverse culture shock [Presbitero, 2016; Gaw, 2000], specific academic and mobility programmes [Ward, 1999; Egenes, 2012]. However, little is known about students' perceptions and perspectives on their culture shock experiences.

Considering all the above-mentioned, this study aims to contribute to the understanding of the existing research problem and to address its gap by examining international students' online discourse, dedicated to the discussions of studying abroad experience. The focus will be placed on students coming from any of the former Soviet Union countries and undertaking their degree at universities in the UK. Thus, the research question is to examine how they talk about culture shock, potentially experienced in the UK higher education settings.

In order to answer this research question, the objectives of the study are:

- to identify the main themes international students address while discussing their experience in the UK;
- to establish whether they link the lived experience in the UK with culture shock;
- to determine how potentially experienced culture shock is covertly or overtly encoded in linguistic means, employed by the participants of the online focus group;
- to find out potential peculiar culture-specific patterns in their discourse on culture shock in the UK (if any).

By the means of online qualitative research, the data are collected from one of the biggest asynchronous discussion forums Woman.ru. Being the open public platform aimed at providing the space for discussions on an unlimited variety of topics, the forum is considered to be suitable for the observation of the students' discourse on the matter, which was neither originated nor interfered in by the researcher who is an external agent for the online community. Such

choice of the method is aimed to ensure unbiased approach both of the investigator and the respondents.

The following section will define the terms "culture"and "culture shock"as they are used in the present study and will provide the overview of already existing research on international students' culture shock experience. Section 3 will discuss the advantages, limitations, and potential ethical considerations in online qualitative research and will outline the data collection. Section 4 will present the findings and their analysis, while the final section will discuss the results in the context of academic literature and will offer potential avenues for practical implications and further research.

2. Background

2.1 What is culture?

According to a British literary theorist and critic Eagleton [Eagleton, 2016: 1], culture enters the first three most complex words of the English language, due to not clearly defined semantic borders of the concept, a variety of its definitions, interpretations, and approaches. It still evokes high interest even among general public when in 2014 the frequency of consulting the word's definitions, offered by Merriam Webster's online dictionary, reached its highest level, leading Merriam Webster's editors to proclaim culture the most popular word of the year. At the same time, two authoritative American magazines The New Yorker and Forbes suggested their own interpretations of the concept in question. While Forbes [Bersin, 2015] focused on business context of culture, as a set of norms and practices characteristic of an organisation or a company, The New Yorker [Rothman, 2014] defined it as a way of living which finds its outer reflection in people's activities, habits, and social institutions that, in their turn, are to foster each individual's development and enrichment.

However, one of the foundational definitions of culture belongs to Edward Tylor who, cited also by UNESCO, stated that culture is "…that complex whole which includes knowledge, beliefs, arts, morals, laws, customs, and any other capabilities and habits acquired by [a human] as a member of society."[Unesco.org, n.d.]. When it comes to the reasons of creation of such a complex social construct as culture, Zapf [Zapf, 1991, 105-106] explains it with the inborn

people's need to shape the world in a way that it becomes more predictable and less chaotic. According to this perspective, culture is seen as a set of shared meanings, experiences, patterns of thinking and life organisation that are characteristic of a particular community. Moreover, this shared way of structuring the outside world and, as a result, a common reality are subconsciously perceived as standard by their carriers.

One more interpretation of culture is offered also by Hofstede [Hofstede, 1991, 10] who points out that each individual holds a simultaneous membership in several cultural groups, based on their national, regional, ethnic, religious, linguistic affiliations, as well as their gender, generation, social class, organisational or corporate belonging, their role category (i.e. child – parent, teacher – students, etc.). For Hofstede [Hofstede, 1991], culture is always rather a collective phenomenon.

Considering a variety of existing perspectives, Eagleton [Eagleton, 2016, 1] systematised and defined four major dimensions of culture, such as: "(1) a body of artistic and intellectual work; (2) a process of spiritual and intellectual development; (3) the values, customs, beliefs and symbolic practices by which men and women live; or (4) a whole way of life". As a result, reductionist approach to viewing culture through only its one or two dimensions might lead to simplification of the concept, while its further semantic extension might increase chances of the excessive, out-of-context usage of the word.

Providing the multifaceted nature of the analysed concept, there is a need to outline which perspective on culture will be applied in this study. The definition of Spencer-Oatey [Spencer-Oatey, 2008], being an example of a well-balanced combination of several dimensions of culture, was chosen as a basis for the present research: "Culture is a fuzzy set of basic assumptions and values, orientations to life, beliefs, policies, procedures and behavioural conventions that are shared by a group of people, and that influence (but do not determine) each member's behaviour and his / her interpretations of the "meaning"of other people's behaviour"[Spencer-Oatey, 2008, 3].

2.2 Definitions and approaches to culture shock.

The term "culture shock" was coined in the 1950s by Oberg [Oberg, 1960, 177] who described it as: "… the anxiety that results from losing all our familiar signs and symbols of social intercourse."His four-stage model with the honeymoon, the crisis, the recovery, and adjustment periods represented the emotional roller-coaster, experienced by an individual moving across cultures and laid the foundations for the further research. With minor variations introduced by Lysgaard [Lysgaard, 1955, 50], Curle and Trist [Curle and Trist, 1947, 280], Adler [Adler, 1975, 13], Kealey [Kealey, 1978, 48], and Hall [Hall, 1959, 156], this theory viewed culture shock primarily through lenses of changes in emotional state of a cross-cultural traveller and treated it as a form of malady which can be cured with the time and further adjustment to a new environment. Similar approach can be traced in the U-curve [Furnham and Bochner, 1986, 132] and W-curve [Zapf, 1991, 111] hypotheses where the initial enthusiasm and emotional well-being, registered upon arrival in a foreign country, descent gradually, until reaching their lowest point of crisis and frustration, and subsequently elevate back in the moment of final settling in a new place. In those cases, when it is followed by repatriation experience, the later, too, is marked with reverse culture shock and adjustment.

Though changes in feelings and moods are the most evident and easy to detect manifestations of culture shock, the latter has rather multifaceted nature which was shown with the development of the ABC model [Ward et al., 2001, 47; Sam and Berry, 2010, 474; Yue and Le, 2012, 137]. This theory examined changes in cross-cultural travellers from such aspects as affect, behaviour, and cognition. These three aspects are common for intercultural contacts as well and were taken as a basis to develop three approaches to culture shock: culture learning, stress and coping, and social identification approaches which form together one theoretical framework.

Culture learning referred to the behavioural aspect of intercultural encounters and represented a process of acquisition of new social skills required for the successful interactions and for the survival in a new society [Ward et al., 2001, 97-98]. In the meantime, stress and coping approach offered a broad view on mental health and life

satisfaction, ranging from psychological description of culture shock to highlighting the role of culture learning, cultural identity, and acculturation strategies in adjustment to a new environment. The third, social identification approach, looked for answering the questions of how stereotypes and prejudice form, how people culturally identify themselves and how intergroup relations influence individual's self-esteem and self-perception [Ward et al., 2001, 99].

Apart from giving a deeper and more multidimensional insight into culture shock experience, this approach changed also the interpretation of this complex phenomenon. At the present time culture shock is not seen as a mental illness anymore but as a natural and normal experience of a first-hand culture contact. Moreover, intercultural encounters are shown in the ABC model not as passive or negative but as an active process during which an individual acquires new skills, abilities and learn how to cope with a new environment. The emphasis on the importance of individual's coping strategies in dealing with culture shock was placed also in the research of Fitzpatrick [Fitzpatrick, 2017, 278], who developed this idea further, arguing that in culture shock studies the main focus should be placed rather on personal adaptability, psychological resistance to stress, and ability to face life challenges. Moreover, culture shock itself should be examined in context and / or in a specific sociocultural environment in order to ensure accuracy of the results and to avoid stereotyping or generalisations. Taking into account all the above-mentioned, the definition by Fitzpatrick [Fitzpatrick, 2017] was chosen as the key for the present study. Therefore, culture shock is "… the increased levels of psychological stress and the process of sociocultural learning that results from the increased level of demands and lifestyle changes in a new and unfamiliar environment" [Fitzpatrick, 2017, 291].

One more, close to the ABC model, three-dimensional complex approach to the phenomenon in question belongs to the researcher Marx [Marx, 1999, 11–19]. Her model of the culture shock triangle differs from other theories, since it focuses not on the descriptive representation of overseas life experience but rather points out on the simultaneous shifts in emotions, thinking, social skills, and identity needed to be done by a newcomer in order to break through culture

shock and to adjust successfully to a new environment. These changes include stress management from euphoria and depression to contentment, abandoning stereotyping practices and development of effective thinking, acquiring transnational skills and intercultural identity [Marx, 1999, 11–19]. Though this model targets international business managers in their overseas job assignments, due to its universal nature it can still be applicable to overseas experiences, lived by the various types of cross-cultural travellers, international students including.

2.3 International students: crossing borders and cultures.

According to Ward et al. [Ward et al., 2001, 19–25], cross-cultural travellers can be divided into the following groups: tourists, sojourners, immigrants, and refugees. International students make part of the sojourner group, represented by temporary residents who voluntarily live abroad and whose stay in a foreign country is usually connected with an assignment. In majority of cases sojourners are expected to return back home in the end of their programme.

In contrast to tourists, international students spend a more prolonged period of time overseas and are more exposed to intercultural contacts. At the same time, they go to another country of their own free will and are less likely to have a traumatic pre-departure experience such as war, genocide, tortures and imprisonment, famine, as it is often the case for refugees.

The first researches on international students were strongly influenced by relatively medical perspectives on newcomers' culture shock, while the later investigations were informed by migration studies [Zhou et al., 2008, 64]. Such approach to the matter did not allow to fully embrace the uniqueness of studying abroad experience and had to be re-directed. The key peculiarities of international students' culture shock were mentioned in the research of Zhou et al. [Zhou et al., 2008, 63]. The scholar outlined the major challenges of pursuing higher education overseas, such as the necessity to adjust to a new cultural environment and society, its norms of behaviour, new education systems and models of learning, to cope with expectations both of individual and of their families and friends remained at home. Among aggravating factors, that can add extra pressure on individual's well-being, there are the transition from secondary to

tertiary education systems in general and student's potentially false assumption on a cultural similarity between own and new societies.

At the same time, Bochner et al. [Bochner et al., 1977] contributed significantly to the topic also by elaboration of the functional model of friendship networks, according to which international students can benefit from three social networks that consist of their co-nationals in a home country, of host nationals, and of other non-compatriot foreign students. A long-distance communication with compatriots helps them to maintain their original cultural behavior, while interactions with local students, friends, and teachers facilitate acquisition of a new language, social skills, and understanding of unwritten norms and mental patterns, specific to a host country. The network of other foreign students can be a good source of social support and possibilities to get engaged in extracurricular activities.

In terms of the most recent researches on international students, a number of investigators conducted real case studies, focused on establishing:

- the link between TOEFL scores, academic success, and academic culture shock [Senerchia, 2015] and between foreign language competence and students' adaptation abroad [Savicki et al., 2015];
- the relation between reverse culture shock, personal issues, and a tendency to refer to an academic counselor for psychological support [Gaw, 2000];
- the connection between cultural intelligence index, culture shock, and reverse culture shock [Presbitero, 2016];
- how acculturation stress among college students abroad contributes to inappropriate alcohol consumption behaviour in campus settings [Mbugua, 2008].

However, the investigation of Goldstein and Keller [Goldstein and Keller, 2015] was of a particular interest for the present study, since it represents the attempt to provide an insight into international students' lay theories of culture shock. In this case study U.S. students give an answer to the questions about what they expected and think about culture contact, culture shock, and adjustment. This investigation identified the gap in already existing academic

literature on culture shock, by pointing out on the absence of lay theories and of data about how far students share scholastic explanations and views on culture shock. Taking this into account, our research aims to test how far international students from former Soviet countries, which previously were separated politically and ideologically from the rest of the world, perceive their culture contact in the UK, the most prestigious for education European country. The data will be sampled by the means of passive online qualitative research of the Russian-speaking asynchronous online discussion forum Woman.ru. According to the scholar Pavlenko [Pavlenko, 2006], despite the fact that fourteen newly formed states introduced their own language policies after the dissolution of the Soviet Union, Russian language still managed to preserve its position of a lingua franca in at least eleven countries, Latvia, Lithuania and Estonia excluding. The above-mentioned online community can serve as an example of this linguistic practice, since its participants use in their discussions Russian language as a tool to unite geographically and culturally separated individuals and to create a shared intercultural online space.

3. Methodology

The choice of online qualitative research method was determined both by the necessity to reach a rather vast number of respondents from potentially the whole area of post-Soviet countries and the need to provide the participants of the focus group with psychologically comfortable, familiar, and safe space for communication, non-interfered and non-interrupted by the researcher. For this purpose, passive online observation can serve as an efficient tool to unite geographically separated individuals on one platform, to register their experiences and opinions. Moreover, the anonymity of online space fosters individuals to express themselves more freely, without resorting to self-censorship [Rodham and Gavin, 2006].

However, this research method has its own disadvantages, needed to be taken into account during data collection and analysis. The very same anonymity beneficial for respondents can be challenging for a researcher when speakers' true identities are difficult or impossible to establish. Thus, sometimes the content produced by online participants has to be taken at face value [Bouchard, 2016, 63]. One

more drawback in this method is seen in the loss of paralinguistic cues, typical for face-to-face interactions, in online communication. Even in those cases when such textual cues as emoticons and capital letters inform online conversations, yet there is no universal and unified system of decoding meanings of Internet written speech and jargon [Im and Chee, 2006, 270].

In terms of research ethics, it is still not clear whether online communities should be viewed as private or public space. It in turn determines whether the practice of informed consent of respondents of investigations in offline settings should be applied in online research as well. Additional considerations are raised by the need to draw researchers' attention to responsible treatment of online content, in cases with nicknames, to prevent disclosure of personal data [Roberts, 2015, 319], and in cases of socially harmful content where discriminatory language and / or hate speech is present.

In the present study the asynchronous online forum Woman.ru or http://www.woman.ru/forum/was chosen for data collection. Despite the biggest part of its audience is female, the breadth of discussion topics provides affiliation opportunities for individuals, regardless of their gender, age, social status, or national background. The language of communication is Russian and serves as a binding element to encompass linguistically and culturally segregated group of people from the former Soviet Union countries. The forum is easily retraceable for the general Internet audience and usually appears on the first page of Google search results for related topics in Russian. Furthermore, there is no mandatory requirement to register on this online platform in order to participate in discussions or access its content. Considering its openness and publicity, informed participants' consent was not needed to process their online data.

At the preliminary stage of gathering information on the forum, it was possible to identify four threads, dedicated to the topic of culture shock in UK higher education settings. However, only one of them was considered suitable for the aims of the study, due to its high content volume and information quality, duration of the discussion, and the number of its participants. The data were collected with the means of passive observation, which guarantees the natural conversation flow among the members of

the online community in question, and can be considered as more credible and authentic ones, comparing with three other threads with low response and retention rates.

4. Data analysis

4.1 General overview

The examined thread available at the URL http://www.woman.ru/psycho/personality/thread/4145171/ consists of 28 online pages, 1390 comments and was actively used by its members for the ongoing discussions from January 2012 to March 2018. It was generated by 20-year old Kazakh female student under the nickname "Автор"(hereafter Author), who shared with the online community her intercultural experience in London, summed up in 118 comments. Her discourse outweighs significantly the discourses of any other participant of our focus group, and her position of the initiator and the leader of the discussion remains dominant throughout the thread. This can be proved by other users' online behaviour, who continue addressing their posts to Author, years after her last message left on the board.

By collating the nicknames, the IP addresses of the participants, and the content of comments, it became possible to establish the total number of 305 users of the thread, with 173 women, 29 men, and 103 individuals with unidentified gender category.

In terms of the national background of the members of this online community, the data showed that out of 305 users only 95 participants considered it pertinent to indicate their place of origin. As a result, 87 respondents claimed to be from Russia, 2 people from Ukraine, 2 more from Kazakhstan, and 4 representatives from Estonia and Latvia. Moreover, not all individuals who contributed to the discussion belonged to a so-called group of international students in the UK. On the contrary, others types of sojourners, tourists in the UK, continental Europe, the Northern America, and Australia, as well as individuals with no or unidentified international experience constituted the biggest part of this online community. The total number of 23 international students in the UK encompasses 1 prospective student, 11 alumni, and 11 current students (Author including) and is in the focus of the present study. At the same time,

other identified groups of cross-cultural travellers will not be examined in great detail, since it was not aimed at in this research.

4.2 Themes and linguistic patterns

Thematically speaking, the discussions were centred around such aspects, as social interaction, the living standards, and the education system in the UK, with the latter being covered the least in the posts. Direct or indirect interactions with locals received the highest level of feedback across all groups of the online community. Around 64 % of Author's content was dedicated to following integral parts of social life and daily routine as body image, discrepancies in behavioural, communicative patterns and attitude, culture-specific dimensions of humour, lifestyles. At the same time, her posts about the quality of life in the UK (housing conditions in general, her socioeconomic status and its prestige in the local context in particular) and the British education system were roughly in equal proportions and each composed 10 % of the whole user's content.

In comparison to Author's discourse, the topic of studies got the lowest feedback rate among other online participants and remained rather unaddressed. Meanwhile, the issue of high living costs received comments predominantly from the alumni of UK universities (35 % of their content) and ex-sojourners in the UK (13 % of their online input). The tendency to regard a financial side of their life in the host country can be explained by the possibility of being retrospective in evaluations of actual personal and professional benefits of own experience overseas and by the necessity to incorporate it in the context of their present. This perspective finds its support in the post 1381 of one of former students: *"В итоге этот английский диплом мне ни разу не пригодился, обучение было очень дорогое, лучше бы квартиру купила на эти деньги..."("At the end of the day, this British diploma didn't bring me any benefit. Education was very expensive. I'd better buy a flat for the same price…")*. Moreover, according to the online participants, financial strain together with culture clashes were considered as the key factors contributing to the negative outcomes of one's sojourn abroad.

A deeper examination both of the content and linguistic means, employed by users, gave an insight into the nature of intercultural

experience of these Russian-speaking students. A direct reference of Author to her current emotional state, which drastically changed from initial euphoria upon her arrival in London into deep depression, and less overt linguistic practices of othering and belonging revealed the difficulties in cultural adaptation. Negative words "no", "not", "nothing", "nobody", idiomatic expressions, evaluative nouns, adjectives, adverbs, and verbs aimed to express speaker's negative judgement and assertion, as well as "us"vs "them"positioning prevail in Author's discourse and are used in reference to:

- British traits: *"...лживых иностранцев" ("deceitful foreigners", initial post)*, *"чересчур самовлюбленные" ("extremely narcissistic", initial post)*, *"ограниченность и вообще неразвитый кругозор" ("narrow-mindedness and underdeveloped mental outlook in general", post 26)*;
- British communicative style: *"не умеют рассуждать, обсуждать, развивать разные темы..." ("[they] are not able to think, debate, discuss various topics…", post 26)*;
- British interpersonal relationships: *"Тут люди не так дружат, как у нас. Никто не рассказывает подробностей своей личной жизни, все очень поверхностно. Ты можешь общаться с "подружкой" год и не знать, кто ее родители и как зовут ее бойфренда." ("Here people do not have the same kind of friendship as in our countries. Nobody shares details of their private lives. Everything is very superficial. You can communicate with such a "friend"for the whole year and still you won't know who her parents are and what her boyfriend's name is.", post 638)*;
- British lifestyle: *"они тут ничего вообще делать сами не хотят… ведут разгульный образ жизни, плывут по течению и ждут, когда им все на блюдечке поднесут." ("They do not want to do anything on their own… [they] lead a dissipated life, go with the stream and wait when someone will give them everything on a silver platter.", post 278)*;
- British appearance: *"страшные неухоженные" ("dreadful uncared, messy", initial post)*, *"Ни одного красивого лица" ("no beautiful face", initial post)*, *"бесполая страшилка" ("genderless scarecrow", post 120)*, *"серые и задрипанные, немытые,*

нечесанные, с обгрызанными ногтями и в затертых сапогах" ("grey, bedraggled, unwashed, unkempt with nibbled nails and shabby shoes", post 643);

- the city: *"...Лондон – "страна в стране" и самая настоящая помойка, вбирающая в себя весь негатив со стороны иммигрантов." ("London is a "state within a state"and a true rubbish heap absorbing all the negative, coming from immigrants.", post 428)*;
- the British education system: *"Это как сумка Луи Вуиттон... Платишь бешеные деньги за клеенку, только потому что это распиаренный бренд…" ("It's like a Louis Vuitton bag… You pay a fantastic sum for oilcloth, only because it is an advertised brand…", post 309)*.

In terms of speech act theory, Author tends to use expressive speech acts, such as lamenting and deploring [Norrick, 1978, 287–298]. Such communicative behaviour clearly indicates user's emotional distress, typical for the crisis stage of Oberg's model. However, the speaker herself does not show any conscious awareness of experiencing culture shock.

In the context of other students' discourse, communicative practices of current and former students in the UK were rather different. Current and prospective students appeared to be the only cross-cultural travellers group who did not employ deploring speech acts towards Author and used directive, more precisely advising, speech acts. Half of them reported difficulties to adjust to the cultural realities of the host country, while 20 % of these users claimed to have overcome initial issues and to have successfully adapted to the new environment. 40 % of these users offered constructive advices to Author which included abandoning stereotyping and criticising practices, focusing on improving English language skills and studies, engagement in more social activities with local people, adopting a common for British people habit to smile and clothing style. These advices addressed the shifts in emotions, thinking, and social skills needed in order to overcome challenges during studies abroad and fully correspond to the theory of Marx. At the same time, 30 % of current students showed by the means of speech acts of invitation their availability for the further private communication with Author.

As a result, this subgroup of cross-cultural travellers represented in the thread can be considered as the most collaborative and non-judgmental one.

On the other hand, 35 % of alumni chose the opposite communicative behaviour and used deploring speech acts, aimed to express their disapproval of Author's perspective on studies in the UK. Only 27 % of former students reported successful adaptation at the end of their degree, while approximately the same percentage of individuals failed to do so, according to their statements. One more peculiarity of this subgroup was its relative reluctance to share own experiences in the UK, comparing with current students.

In general, those, who seemed to share Author's emotional state and were most probably experiencing the second stage of culture shock, employed the same means of negative evaluation, mentioned above. While individuals, who adapted to the realities of the host country, tended to the opposite linguistic behaviour, marked with the minimisation of dispraise of other nationals.

The rest of cross-cultural travellers used predominantly expressive (thanking, boasting, deploring, praising) and directive (requesting, advising) speech acts. Deploring and praising dichotomy is retraced also in their discourse and concerned mainly the cultural discrepancies between the UK and former Soviet Union countries. The highest percentage of those deploring the UK realities was identified among ex-sojourners (63 %) and current sojourners (43 %) in the UK, as well as tourists in the UK (36 %). Negative evaluation of the foreign country by sojourners can be explained by difficulties in adaptation or by remaining for a long time in the crisis stage of culture shock. On the contrary, tourists' dissatisfaction can be a result of the superficial nature of their contact with a new country, which may lead to stereotyping and judgmental assertions.

Concerning peculiarities of each particular group of users, it was noticed that individuals, who reported they have never been in the UK, was the only group who expressed own unrealistic expectations about the outcomes of their potential stay abroad. Sojourners in the UK and in other foreign countries, as well as individuals with tourist experience in the UK tended to boasting in their discourse. Meanwhile, sojourners abroad appeared to be the

only group, who directly linked Author's experience with culture shock. However, their perspective on Author's emotional state did not seem to get a wider support among other participants of the discussion. On the contrary, the concept of a Russian soul, widely-known since the 19th century [Allik et al., 2011, 373–374], got users' attention. Being an ideological construct, it represented the idea of a unique Russian national character, marked with spirituality, tendency to materialism-free life, a blend of mutually exclusive personality traits, formed in intersections of Eastern and Western civilizations. Due to its uniqueness, it was believed that individuals possessing a Russian soul cannot adopt any other lifestyle, especially that one associated with the Western world. Though interpretations of this concept varied among the participants of the thread, it was widely discussed by representatives of different groups of cross-cultural travellers. It was established that users, struggling the most to adapt to a host country, tended more than others to mention spirituality of a Russian soul they claimed to possess. For example, in this context an international student in Germany stated the following in her post 987: *"Я просто уверена, ...что вся эта жизнь – это игры богов. И пройти нужно от кванта до бога… И я уверена, что все мы уже на финишной прямой. И ближе всего в эволюции к божественному началу(или концу) – русские."(I am pretty sure that all our life is a game of Gods. And we have to evolve from quantum to God… And I am sure we are in the homestretch. And the closest people on their evolutional way to the Divine Spark are Russians.)*.

On the other hand, users, who reported their successful adaptation to the new environment, doubted the validity of the concept. In the post 1164 an alumni of the UK university pointed out on the underlying reasons for the popularity of this social construct among certain groups: *"А Россия столько лет была заслонена от остального мира политической волей вождей, что в людях поселилась иллюзия этнической исключительности. Особый путь, загадочная душа и бла-бла-бла. Эта иллюзия – выгодный инструмент манипуляции общественным сознанием, поэтому наша легендарная российская духовность и вытаскивается на*

свет божий при каждом очередном отце народа. А выгодно-то как! (Russia was isolated for many years from the rest of the world because of political will of its leaders. As a result, the illusion of ethnical exclusiveness got planted in people's mind. Unique pathway, mysterious soul, and bla-bla-bla. This illusion is a great instrument of manipulation with the collective consciousness, that is why our legendary Russian spirituality is always brought up and emphasised, once every next father of nation comes to power. It is so convenient!).

In the middle of these polar interpretations a number of users agreed upon the existence of a Russian soul but believed it can still adopt traits of another culture or a lifestyle, while living abroad: *"вы приспособитесь, автор, я в это верю. Кстати, для меня сейчас наоборот, русские стали загадкой и я боюсь лететь домой – боюсь что с подругами не будем понимать друг друга – я помінялась, боюсь что меня там не поймут, хотя здесь я живу и мне уютно именно тут. (Author, you will adapt. I believe in it. By the way, it is another way round for me. Now Russians became a mystery for me, and I am afraid to return back home. I am afraid that my friends and I will not understand each other. I have changed, and I am afraid they will not understand me there. Currently, I live here and I feel comfortable here. – post 195 of an international student in Germany).*

It remains unclear why some users tended to explain adjustment issues with a Russian soul concept and ignored culture shock theory. The reasons may vary from participants' being insufficiently informed about academic findings on intercultural experience and sojourn abroad to a desire to link difficulties in adjustment to the realities of a host country with a more emotionally comforting concept, which does not presuppose the inner work on acquiring new knowledge and social skills, typical for new cultural realities.

One more question, connected with a Russian soul theory, is still unanswered and concerns about how far representatives of other former Soviet Union countries relate this concept to themselves and how far a Russian soul is an inclusive term, aimed to encompass nationals of other, neighbouring with present-day Russia, countries and, if yes, what it may mean in cultural and ideological contexts.

5. Discussion and conclusions

The findings of the study confirmed that a prolonged cross-cultural contact, experienced during studying abroad, accompanies with culture shock phenomenon. International students from the former Soviet Union countries, observed during our investigation, show no divergence with this tendency. Description of their experiences fully correspond to the academic theories, including the Oberg's one, on the matter, while their advices offered to each other as a support can be considered constructive and go in line with those, given by scholars. However, it was established that no direct reference to the term "culture shock"was present in their discourse. It is not possible to state for sure whether this pattern may be a sign of missing formal knowledge about this phenomenon in general or a lack of the necessity to refer to it, while communicating their experience to other members of the forum.

On the other hand, it was noticed a general interest towards a Russian soul concept by the users of this thread. Depending on each individual's degree of adaptation to the UK realities, those participants, who engaged into the discussions of this cultural construct, varied in their perspectives from its total support, neutrality to the negation of its validity. In general, the discourse of the students, facing the crisis in adjustment to the new environment, is rather emotionally coloured and is more likely to include discriminatory language and / or hate speech, targeted on foreign nationals, represented usually by British people. On the contrary, the speech of individuals, who overcame adaptation issues, tend to be more inclusive and positive towards the locals and new culture.

In order to better observe the dynamics of culture shock in international students from the former Soviet Union countries, we elaborated a culture shock heat map, based on the four-stage model of Oberg and culture shock triangle of Marx. According to it, changes in emotions, thinking, and social identity of individuals are examined separately from each other but in the context of how their current state corresponds to a particular stage of culture shock. This approach can help us to identify which of these aspects tend to be the most effected by culture shock and requires special attention both of students and scholars.

For our experiment, the speech of current students and alumni in the UK, who participated in online discussions, was examined through the lenses of actual content and linguistic means, in order to detect cues, indicating emotional and cognitive state of respondents, as well as (dis)satisfaction with their social life in the host country.

The findings showed that emotional aspect of culture contact dominates the discourse of both current and prospective students. Changes in thinking patterns present the second most challenging task during sojourn abroad. However, little was told about the relationships and their quality between international students and the host nationals. This decrease the chances to examine more deeply how far acquisition of new culture-specific social skills is successful or challenging.

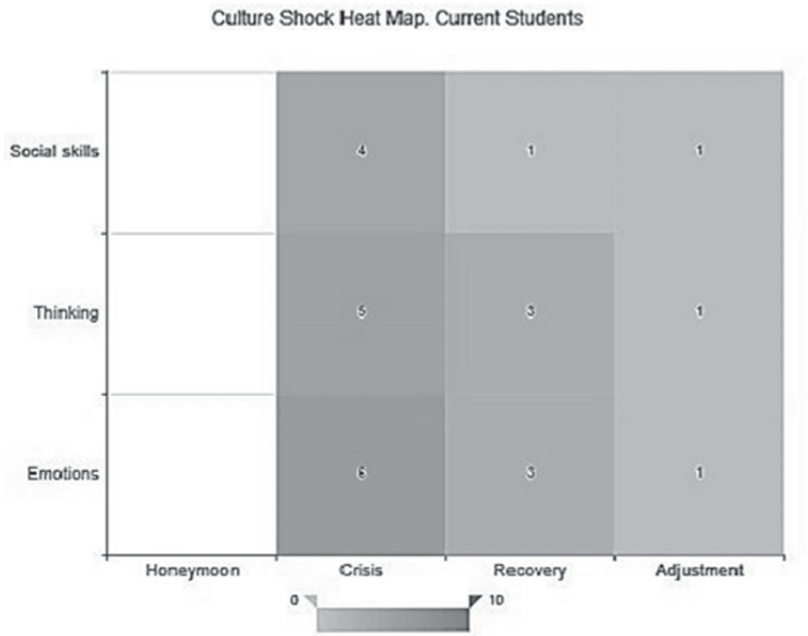

Figure 1. Culture shock heat map. Current students

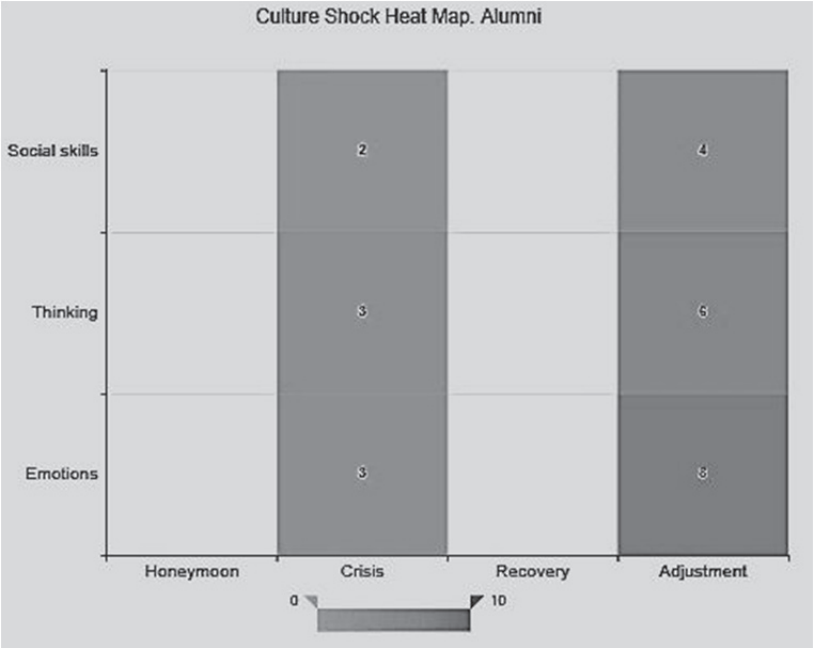

Figure 2. Culture shock heat map. Alumni

At the same time, the data revealed that current students, experiencing the crisis stage of culture shock, tend more to engage in and to search for support and affiliation opportunities in online communication. The reference to discussion forums was quite popular also among current students in the process of cultural adaptation.

On the contrary, the speech of alumni is characterised by rather positive cues on emotional, cognitive, and social aspects of their intercultural experience in the UK. This tendency may lead to a presupposition that Russian-speaking students from the former Soviet Union countries show their adaptability even in such culturally different country, as the UK. However, participation of alumni in online discussions dedicated to studies abroad may be a sign of their nostalgic feelings and, potentially, reverse culture shock, experienced upon the return in their countries of origin.

As a result, the present study showed that Russian-speaking international students, undertaking their degree in the United Kingdom, though show some degree of intercultural awareness, still need relevant culture-specific and professional support in offline settings during their studying abroad. It can help not only to mitigate the initial distress, to shorten the time span needed for successful integration in the new environment, but to navigate potential misconceptions about intercultural contact, its nature and possible outcomes. One of such misconceptions was a Russian soul construct, detected in the discourse of this online community.

The findings of this investigation contribute to understanding of culture shock in international students, their perceptions, and perspectives on the matter and suggest potential avenues for further research of culture contacts between UK host nationals and nationals of the former Soviet Union states, singled out and analysed separately in order to identify any national peculiarities in approaches to intercultural communication. It will potentially help to address the question of how far the former Soviet Union countries are culturally proximate to each other and how far their common historical past finds its reflection in their national cognitive landscapes of nowadays.

In terms of the practical implications, the findings of the present study can be used by international relations offices in universities and private companies in the sector of educational immigration, education abroad support services, aiming to elaborate pre-departure intercultural trainings for prospect international students, planning to study in the UK.

REFERENCES

1. Adler, P. (1975). *The Transitional Experience: An Alternative View Of Culture Shock:* Journal of Humanistic Psychology, 15 (4). – P. 13-23.

2. Allik, J. et al. (2011). *Personality Profiles And the "Russian Soul": Literary And Scholarly Views Evaluated:* Journal of Cross-Cultural Psychology, 42 (3). – P. 372-389.

3. Berry, J. (1997). *Lead Article. Immigration, Acculturation, And Adaptation:* Applied Psychology: An International Review, 46 (1). – P. 5-68.

4. Bersin, J. (2015). *Culture: Why It's the Hottest Topic In Business Today.* [online]. <https://www.forbes.com/sites/joshbersin/2015/03/13/culture-why-its-the-hottest-topic-in-business-today/#397febb5627f> [Accessed 06/06/2018].

5. Bochner, S. et al. (1977). *Friendship patterns of overseas students. A functional model:* International Journal of Psychology, 12. – P. 277-297.

6. Bouchard, K. (2016). *Anonymity As a Double-Edge Sword: Reflecting On the Implications Of Online Qualitative Research In Studying Sensitive Topics:* The Qualitative Report, 21 (1). – P. 59-67.

7. Chapdelaine, R. and Alexitch, L. (2004). *Social Skills Difficulty: Model Of Culture Shock For International Graduate Students:* Journal of College Student Development, 45 (2). – P. 167-184.

8. Curle, A. and Trist, E. (1947). *Transitional Communities And Social Reconnection. A Follow-Up Study Of the Civil Resettlement Of British Prisoners Of War. Part II:* Human Relations, 1 (2). – P. 240-288.

9. Eagleton, T. (2016). *Culture.* Yale University Press.

10. Egenes, K. (2012). *Health Care Delivery Through a Different Lens: The Lived Experience Of Culture Shock While Participating In an International Educational Program:* Nurse Education Today, 32. – P. 760-764.

11. Eurostat Statistics Explained. (2017). *Learning Ability Statistics.* [online]. <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Learning_mobility_statistics> [Accessed 08/03/2018].

12. Fitzpatrick, F. (2017). *Taking the "Culture"Out Of "Culture Shock"– A Critical Review Of Literature On Cross-Cultural Adjustment In International Relocation:* Critical Perspectives on International Business, 13 (4). – P. 278-296.

13. Furnham, A. and Bochner, S. (1986). *Culture Shock: Psychological Reactions To Unfamiliar Environments.* New York: Methuen.

14. Gaw, K. (2000). *Reverse Culture Shock In Students Returning From Overseas:* International Journal of Intercultural Relations, 24. – P. 83-104.

15. Goldstein, S. and Keller, S. (2015). *U.S. College Students' Lay Theories Of Culture Shock:* International Journal of Intercultural Relations, 47. – P. 187-194.

16. Hall, E. (1959). *The Silent Language.* Garden City, New York: Doubleday.

17. Hofstede, G. (1991). *Culture And Organizations: Software Of the Mind.* London: HarperCollins.

18. Im, E. and Chee, W. (2006). *An Online Forum As a Qualitative Research Method. Practical Issues:* Nursing Research, 55 (4). – P. 267-273.

19. Kealey, D. (1978). *Adaptation To New Environments.* Unpublished Paper, Canadian International Development Agency.

20. Lysgaard, S. (1955). *Adjustment In a Foreign Society: Norwegian Fulbright Grantees Visiting the United States:* International Social Science Bulletin, 7. – P. 45-51.

21. Marx, E. (1999). *Breaking Through Culture Shock: What You Need To Succeed In International Business.* London: Nicholas Brealey.

22. Mbugua, A. (2008). *Acculturative Stress And Alcohol Use Among International Students Attending a Public University In the United States Of America.* Master Dissertation. Rehabilitation Institute. Southern Illinois University Carbondale.

23. Norrick, N. (1978). *Expressive Illocutionary Acts:* Journal of Pragmatics, 2 (3). – P. 277–291.

24. Oberg, K. (1960). *Cultural Shock: Adjustment To New Cultural Environments:* Practical Anthropology, 7. – P. 177-182.

25. Pavlenko, A. (2006). *Russian As a Lingua Franca:* Annual Review of Applied Linguistics, 26. – P. 78-99.

26. Presbitero, A. (2016). *Culture Shock And Reverse Culture Shock: The Moderation Role Of Cultural Intelligence In International Students' Adaptation:* International Journal of Intercultural Relations, 53. – P. 28-38.

27. Roberts, L. (2015). *Ethical Issues In Conducting Qualitative Research In Online Communities:* Qualitative Research in Psychology, 12 (3). – P. 314-325.

28. Rodham K. and Gavin J. (2006). *The Ethics Of Using the Internet To Collect Qualitative Research Data:* Research Ethics Review, 2 (3). – P. 92-97.

29. Rothman, J. (2014). *The Meaning Of "Culture".* [online]. <https://www.newyorker.com/books/joshua-rothman/meaning-culture> [Accessed 06/06/2018].

30. Sam, D. and Berry, J. (2010). *Acculturation: When Individuals And Groups Of Different Cultural Backgrounds Meet Author(s):* Perspectives on Psychological Science, 5 (4). – P. 472-481.

31. Savicki, V. et al. (2015). *Language Fluency And Study Abroad Adaptation:* Frontiers: The Interdisciplinary Journal of Study Abroad, 22. – P. 37-57.

32. Senerchia, R. (2015). *Academic Success And Academic Culture Shock: Do International Students Benefit From Academic Acculturation Intervention.* Doctoral Dissertation. Salve Regina University. Newport, Rhode Island.

33. Spencer-Oatey, H. (2008). *Culturally Speaking. Culture, Communication And Politeness Theory.* 2nd Edition. London: Continuum.

34. Unesco.org. (n.d.). *Cultural Diversity.* [online]. <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/cultural-diversity/> [Accessed 06/06/2018].

35. Ward, C. et al. (2001). *The Psychology Of Culture Shock.* 2nd Edition. Hove: Routledge.

36. Ward, M. (1999). *Managing Student Culture And Culture Shock: A Case From European Tirol:* Anthropology & Education Quarterly, 30 (2). – P. 228-237.

37. Yue, Y. and Le, Q. (2012). *From "Cultural Shock" To "ABC Framework": Development Of Intercultural Contact Theory:* International Journal of Innovative Interdisciplinary Research, 2. – P. 133-141.

38. Zapf, M. (1991). *Cross-Cultural Transitions And Wellness: Dealing With Culture Shock:* International Journal for the Advancement of Counselling, 14. – P. 105-119.

39. Zhou, Y. et al. (2008). *Theoretical Models Of Culture Shock And Adaptation In International Students In Higher Education:* Studies in Higher Education, 33 (1). – P. 63-75.

Надійшла до редколегії: 26.06.19

К. Й. Залізна, магістр
Компанія "Maklai"(Україна)

"Я НАВЧАЮСЯ У ЛОНДОНІ. Я ДУЖЕ ХОЧУ ДОДОМУ… Я НЕНАВИДЖУ ЦЕ МІСТО": ПРОЯВИ КУЛЬТУРНОГО ШОКУ В ОНЛАЙН ДИСКУРСІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

За даними Євростат у 2015 році близько 1.6 мільйонів іноземних студентів обрали країни Євросоюзу та Великобританію, лідера у цьому рейтингу, для здобуття вищої освіти (Євростат, 2017; Eurostat Statistics Explained, 2017). У той час як навчання за кордоном здебільшого асоціюється з позитивним життєвим досвідом, що стимулює особистісний розвиток та дає можливість подальшої якіснішої кар'єрної самореалізації, тимчасовий переїзд до іншої країни може супроводжуватися підвищеним рівнем стресу, емоційними та інтелектуальними навантаженнями, тривогами, тобто станом загальновідомим як культурний шок. Дане дослідження розглядає, як культурний шок проявляється через прямі та/або опосередковані лінгвістичні засоби в онлайн спілкуванні іноземних студентів, які обговорюють особистий досвід проживання за кордоном. Аналіз було проведено на матеріалах одного з найбільших російськомовних асинхронних дискусійних форумів, де російська мова відіграє роль лінгви франка та разом з темою обговорення об'єднує географічно та культурно віддалених співрозмовників, для кого російська є рідною або другою мовою. Спираючись на дискурсивний аналіз при опрацюванні даних, ми мали на меті сформувати уявлення про погляди іноземних студентів на власні культурні контакти та культурний шок під час навчання у Великобританії, а також ідентифікувати потенційні особливості інтерпретацій російськомовних студентів власного досвіду проживання за кордоном. Чотириступенева модель культурного шоку К. Оберга (Оберг, 1960; Oberg, 1960) та модель-трикутник культурного шоку Є. Маркс (Маркс, 1999; Marx, 1999) складають теоретичну базу даної роботи.

Ключові слова: *культурний шок, іноземні студенти, асинхронний дискусійний форум, дискурс, російська мова.*

К. И. Зализна, магистр
Компания "Maklai"(Украина)

"УЧУСЬ В ЛОНДОНЕ. ХОЧУ ДОМОЙ – НЕ МОГУ… НЕНАВИЖУ ЭТОТ ГОРОД": ФОРМЫ ПРОЯВЛЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО ШОКА В ОНЛАЙН ДИСКУРСЕ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

Согласно данным Евростат в 2015 году около 1.6 миллионов иностранных студентов предпочли страны Евросоюза и Великобританию, лидера рейтинга, для получения высшего образования (Евростат, 2017; Eurostat Statistics Explained, 2017). Несмотря на то, что обучение за рубежом нередко ассоциируется с положительным жизненным опытом, стимулирующим

личностное развитие и предоставляющим лучшие карьерные возможности для будущих выпускников, временный переезд в другую страну может сопровождаться стрессом, повышенными эмоциональными и интеллектуальными нагрузками, тревогами – состоянием более известным как культурный шок. Данное исследование изучает прямые и/или косвенные проявления культурного шока через языковые средства в онлайн общении иностранных студентов, обсуждающих личный опыт проживания за границей. Анализ был проведён на материалах одного из наибольших русскоязычных асинхронных дискуссионных форумов, где русский язык выполняет роль лингвы франка и вместе с темой обсуждения объединяет географически и культурно отдаленных собеседников, для кого русский – родной или второй язык. Опираясь на дискурсивный анализ при обработке данных, мы поставили цель сформировать представление о взглядах иностранных студентов на собственные культурные контакты и культурный шок во время обучения в Великобритании, а также установить потенциальные особенности интерпретаций русскоязычных студентов своего опыта проживания за рубежом. Четырехступенчатая модель культурного шока К. Оберга (Оберг, 1960; Oberg, 1960) и модель-треугольник культурного шока Е. Маркс (Маркс, 1999; Marx, 1999) составляют теоретическую базу данной работы.

Ключевые слова: *культурный шок, иностранные студенты, асинхронный дискуссионный форум, дискурс, русский язык.*

ІНФОРМАЦІЯ – 2019

У зв'язку з тим, що журнал увійшов до Міжнародної науковометричної бази Research Bib (Японія), звертаємо увагу авторів на деякі зміни вимог до оформлення публікацій та посилення вимог до їх якості: всі статті перевіряються на плагіат і проходять подвійне сліпе рецензування; передрук не допускається або лише зі згоди правовласника. Стаття повинна висвітлювати новий аспект дослідження, містити конкретні результати проведеного аналізу і відповідати заявленій темі.

Нові вимоги до оформлення статті в науковому збірнику "Стиль і переклад":

1. **УДК** – у лівому верхньому кутку.

2. **Прізвище, ініціали автора** – жирним шрифтом у правому кутку; поруч – науковий ступінь, вчене звання; на наступному рядку – місце роботи (назва установи, її місцезнаходження), назва країни в дужках:

D. S. Ivanova, Doctor of Philology, Prof.
Taras Shevchenko University of Kyiv (Ukraine)

3. **Назва статті** (повинна стисло відображати зміст і за формою бути зручною для складання бібліографічних описів і здійснення бібліографічного пошуку) – відцентрована, великими жирними літерами, 14 шрифт.

4. **Статті та переклади можна подавати такими мовами:** французька, іспанська, італійська, португальська, англійська, німецька, новогрецька, російська, українська.

5. **Обов'язковими** є **анотації та ключові слова** (12 шрифт, курсив): анотацію мовою публікації розміщують перед текстом після назви; анотації англійською, українською та російською – в кінці, після Списку використаних джерел і вказівки, коли стаття надійшла до редколегії. Анотація повинна включати не менше 5 речень, що узагальнюють зміст статті.

Ключові слова: *семантика, полісемія, конотація, контекст* (від 5 до 10 слів).

6. **Обсяг статті** – 7–20 повних сторінок. **Стандарт** – кегль (розмір букв) 14, шрифт – Times New Roman, міжрядковий інтервал 1,0; абзацний відступ – 1,25, поля:

2,5

3 - -1,5

2,5

7. На початку статті необхідно сформулювати постановку проблеми, мету, зробити огляд останніх публікацій за темою, в кінці – висновки дослідження і подальші перспективи. Якщо стаття більше 10 сторінок, бажано робити підрозділи.

8. Оформлення посилань у тексті статті [Петров, 2000, 24].

9. *Приклади* в тексті статті друкуються курсивом.

10. **Список використаних джерел** (чи **References**) подається в кінці статті 12 шрифтом, в алфавітному порядку (залежно від мови статті – спочатку латиницею, а потім кирилицею, чи навпаки), кожне посилання з нового рядка, назва статті виділяється курсивом:

Bacry, P. (2000). *Les figures de style*. – P. : Editions Belin.

Якщо джерело кирилицею, воно транскрибується в дужках латиницею (або надається оригінальна назва публікації):

Клименко, Н.Ф. (2014). *Вибрані праці* [Vibranipratsi]. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.

Якщо посилання на статтю із збірника:

Arnaud, P.J. L. (2011). *Détecter, classer et traduire les métonymies (anglais et français) // Passeur de mots, passeurs d'espoir. Lexicologie, terminologie et traduction face au défi de la diversité* : Actes des huitièmes journées scientifiques du Réseau de chercheurs LTT. Lisbonne : Agence Universitaire de la Francophonie. – P. 503–516.

11. Після Списку використаних джерел, перед анотаціями – **дата надходження авторського оригіналу** до редколегії, наприклад: Надійшла до редколегії 25.04.19.

12. **Відомості про автора та назва статті** – англійською, українською та російською мовами перед відповідними анотаціями та ключовими словами.

13. Для викладачів без наукового ступеня та аспірантів обов'язковою є **рецензія** наукового керівника, де мають бути визначені актуальність і новизна дослідження.

14. Статті подавати роздрукованими у 2 примірниках та на електронному носії для рецензування.

15. **Адреса редколегії**: 01033, Київ-033, б-р Т. Шевченка, 14, Інститут філології, кафедра ТПП романських мов ім. М. Зерова, ауд. 65-66; Тел.: (044) 239-34-09, E-mail: tpprm@ukr.net/.

16. Якщо з'явиться необхідність додаткової оплати, про це буде повідомлено додатково.

Редакційна колегія

INFORMATION LETTER – 2019

Dear authors, please, pay attention that the publications format was changed and the requirements for publications quality were tighten due to the fact that the journal was excepted to the International academic database ResearchBib (Japan). Articles undergo an anti-plagiarism check and a double-blind peer review. Reprints are not allowed unless there is a consent of the copyright holder. Articles are required to cover a new aspect of the study, contain solid results of the conducted analysis and correspond to the stated topic.

New Format Guide to the Scientific Journal "Style and Translation"

1. **UDC** – first line, left-aligned.

2. **Author's surname and initials** – bold, right-aligned; academic degree and title in the same line; affiliation (name of an institution, its location) and country (in parentheses) in the next line, e.g.:

D. S. Ivanova, Doctor of Philology, Prof.
Taras Shevchenko University of Kyiv (Ukraine)

3. **The title of an article** (should reflect general idea of the article's content and be suitable for compilation of bibliographic descriptions and the implementation of a bibliographic search) – 14 pt., bold, all capitals, centred.

4. **Articles and translation may be submitted in the following languages:** French, Spanish, Italian, Portuguese, English, German, Modern Greek, Russian, Ukrainian.

5. **Annotations and key words** are **mandatory** – 12 pt., italics. An annotation in the language of the article is given after the title of the article. Annotations in the English, Ukrainian and Russian languages are given after the list of references and the notice of the date when the article was received by the Editorial Board. An annotation should consist of 5 sentences minimum that generalize the content of the article.

Key words: *semantics, polysemy, connotation, context* (5–10 words).

6. **The number of pages** should vary from 7 to 20 complete pages. **Format** – 14 pt., Times New Roman, 1.0 line spacing, 1,25 paragraph indent, margins:

2.5

3 - - 1 , 5

2.5

7. The beginning of an article should define a problem and aim, and revise recent publication on the topic. The end of an article should lay down conclusions or results and further prospects of the research. It is recommended to subdivide an article on subsections if it contains 10 pages and more.

8. **The format of a reference** in the text of an article is the following – [Petrov, 2000, 24].

9. *Examples and illustrations* are given in italics.

10. **List of References** (or **References**) are given in the end of the article, 12 pt., in an alphabetic order (first in Latin alphabet than in Cyrillic alphabet or vice versa depending on the language of the article), each source is written in a new line, title of a source is given in italics.

Bacry, P. (2000). *Les figures de style*. P. : Editions Belin.

A source in Cyrillic's is transcribed in Latin letters in brackets (or its original translated title is given).

Клименко, Н.Ф. (2014). *Вибрані праці* [Vibrani pratsi]. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.

An article from a collection of scientific works is given as following:

Arnaud, P.J. L. (2011). *Détecter, classer et traduire les métonymies (anglais et français)* // *Passeur de mots, passeurs d'espoir. Lexicologie, terminologie et traduction face au défi de la diversité* : Actes des huitièmes journées scientifiques du Réseau de chercheurs LTT. Lisbonne : Agence Universitaire de la Francophonie. – P. 503-516.

11. **The date author's original was received by the Editorial board** is given after the references, but before annotations, e.g.: Received by the Editorial Board on 25.04.19.

12. **Information about the author and the title of an article** in English, Ukrainian and Russian is given before the corresponding annotations and key words.

13. Lecturers without an academic degree and postgraduate students are required to give a scientific supervisor's **review** that defines topicality and novelty of the research.

14. Articles are submitted for reviewing in 2 hard copies and 1 soft copy on a digital media.

15. **Editorial Board Address**: 01033, 14 Taras Shevchenko Blvd., The Institute of Philology, Department of Theory and Practice of Translation from Romance Languages, Room 65-66, Phone Number +38044-239-34-09; E-mail: tpprm@ukr.net

16. It will be notified additionally if an extra fee is necessary.

ЗМІСТ

Від редакції 7

Перекладознавство і порівняльна стилістика

Гнатюк Н. Г., Поворознюк Р. В. *(Україна)*
Переклад дискурсу епідемій 8

Гонта І. А. *(Україна)*
Лінгвістична та екстралінгвістична мотивація
у формуванні американських етнофобізмів
семантичного поля "зовнішність" 18

Гуменна К. О. *(Україна)*
Труднощі перекладу стилізованого франкомовного
історичного роману 35

Кузьміна К. А. *(Україна)*
Навчання практики перекладу для студентів другого курсу
на філологічних факультетах 43

Мольдерф О. Є. *(Україна)*
Теорія соціального простору П'єра Бурдьє
та її потенціал у дослідженні перекладацької особистості
(на прикладі Івана Франка) 55

Назаркевич Х. Я. *(Україна)*
Інтернат versus Internat: Німецький переклад роману
Сергія Жадана 66

Павлюк Н. В. *(Україна)*
Угода про асоціацію між Україною
та ЄС: проблеми перекладу 82

Ризванюк С. О. *(Україна)*
Міжмовна лексична інтерференція іспанської мови
Аргентини у мовленні імігрантів з України 93

Смущинська І. В. *(Україна)*
Лінгвокультурологія французьких порівнянь
і фразеологізмів: щодо проблеми укладання
двомовного словника 111

Суханова Г. С. *(Україна)*
Нові способи застосування гейміфікації
у навчанні іноземної мови у ВНЗ..... 130

Тацакович У. Т. *(Україна)*
Фреймовий підхід до перекладу алюзії..... 139

Трищенко І. В. *(Україна)*
Відтворення особливостей авторського стилю М. Етвуд
в перекладі (на матеріалі роману "Оповідь Служниці")..... 150

Фокін С. Б. *(Україна)*
Автоматизація вибірки емпіричного матеріалу
для досліджень з порівняльної граматики
(на матеріалі іспанської, англійської та української мов) 163

Фокін С. Б. *(Україна)*
Нові об'єкти лінгвістичного конструювання
у двомовній перекладній лексикографії..... 181

Чернишова Ю. О. *(Україна)*
Наука про переклад в Італії: головні постаті,
характерні риси, місце у світовому перекладознавстві 196

Вієйра Жозе Коельо *(Португалія)*
Це море єднає мову чи мова єднає море?
(оригінал і переклад **Вронської О. М.**)..... 210

Вронська О. М. *(Україна)*
Явище мовної та позамовної гібридизації
в текстах сучасних іспанських, французьких,
мексиканських та британських реперів..... 222

Залізна К. Й. *(Україна)*
"Я навчаюся у Лондоні. Я дуже хочу додому…
Я ненавиджу це місто": Прояви культурного шоку
в онлайн дискурсі іноземних студентів..... 231

CONTENTS

Editor's note 7

Translation Studies and Comparative Stylistics

Gnatyuk N. G., Povoroznyuk R. V. *(Ukraine)*
Discourse of epidemics in translation 8

Honta I. A. *(Ukraine)*
Linguistic and extralinguistic motivation
in the formation of american ethnophobic terms embraced
in lexico-semantic field 'appearance' 18

Humenna K. O. *(Ukraine)*
Difficulties of translation of stylized historic francophone novel 35

Kuzmina K. A. *(Ukraine)*.
Teaching practical translation for second-year students
at philological departments 43

Molderf O. E. *(Ukraine)*
Pierre Bourdieu's theory of social space and its potential
in exploring translator's personality
(on example of Ivan Franko) 55

Nazarkevych K. Y. *(Ukraine)*.
Інтернат versus Internat: the German Translation
of the Novel by Serhiy Zhadan 66

Pavliuk N. V. *(Ukraine)*
EU – Ukraine Association Agreement: challenges of translation 82

Ryzvaniuk S. O. *(Ukraine)*
Interlanguage lexical interference of the Spanish language
of Argentina in a speech of immigrants from Ukraine 93

I. Smushchynska *(Ukraine)*
Linguo-culturology of french similes and phraseologies:
on the problems of compiling the bilingual dictionary 111

Sukhanova H. S. *(Ukraine)*
Gamification and usage of games in teaching languages
and translation at university level 130

Tatsakovych U. T. *(Ukraine)*
A Frame Semantics Approach to Translating Allusions 139

Tryshchenko I. V. *(Ukraine)*
Rendering of M. Atwood's idiolect in translation
(based on the novel Handmaid's Tale)..... 150

Fokin S. B. *(Ukraine)*
Automatization of empiric materiral extraction for constrastive
grammar studies (case of Spanish, English and Ukrainian) 163

Fokin S. B. *(Ukraine)*
New objects of linguistic construction
in bilingual lexicography 181

Chernyshova Yu. O. *(Ukraine)*
Translation studies in Italy: key scientists, peculiarities
and significance for the global translation studies..... 196

Vieira José Coelho *(Portugal)*
Is the sea unites the language or the language unites the sea?
(original and translation by **Wronska O. M.**)..... 210

Wronska O. M. *(Ukraine)*
Phenomenon of linguistic and extra-linguistic hybridization
in the lyrics of Spanish, French, Mexican and British rappers..... 222

Zalizna K. Y. *(Ukraine)*
"I study in London. I want so badly to go back home…
i hate this city": identifying culture shock patterns
in international students' online discourse..... 231

СОДЕРЖАНИЕ

От редакции 7

Переводоведение и сравнительная стилистика

Гнатюк Н. Г., Поворознюк Р. В. *(Украина)*
Перевод дискурса Эпидемий 8

Гонта И. А. *(Украина)*
Лингвистическая и экстралингвистическая мотивация
в формировании американских этнофобизмов
лексико-семантического поля "внешность" 18

Гуменная К. А. *(Украина)*
Трудности перевода стилизованного франкоязычного
исторического романа 35

Кузьмина Е. А. *(Украина)*
Обучение практике перевода студентов второго курса
филологических факультетов 43

Мольдерф О. Е. *(Украина)*
Теория социального пространства Пьера Бурдье
и ее потенциал в изучении переводческой личности
(на примере Ивана Франко) 55

Назаркевич Х. Я. *(Украина)*
Інтернат versus Internat: немецкий перевод
романа Сергея Жадана 66

Павлюк Н. В. *(Украина)*
Соглашение об ассоциации между Украиной и ЕС:
проблемы перевода 82

Ризванюк С. А. *(Украина)*
Межязыковая лексическая интерференция испанского языка
Аргентины в речи иммигрантов из Украини 93

Смущинская И. В. *(Украина)*
Лингвокультурология французских сравнений
и фразеологизмов: к проблеме создания
двуязычного словаря 111

Суханова А. С. *(Украина)*
Новые способы применения геймификации
при преподавании иностранных языков в ВУЗе 130

Тацакович У. Т. *(Украина)*
Фрэймовый подход к переводу аллюзии..... 139

Трищенко И. В. *(Украина)*
Воспроизведение особенностей авторского стиля М. Етвуд
в переводе (на материале романа "Рассказ Служанки") 150

Фокин С. Б. *(Украина)*
Автоматизация выборки эмпирического материала
для исследований по сравнительной грамматике
(на материале испанского, английского
и украинского языков) 163

Фокин С. Б. *(Украина)*
Новые объекты лингвистического конструирования
в двуязычной переводной лексикографии 181

Чернышёва Ю. А. *(Украина)*
Наука про перевод в Италии: главные представители,
характерные особенности,
место в мировом переводоведении..... 196

Виейра Жозе Коэлью (Португалия)
Это море объединяет язык или язык объединяет море?
(оригинал и перевод **Вронской О. М.**) 210

Вронская О. М. *(Украина)*
Явление языковой и экстралингвистической гибридизации
в текстах современных испанских, французских,
мексиканских и британских рэп-исполнителей..... 222

Зализна К. И. *(Украина)*
"Учусь в Лондоне. Хочу домой – не могу…
Ненавижу этот город": Формы проявления культурного шока
в онлайн дискурсе иностранных студентов 231

ЗМІСТ

Від редакції 7

Перекладознавство і порівняльна стилістика

Гнатюк Н. Г., Поворознюк Р. В. *(Україна)*.
Переклад дискурсу епідемій..... 8

Гонта І. А. *(Україна)*
Лінгвістична та екстралінгвістична мотивація
у формуванні американських етнофобізмів
семантичного поля "зовнішність" 18

Humenna K. O. *(Ukraine)*
Les difficultés de la traduction
du roman francophone historique stylisé..... 35

Kuzmina K. A. *(Ukraine)*
Teaching practical translation for second-year students
at philological departments..... 43

Мольдерф О. Є. *(Україна)*
Теорія соціального простору П'єра Бурдьє та її потенціал
у дослідженні перекладацької особистості
(на прикладі Івана Франка)..... 55

Назаркевич Х. Я. *(Україна)*
Інтернат versus Internat: Німецький переклад
роману Сергія Жадана..... 66

Pavliuk N. V. *(Ukraine)*
EU – Ukraine Association Agreement: challenges of translation 82

Ryzvaniuk S. O. *(Ukrania)*
Interferencia léxica del español de Argentina
en el habla de los inmigrantes de Ucrania 93

Смущинська І. В. *(Україна)*
Лінгвокультурологія французьких порівнянь
і фразеологізмів: щодо проблеми укладання
двомовного словника 111

Суханова Г. С. *(Україна)*
Нові способи застосування гейміфікації
у навчанні іноземної мови у ВНЗ..... 130

Тацакович У. Т. *(Україна)*
Фреймовий підхід до перекладу алюзії..... 139

Трищенко І. В. *(Україна)*
Відтворення особливостей авторського стилю М. Етвуд
в перекладі (на матеріалі роману "Оповідь Служниці")..... 150

Фокін С. Б. *(Україна)*
Автоматизація вибірки емпіричного матеріалу
для досліджень з порівняльної граматики
(на матеріалі іспанської, англійської та української мов) 163

Фокін С. Б. *(Україна)*
Нові об'єкти лінгвістичного конструювання у двомовній
перекладній лексикографії 181

Чернишова Ю. О. *(Україна)*
Наука про переклад в Італії: головні постаті,
характерні риси, місце у світовому перекладознавстві 196

Vieira José Coelho *(Portugal)*
É o mar que une a língua ou é a língua que une o mar? 210

Вієйра Жозе Коельо *(Португалія)*
Це море єднає мову чи мова єднає море?
(переклад **Вронської О. М.**)..... 210

Wronska O. M. *(Ucrania)*
Fenómeno de hibridación lingüística y extralingüística
en las canciones de raperos españoles,
franceses, mexicanos y británicos 222

Zalizna K. Y. *(Ukraine)*
"I study in London. I want so badly to go back home…
i hate this city": identifying culture shock patterns
in international students' online discourse..... 231

Наукове видання

СТИЛЬ І ПЕРЕКЛАД

Збірник наукових праць

Випуск 1(6)

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 15,8. Наклад 100. Зам. № 220-9669.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Іф6.
Підписано до друку 12.12.19

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
Б-р Тараса Шевченка 14, м. Київ, 01030
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail:vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02